

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences

TÜRKAV KYE-SBD

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023
Volume 3, Number 4, Summer/June 2023

©Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı
©Development and Solidarity Foundation of Public Employees of Türkiye

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences
TÜRKAV KYE-SBD

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023
Volume 3, Number 4, Summer/June 2023

ISSN 2791-9684
E-ISSN 2792-0038

SAHİBİ/OWNER

Ebubekir S. KORKMAZ

Türkiye Kamu Çalışanlar Vakfı (TÜRKAV) adına

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/MANAGING EDITOR

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yayın Türü/Type of Publication: Süreli

Yayın Sıklığı/Publication Frequency: Yılda iki sayı

Yayın Konusu/Subject of Publication: Sosyal Bilimler

Yayın Dili/Publication Language: Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce, Rusça

Adres/Address: Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı Kamu Yönetimi Enstitüsü
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 95/7 Çankaya/ANKARA

Web/Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkav>
www.kyesosyalbilimlerdergisi.com

E-posta/e-mail: turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Telefon/Phone: 0312 433 80 70

BAŞ EDİTÖR/EDİTOR IN CHIEF

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ALAN EDİTÖRLERİ/FIELD EDITORS

Arkeoloji

Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ
Karabük Üniversitesi

Coğrafya

Prof. Dr. Ufuk KARAKUŞ
Gazi Üniversitesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Doç. Dr. Cemile Kınacı BARAN
AHBV Üniversitesi

Eğitim Bilimleri

Prof. Dr. Hakan AKDAĞ
Mersin Üniversitesi

Felsefe

Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN
Atatürk Üniversitesi

Filoloji

Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN
Gazi Üniversitesi

Güzel Sanatlar

Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER
AHBV Üniversitesi

Hukuk

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Fırat
GÖZÜYEŞİL
AHBV Üniversitesi

İktisat

Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN
AHBV Üniversitesi

İlahiyat

Dr. Öğr. Üyesi Şahin
KIZILABDULLAH
Ankara Üniversitesi

İletişim Bilimleri

Prof. Dr. Bünyamin AYHAN
Selçuk Üniversitesi

İşletme

Dr. Öğr. Üyesi Aybüke YALÇIN
AHBV Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Prof. Dr. Erol TURAN
Kastamonu Üniversitesi

Maliye

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu YORULDU
Balıkesir Üniversitesi

Sosyoloji

Prof. Dr. Bülent ŞEN
Tarsus Üniversitesi

Tarih

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL
İstanbul Üniversitesi

Turizm

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÇETİNER
AHBV Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL
Gazi Üniversitesi

Türk Halk Bilimi

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ
Kırıkkale Üniversitesi

BİLİM KURULU/ SCIENCE BOARD

- Prof. Dr. Adem SEZER - Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Çağatay KILIÇ - Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan DEMİR - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU - Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜNAL - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ÇEPNİ - Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ruhi ERSOY - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfullah YILDIRIM - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR - Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Beytullah BEKAR - Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan AYDEMİR - İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Halit YILDIRIM - Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet SOLAK - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz ŞİMŞEK - Iğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU - Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Tayfun HAYKIR - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin ÖNAL - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Turan ŞAHİN - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf İNEL - Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel NAMAL - Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Afşin ÜNAL - Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemil Doğan İPEK - Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER - Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Alpay GÜNAL - Akdeniz Üniversitesi
Dr. Ömer Faruk KORKMAZ - Giresun Üniversitesi

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ/REPRESENTATIVES ABROAD

Azerbaycan - Dr. Telman Nusretoğlu

Kazakistan - Dr. Umid Kydyrbayeva

Kırgızistan - Dr. Kayrat Belek

Kırım - Dr. Zelfira Sukurciyeva

Moğolistan - Dr. Gambat Lkhundev

Özbekistan - Prof. Dr. Ferhad Maksudov

ALMANCA EDİTÖR/GERMAN LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Muhammet KOÇAK - Gazi Üniversitesi

FRANSIZCA EDİTÖR/FRENCH LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Ali TİLBE - İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaőa

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

RUSÇA EDİTÖR/RUSSIAN LANGUAGE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Fatih DÜZGÜN - Akdeniz Üniversitesi

TÜRKÇE EDİTÖR/TURKISH LANGUAGE EDITOR

Arş. Gör. Erdi ERBEDEN - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ/INDEX COORDINATOR

Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

BİLİŞİM EDİTÖRÜ/Web Editor

Öğr. Gör. Mustafa TEKELİ - Gazi Üniversitesi

HALKLA İLİŞKİLER/PUBLIC RELATIONS

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Batuhan ÇEKEN - AHBV Üniversitesi

Bilişim Danıőmanı/Informatics Advisor

Arslan ACAR

BASIM YERİ VE TARİHİ/PLACE AND DATE OF PUBLICATION

Ankara/Haziran 2023

4. SAYI HAKEMLERİ/REFEREES OF THE 4th NUMBER

Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Onur Alp KAYABAŞI - Aksaray Üniversitesi

Prof. Dr. Rafet METİN - Bayburt Üniversitesi

Prof. Dr. Sezai BALCI - Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Alparslan UĞUR - Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Bengi Sermet SAYIN KORKMAZ - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem ŞENYİĞİT - Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Rıfat KARAKOÇ - Samsun Üniversitesi

Doç. Dr. Ruhi İNAN - Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Sefer DARICI - Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar ODACI - Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin DÖNMEZ - Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ERGÜN - Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer ATAY - Kafkas Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Doğan ÇOLAK - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Selim ERDAMAR - Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin BAYRAM - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ASLAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Harika UÇAR ALTINIŞIK - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Amaç ve Kapsam

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanında yayınladığı makalelerle literatüre katkı sağlamayı, elde ettiği bilgi ve bulguları sosyal bilimlere ilgi duyan okuyuculara ve ilgililere ulaştırmayı amaçlamaktadır. Sosyal bilimlerin her alanına açık olan dergimiz, alanında uzman akademisyenlerin katkıları ile editörlük ve hakemlik süreçlerini profesyonel bir şekilde işleterek her sayıda daha zengin bir içerikle yayımlanacak; yayınladığı makalelerle literatüre katkı sağlayacak ve dönemsel olarak Türkiye'nin meselelerine dair konularla ilgili başvuru eseri niteliğinde dosya konularına da yer verecektir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Edebiyat, Tarih, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji, Coğrafya, Hukuk, İşletme, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İktisat, Maliye, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Turizm ve Konaklama gibi sosyal bilimlerin her alanına açık olup, bu alanlara dair özgün çalışmaları ve bilim dallarını yayın sahası olarak değerlendirir.

Tüm Hakları Saklıdır

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, uluslararası bir yayındır. Yılda iki sayı (Yaz/Haziran ve Kış/Aralık) yayımlanmaktadır. Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça dillerinde makale kabul etmektedir. Gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Makale değerlendirme sürecinde dergide çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanır. Açık Erişim (Open Access) politikası takip edilir. Makaleler CC BY-NC 4.0 ile lisanslanır. Makaleler intihal programından (<https://www.turnitin.com/>) geçirilerek benzerlik oranı tespit edilir. COPE tarafından açık erişimde yayımlanan kılavuzlar ve politikalar ile YÖK tarafından yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi doğrultusunda yayın yapılır. Yayın İlkeleri, Yayın Politikası, Etik İlkeler ile Yazar ve Hakem Rehberlerine <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkav> adresinden erişilebilir. Yayımlanan yazılar, yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Yayımlanan yazılarda kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin mali ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, yayımlanan yazıların içeriği ile ilgili herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedir. Yayımlanan yazılar kaynak gösterilerek kullanılabilir. Yayımlanan yazılar için herhangi bir telif hakkı ücreti ödenmez.

Okuyucu Mektupları/Letters: Dergimizde yayımlanan yazılar hakkında görüş, yorum ve önerilerinizi Yazı İşleri Müdürlüğüne gönderebilirsiniz: turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com

TARANDIĞI İNDEKSLER & VERİ TABANLARI/INDEXES & DATABASES

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Academic Researches Index, Academic Resource Index, Asos İndeks, Bilgindex, Cite Factor, International Innovative Journal Impact Factor, International Scientific Indexing, Euroasian Scientific Journal Index, Index Copernicus International, Euro Pub, International Standard Serial Number, Directory of Research Journals Indexing, Root Indexing, Journals Directory, Ideal Online, Scientific Indexing Services, General Impact Factor tarafından taranmaktadır.

TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences is indexed in Academic Researches Index, Academic Resource Index, Asos İndeks, Bilgindex, Cite Factor, International Innovative Journal Impact Factor, International Scientific Indexing, Euroasian Scientific Journal Index, Index Copernicus International, Euro Pub, International Standard Serial Number, Directory of Research Journals Indexing, Root Indexing, Journals Directory, Ideal Online, Scientific Indexing Services, General Impact Factor.

Editörden

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nin değerli okuyucuları,

Dergimizin dördüncü sayısı ile huzurlarınızdayız. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli yaşanan iki büyük deprem sebebiyle bu sayımızın hazırlık süreci buruk geçti. Esasen bu depremler ülkemiz açısından ilk değildi fakat ülkemiz ilk defa 9 saat arayla iki büyük deprem yaşadı. Üstelik bu depremler toplam 11 şehrimizde, göçmenlerle birlikte yaklaşık 16 milyon kişinin yaşadığı geniş bir coğrafyada meydana geldi. Bu depremlerde yaklaşık 51 bin insanımız hayatını kaybetti. Gerek neden olduğu can kayıpları ve yıkım gerekse etkilediği alan göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de yaşanan son depremlerin daha önce yaşanmış olan depremlerle mukayese edilemeyecek ölçüde büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir. Devletimiz, bütün imkânlarıyla acıların hafifletilmesi, yaraların sarılması için çalışmalara başladı. de büyük bir özveri ile çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı da ilk günden itibaren ilgili bakanlıklarla koordine hâlinde deprem bölgesinde acıların hafifletilmesi, yaraların sarılması için maddi-manevi bütün imkânlarını seferber etmiştir. Genel Başkanımız Ebubekir S. Korkmaz'ın koordinasyonunda tüm şube ve temsilcilikleriyle ilk günden itibaren deprem bölgesinde olan TÜRKAV, acıların paylaştıkça hafifleyeceği, mutlulukların paylaştıkça çoğalacağı anlayışıyla umutsuzluğa ve karamsarlığa yer vermeden; yaralarımızı birlikte sarmak, acılarımızı beraber dindirmek, üzerimize çöken enkazın altından hep birlikte kalkmak için devletimizin ilgili birimleriyle tam bir uyum içerisinde çalışmıştır. Bölge yeniden imar edilinceye kadar da aynı sorumluluk bilinciyle tüm imkânlarıyla çalışmalarına devam edecektir.

Devletimiz, milletimizin desteğiyle daha 6nceki felaketlerde nasıl ki kısa s6rede seferber olduysa bu kez de aynı bilinç ve sorumlulukla hareket edecektir. 6nceki felaketlerde olduğu gibi yine devlet-millet dayanışmasıyla, yıkılan şehirlerimiz kısa s6rede yeniden imar edilecektir. Binlerce yıllık T6rk devlet geleneğimiz, tecr6bemiz ve yetişmiş nitelikli insan g6c6m6z bunu başarmaya muktedirdir. Devletimizin aldığı tedbirler, milletimizin sağduyusu ve 6zverisiyle yaralarımız kısa s6rede sarılacak, hasar g6ren şehirlerimiz kısa s6rede yeniden imar edilecektir. Bu vesileyle bir kez daha yaşanan depremlerde hayatını kaybeden vatandaşlarımızı rahmetle anıyor, yaralılarımıza acil şifalar diliyoruz.

6 şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta meydana gelen iki b6y6k deprem sebebiyle bu sayımızda 6oğunlukla depremi konu alan makalelere yer verdik. Prof. Dr. Tuncay Dilci, Cengiz Ağlar ve Tolga Karadaş, *Depreme Maruz Kalmış Kişilerin Davranışsal Eğilimlerinin İncelenmesi (Bir Durum Analizi)* başlıklı makalelerinde depreme maruz kalmış kişilerin davranışlarının anlamlandırılmasına ışık tutacak bir saha araştırması yapmışlardır. Prof. Dr. Nedim Bakırcı, *Ářıkların Dilinde Kahramanmaraş Merkezli Depremler* başlıklı makalesinde ářıklar tarafından s6ylenen Kahramanmaraş depremi konulu 31 destanı incelemiş ve bu destanlarda dikkat 6eken hususları değerlendirmiştir. Arş. G6r. Aykut Elmas, *Depremi Saraya Anlatmak: İstanbul'da 1894 Zelzele-i Azîmesi ve Louis Sabuncu'nun Depremi Bilimsel Açıdan İzah Girişimi* başlıklı makalesinde 1894 İstanbul depremini arşiv belgeleri ışığında ele almış ve Louis Sabuncu'nun deprem hakkındaki layıhasını değerlendirmiştir. Doç. Dr. Genç Osman Geçer, *1939 B6y6k Erzincan Depremi'nin Modern T6rk şiirine Yansımaları* başlıklı makalesinde 1939 Erzincan depremi ile ilgili edebiyat tarihimizin 6nde gelen şairleri tarafından yazılan şiirleri incelemiş ve bu şiirlerde dikkat 6eken hususları değerlendirmiştir. Dr. 6đr. 6yesi K6rřat Korkmaz, *T6rkiye'de*

Yaşanan 6 Şubat Depremleri ve Türk Devletleri Teşkilatı başlıklı makalesinde Türk Devletleri Teşkilatının 6 Şubat depremleri sonrasında ortaya koyduğu yaklaşımı ve Türkiye'ye sağladığı desteği incelemiştir. Arş. Gör. Ali Karahan, *Bu Defa Enkaz Sahnede: N. Taner Büyükarman'ın Geriye Kalan Oyununda Deprem ve Tarihsellik* başlıklı makalesinde N. Taner Büyükarman'ın Geriye Kalan oyununu depremin insan zihninde yarattığı yıkımı tazelemek değil, dikkatleri bu felaket karşısında edinilen geçmiş deneyimlere ve enkaz etrafında beliren insan durumlarına çevirmek açısından incelemiştir. Öğr. Gör. Serhat Kurt, *Bütçenin Adem-i Tahsis İlkesi Gereği Deprem Vergisi Olarak Anılan Özel İletişim Vergisinin Değerlendirilmesi* başlıklı makalesinde özel iletişim vergisinin, bütçenin adem-i tahsis ilkesi gereğince genel bütçeye dâhil olması nedeniyle hangi şekillerde kullanılabileceği meselesini tartışmıştır. Öğr. Gör. Ülkü Şimşek Şengül, *Deprem Etkisi Altında Yapıların Yatay ve Düşey Doğrultudaki Düzensizliklerinin İncelenmesi* başlıklı makalesinde depreme dayanıklı bina tasarımı üzerinden düzensizlik yaratan durumların mimari tasarım aşamasında göz önünde bulundurulmasının önemini tartışmıştır. Doç. Dr. Zekeriya Fatih İneç, *Dinamik Web Haritalamada Yeni Bir Dönem: Google Earth Engine* başlıklı makalesinde Google Earth Engine adlı bulut tabanlı bilgi işlem platformunu tanıtmış, bu platformun özelliklerini ve işlevlerini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Müberra Yıldırım, *E-Atık Sorunsalının Türkiye'nin Çevre Politikaları Kapsamında Analizi* başlıklı makalesinde dünyadaki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak Türkiye'de e-atık sorununa yönelik geliştirilen ve uygulanan politikaları incelemiştir. Önceki sayılarımızdan farklı olarak bu sayımızda bir de kitap incelemesine yer verdik. Bu sayımızda Öğr. Gör. Dr. Selim Yıldız Abdülhâdi Toplu'nun *Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler* isimli kitabını incelemiştir. Bundan sonraki sayılarımızda da yine kitap incelemelerine yer verilecektir.

Aralık 2022 itibarıyla toplam 15 indeks tarafından taranan dergimiz, Haziran 2023 itibarıyla *Academic Researches Index* ve *International Innovative Journal Impact Factor* isimli indeksler tarafından da taranmaya başlanmıştır. Böylece, dördüncü sayı itibarıyla dergimizin tarandığı indeks sayısı 17'ye yükselmiştir. Bununla birlikte dergimizin *TR Dizin* değerlendirme sürecinin devam ettiğini ve bundan sonraki sayılarımızda da dergimizin tarandığı indeksleri artırmak için çalışmalarımıza devam edeceğimizi belirtmek isteriz.

Dergimize makale göndermek veya hakem olarak katkı sunmak isteyen bilim insanları <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkav> adresi üzerinden dergimize erişim sağlayabilir. *Açık erişim politikası* kapsamında dergimizin bütün sayılarına çevrimiçi ve ücretsiz olarak erişilebilir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi olarak Cumhuriyetimizin 100. yıl dönümünü kutladığımız 2023 yılı itibarıyla Türk akademisine katkı sunduğumuz için gururluyuz. Cumhuriyetimizin ikinci asrına ve *Türkiye Yüzyılı* vizyonunun gerçekleşmesine de katkı sağlayacak çalışmalarımızı sürdüreceğiz.

Bu sayımızda da en büyük teşekkürü kıymetli yazarlarımıza borçluyuz. Değerli yazarlarımızla birlikte, bizleri yüreklendiren ve destek olan TÜRKAV Genel Başkanı Ebubekir S. Korkmaz'a, hakemlerimize, alan editörlerimize, bilim kurulumuzdaki hocalarımıza, dil editörlerimize ve yayın sürecini takip eden arkadaşlarımıza teşekkür eder, iyi okumalar dileriz.

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi • Research Article

DEPREME MARUZ KALMIŞ KİŞİLERİN DAVRANIŞSAL EĞİLLİMLERİNİN İNCELENMESİ (BİR DURUM ANALİZİ)/Analyzing Behavioral Tendencies of Individuals Exposed to Earthquakes: A Case Analysis.....1-23

Prof. Dr. Tuncay DİLCİ - Cengiz AĞLAR - Tolga KARADAŞ

Araştırma Makalesi • Research Article

ÂŞIKLARIN DİLİNDE KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLER/Earthquake Centered in Kahramanmaraş in the Language of Minstrels.....25-74

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI

Araştırma Makalesi • Research Article

DEPREMİ SARAYA ANLATMAK: İSTANBUL'DA 1894 ZELZELE-İ AZİMESİ VE LOUIS SABUNCU'NUN DEPREMİ BİLİMSEL AÇIDAN İZAH GİRİŞİMİ/Telling the Earthquake to the Palace: The Earthquake of 1894 in Istanbul and Louis Sabuncu's Initiative to Explain the Earthquake Scientifically.....75-109

Arş. Gör. Aykut ELMAS

Araştırma Makalesi • Research Article

1939 BÜYÜK ERZİNCAN DEPREMİ'NİN MODERN TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI/The Reflections of 1939 Erzincan Earthquake on Modern Turkish Poetry.....111-160

Doç. Dr. Genç Osman GEÇER

Araştırma Makalesi • Research Article

TÜRKİYE'DE YAŞANAN 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI/6 February Earthquakes in Türkiye and the Organization of Turkish States.....161-176

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ

Araştırma Makalesi • Research Article

BU DEFA ENKAZ SAHNEDE: N. TANER BÜYÜKARMAN'IN GERİYE KALAN OYUNUNDA DEPREM VE TARİHSELLİK/This Time Wreck is on the Stage: Earthquake and Historicity in N. Taner Büyükarmann's Geriye Kalan Play.....177-198

Arş. Gör. Ali KARAHAN

Araştırma Makalesi • Research Article

BÜTÇENİN ADEM-İ TAHSİS İLKESİ GEREĞİ DEPREM VERGİSİ
OLARAK ANILAN ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ/Evaluation of The Special Communications Tax Called as
Earthquake Tax in Accordance with the Non-earmarking Principle of The Budget
..... 199-214

Öğr. Gör. Serhat KURT

Araştırma Makalesi • Research Article

DEPREM ETKİSİ ALTINDA YAPILARIN YATAY VE DÜŞEY
DOĞRULTUDAKİ DÜZENSİZLİKLERİNİN İNCELENMESİ/Investigation of
Horizontal and Vertical Irregularity of Structures in the Effect of
Earthquake.....215-231

Öğr. Gör. Ülkü ŞİMŞEK ŞENGÜL

Araştırma Makalesi • Research Article

DİNAMİK WEB HARİTALAMADA YENİ BİR DÖNEM: GOOGLE
EARTH ENGINE/A New Era in Dynamic Web Mapping: Google Earth
Engine.....233-258

Doç. Dr. Zekeriya Fatih İNEÇ

Araştırma Makalesi • Research Article

E-ATIK SORUNSALININ TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI
KAPSAMINDA ANALİZİ/The Analysis of The E-waste Issue Within The Scope of
Turkey's Environmental Policies.....259-293

Müberra Yıldırım

Kitap İncelemesi • Book Review

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE KARŞI İDEOLOJİLER/Turkish
Nationalism and Counter Ideologies.....295-302

Öğr. Gör. Dr. Selim YILDIZ

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI/Publication Principles and
Authoring Rules..... 303-310

Kamu Yönetimi Enstitüsü

Sosyal Bilimler Dergisi

Institute of Public Administration

Journal of Social Sciences

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

DEPREME MARUZ KALMIŞ KİŞİLERİN DAVRANIŞSAL EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ (BİR DURUM ANALİZİ)

Analyzing Behavioral Tendencies of Individuals Exposed to Earthquakes: A Case Analysis

Araştırma Makalesi • Research Article

Prof. Dr. Tuncay DİLCİ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
tuncaydilci@gmail.com

0000-0002-6901-5492

Cengiz AĞLAR

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
cengizaglar@gmail.com

0000-0002-8995-6898

Tolga KARADAŞ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
karadastolga@gmail.com

0000-0001-9408-5583

Geliş Tarihi/Received: 05.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21.05.2023

Atıf/Citation

Dilci, T., Ağlar, C., Karadaş, T. (2023). Depreme Maruz Kalmış Kişilerin Davranışsal Eğilimlerinin İncelenmesi (Bir Durum Analizi). *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 1-23.

Kamu Yönetimi Enstitüsü

Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Deprem hem maddi hem manevi olarak verdiği hasarlardan dolayı doğal afetler arasında en yıkıcı olanıdır. 6-20 Şubat 2023 tarihlerinde Türkiye’de yaşanan 7.7, 7.6 ve 6.4 büyüklüğündeki 3 ayrı depremden 17 il merkezi ve bağlı ilçelerinde yaşayan 20 milyona yakın insan etkilenmiştir. Bu yerleşim yerleri ülke için büyük önem arz etmektedir. Bu büyük afet sonucu bölgede yaşayan 50 bini aşkın insanımız hayatını kaybederken, hayatta kalan bireyler ise maddi ve manevi kayıplarından dolayı önceki hayatlarından uzaklaşarak deprem mağduru olmuşlardır. Araştırmamızın amacı, deprem mağduru olan kişilerin davranışsal eğilimlerinin incelenmesini sağlamaktır, bu amaç kapsamında kişilerin davranışsal eğilimlerine bütüncül bir bakış sağlamak adına kişilik alt boyutları, baskın zekâ türleri ve tercih ettikleri iletişim kanallarını deprem mağduru olmayan bireylerle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın verileri, Ağlar ve Dilci (2022) tarafından geliştirilen ‘Davranışsal Uyum Analizi Ölçeği’ aracılığı ile internet yoluyla ulaşılan 1026 (417 deprem mağduru, 609 deprem mağduru olmayan) kişiden elde edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre deprem mağduru olan kişilerin kişiliğin düşünce, şiddet eğilimi ve nörotik alt boyutlarında daha düşük puanlara sahipken kişiliğin sorumluluk, adalet ve iletişim alt boyutlarında daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür. Zekâ boyutlarında ise deprem mağduru bireylerin görsel/uzamsal, doğacı ve bedensel/kinestetik alt boyutlarında daha düşük puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir. İletişim kanalları ile ilgili olarak deprem mağduru bireylerin diğer bireylere kıyasla işitsel, görsel ve dokunsal alt boyutlarda daha düşük puanlara sahip oldukları görülmüştür. Araştırmanın bulgularına göre deprem mağduru olan bireylere daha iyi yardım edebilmek için kişilik alt boyutlarından düşünce, zekâ türü alt boyutlarından görsel/uzamsal, doğacı ve bedensel/kinestetik, iletişim kanalı işitsel ve görsel alt boyutlarını geliştirici çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: deprem, kişilik, zekâ türü, iletişim kanalı, doğal afet

Abstract

An earthquake is the most destructive among natural disasters due to the damage it causes both materially and spiritually. About 20 million people living in 17 provinces and their districts were affected by 3 separate earthquakes of magnitude 7.7-7.6 and 6.4 experienced in Turkey on February 6-20, 2023. These settlements are of great importance for the country. As a result of this great disaster, more than 50 thousand of our people living in the region lost their lives, while the other individuals became victims of the earthquake by moving away from their previous lives due to their material and spiritual losses. The aim of our research is to provide an examination of the behavioral tendencies of people who are earthquake victims. Within the scope of this purpose, we compared personality sub-dimensions, dominant intelligence types and preferred communication channels with individuals who were not earthquake victims to provide a holistic view of people's behavioral tendencies. We obtained the data of the study from 1026 people (417 earthquake victims, 609 non-earthquake victims) reached via the Internet through the ‘Behavioral Adaptation

Analysis Scale' developed by Aglar and Dilci (2022). According to the findings of the study, we found that people who were earthquake victims had lower scores in the thinking, violent tendency, and neurotic sub-dimensions of personality, while they had higher scores in the responsibility, justice, and communication sub-dimensions of personality. In the intelligence dimensions, we found that earthquake victims have lower scores in visual/spatial, naturalistic, and bodily/kinesthetic sub-dimensions. In relation to communication channels, we observed that earthquake victims have lower scores in auditory, visual, and tactile sub-dimensions compared to other individuals. According to the findings of the research, to better help individuals who are earthquake victims, we recommend conducting studies that improve the visual/ spatial, naturalistic, and bodily/kinesthetic, communication channel auditory and visual sub-dimensions of thought from personality sub-dimensions, intelligence type sub-dimensions.

Keywords: earthquake, personality, type of intelligence, communication channel, natural disaster

Giriş

Deprem, afetler arasında sosyal ve ekonomik olarak en yıkıcı doğa olayı olarak tanımlanmaktadır (Zhang ve diğ., 2018). Aynı zamanda bu yıkımlar sonucu depremin oluşturduğu mağduriyet de diğer doğal afetlere göre uzun sürebilmektedir (Khazaie ve diğ., 2019). Depremi daha önceden kestirilememesi yıkıcılığı ve can kaybı üzerinde etkili olmaktadır. Depremler dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yaşanmaktadır. Türkiye'nin üzerinde bulunduğu topraklardaki aktif sismik plakalar 1900 yılından 2023 yılına kadar 7 şiddetinin üzerinde 20 depreme sebep olmuştur. Aynı yıllar arasında can ve mal kaybına sebep olacak şekilde ise 269 adet deprem meydana gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB], 2023).

2023 yılında ise Türkiye'de 14 gün içinde 3 büyük deprem yaşanmıştır. Bu depremlerin ikisi 6 Şubat 2023 tarihinde 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ile Elbistan ilçelerinde meydana gelirken, üçüncüsü 20 Şubat 2023 tarihinde 6.4 büyüklüğünde Hatay ilinin Yayladağı ilçesinde meydana gelmiştir. Yaşanmış olan depremlerin şiddet ve kapsadığı alan açısından yakın tarihte böyle bir afetin yaşanmadığı görülmektedir (SBB, 2023). Depremden Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay,

Malatya, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Osmaniye illeri ve Sivas iline bağlı Gürün ilçesi etkilenmiştir ve bu yerleşim yerleri deprem bölgesi olarak ilan edilmiştir. Bu illerde yaşayan toplam nüfus ise 14 milyon 13 bin 196'dır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022). Daha sonrasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığına bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından 3 Nisan 2023 tarihinde deprem bölgesindeki iller ve ilçelere, Bingöl, Kayseri, Mardin, Tunceli, Niğde ve Batman illeri de dahil edilerek depremin etkilediği yerleşim yerleri genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilmiştir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2023). Yaşanan bu üç deprem sonucunda ise Türkiye'de 50 bin 783 kişi yaşamını yitirmiştir (Türkiye Radyo ve Televizyonu [TRT] Haber, 2023).

Bölgenin ülke istihdamındaki oranı %13.3'tür, bu açıdan bakıldığında bölgedeki illerde bulunan iş gücünün Türkiye için önemli bir katkıda bulunduğu görülmektedir. Bölge aynı zamanda ülke geleceği açısından da mevcut öğrenci sayısından dolayı oldukça önemlidir. Bölgedeki tüm eğitim kademelerindeki öğrenci sayısı 4.1 milyondur ve ülkede öğrenci sayısına oranı %21.4'tür ve bu oran ülkedeki öğrenci sayısının 5'te 1'ini aşmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2022). Bölgede aynı zamanda kültür mirası kategorisinde yer alan yaklaşık 8 bin 500 eser bulunmaktadır. Depremden etkilenen bu illerde 153 kütüphane ve 219 sinema bulunmaktadır (SBB, 2023). Bu verilerden açıkça görülmektedir ki bölgede bulunan iller ve ilçelerin sahip oldukları hem nüfus hem de özellikler açısından Türkiye için büyük bir öneme sahiptir.

Depremi yerleşim yerlerinde gözle görülür değişikliklere ve yıkımlara sebep olmanın yanında, bireylerin hayatlarında gözle görülmeyen birçok değişikliğe sebep olduğu düşünülmektedir. Bireylerin yaşadığı bu olumsuz değişiklikler sonucunda psikolojik sorunlar olası görülmektedir. Yapılan araştırmalar da bu yargıyı desteklemektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında deprem yaşamış bireylerin %65'e varan travma belirtileri sergiledikleri görülmektedir (Tanhan ve Kayri, 2013). Depremde tanıdıklarını kaybeden kişilerin ise yaşadıkları duygu boşalmaları, öksüz ve yetim kalan çocukların aile özlemi, sağlıklıyken sağlığını veya maddi güce sahipken bir anda

kaybetmenin verdiği duyguları ve hisleri yaşayan bireyler en başta psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Abay ve Abay Çelik, 2023; Nakajima, 2012).

Deprem sonrasında bireylerin enkaz altında kalma (Başoğlu ve diğ., 2002) depremden yara alma veya bir uzvunu kaybetme (Carr ve diğ., 1995, 1997), günlük rutinlerinde bozulma (Bland ve diğ., 1996; Carr ve diğ., 1997), maddi değeri olan kayıplar yaşama (Bland ve diğ., 1996; Goenjian ve diğ., 2000), psikolojik sorunlara sahip olma (Nolen-Hoeksema ve Morrow, 1991), çevresiyle olan ilişkilerinde kesilme (Bland ve diğ., 1996) veya deprem sonrası gelen yardımlarda azalma (Wang ve diğ., 2000) gibi durumların gerçekleşmesi halinde, psikolojik sorunlar yaşadıkları ifade edilmektedir. Psikolojik sorunların yaşandığı bu durumların tespiti kadar depremden etkilenen bireylere nasıl yaklaşılacağı veya hangi iletişim yolunun kullanılması gerektiği de önemli görülmektedir (Freedy ve diğ., 1994).

Abay ve Abay Çelik (2023) yaptıkları araştırmanın bulgular kısmında deprem mağdurlarının dirayetini artırmak ve onları hayata bağlamak adına, deprem mağdurları ile doğru iletişim kurmanın önemli olduğu ifade etmişlerdir. Aynı araştırmanın öneriler kısmında ise deprem mağdurları ile çalışacak veya iletişime geçecek kişilerin iletişim becerilerinin gelişmiş olması ve deprem mağdurlarıyla iletişimde hangi iletişim yolunu tercih etmesi hakkında bilgi sahibi olması gerektiği ifade edilmektedir. Deprem mağduru bireylerle iletişime geçerken verilen mesajları nasıl daha iyi algıladıklarını bilmenin bu anlamda faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda bireylerin işitsel, görsel veya dokunsal iletişim türlerinden hangisini tercih ettiğinin tespitinin faydalı olacağı varsayılmaktadır. Walter ve Bayat'a (2003) göre kendisiyle konuşulduğunda veya dinlenildiğinde kendisini daha iyi ifade edebilen bireyler işitsel, gördüklerini daha iyi algılayan veya mimikler aracılığıyla kendisini daha iyi ifade edebilen bireyler görsel, dokunarak, sarılarak veya hareket ederek daha iyi ifade edebilen veya durumu anlayan bireyler ise dokunsal iletişim türünü tercih etmektedir. Bu üç öge her bireyde aynı şekilde etkili olmamaktadır. Bu sebeple bireylerin iletişim tercihlerini bilebilmek bu açıdan önemli görülmektedir.

Bireylerle iletişim kurmanın yanında onların hangi kişilik özelliğinin olumsuz etkilediğinin tespiti de önemli kabul edilmektedir. Specht ve

arkadaşları (2011) bireylerin yaşadıkları önemli olaylar sonucu kişilik özelliklerinin bu durumlardan etkilendiğini ifade etmektedirler. Yaşanmış olan depremin etkililiği düşünüldüğünde özellikle deprem mağdurları için önemli ve büyük bir olay olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda kişilik özellikleri bireylerin verdikleri tepkileri belirleyen önemli bir etmen olarak ifade edilmektedir. Milojev ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmaya göre deprem gibi doğal afetler sonucunda yaşanabilecek psikolojik olumsuzluklarla başa çıkmada, olumsuzluklara direnç göstermede veya sorunlara karşı verilebilecek tepkilerde de kişilik özellikleri bireyin aldığı kararlarda önemli bir etkiye sahiptir.

Alanyazında, kişilik özelliklerinin bilinmesinin bireyle kurulacak iletişimde (Jensen, 2016), bireye sağlanacak psikolojik destek hizmetlerinde (Hooda ve diğ., 2009; Şimşek ve Koydemir, 2013) ve bireyin bütüncül gelişiminde fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bireylerin kişilik özelliklerini, iletişim türünü veya kendisiyle ilgili diğer bilgileri yorumlayabilmek için baskın zeka türünün de öğrenilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir (Cattell ve Schuerger, 2003; Chamorro-Premuzic ve Furnham, 2005; Dhliwayo ve Coetzee, 2020; Furnham ve Buchanan, 2005).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tüm dünyayı ve Türkiye’yi ilgilendiren bir durum olması sebebiyle deprem sonrası maddi ve manevi kayıplar yaşayan ve farklı şehirlere göç etmek zorunda kalan bireylerin davranışlarının incelenmesi ve ortaya çıkarılması bu anlamda önemlidir. Araştırmanın bu yönüyle günümüzdeki ve gelecekteki bazı deprem mağdurlarının davranışlarının anlamlandırılmasına ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca, deprem mağduru bireylere destek olunmasında ve yapılabilecek psikolojik yardımların önceliğinin neler olması gerektiğine karar verilmesinde bireylere ve kurumlara destek olunabileceği varsayılmaktadır.

Bu çalışmada depremden etkilenen bireylerin mevcut problemlerinin çözülmesine katkı sağlanması için depremden etkilenen bireylerin durumunun anlaşılması, gelecekte meydana gelebilecek doğal afetler sonucunda hangi boyutların etkileneceğinin kestirilmesi, bireylerin hangi

boyutlarda daha çok desteğe ihtiyaç duyduğunun belirlenmesi ve deprem mağduru bireylerle iletişimin hangi yoldan yapılması gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde cevap aranacak olan araştırma problemi ve alt problem cümleleri şunlardır.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Deprem mağduru kişilerin davranışsal eğilimleri nelerdir?

Araştırmanın Alt Problemleri

Deprem mağduru olan bireyler ile deprem mağduru olmayan bireyler arasında kişilik özellikleri, zekâ türü boyutları ve iletişim kanalları açılarından bir farklılık var mıdır?

Farklılık veya farklılıklar var ise deprem mağduru olan bireyler en çok hangi kişilik, zekâ türü ve iletişim kanalları alt boyutlarında deprem mağduru olmayan bireylerden farklılaşmaktadırlar?

Sınırlılıklar

Bu çalışmada birçok sınırlılık vardır. İlk olarak araştırmanın depremden sonraki süreçte yapılması dolayısıyla daha çok katılımcıya ulaşmakta zorluklar yaşanmıştır, bu durum bir sınırlılık olarak görülmektedir. İkinci olarak veriler çevrimiçi yolla toplandığı için bulgular ve sonuçlar katılımcıların soruları anlama durumuna göre farklılık gösterebileceği için bu durum bir sınırlılık olarak görülmektedir. Bu sınırlılıklara rağmen araştırmamız ile elde edilen bulgular önemli çıkarımlara sahip olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, deseni, çalışma grubunun niceliği, araştırmada kullanılan veri toplama aracının özellikleri, verilerinin elde edilmesi ve çözümlenmesinin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin başlıklara yer verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmaktadır. İlişkisel araştırmalar iki ya da daha fazla değişken

arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü elde etmek amacıyla yapılan araştırmalardır. İlişkisel araştırma türünde araştırmacının müdahalesi olmadan istenen verinin toplanması için gerekli olan araçların uygulanması lazımdır. İlişkisel model ilişkileri ve bağlantıları inceleyen araştırma türüdür (Büyüköztürk ve diğ., 2013).

Evren ve Örneklem (Çalışma Grubu)

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023 yılında deprem bölgesi ilan edilen il veya ilçelerde deprem tarihleri olan 6 ve 20 Şubat'ta bulunan 417 deprem mağduruna ve depremden herhangi bir şekilde etkilenmeyen deprem mağduru olmayan 609 kişi olmak üzere toplam 1026 kişi oluşturmaktadır. Deprem mağduru olan 417 ve deprem mağduru olmayan 609 bireye ait demografik bilgilere tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1. 1026 Kişiye Ait Demografik Özellikler

Değişken	Grup	Deprem Mağduru Olan Bireyler		Deprem Mağduru Olmayan Bireyler	
		(f)	%	(f)	%
Cinsiyet	Kadın	224	53,7	318	52,2
	Erkek	193	46,3	291	47,8
Yaş	18-30	107	25,7	154	25,3
	31-40	86	20,6	149	24,5
	41-50	82	19,6	126	20,7
	51-60	79	18,9	123	20,1
	60+	63	15,1	57	9,4
Ekonomik Durum	Çok kötü	17	4,1	28	4,6
	Kötü	33	7,9	42	6,9
	Orta	194	46,5	276	45,3
	İyi	152	36,4	198	32,5
	Çok İyi	21	5	65	10,7
Toplam		417	100	609	100

Tablo 1'e göre deprem mağduru olan katılımcıların %53.7'sinin kadın, %25.7'sinin 18-30 yaş aralığında ve %46.5'inin ekonomik durumu orta olduğu belirlenmiştir. Deprem mağduru olmayan katılımcıların ise %52.2'sinin kadın, %25.3'ünün 18-30 yaş aralığında ve %45.3'ünün ekonomik durumunun orta olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma grubunun oluşturulmasında, deprem koşullarından dolayı amaçlı uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı uygun örnekleme yönteminde çalışmacı, en ulaşılabilir olan yanıtlayıcılardan oluşmak üzere belirli bir ölçüte göre örneklemini belirlemektedir (Büyüköztürk ve diğ., 2013). Bu çalışma için çalışma grubunun oluşturulmasındaki en büyük ölçüt katılımcıların deprem mağduru olması veya deprem mağduru olmamasıdır. Bu ölçüte göre belirlenen 417 kişinin 224'ü kadın, 193'ü ise erkek iken; deprem mağduru olmayan 609 bireyin 318'i kadın, 191'i erkek olarak tespit edilmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmada veri toplama aracı olarak Ağlar ve Dilci (2023) tarafından geliştirilen Davranışsal Uyum Analizi (DUA) ölçeği kullanılmıştır. DUA ölçeğinin genel özelliklerine bakıldığında, kişiliğin davranışsal boyutu, zekâ türü ve iletişim kanalları tespit edilerek algo-ritmik yapay zekâ ile kişilik analizi yapmaktadır. DUA ile kişiliğin gizli kalmış yönleri ortaya çıkarılmaktadır. DUA ölçeği ile ilgili yapılmış olan geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayın yapan (Journal of Global Research and Education) JGER dergisi tarafından ileri tarihli yayınlanmak üzere onay almıştır. Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş ve ekonomik durum bilgileri ile beşli likert tipinde 140 maddeden oluşan ölçeği doldurmaları gerekmektedir.

Kişilerin davranışsal eğilimlerini belirlemek için tasarlanmış olan ölçek “kişilik”, “zekâ türleri” ve “iletişim kanalı” olmak üzere üç boyuttan ve toplamda 140 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam güvenilirliği .948 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ölçeğin alt boyut güvenilirlikleri kişilik .93, zekâ türleri .87, iletişim kanalı .91 ve toplamda .97 olarak bulunmuştur. Ölçek beşli likert tipinde hazırlanmış olup “Kesinlikle katılmıyorum=1”, “Az

katılıyorum=2”, “Katılıyorum=3”, “Çoğunlukla katılıyorum=4” ve “Tamamen katılıyorum=5” şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekte ters puanlanabilecek 15 madde vardır, ölçekten alınabilecek en yüksek puan 700 en düşük puan ise 140’tır.

Veri toplama aracının linkler aracılığıyla dağıtılması ile veri toplama süreci 3 Mart 2023 tarihinde başlatılmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan 417 deprem mağdurunu hem deprem bölgesinde yaşayanlar hem de deprem bölgesinden uzaklaşarak Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin öğrenci yurtlarında konaklayanlar oluşturmaktadır. Ölçek özel bir linkle 417 deprem mağduruna ulaştırılmıştır. 609 deprem mağduru olmayan bireye ise aynı ölçeğe ait başka özel bir link oluşturulmuş ve ulaştırılmıştır. Araştırmaya tamamen gönüllülük esasına bağlı kalarak 1026 kişi katılmıştır. Katılımcılara ait veriler yapay zekâ algoritmik sistem tekniği kullanılarak yorumlanmıştır ve veri toplama süreci 3 Nisan 2023 tarihinde sonlandırılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Depremden mağdur olan ve olmayan bireylerin kişiliklerinin bütüncül bir şekilde ortaya çıkarılmasına çalışılan bu araştırmada, Ağlar ve Dilci (2023) tarafından hazırlanmış olan ölçekten elde edilen verilerle bireylerin; kişilik, zekâ türü ve iletişim türü alt boyutlarına ilişkin ulaşılan bulgulara ve bu bulgularla ilgili yorumlara bu bölümde yer verilmektedir.

Ölçek kullanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılan boyutlardan ilki bireye ait kişilik türlerinin belirlenebilmesidir. Elde edilen veriler kullanılarak kişilik alt boyutlarının ortaya konulması sağlanmaktadır. Kişilik boyutunun düşünce, şiddet eğilimi, özgüven, irade, vizyoner, sorumluluk, adalet, iletişim, ahlak ve nörotik olmak üzere on altı boyutuna ait yüzdeliğe tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2. Yüzdeleri ile Kişilik Alt Boyutlarına Ait Bulgular

Kişilik Alt Boyutları	Deprem Mağdurları	Deprem Mağduru Olmayan Bireyler	Oransal Fark
Düşünce	%57	%64	%10.94
Şiddet Eğilimi	%28	%34	%17.65
Özgüven	%69	%69	%0

İrade	%56	%56	%0
Vizyoner	%59	%56	%5.36
Sorumluluk	%64	%57	%10.94
Adalet	%62	%59	%4.84
İletişim	%61	%59	%3.28
Ahlak	%60	%60	%0
Nörotik	%35	%40	%12.5

Tablo 2’de yer alan deprem mağdurları ve deprem mağduru olmayan bireylerin kişilik alt boyutlarında ölçekten aldığı puanlar kıyaslandığında elde edilen bulgular şu şekildedir:

Deprem mağdurlarının deprem mağduru olmayan bireylerden düşünce alt boyutunda %10.94 daha az yüzdeye sahip olduğu görülmektedir. Şiddet eğilimi alt boyutunda ise deprem mağdurlarının, deprem mağduru olmayan bireylere kıyasla %17.65 daha düşük oranda şiddet eğilimli olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde nörotik alt boyutunda da deprem mağdurlarının, toplumun geri kalanından %12.5 daha düşük oranda nörotik olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara ek olarak, ölçeğin özgüven, irade ve ahlak alt boyutlarına bakıldığında deprem mağdurları ile deprem mağduru olmayan bireyler arasında herhangi bir fark tespit edilememiştir.

Ölçeğin vizyoner alt boyutu incelendiğinde deprem mağdurlarının, toplumun geri kalanından %5.36 daha yüksek oranda vizyoner olduğu belirlenmiştir. Sorumluluk alt boyutunda ise deprem mağdurlarının, deprem mağduru olmayan bireylerden %10.94 daha fazla sorumluluk sahibi olduğu saptanmıştır. Adalet alt boyutu incelendiğinde deprem mağdurlarının, toplumun geri kalanından %4.84 daha fazla adaletli olduğu görülmektedir. İletişim alt boyutunda ise deprem mağdurlarının, deprem mağduru olmayan bireylerden %3.28 daha yüksek iletişim becerisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Deprem mağduru bireyler vizyoner, sorumluluk, adalet ve iletişim alt boyutlarında deprem mağduru olmayan bireylerden pozitif şekilde ayrışmaktadırlar.

Vizyoner alt boyutunda, deprem mağduru bireylerin mağdur olmayan bireylere kıyasla daha yüksek bir orana sahip oldukları görülmektedir.

Alanyazında vizyoner, hayallerine erişmek ve gerçekleştirmek için sıkı sıkıya çalışıp çabalayan kişilere ait bir özellik olarak tanımlanmaktadır (Ö. Şimşek, 2006). Bu sebeple, deprem mağdurlarının depremden mağdur olmayan bireylere göre, geleceğe dair daha çok plan yaptıkları ve gelecekle ilgili hayallerine sıkı sıkıya bağlı oldukları şeklinde yorumlanmaktadır. Sorumluluk alt boyutundaki artışın sebebi olarak ise büyük bir felaket veya travma sonrası bireylerin yaşananlardan kendilerini sorumlu hissetmelerinin olduğu düşünülmektedir. Oranlardaki %10.94'lük fark ise deprem mağdurlarının gelecekte bir şeyleri değiştirmek için sorumluluk almaktan kaçınmayacakları şeklinde yorumlanmaktadır.

Depremden mağdur olan bireyler, mağdur olmayan bireylere oranla %4.84 daha yüksek adalet alt boyutu puanına sahiptirler. Bu durum, yaşanan depremler sonucunda deprem mağdurlarının yaşadıkları mağduriyetlerden sorumlu olanların adalet önüne getirilerek, gereğinin yapılmasına inandıkları şeklinde yorumlanmaktadır.

İletişim alt boyutundan elde edilen bulgulara bakıldığında, deprem mağduru olan bireylerin deprem mağduru olmayan bireylere kıyasla %3.28 daha yüksek puana sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, deprem mağduru olan bireylerin mağdur olmayanlara oranla daha çok kendilerini anlatma ve başkalarını dinleme yolunu seçtikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Aynı zamanda, deprem mağduru olan bireylerin iletişim yoluyla travmalarını atlatmak ve durumlarını anlatmak istedikleri düşünülmektedir.

Ölçekten elde edilen puanlara göre deprem mağduru olmayan bireyler daha düşünceli olarak tespit edilmiştir. Bu durumun nedeninin ise, deprem mağduru olmayan bireylerin deprem mağduru olan bireylere kıyasla gündelik düşüncelerinin suni gündemlerle daha dağınık ve daha karmaşık olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu sebeple deprem mağduru olan bireylerin düşünce alt boyutunda daha derli toplu şekilde barınma, ısınma vb. gibi öncelikli konulara odaklı oldukları için düşünce alt boyutunda aldıkları puanda bir düşüş yaşadıkları düşünülmektedir.

Deprem mağduru olmayan bireylerin ölçekten aldıkları puanlar incelendiğinde şiddet eğilimi ve dağınık kişilik olarak da adlandırılan

nörotizm alt boyutlarında deprem mağduru olan bireylere göre daha yüksek puanlara sahiptirler. Depremden mağduru olan bireyler için öncelikli olarak sağlık, barınma, güvenlik vb. ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Deprem mağduru olan bireylerin, yaşadıkları mağduriyetlerin giderilmesine nörotizm veya şiddet eğilimine sahip olmanın bir katkısının olmayacağını bilincinde oldukları varsayılmaktadır. Bu durumun sebebinin, deprem anını yaşamış olan mağdurların yaşadıkları korku ve deprem sonucunda tanık oldukları yıkımdan kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Ölçek kullanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılan bir diğer boyut ise bireye ait zekâ türlerinin belirlenebilmesidir. Elde edilen veriler kullanılarak zekâ türlerine ait alt boyutların ortaya konulması sağlanmaktadır. Zekâ türü boyutunun duygusal, sözel/dilsel, matematiksel/mantık, müziksel/ritmik, bedensel/kinestetik, görsel/uzamsal, sosyal/dışadönük, içsel ve doğacı olmak üzere dokuz alt boyutuna ait yüzdeler tablo 3'te yer verilmektedir.

Tablo 3. Zekâ Türü Alt Boyutlarına Ait Yüzdeler

Zekâ Türü	Deprem Mağdurları	Deprem Mağduru Olmayan Bireyler	Oransal Fark
Duygusal	%53	%54	%1.85
Sözel/Dilsel	%50	%50	%0
Matematiksel/Mantık	%47	%50	%6.38
Müziksel/Ritmik	%36	%38	%5.26
Bedensel/Kinestetik	%44	%51	%13.73
Görsel/Uzamsal	%38	%51	%25.49
Sosyal/Dışadönük	%52	%54	%3.70
İçsel	%47	%50	%6.38
Doğacı	%42	%51	%17.65

Uygulanan DUA ölçeği sonucunda deprem mağduru olan bireyler ile deprem mağduru olmayan bireylerin ölçekte yer alan zekâ türü boyutunun alt boyutlarından elde edilen puanlar şu şekildedir:

Deprem mağduru olan bireylerin, deprem mağduru olmayan bireylere kıyasla; görsel/uzamsal zekâ alt boyutunda %25.49, doğacı zekâ alt boyutunda %17.65, bedensel/kinestetik zekâ alt boyutunda %13.73, matematiksel/mantık alt boyutunda ve içsel zeka alt boyutunda %6.38, müziksel/ritmik zekâ alt boyutunda %5.26, sosyal/dışadönük zekâ alt boyutunda %3.70, duygusal zekâ alt boyutunda ise %1.85 oranında daha düşük puana sahip oldukları görülmektedir. Sözel/dilsel zekâ alt boyutuna bakıldığında, deprem mağduru olan bireyler ve deprem mağduru olmayan bireylerin puanları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Deprem mağduru olan bireyler ile deprem mağduru olmayan bireylerin zekâ boyutunun alt boyutlarından elde ettikleri puanlara bakıldığında sadece sözel/dilsel zekâ alt boyutundan elde edilen puanlar aynıdır, zekâ ile ilgili diğer alt boyutlarda ise deprem mağduru olmayan bireyler lehine bir durum söz konusudur. Deprem mağdurları ile deprem mağduru olmayan bireyler arasındaki zekâ boyutunun alt boyutlarında yaşadıkları en büyük fark %25.49 ile görsel/uzamsal ve %17.65 ile de doğacı zekâ boyutlarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu bulgular, deprem mağduru olan bireylerin doğal afet olan depremi yaşadktan sonra doğaya olan ilgilerinde ve sevgilerinde bir azalma olduğu ve deprem sonrası gördüklerini unutmak istedikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Aynı zamanda, deprem mağduru olan bireylerin doğanın kendilerine zarar verdiği için ondan biraz uzaklaşmak istedikleri şeklinde de yorumlanmaktadır.

Ölçekten elde edilen veriler kullanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılan bir diğer boyut ise bireyin tercih ettiği iletişim türüdür. İletişim türü boyutunun alt boyutları olan işitsel, dokunsal ve görsel iletişim türlerine ait yüzdeler tablo 4’te yer verilmektedir.

Tablo 4. İletişim Türü Alt Boyutlarına Ait Yüzdeler

İletişim Türü	Deprem Mağdurları	Deprem Mağduru Olmayan Bireyler	Oransal Fark
İşitsel	%35	%51	%31.37
Dokunsal	%35	%38	%7.89
Görsel	%42	%48	%12.5

Tablo 4’te yer alan deprem mağdurları ve deprem mağduru olmayan bireylerin iletişim boyutunun alt boyutlarında ölçekten aldığı puanlar kıyaslandığında elde edilen bulgular şu şekildedir:

İşitsel iletişim alt boyutunda deprem mağduru olan bireylerin olmayanlara göre %31.37 daha düşük oranda işitsel iletişim becerisine sahip oldukları tespit edilmiştir. Görsel iletişim alt boyutu bulguları dikkate alındığında ise deprem mağdurlarının, deprem mağduru olmayan bireylere kıyasla %12.5 daha düşük oranda görsel iletişim becerisine sahip oldukları görülmektedir. Dokunsal iletişim alt boyutunda ise deprem mağduru olan bireylerin, toplumun geri kalanından %7.89 daha düşük oranda dokunsal iletişim becerisine sahip oldukları belirlenmiştir. Tablo 4’teki bulgulara göre deprem mağduru olan bireyler ile deprem mağduru olmayan bireylerin ölçekten elde ettikleri puanlar kıyaslandığında iletişim alt boyutlarının her birinde deprem mağduru olan bireylerin aleyhine bir durum söz konusudur.

Bu sonuçlar göstermektedir ki deprem mağduru olan bireyler, diğer bireylere göre iletişim alt boyutlarında deprem mağduru olmayan bireylere göre kendilerini iletişime daha kapalı hissetmektedirler. Elde edilen bulgulara göre deprem mağduru olan bireylerin diğer bireylere kıyasla en yüksek oransal farkın işitsel iletişim alt boyutunda olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi düşünüldüğünde yaşanan depremler sonrası mağdur olan bireylerin deneyimlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Deprem mağduru olan bireylerin röportajları dinlendiğinde, depremlerden önce büyük bir uğultu duyulduğu, depremler esnasında ise yıkım seslerinin çok olduğu ve enkaz altından gelen seslerin bireylerde daha kalıcı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Deprem öncesinde, sırasında ve sonrasında duyulan sesler sonucunda bireylerin iletişimin bu alt boyutu ile ilgili unutmak istediklerinin bir göstergesi olarak işitsel iletişim alt boyutunda %31.37 oranında kapattıkları görülmektedir.

Görsel iletişim alt boyutunda deprem mağduru olan bireyler, diğer bireylere göre %12.5 oranında daha az görsel iletişim puanına sahiptirler. Ancak tercih edilen iletişim kanalına bakıldığında ise %42 ile diğer alt boyutlara kıyasla en çok tercih ettikleri iletişim alt boyutunun da görsel iletişim alt boyutu olduğu görülmektedir. Bu durum mağdur bireylerin

çevrelerinde olan bitenleri görme isteğinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Deprem mağduru olan ve olmayan bireyler arasındaki farkın en az olduğu iletişim türü alt boyutunun dokunsal iletişim alt boyutu olduğu görülmektedir. Bu bulgu, deprem mağduru olan bireylerin, sarılarak veya dokunarak kendileri anlatabileceklerine, bu iletişim yoluyla anlaşılacaklarına inandıkları şeklinde yorumlanmaktadır.

SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın planlanması ve uygulanmasındaki amaç, deprem felaketi sonrasında depremden mağdur olan bireylerin davranışsal eğilimlerini belirlemek ve bu davranış eğilimlerini; kişilik, zekâ türü ve iletişim tercihleri açısından ortaya koymaktır. Bu çalışmada süreç deprem felaketine doğrudan maruz kalmış ve depreme maruz kalmamış kişiler arasındaki davranış eğilimlerinin belirlenmesini içermektedir. Bu nedenle araştırmada veriler Davranışsal Uyum Ölçeği (Ağlar ve Dilci, 2023) vasıtası ile elde edilmiş ve incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre kişilik alt boyutunda depremzedelerde hedefine odaklanan, geleceğe umutla bağlanan, etkisiz ve pasif bir şekilde kalmayan aksine sorumluluk bilincinin geliştiği, iletişime açık ve adalet anlayışının olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Sveen ve arkadaşları (2016) tarafından güney Asya’da yapılmış olan uzun soluklu araştırmanın da sonuçları tarafından desteklenmektedir. Deprem mağdurlarının, depreme maruz kalmayan bireylere göre kendilerine olan güvenlerinde, irade anlayışlarında ve ahlaki değerlerinde değişme olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın zekâ alt boyutunda elde edilen verilere göre, zekâ türlerinde genel olarak depremzede olmayan bireylere göre gerileme olduğu görülmektedir. Travma sürecinde maruz kalınan yıkım ve kayıp sürecinde ve sonrasında bireylerin zekâ türlerinde gerileme yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaşanılan olumsuz duygusal sürecin kişilerin içine kapanmasına sebep olduğu, bulunduğu çevreden uzaklaşmak istediği ve görmeye aşına olduğu fiziki çevrenin zarar görmesi ile uzamsal zekâ türünde yoğun tahribat

yaşandığı tespit edilmiştir. Alanyazında depremle ilgili öncesi ve sonrasında zekâ türleri üzerine yapılan bir çalışmaya rastlanılmamaktadır, yine de depremin bir kriz durumu olduğu göz önüne alındığında, bireylerin yaşadıkları krizlerden sonra zekâ türlerinde gerileme olduğu görülmektedir (Şişmanlar ve diğ., 2010).

Araştırmanın iletişim türü boyutunda ise deprem mağdurlarının iletişim kurma becerilerinin deprem mağduru olmayan kişilere göre büyük farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durumun sebebinin ise içsel zekâ türü alt boyutu ile bağlantılı olarak kişilerin yaşadığı travma etkisiyle içine kapandığı, kendisini toplumdan izole ettiği, depremde yaşadıklarını sürekli hatırlamamak için iletişim kurmak istemediği şeklinde düşünülmektedir. İletişim türlerinden işitsel boyuttaki büyük fark ise bu düşüncüyü desteklemektedir. Deprem ve ses arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda deprem esnasında ve öncesinde duyulan sesler sonrası deneklerin stres düzeylerinin arttığı bulgularına alanyazında rastlamak mümkündür (Mert, 2019). Krizlerde iletişimin güven üzerine tesis edilmesi gerektiğini belirten Genç (2008) ise yüz yüze iletişim kurmanın önemine değinmektedir. Dolayısıyla, yüz yüze iletişimle tesis edilecek güven ile bireylere yaklaşımları önerilmektedir.

Bu çalışmada depreme maruz kalan ve kalmayan bireylerin davranış eğilimleri arasındaki farklar ortaya konulmuştur. Ancak deprem felaketinin etkilerini tam olarak anlamak için bireylerde oluşan travmaların derinlemesine incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Yaşananların topluma yansıyan boyutları ise sosyoloji uzmanları tarafından incelenmeli ve davranışa yansıyan boyutları ile karşılaştırılmalıdır.

Depremin bireyde oluşturduğu en olumsuz sonucun iletişim türleri üzerinde oluştuğunu göz önünde bulundurarak, sağlanan birincil ve yaşamsal desteklerle birlikte psikolojik destek süreçlerinde iletişim türleriyle ilgili çalışmalara yoğunlaşılmalıdır. Çalışma kapsamında depremedelerin zedelenen kişilik davranışları ve zekâ türleri üzerinde detaylı çalışma yapılmalıdır.

Bulgulardan diğere bireylerin depremzedeleri anladığını göstermelerinin veya söylemelerinin dokunmak veya sarılmak kadar etkili olamayacağı anlaşılmaktadır. Özellikle, Türkiye gibi her zaman deprem olma riskini taşıyan ülkelerin, ülkelerindeki bireylerin psikolojik sağlıklarını koruyacak faktörlerin ortaya çıkarılması sonucu, deprem olduktan sonra ülkelerinde uygulanacak psikolojik destek programlarının hazırlanmasına önem göstermelidir (Kararımak ve Güloğlu, 2014).

Erdoğan ve Aksoy (2020) deprem stresi ile baş etme stratejileriyle ilgili yaptıkları araştırmalarında katılımcıların olumlu yeniden değerlendirme ve sosyal destek arama stratejileri yönünde anlamlı farklılık elde etmişlerdir. Bu bakımdan deprem sonrası bireylere eski yaşam rutinlerine ulaşacakları ortam temini ile sosyal destek sağlanabilmesi konusunda ilgili mercilerin uygun, güvenli ortamlar oluşturmaları gerekli görölmektedir.

Erkan'a (2010) göre çocukların depremden etkilenmelerinde daha önceki yaşantılar, günlük yaşantı ve aile içi ilişkiler gibi birtakım faktörler tarafından etkilenmektedir. Çocuk olduklarından benzer yaşantıları olmamasından dolayı daha zor süreçler yaşamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin de deprem kuşağında aktif fay hatları üzerinde bir ülke olmasından dolayı her yaşa uygun tüm vatandaşlarımızı kapsayıcı şekilde deprem eğitimleri verilmesi, tatbikatlarının yapılması önemli görölmektedir. Her şehirde deprem simülatörlerinin kurulması, tatbikatların ve bilgilendirmelerin yapılma sıklığının artırılması, her yıl büyük deprem yaşanmış tarihlerde depremle ilgili afiş, kamu spotu, özel yayın veya haber yapılması ve depremin unutturulmaması açısından önerilmektedir.

Tüm bu önerilere ek olarak depremlerden sonra sağ kurtulan bireylerin travma belirtilerini inceleyen araştırmalara bakıldığında, en çok da deprem sonrası enkaz altında kalma sürelerinin etkili olduğu görölmektedir (Başoğlu ve diğ., 2002). Bu sebeple enkaz altı zayıatları azaltmak adına bu yönde geliştirilmekte veya geliştirilmiş olan cihazlar vasıtasıyla enkaz altındaki depremzedeler ile iletişim kurarak, onların ilk yardım bağlamında psikolojik ve ruhsal sağlıklarını koruyabilme ihtiyaçlarını giderici, dışardan sesli ya da farklı cihazlar marifetiyle hayata tutunmaları için gerekli motivasyonel

desteğinin sağlanması adına gerekli çalışmaların yapılması, böyle bir çalışma varsa da destek olunması, bu cihazların yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R., & Abay Çelik, Z. E. (2023). Deprem sonrası ortaya çıkan sorunlar ve sosyal destek ağlarının rolü. *Sosyolojik Bağmal*, 4(1), 91–100. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.4.1.7>
- AFAD. (2023). *Genel hayata etkili afet bölgesi*. AFAD. <https://www.afad.gov.tr/genel-hayata-etkili-afet-bolgesi-hk>
- Ağlar, C., & Dilci, T. (2023). Determining students' personality traits according to parents' views; A scale development study. *Journal of Global Education and Research*, 7(3), 1–17.
- Başoğlu, M., Şalcıoğlu, E., & Livanou, M. (2002). Traumatic stress responses in earthquake survivors in Turkey. *Journal of Traumatic Stress*, 15(4), 269–276. <https://doi.org/10.1023/A:1016241826589>
- Bland, S. H., O'Leary, E. S., Farinero, E., Jossa, F., & Trevisan, M. (1996). Long-term psychological effects of natural disasters. *Psychosomatic Medicine*, 58(1), 18–24. <https://doi.org/10.1097/00006842-199601000-00004>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (14.). Pegem Akademi.
- Carr, V. J., Lewin, T. J., Webster, R. A., Hazell, P. L., Kenardy, J. A., & Carter, G. L. (1995). Psychosocial Sequelae of the 1989 Newcastle Earthquake: I. Community Disaster Experiences and Psychological Morbidity 6 Months Post-Disaster. *Psychological Medicine*, 25(3), 539–555. <https://doi.org/10.1017/S0033291700033468>
- Carr, V. J., Lewin, T. J., Webster, R. A., Kenardy, J. A., Hazell, P. L., & Carter, G. L. (1997). Psychosocial sequelae of the 1989 Newcastle earthquake: II. Exposure and morbidity profiles during the first 2 years post-disaster. *Psychological Medicine*, 27(1), 167–178.

<https://doi.org/10.1017/S0033291796004278>

- Cattell, H. E. P., & Schuerger, J. M. (2003). *Essentials of 16PF assessment*. John Wiley & Sons, Inc.
- Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2005). *Personality and Intellectual Competence*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Dhliwayo, P., & Coetzee, M. (2020). Cognitive intelligence, emotional intelligence and personality types as predictors of job performance: exploring a model for personnel selection. *SA Journal of Human Resource Management*, 18, 1–13. <https://doi.org/10.4102/sajhrm.v18i0.1348>
- Erdoğan, C. N., & Aksoy, Ö. N. (2020). Deprem stresi ile baş etme stratejileri: Balıkesir örneği. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(2), 88–103. <https://doi.org/10.38004/sobad.704072>
- Erkan, S. (2010). *Deprem Yaşayan ve Yaşamayan Okul öncesi Çocukların Davranışsal / Duygusal Sorunlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi A Comparative Study on the Behavioral / Emotional Problems of preschool Children With and Without Experience of Earthquakes*. 28, 55–66.
- Freedly, J. R., Saladin, M. E., Kilpatrick, D. G., Resnick, H. S., & Saunders, B. E. (1994). Understanding acute psychological distress following natural disaster. *Journal of Traumatic Stress*, 7(2), 257–273. <https://doi.org/10.1007/BF02102947>
- Furnham, A., & Buchanan, T. (2005). Personality, gender and self-perceived intelligence. *Personality and Individual Differences*, 39(3), 543–555. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.02.011>
- Genç, F. N. (2008). Kriz iletişimi: Marmara depremi örneği. *Selçuk İletişim*, 5(3), 161–175.
- Goenjian, A. K., Steinberg, A. M., Najarian, L. M., Fairbanks, L. A., Tashjian, M., & Pynoos, R. S. (2000). Prospective study of posttraumatic stress, anxiety, and depressive reactions after earthquake and political violence.

- American Journal of Psychiatry*, 157(6), 911–916.
<https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.6.911>
- Hooda, D., Sharma, N. R., & Yadava, A. (2009). Social intelligence as a predictor of positive psychological health. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35(1), 143–150.
- Jensen, M. (2016). Personality traits and nonverbal communication patterns. *International Journal of Social Science Studies*, 4(5).
<https://doi.org/10.11114/ijsss.v4i5.1451>
- Kararımak, Ö., & Güloğlu, B. (2014). Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde bağlanma modeline göre psikolojik sağlamlığın açıklanması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 1–19.
- Khazaie, H., Zakiei, A., & Komasi, S. (2019). A simultaneous cluster analysis of cognitive, emotional, and personality factors and insomnia and sleep among earthquake victims. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 1–8. <https://doi.org/10.1017/dmp.2018.156>
- MEB. (2022). *Milli eğitim istatistikleri örgün eğitim 2021/2022*.
https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=460
- Mert, N. (2019). Deprem ve canlılar üzerine etkisi. *Eurasian Journal of Health Sciences*, 2(4), 137–144.
- Milojev, P., Osborne, D., & Sibley, C. G. (2014). Personality resilience following a natural disaster. *Social Psychological and Personality Science*, 5(7), 760–768. <https://doi.org/10.1177/1948550614528545>
- Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 150–155. <https://doi.org/10.5222/otd.supp2.2012.150>
- Nolen-Hoeksema, S., & Morrow, J. (1991). Factor analysis of posttraumatic stress disorder in children experienced earthquakes in Turkey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(1), 115–121.
- Şimşek, Ö. (2006). *İnsan dinamiği kişilik özelliklerinin incelenmesine yönelik ölçek geliştirme çalışması*. Sakarya Üniversitesi.
- Şimşek, Ö. F., & Koydemir, S. (2013). Linking metatraits of the big five to

- well-being and ill-being: Do basic psychological needs matter? *Social Indicators Research*, 112(1), 221–238. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0049-1>
- Şişmanlar, Ş. G., Karakaya, I., Özer, S., Memik, N. Ç., & Yıldız, Ö. (2010). Cinsel istismar mağduru bir grup çocuk ve ergende TSSB belirtileri ve WISC-R puanları arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri*, 13, 177–184.
- Specht, J., Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2011). Stability and change of personality across the life course: The impact of age and major life events on mean-level and rank-order stability of the big five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(4), 862–882. <https://doi.org/10.1037/a0024950>
- Sveen, J., Arnberg, F., Arinell, H., & Johannesson, K. B. (2016). The role of personality traits in trajectories of long-term posttraumatic stress and general distress six years after the tsunami in Southeast Asia. *Personality and Individual Differences*, 97, 134–139. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.03.046>
- Tanhan, F., & Kayri, M. (2013). Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013–1025.
- TRT Haber. (2023). *Depremde can kaybı 50 bin 783*. TRTHaber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/depremdede-can-kaybi-50-bin-783-762132.html>
- TUİK. (2022). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi*. TUİK. <https://data.tuik.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*.
- Walter, J., & Bayat, A. (2003). Neurolinguistic programming: Verbal communication. *British Medical Journal*, 326(7389), S83. <https://doi.org/10.1136/sbmj.0305163>
- Wang, X., Gao, L., Shinfuku, N., Zhang, H., Zhao, C., & Shen, Y. (2000).

Longitudinal study of earthquake-related PTSD in a randomly selected community sample in north China. *American Journal of Psychiatry*, 157(8), 1260–1266. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.8.1260>

Zhang, Y., Weng, W. G., & Huang, Z. L. (2018). A scenario-based model for earthquake emergency management effectiveness evaluation. *Technological Forecasting and Social Change*, 128(December), 197–207. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.12.001>

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

ÂŞIKLARIN DİLİNDE KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLER

**Earthquake Centered in Kahramanmaraş in the Language of
Minstrels**

Araştırma Makalesi • Research Article

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

nedimbakirci@gmail.com

0000-0001-8672-9481

Geliş Tarihi/Received: 06.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22.04.2023

Atıf/Citation

Bakırcı, N. (2023). Âşıkların Dilinde Kahramanmaraş Merkezli Depremler. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 25-74.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Deprem, yer kabuğu içerisindeki kırılmalar sonucunda oluşan titreşimlerin dalgalar halinde yayılmasına denir. Türkiye aktif fay hatlarının bulunduğu bir ülkedir. Geçmişte olduğu gibi bugün de pek çok yıkıcı depremler yaşanmaya devam etmektedir. Özellikle Doğu Anadolu fay hattı ile Kuzey Anadolu fay hattı en aktif fay hatlarıdır. Bu fay hatları üzerinde tarihi süreçte yaşanan depremler büyük yıkımlara ve insan kaybına sebep olmuştur. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli Pazarcık ve Elbistan depremleri yaşanmış ve bu depremler çok geniş bir alanı etkilemiştir. Türkiye tarihinde en büyük depremler olarak kaydedilmiş ve asrın felaketi olarak nitelendirilmiştir. Her iki deprem de başta Kahramanmaraş olmak üzere Adıyaman, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Osmaniye, Adana ve Hatay gibi illeri etkilemiş ve bu depremlerde yaklaşık elli bin insanımız hayatını kaybetmiştir. On bir il içerisinde en çok yıkımların yaşandığı iller Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman, Gaziantep ve Hatay olmuştur. Âşıklar toplumsal konuları en çok destanlarda işlemişlerdir. Günlük hayatın küçük olaylarından büyük sosyal hareketlere kadar destanlar her türden olayı içine alır. Âşıklar destanlarda, toplumu derinden etkileyen çeşitli olayları, hayat sahnelerini, yankı uyandıran savaşları, ayaklanmaları, kıtlıkları, deprem, yangın, salgın hastalıklar, sel, mizah, taşlama veya yergi, öğüt, hayvan, yaş (ömür) gibi konuları ele almışlardır. Dolayısıyla Kahramanmaraş depremleri toplumu derinden etkilediği için âşıklarımız da bu olaya kayıtsız kalmamış, toplumun duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş ve deprem destanları söylemişlerdir. Âşıklar asrın felaketi olarak nitelendirilen Kahramanmaraş merkezli iki depremde duyduklarını ve gördüklerini kendi yorumları ile harmanlayarak bu depremleri çeşitli yönleriyle dizelere dökmüşlerdir. Bu makalede âşıklar tarafından söylenen Kahramanmaraş depremi konulu 31 destan incelenmiş ve bu destanlarda dikkat çeken hususlar çeşitli başlıklarda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, âşık, Türk halk şiiri, Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Şanlıurfa, Diyarbakır, Elazığ, Kilis, Osmaniye, Adana.

Abstract

Earthquake is called the propagation of vibrations in the form of waves as a result of fractures in the earth's crust. Türkiye is a country with active fault lines. As in the past, many destructive earthquakes continue to occur today. Especially the East Anatolian fault line and the North Anatolian fault line are the most active fault lines. The earthquakes that took place on these fault lines in the historical process caused great destruction and human loss. Kahramanmaraş-centered Pazarcık and Elbistan earthquakes occurred on February 6, 2023, and these earthquakes affected a very wide area. It was recorded as the biggest earthquakes in the history of Türkiye and described as the disaster of the century. Both earthquakes affected cities such as Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Osmaniye, Adana and Hatay, and approximately fifty thousand of our people lost their lives in these earthquakes. Among the eleven provinces, the provinces with the most destruction were Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman, Gaziantep and Hatay.

Minstrels dealt with social issues mostly in epics. From the small events of daily life to the major social movements, epics encompass all kinds of events. In the epics, the minstrels dealt with various events, life scenes, resounding wars, riots, famines, earthquakes, fires, epidemics, floods, humor, satire or satire, advice, animals, age (life) that deeply affected the society. Therefore, since the Kahramanmaraş earthquakes affected the society deeply, our lovers did not remain indifferent to this event, they translated the feelings and thoughts of the society and told earthquake epics. The minstrels combined what they heard and saw in the two earthquakes in Kahramanmaraş, which are described as the disaster of the century, with their own interpretations, and put these earthquakes into verses in various aspects. In this article, 31 epics on the Kahramanmaraş earthquake, which were told by the minstrels, were examined and the remarkable issues in these epics were discussed under various headings.

Keywords: Earthquake, minstrel, Turkish folk poetry, Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Şanlıurfa, Diyarbakır, Elazığ, Kilis, Osmaniye, Adana.

Giriş

Türkiye, yeryüzünün en aktif fay hatları içerisinde bulunan ve her zaman büyük deprem tehlikesi ve riskine maruz olan bir ülkedir. Türkiye, dünyanın üç önemli deprem kuşağından biri olan Alp Himalaya (Akdeniz) Deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle, çok sayıda kırıklarla parçalanmış olan Anadolu, geçmişte çok şiddetli ve yıkıcı depremler yaşamış, bugün de yaşamaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002: 39). Özellikle Doğu Anadolu fay hattı ile Kuzey Anadolu fay hattı en aktif fay hatlarıdır. Bu hatlar üzerinde bugüne kadar pek çok yıkıcı depremler yaşanmıştır. Bu depremlere baktığımızda 10 Eylül 1509'da İstanbul Depremi, 23 Şubat 1653'de İzmir Depremi, 17 Ağustos 1668'de Anadolu Depremi, 10 Temmuz 1688'de İzmir Depremi, 3 Nisan 1881'de Sakız Adası Depremi, 10 Temmuz 1894'te İstanbul Depremi, 27 Aralık 1939 tarihinde 32.968 kişinin vefat ettiği Erzincan Depremi, 1 Şubat 1944'te 3.959 kişinin hayatını kaybettiği Bolu Gerede Depremi, 27 Kasım 1943 tarihinde 4.000 insanın hayatını kaybettiği Samsun Ladik Depremi, 23 Mart 1970'de 1.086 insanın öldüğü Kütahya Gediz Depremi, 6 Haziran 1975 tarihinde 2.385 kişinin öldüğü Diyarbakır Lice Depremi, 24 Kasım 1976 tarihinde 3.840 hayatın gittiği Van Muradiye Depremi, 19 Ağustos 1983 tarihinde 2.396 kişinin hayatını kaybettiği Muş Varto Depremi, 30 Ekim 1983 tarihinde 1.155 kişinin hayatını kaybettiği

Erzurum-Kars Depremi (URL-1), 13 Mart 1992 tarihinde 653 kişinin öldüğü Erzincan Depremi (Öztürk, 1998: 141), 17 Ağustos 1999 tarihinde 17.480 kişinin hayatını kaybettiği Marmara Depremi (URL-1), 6 Şubat 2023 tarihinde 50.000 kişinin hayatını kaybettiği asrın felaketi olarak nitelendirilen Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan depremi gibi büyük yıkımların yaşandığı ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiği depremler yaşanmıştır.

Kahramanmaraş ve çevresi, tektonik açıdan oldukça karmaşık ve aktif bir bölgede bulunmaktadır. Bu alandaki tektonik çatıyı oluşturan fayların kesişme noktasının, Kahramanmaraş ve Gölbaşı arasında kalan bölge olduğu belirtilmektedir (Palutoğlu ve Şaşmaz, 2017: 192-193).

Kahramanmaraş ve çevresinde meydana gelmiş olan tarihsel depremler çeşitli deprem kataloglarında verilmektedir. Bu bölgedeki tarihsel depremler için; MÖ 131'de İslâhiye, M. 128'de İslâhiye ve Maraş, MS 1114'de Ceyhan, Antakya, Maraş, 1114'de Maraş, Urfa ve Harran (Palutoğlu ve Şaşmaz, 2017: 195) ki bu depremde yaklaşık 40.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Kesik, 1946: 44), MS 1544'de Elbistan ve Maraş (Palutoğlu ve Şaşmaz, 2017: 195) depremleri yaşanmıştır. 29 Kasım 1795'te Maraş'ta meydana gelen depremde şehrin dörtte üçü harap olmuş ve üç dakika kadar sürdüğü kaynaklarda ifade edilmiştir(URL-2). Yukarıda da belirtildiği gibi bu bölgede yaşanan en son deprem Pazarcık ve Elbistan depremleri olmuştur.

Âşıklık geleneği Türk kültürünün en önemli unsurlarından biridir. Âşıklık geleneği yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliklerinden yararlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür (Artun, 2008: 7). Âşık şiiri sözlü kültür ortamında ortaya çıkan bir gelenek olup ozan-baksı geleneği ve tekke edebiyatı ile beslenmiş olmakla beraber kendine özgü kuralları ve uygulama geleneği olan bağımsız bir edebiyattır (Yardımcı, 2013: 119).

Âşık edebiyatı sözlü gelenekte yaşatılan bütün ürünlerle beslenir. Âşık şiirinin özüne bağlı bulunduğu kültüre ait örnek değerler ve ahlak anlayışı yatar. Din, gelenek ve güncel yaşam âşık edebiyatını besleyen diğer kaynaklardır (Artun, 2008: 7).

Âşıklar yetiştiği topluluğun sözcüleri konumundadır. Âşıklar şiirlerinde maddi aşk, ilahi aşk, öğütleme, sevinç, ölüm vb. olaylar karşısında duygularını, kahramanlık konularını, sevgili ve yurt güzelliklerini toplumsal içerikli konuları, aksayan bir durum ve kişiler üzerine taşlama ve takılmalarla, sosyal soyla içerikli konuları işlerler. Âşık şiiri toplumun yaşama biçimine, olaylar ve durumlar karşısındaki tavrına, seslendikleri toplumun çevresini dünyayı algılayışına ışık tutar (Artun, 2008: 13).

Âşıklar destanları üzerinden güncel konulara dair hızlı refleks göstermişlerdir. Toplumda etkisi olan olay veya durumlar karşısında duyarsız kalmamış, çoğu konu ile ilgili destanî ürünler ortaya koymuşlardır. Bu durum âşığa, toplumla iç içe, toplumun nabzını iyi tutan, toplumun duygu ve hassasiyetlerini ortaya koyan, toplumun sözcüsü olma misyonunu üstlenen sanatçılar olarak fonksiyonel bir çehre kazandırmıştır (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 119).

Sanat ürünleri toplumun yapısıyla iç içedir. Her toplumun kendine özgü acıları, sevinçleri, umutları, özlemleri ve iç dünyası vardır. Bunlar sanat ürünleriyle dile getirilir. Âşıkların şiirleri yaşadıkları toplumun ortak dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. Âşıklar halkın duygularını dile getirerek geniş kitlelere yayarlar. Âşık dışa dönük bir kişilik olduğu için toplumsal olaylara karşı son derece duyarlıdır (Artun, 2008: 153). Dolayısıyla âşık, tanık olduğu, yaşadığı ve duyduğu olaylardaki acıları sazıyla sözüyle destan tarzında dile getirir.

Günümüz âşıklarının sosyal muhtevalı yazdıkları şiirlerin dörtlük sayısının genellikle dörtten fazla olduğu görülür. Bu durum âşıkların sosyal konularla ilgili olarak söyleyecek sözlerin çok olduğunu ve bu tür konulara karşı duyarlı olduklarını da göstermektedir (Gökşen, 2019: 48). Âşıklar toplumsal konuları en çok destanlarda kullanmışlardır. Günlük hayatın küçük olaylarından büyük sosyal hareketlere kadar destanlar her türden olayı içine alır. Âşıklar destanlarda, toplumu derinden etkileyen çeşitli olayları, hayat sahnelerini, yankı uyandıran savaşları, ayaklanmaları, kıtlıkları, deprem, yangın, salgın hastalıklar (Yetiş, 1994: 203), sel, mizah, taşlama veya yergi, öğüt, hayvan, yaş (ömür) gibi konuları işlerler.

Âşık Edebiyatı alanında ayrı bir öneme haiz olan destanlar, ihtiva ettikleri konular yönüyle edebiyata, tarihe, coğrafyaya, sosyolojiye, sosyal psikolojiye hatta tıp alanına katkıda bulunur. Âşıkların akla gelebilecek hemen her konuyu hikâye ettikleri bu eserler, bir bakıma söylediğimiz alanlar için vesika hükmündedir (Kaya, 2007: 704)

Âşıkların Dilinde Kahramanmaraş Merkezli Depremler

Türkiye’de tarihi süreç içerisinde yaşanan büyük depremlerle ilgili şairlerimiz ve âşıklarımız birçok şiir yazmış ve söylemişlerdir. Sözlü gelenek ürünlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve insan hayatına ilişkin dönemlerin ifade edilmesinde önemli bir görevi yerine getiren sözlü geleneğin taşıyıcısı ve yeniden yaratıcısı olan âşıkların da toplumu derinden etkileyen söz konusu deprem olgusuna karşı kayıtsız kalması beklenemez (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 118).

Günümüzün âşıkları da toplumu derinden etkileyen olaylara kayıtsız kalmayıp hâlâ görevlerini yerine getirmeye devam etmektedirler. Özellikle toplumu derinden yaralayan konularda duygularını dile getirmektedirler. Bunlardan biri de Türkiye’de yaşanan ve ağır bilançolarla sonuçlanmış depremlerdir. Deprem coğrafyası içinde yer alan Anadolu, afet sonucunda yaşanan acıları belleğinde saklamış ve nesillerce aktarmıştır (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 123).

Klasik şiirde depremi konu alan birkaç şiir vardır. XVII. yüzyıl divan şairlerinden Sabir Parsa, doğal bir afet olan deprem karşısında insanın acziyetini dile getiren tarih manzumeleri yazmıştır. Şair, 1069 (1658-1659) yılında meydana gelen depremle ilgili üç beyit (*Târîh-i Zelzele-i Azîm*) ve bir müseddes (*Gazel-i Müseddes Şude Der-Târîh-i Zelzele Ne’ûzü Bi’llâhi Te’âlâ*) kaleme alır (Yıldız, 2022: 140-142). XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Kilisli Mustafa Ruhi Efendi, Şam depremiyle ilgili kaside nazım şekliyle 44 beyitlik bir *Zelzele Manzumesi* yazmıştır. Şair, depremi Şam halkının gafletine bağlar ve bu manevi ikaz sonunda Şam’da neler olduğunu anlatır (Yıldız, 2022: 142). Gelibolulu Sun’î (öl. 1533-1534) kendi memleketi Gelibolu’da yaşanan deprem ile ilgili bir tarih manzumesi yazar. Şair bu ilahî ikazın olma sebebini Geliboluluların “*fesat ve fitnesine*” bağlar (Yıldız,

2022: 142). Depremler üzerine söylenen ilk mesnevi tarzındaki şiir 30 Temmuz 1752 tarihinde meydana gelen Edirne depremi üzerine Derviş Muhammed Emin'in söylediği *Zelzele-nâme Berâ-yı İnhidâm-ı Ebniye-i Şehr-i Edirne Hafızanallah Minhâ* adlı mesnevidir. Derviş Muhammed Emîn'in, nasihatle başlayıp nasihat ile biten zelzelenâmesini belli bir tertibe göre kaleme almıştır. Mesnevideki konu sıralaması; *depremin sebebi, deprem anı yaşananlar, insanların bu manevi ikazdan derslerini alıp pişman olmaları, Edirne halkının bir şeyhe gidip tövbe etmeleri* (Yıldız, 2022: 149) şeklindedir. Halid Efendi'nin 1894 İstanbul depremini kaleme aldığı "*Hareket-i Arz Destanı*" (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 128-129) da deprem konusunda yazılan şiirlerden birisidir.

27 Aralık 1939 Erzincan depremi hem can hem de mal kaybına sebep olmuş ve bu depremde otuz üç bine yakın kişi hayatını kaybetmiştir. O tarihe kadar yaşanmış dünyadaki en büyük depremlerden yirmi yedincisi olan Erzincan depremi üzerine şairler şiirler kaleme almış ve âşıklar ağıtlar yakmıştır. Modern edebiyat sahasında eser veren Nazım Hikmet'in "*Kara Haber*" (URL-3), Ömer Zeki Defne'nin "*Bu Memleket Böyle Ağlar*" (1940: 4), Osman Yüksel Serdengeçti'nin "*Bu Millet Neden Ağlar?*" (1994: 80-84), Bahaettin Karakoç'un "*Erzincan'a Değişler*" (1992: 9), Halide Nusret Zorlutuna'nın "*Ah Erzincan Vah Erzincan*" (2008: 73-74) şiirleri Erzincan depremi üzerine söylenmiş öne çıkan şiirlerdendir.

Erzincan depremiyle ilgili 13 Kasım 1940 tarihinde asıl adı Bilal, mahlasının Firkatî olduğu anlaşılan bir şair tarafından otuz dokuz dörtlükten oluşan "*Destân-ı Zelzele*" adıyla bir destan yazmıştır (Dündar, 2019: 759).

Erzincan depreminden sonra Âşık Veysel de "*Erzincan*" (Alptekin, 2004: 228) adlı şiirini kaleme almış ve depremin Erzincan'da bıraktığı acı ve yıkımı duyduğu haberlerden hareketle mısralara dökmüş, ruhunda hissettiği duyguları dile getirmiştir.

Anadolu coğrafyasında görülen en büyük depremler arasında yer alan ve dünya kamuoyunda da büyük yankı uyandıran Erzincan'daki 1939 depremini Âşık Sabit Müdamî "*Erzincan Destanı*" (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 126-127) adlı şiirinde dile getirmiştir.

Âşık Talibi Coşkun “*Zelzele ve Seylap Destanı*” (Kaya, 2013: 268-278) adlı şiirini söylemiş ve bu şiirde Erzincan depremini çeşitli yönleriyle ele almıştır.

Erzincan Depremi ile ilgili âşıkların söylediği şiirlerden oluşan iki kitap hazırlanmıştır. Birincisi Bekir Sami Özsoy, Namık Aslan ve Bayram Durbilmez’in ortaklaşa hazırladıkları ve âşıklardan sipariş yoluyla topladıkları şiirlerin yayımlandığı “*Destanlarla Erzincan*” (Kayseri 1992) adlı çalışmadır. Çalışmada kitabın hazırlandığı yıldan önce söylenmiş 19 destan, yarışmada derece almaya değer görülen 50 destan, yayımlanmaya değer görülen 43 destan yer almaktadır (1992: 22-189).

İkincisi ise Ruhi Kara’nın hazırladığı “*Erzincan’ın Göz Yaşları / Deprem Ağıt ve Destanları*” (Ankara 1993) adlı kitaptır. Esas itibariyle yedi heceli mani ve on bir heceli koşma ölçüsünde yazılmış olan bu şiirlerin çoğunda, anlaşılacağı gibi “Erzincan” redifi ortak. Bunların yanında serbest ölçülü birkaç şiir de mevcuttur. Koleksiyonda 1992 depremi üzerine yazılmış 132 destan yanında, ayrıca 1983 depremi üzerine 3, 1939 depremi üzerine ise 35 destan bulunmaktadır (Öztürk, 1998: 141-142).

Âşıklar toplumu derinden etkileyen olaylara kayıtsız kalmamış Erzincan depremi ile ilgili destanlar söylemiş veya yazmışlardır. Âşık Sümmani’nin 1893’de meydana gelen Erzurum Tortum depremi için söylediği “*Deprem Destanı*”yla (Erkal, 2011: 472-473) âdeta tarihe not düşmüştür. Âşık Reyhanî, 30 Ekim 1983 tarihinde Erzurum’da meydana gelen büyük deprem için yazdığı “*Bizim Köyler*” (URL-4) destanında Erzurum ve çevresinde depremin bıraktığı izleri tasvir etmiştir.

1975 yılında Lice’de yaşanan depremle ilgili resmî kayıtlara göre 2384 kişi ölmüş ve 8149 konut yıkılmıştır. Âşık Murat Çobanoğlu, “*Ağlarsın Bacım*” (Arslan-Akbaş Ercan: 2021: 130) adlı şiirinde Lice depreminde ağlayan anaların, feryat eden bacıların duygularına ortak olmuştur.

3.840 kişinin vefat ettiği 1976 Çaldıran Depremi, kentin tarihi süreç içerisinde maruz kaldığı büyük depremlerden yalnızca biridir. Jeolojik özellikleri nedeniyle tarihi süreç içerisinde birçok depreme maruz kalan Van kenti için Âşık Mevlit İhsanî “*Van’a Ağıt*” (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021:

130-131) şiiriyle halkın acılarına iştirak etmiştir. Yine Çaldıran’da yaşanan başka bir depremi Âşık Hafız Rahmi Konak “*Zelzele Destanı*” ” (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 132-133) adlı şiirinde ele almıştır.

Kentleşme ve sanayileşmenin yoğun ve hızlı olduğu bir bölge olan Marmara Bölgesi’nde 1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi de büyük bir toplumsal kaygı ve tepkinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu depremde on sekiz binin üzerinde can kaybı yaşanmış ve üç yüz elli binin üzerinde de ev ve işyeri yıkılmıştır. Yaşanılan depremin büyüklüğü ve yol açmış olduğu hasarlar Âşık Abbasî’nin “*Marmara Depremi*” adlı şiirinde vücut bulmuştur (Arslan ve Akbaş Ercan: 2021: 124-125). Erol Ergani’nin “*Deprem Yıktı Marmara’yı*” (URL-5), Âşık Nuri Çırağı’nın “*Çok Yaman Oldu*” (URL-6) ve Âşık Rahim Sağlam’ın “*17 Ağustos Salı Sabahı*” (URL-7) adlı şiirlerde Gölcük depreminin toplumda yarattığı acılar ve kaygılar dile getirilmiştir.

Âşıklar yatağı olarak nitelendirilen Sivas’taki âşıklardan Alimî’nin “*Çaresiz*”, Derdiyâr’ın “*Kocaeli Depremi*”, Dost Cemalî’nin “*17 Ağustos Depremi*”, Halil İbrahim Bacak’ın “*Allah’ın Takdiri*” ve “*Başın Sağ Olsun*”, İbrahim Aydın’ın “*Deprem*”, Ömer Tombul’un “*Marmara Depremi*”, Rabia’nın “*Deniz Verdiğini Geri Alıyor*”, Şükrü Karataş’ın “*Deprem Faciası*” gibi şiirlerinde tüm yurdu derinden etkileyen Marmara Depremi karşısında duyarsız kalınmamış düşünce, inanç, kanaat ve dilekler ölümsüzleştirilmiştir (Kaya, 2007: 704-709).

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem yaşanmıştır. Bu depremler, bugüne kadar ülkemizde yaşanan en büyük doğal afetlerinden biri olmuştur. Asrın felaketi olarak adlandırılan bu iki büyük depremlerden ilki Pazarcık ilçesinde saat 04.17’de 7.7 şiddetinde, depremin etkili olduğu süre 65 saniye, ikincisi ise Elbistan ilçesinde saat 13.24’te 7.6 şiddetinde, etkili olduğu süre 45 saniye olmuştur. Her iki deprem de başta Kahramanmaraş olmak üzere Adıyaman, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Osmaniye, Adana ve Hatay illerini etkilemiş ve yaklaşık 13.500.000 kişi zarar görmüştür. Depremlerde 50.000’e yakın insanımız hayatını kaybetmiş, 384 bin 545 bina yıkılmış ve yaklaşık 148 bin kişi de deprem bölgesinden tahliye edilmiştir. On bir il içerisinde en çok

etkilenen ve yıkımların yaşandığı iller Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman, Gaziantep ve Hatay olmuştur. Depremler sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti dördüncü seviye alarm ortaya koymuştur. Bu, uluslararası yardımı da içeren bir alarm seviyesi olmakla birlikte deprem seviyelerinin en üst düzey olanıdır.

Deprem bölgesinde 30 vali ve 47 kaymakam görevlendirilmiş, AFAD bünyesinde toplam arama-kurtarma personeli sayısı 9 bin 698 kişi olmuştur. Bunlara ilave olarak 3 bin 838 AFAD gönüllüsü, 1886 yerel destek ekibi, 2 bin 867 korucu yerel destek ekibi ve deprem bölgesindeki illerden 1285 yerel destek ekibi bölgede görev almıştır. Daha sonra bölgede görev yapan personel sayısı 25.000'e çıkmıştır. Görevlendirilen iş makinesi sayısı 1511, araç sayısı ise 216 şeklindedir (URL-8). Arama kurtarma çalışmalarına Azerbaycan, ABD, Amania, Arnavutluk, Avusturya, BAE, Belarus, Bosna Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Çekya, Çin, El Salvador, Ermenistan, Estonya, Filistin, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, Irak, İngiltere, İran, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Karadağ, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC, Kosova, Kuveyt, Libya, Lübnan, Macaristan, Malta, Meksika, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Tacikistan, Tayvan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, Venezuela, Yunanistan (URL-9) gibi ülkelerden ekipler katılmıştır.

Depremin kapladığı alanın büyüklüğü, fay kırılmasının yüzeye yakın oluşu, etki alanındaki kentler üzerinde büyük yıkımlara neden olmuştur. Bu büyük yıkımlar can kayıpları ve ekonomik kayıplarla bütün milletimizi derinden etkilediği gibi âşıklarımızı da etkilemiştir. Bu bağlamda, âşıklar asrın felaketi olarak nitelendirilen Kahramanmaraş merkezli iki depremde duyduklarını ve gördüklerini kendi yorumları ile harmanlayarak şiirlerinde çeşitli yönlerden değerlendirmişlerdir. Âşıkların söylediği 31 destan metninde yer alan depremle ilgili unsurlar yedi başlık altında sınıflandırılıp¹ incelenmiştir.

¹ Burada yer alan sınıflandırma Doğan Kaya'nın "Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları" adlı bildirisinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

1. Deprem tarihiyle ilgili bilgiler

Âşıklar şiirlerinde deprem tarihi ile ilgili bilgiler vererek, o tarihe not düşmüşlerdir. Şiirlerde 6 Şubat 2023 gününde ve saat 04.17’de depremin meydana geldiğine vurgu yapılmıştır.

- Altı Şubat gece saat dördüdü
- Deprem yıktı bizim Anadolu’yu (1)
- İki bin yirmi üç bir gece vakti (2)
- Saat dört on yedi bir şimşek çaktı (5)
- Şubat’ın altısı yirmi üç yılı (6)
- Saat dört on yedi uyandık birden (8)
- İki bin yirmi üç, altı Şubat’tı (11)
- Dördü yirmi geçe, faylar sallandı (11)
- İki bin yirm’üç Şubat’ın altısı (13)
- Gece yarısı da koptu kıyamet (13)
- Altı Şubat sabah baktım ekrana (15)
- İki bin yirmi üç altı Şubat’ta (17)
- Gece saat dördte istirahatta (17)
- İki bin yirmi üç altı Şubat’ta (20)
- Sabahın dördünde koptu kıyamet (20)
- İki bin yirmi üç Şubat ayında (21)
- Gecenin 4’ünde derin uykuda (21)
- Şubat’ın altısı bir seher vakti (22)
- Şubat’ın altısı gecenin dördü (24)
- İki bin yirmi üç Şubat kışında (24)
- Şubat’ın altısı, gecenin dördü (26)
- İki bin yirmi üç, altı Şubat’ta (27)
- Gecenin yarısı şafak sökerken (30)

2. Depremın sebebiyle ve oluşuyla ilgili ifadeler

Âşıklar, şiirlerinde depremin oluş sebebini Allah’ın bir takdiri olduğuna, paraya tamah edildiğine, âdemoğlunun yoldan çıktığına, insanların azdığına, çok günah işlendiğine, cehaletin arttığına, namaz ve orucun terkedildiğine, Yaratan’ı bırakıp kula tapılmasına, fayların kırılmasına,

demirden çalındığına, kolonların kesildiğine, kanunsuz binalara onay verildiğine, müteahhitlerin hatalı binalar yaptıklarına temas etmişlerdir.

Gelen Allah'tandır kullar ne bilsin (1)

İsterse öldürür tüm canlıları

Dilerse diriltir tüm cansızları (3)

Yoldan çıkınca şu âdemoğlu (3)

Yaratana bırakıp kula taparsın

Hak dururken yanlış yola saparsın (3)

Demirden çalan zalım, sen de kan kus (4)

Biz böyle olursak kıyamet kopar

Allah'ı bırakmış paraya tapar

Azmış bu insanlar çok faiz yapar (5)

Âlemler uykuda faylar kırıldı (6)

Yıkılan her bina doymayan gözler (9)

Kolonlar kesilmiş nasıl akıldı (10)

Dördü yirmi geçe, faylar sallandı (11)

Maksut'um der çürük bina kuranlar

Kanunsuz işlere onay verenler

Milyonların vebaline girenler (16)

Çürük demir beton insana mezar

Kim kendi eliyle mezarın kazar (17)

Takdir tecelli bu değişmez yasa (24)

Biz günahkâr kullarının yüzünden

Mevla'm belâ verdi ibret alan yok (25)

Çünkü günah zulüm arşa dayandı (25)

Cehalet türedi tükendi ilim

Namazdan oruçtan çalışıyor âlim

Beş vakit namazı doğru kılan yok (25)

Kâğıttan duvarlar yandı haneler

Şatafatlı, ihtişamlı binalar (26)

Binaları yapanlar mı kusurlu (26)

Yedi nokta yedi, deprem çıkışı

Yüz otuz atom güçte fayı yıkışı (27)

Saymakla bitmez ki, çürükmüş bina

Mütait nicesi ortaktır kana (27)

Şüphe yoktur Vallah Allah'ın işi (30)

3. Deprem anıyla ve şiddeti ilgili ifadeler

Âşıklar şiirlerinde depremin oluşunu bütün çıplaklığıyla dile getirmişlerdir. Şiirlerde yer alan ifadelere göre deprem anında; her yer virane olmuş, göz gözü görmez olmuş, şiddetli yağmur yağmış, zemin metrelerce kaymış, köprüler yıkılmış, zemin kaymış, toprak kaynamış, göçük altında insanlar kalmış, her enkazdan imdat sesleri gelmiş, ayaklar, kollar kırılmış, binlerce insan canından olmuş, cami, kilise, müze ve hastaneler yıkılmış, Akdeniz köpürmüş ve su caddeleri doldurmuş, ağaçları kökünden sökmüş, kayalar ve yollar yarılmış, binalar birbirine yaslanmıştı.

Yıkıldı binalar virane oldu (1)

Çıktım dışarıya göz gözü görmez

Bir yağmur bir dolu sel olmuş durmaz (5)

Her yer mezar oldu binlerce cana

Zemin metrelerce kaydı bir yana (6)

Köprüler yıkıldı yollar yarıldı (6)

Üst üste depremi yaşadık canlar

Bir an yok olmuş şöhretler şanlar (7)

Duvarlar çöküyor vazgeçtik serden (8)

Gecenin ayazı bedeni sardı

Göçüğün altında çok canlar vardı (8)

Yıkıldı camiler, kilise, müze (9)

Hastanesi bile nasıl yıkıldı (9)

Binlerce cesetler enkazda çıkar (9)

Köpüren Akdeniz caddeye aktı (9)

Yer oynadı nice, binalar çöktü

Ağacı devirdi kökünden söktü (10)

Kaya, ağaç, yollar yarıldı birden (10)

Üşüyor bedenler soğuktan, kardan (10)

Enkazdan çıkanlar, yana, yakıla

Kırıldı ayaklar, kollar sallandı (11)

İskenderun çalkalandı katlandı

Birçok bina birbirine yaslandı (11)
Gece yatağında çöktü başına (12)
Döküldü yapraklar döküldü bağlar
Böyle bir depreme dayanmaz canlar
Yağıyor yağmurlar akıyor sular (12)
Sıfırım altında dokuz derece
Soğuklar artıyor durum çok acele (12)
Analar babalar yavrular noldu
O güzel binalar yerle bir oldu (13)
Meğer bu imiş kıyametin adı
Dağlar taşlar gelip dipten oynadı
Bu nasıl depremdir toprak kaydadı (13)
Yer küre çatladı yukarı doğru
Erciyes kaydadı sallandı ağrı
Gavurdağı Göksun delindi bağı (17)
Yer altı suları coştı kabardı
Kayalar ağaçlar yolları yardı
Felaket her yerde dört yanı sardı (17)
Türkiye’de yer yerinden oynadı (19)
Dağlar kaydı kara toprak kaydadı (19)
Dünyada görülmedi hiç böylesi
Kaydı gitti dağı taşı yaylası (21)
İmdat diye çığlık atar canları (21)
Biri yavrum diyer birisi yanar
Bunların sesine can mı dayanar
Nice koç yiğitler bulandı kanar (22)
Karanlık gecede nasıl alamet
Binalar yerinden etti hareket
İnsanlar başına koptu kıyamet (23)
Yollar parçalandı dağlar yarıldı (23)
Bir yanda yağmur var diğer yanda kar
Peş peşe dizilen artçı şoklar var (24)
Topraklar yarıldı, dağlar yürüdü
Dereler kesildi, sular kurudu (26)

Yedi nokta yedi, deprem çıkışı (27)

Muradı yarıda nice sunalar

Çaresizce feryad eden analar

Kurtaran yok mudur diye balalar

Enkazın altında bulan ağladı (29)

İki deprem geldi yakın aralı

Yedi nokta yedi bizi vuralı (30)

Enkazın altında kullar ağlıyor (30)

Binlerce ölü var çoğu yaralı (30)

4. Depremın asrın felaketi olmasıyla ilgili ifadeler

Depremın etkilediği mesafe yaklaşık 400 km'dir. Bu kadar geniş bir coğrafyada etkili olan deprem on üç buçuk milyon insanı etkilemiş, elli bine yakın insanımız vefat etmiş, binlerce insan yaralanmış ve artçı depremlerle birlikte binlerce bina yıkılmıştır. Dolayısıyla böyle büyük bir deprem bugüne kadar dünyanın hiçbir yerinde görülmediğinden asrın felaketi olarak nitelendirilmiştir. Âşıklar da şiirlerinde depremi asrın felaketi olarak ifade etmişlerdir.

Asrın felaketi yıktı on ili

Sanki deprem değil kıyamet idi (6)

Bu bir deprem değil kıyamet idi (6)

Yüzyılın en büyü acısı oldu (7)

Dünyada görülmez böyle bir afet

Yaktı, yıktı bizi bu zalim illet (8)

Bu depremi dünya ilk kez görüyor (9)

Asrın felaketi tufana bakın (17)

Çok zelzele gördük, çok afet gördük

Asrın felaketi oldu bu deprem (26)

5. Deprem coğrafyası

Şiirlerde, âşıklar 6 Şubat'ta meydana gelen depremde Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Osmaniye, Adana ve Hatay illeriyle Doğanşehir, Pazarcık, Elbistan, Göksun, Dulkadir, Gölbaşı, Nemrut, Gerger, Çelikhhan, Nurdağı, Darende, Kale,

Arguvan, Akçakale, Halfeti, Hilvan, Bismil, Silvan, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı, Antakya, Samandağı, Yüreğir, Kozan, Çukurova gibi ilçelerin büyük ölçüde etkilendiğinden söz etmişlerdir.

- Adıyaman, Antep, Kahramanmaraş (1)
Ne Antep, ne Kilis, Urfa mı kaldı (4)
Diyarbakır, Hatay kara haber var (4)
Malatya'yı yıktı ciğeri söktü (4)
Sallanır Adıyaman çöker başa (4)
Yerle bir görünür Malatya, Maraş (5)
Diyarbakır, Urfa, Adıyaman'ın
Antep Osmaniye dostlarım, hani (5)
Yok oldu bir kere Kilis Adana (5)
Saymadın Hassa'yı bizim köyleri (5)
Nerde İskenderun hani ya Kırıkhan (5)
Yer ile bir oldu Elbistan, Maraş (6)
Osmaniye, Adıyaman, Adana (6)
Hele bakın Elazığ'a, Kilis'e (6)
Diyarbakır, Urfa, Malatya yaşlı
Gaziantep, Hatay, Antakya yaşlı (6)
Adana'ya, Malatya'ya ağlarım (7)
Diyarbakır, Maraş'ıma ağlarım (7)
Adıyaman, Kilis'ime ağlarım (7)
Şanlıurfa, Hatay'ıma ağlarım (7)
Gaziantep, Osmaniye'm ağlarım (7)
Adıyaman, acıyaman gel kardeş (8)
Adıyaman, Maraş, Antep, Antakya (10)
Osmaniye, Kilis, Urfa, Adana
Diyarbakır bir de garip Malatya (10)
Antep, Kilis, Urfa düştü amana
Hatay, Osmaniye ağlar lokmana
Maraş, Diyarbakır, Adıyaman'a (14)
Yola revan oldum Adıyaman'a (15)
Ellerim koynumda o Malatya (15)
Adana'da ellerimi dizime (15)

Gözyaşımda Urfa'daki yaramı (15)
İçim yanar Hataylının haline
Bindim arabama Antep iline (15)
Maraş yine derdime dert katılıyor (15)
Gezip dolaşanlar Diyarbakır'ı (15)
Maraş, Adıyaman yerle bir oldu
Antep, Hatay da hayat mı kaldı (116)
Baykuş öter Reyhanlının dağında
Anılarım kaldı Samandağı'nda (16)
Malatya'da Adana'da zordayım
Urfa çökmüş viran olmuş dardayım
İskenderun yangın yeri kordayım (16)
Osmaniye yasta karalı başım
Elazığ'da feryad eder gardaşım
Diyarbakır için akar gözyaşım (16)
Doğuşehir viran olmuş yas tutar (16)
Nurdağı, Elbistan, Pazarcık yandı
Gölbaşı, Antakya mahşere döndü
Göksun viran oldu ocaklar söndü (16)
Gavurdağı Göksun delindi bağı (17)
Pazarcık, Elbistan, Dulkadir, Maraş (17)
Sana noldu şahşahalı Elbistan (17)
Reyhanlı, Hatay'ın bahçesi bağı
Geçti Antakya'nın ihtişam çağı
Kilis, Nusabiye, Antep, Nurdağı
İskenderun yanar limana bakın (17)
Adıyaman, Nemrut, Gerger, Çelikhan
Malatya, Darende, Kale, Argovan
Urfa, Akçakale, Halfeti, Hilvan
Diyarbakır, Bismil, Silvan'a bakın (17)
Bir zaman varlığı çok Çukurova
Osmaniye merkez kal Çukurova
Dilerim yeniden gül Çukurova
Adana, Yüreğir, Kozan'a bakın (17)

Virane oldu Maraş'ım
Hatay'da gayıp gardaşım (18)
Virane oldu Maraş'ım
Hatay'da gayıp gardaşım (18)
Malatya şire pazarı (18)
Antep'in kayıp mezarı (18)
Maraş'ta dondurma kap kara oldu
Hatay'da künefe zem zehir oldu
Adıyaman, Urfa'nın gülleri soldu (19)
Antep'te baklava çok acılaştı
Diyarbakır kadayıfı ilaçtı
Adana, Osmaniye çok ağlaştı (19)
Malatya kaysısının boynu büküldü
Elazığ, Kilis'te yaşlar döküldü (19)
Maraş'ım, Hatay'ım Türkiye'm (20)
Antep'im, Adıyaman'ım Türkiye'm (20)
Pazarcık'ta yer yerinden oynadı
Elbistan'da kara toprak kaynadı (20)
Osmaniye'm, Elazığ'ım, Türkiye'm (20)
Adana'm, Malatya'm, Türkiye'm (20)
Diyarbakır'ım, Kilis'im, Türkiye'm (20)
Urfa'm, Kırıkhan'ım, Türkiye'm (20)
Adıyaman, Urfa, Kilis, Malatya
Diyarbakır, Osmaniye, Adana
Maraş, Antep, Hatay nasıl dayana (21)
Antep, Urfa, Kilis yerle bir oldu
Diyarbakır, Elazığ gülleri soldu
Adana, Osmaniye ne hale kaldı (22)
Çok ağladı Hatay, Adıyaman'a
Malatya büründü toza dumana (22)
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a (23)
Osmaniye'den geçin şu Kırıkhan'a
Adıyaman, Diyarbakır, Adana
Koskoca Urfa'da kalmamış bina (23)

Pazarcık, Elbistan, gitti Gölbaşı
Yaslı Osmaniye döker gözyaşı (26)
Maraş, Antep, Hatay, Urfa, Adana
Diyarbakır, Kilis düştü tufana
Elâzığ, Malatya, Adıyaman'a (26)
On ilde deprem var merkez Maraş'ta (27)
Pazarcık Maraş'tan, Hatay Adana (30)
Antep, Urfa, Osmaniye, Kilis'i (30)
Adıyaman, Diyarbakır bir de Malatya
Elbistan yıkıldı bir de Antakya (30)

6. Deprem sonrası ve depremin acımasızlığıyla ilgili ifadeler

İlki 65 saniye, ikincisi 45 saniye süren deprem, çok büyük acılara sebep olmuştur. On il, ilçeler, köyler yerle bir olmuş; köprüler yıkılmış, yollar kapanmış; elli bine yakın insan vefat etmiş; pek çok çocuk öksüz ve yetim kalmış; enkazdan nice insanlar kurtarılmış, nicesi sakatlanmış, tarlalardan mezarlıklar oluşturulmuştur. Türk milleti bu depremle adeta can evinden vurulmuştur. Bu acı tabloyu âşıklar şiirlerinde bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermişlerdir. Ayrıca Mustafa Aydın, deprem sonrasında Adıyaman ve Urfa'da meydana gelen sel felaketini unutmamış, *Adıyaman, Urfa gölü sel aldı /Çamur deryasına ummana bakın* (17) dizeleriyle dile getirmiştir.

Enkazın altında kaldı çok canlar (1)
Ağaçlar kırıldı yollar bozuldu.
Nice çok binlerce mezar kazıldı (1)
Felaket on ili biranda yıktı
Başkent Ankara'da başlar ağladı (2)
Herkes uykudayken habersiz haller
Enkazın altında artar iniler
Bu nasıl iş rabbim yarıldı yollar (2)
Bu nasıl bir afat it yolu şaştı
Çalan çırpan çoktu, ayaklar baştı (4)
Çıktım dışarıya göz gözü görmez
Bir yağmur bir dolu sel olmuş durmaz
Hiç kimse kimseye selam da vermez (5)

Binlerce ocaklar söndü ülkede (6)
Kırk bine yaklaştı ölenlerimiz (6)
Gencecik bedenler sarardı soldu
Bebek anasının saçını yoldu (7)
Yirmi bini geçti şehit sayısı (7)
Binalar yerle bir üst üste kat kat
Kırk dört bini aştı, artıyor vefat (8)
Ah, on dört asırlık Habib-i Neccar
Viran olmuş her yer bu kötü haber (9)
Bir günde binlerce mezar kazıldı (10)
Bu depremin arçıkları revaçta (11)
Çıkıyor yavrular gözleri açık
Depremden habersiz yüzleri soluk (12)
Yaralı cesetle doldu kucaklar
Sızladı inledi köyler bucaklar
Binlerce can öldü söndü ocaklar (14)
Türkiye'nin yardımına
Dünya geldi feryadına (18)
On vilayet altmış kazayı yıktı
Kimin öksüz kimi yetim bıraktı
Ana yavrusuna sarılmış çıktı (20)
Yüz binden fazla yaralı binlerce ölü (20)
Yerle yeksen oldu şehirler köyler
Nice cana mezar oldu meskenler (21)
Nice nevcivanlar sarardı soldu
Ağzına burnuna topraklar doldu
Malatya yıkıldı yerle bir oldu (23)
Yüz bin yaralı vardır bin de ölü (23)
Bu acı haberi duyan ağladı (24)
Yardıma koşuyor Afat'la ordu (24)
Kırk bin altı yüzü geçiyor ölü (24)
Yetmiş yedi bini geçti yaralı (24)
Devlet tüm gücüyle seferber oldu
Olağan üstü hal tedbiri aldı (24)

Alt üst etti viraneye çevirdi
Nice gökdeleni vurdu devirdi
Dumansız ateşte yaktı kavurdu (25)
Bir anda yok oldu elli bin kişi (25)
Devlet, ordularla yardıma koştu
Yollar kapalıydı mevsimse kıştı
Konvoylar çaresiz kaldı bu deprem (26)
On binlerce insan öldü bu deprem (26)
Binalar yıkıldı, toz duman oldu
Dağılan yuvada, simalar soldu
Hastane binlerce, yaralı doldu (27)
Haneler kapanmış, tütmez ki ocak
Ne şehirler kaldı ne köy ne bucak (27)
Devlet millete açmıştır kucak
Bir lokma ekmeği bölmeye gidin (27)
Göçük altında bilmem ki kaç (30)
Viran oldu bakın şehirler köyler (30)
Ne bir villa kaldı ne lüks araba
Tapılan eşyalar düştü turaba
Zengin muhtaç oldu bir çift çoraba (31)

7. İnsanların tavırları ve icraatları

Kahramanmaraş merkezli iki deprem sonrasında seksen beş milyon insanımız büyük bir özveriyle, tek vücut olup deprem bölgesine yardım etmek için seferber olmuş, derin bir hissiyatla gözyaşı döküp yas tutmuş, aklar çıkarılıp karalar giyilmiş, dünya bile derinden üzüntü duyup yardıma ve arama kurtarma çalışmalarına koşmuştur. Nice ocaklar sönmüş, depremzedeler çaresiz kalmıştır. Binlerce insan enkazın altında ve kurtarılan insanlarımızın birçoğu sakat kalmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Devleti tüm gücüyle seferber olup olağanüstü hal tedbiri almıştır. Bu duygu ve düşünceleri âşıklar şiirlerinde şöyle dile getirmişlerdir:

Bütün dünya acı haberi aldı
Her bir yandan duyan yardıma geldi (1)
Dünya hep ağladı yaşlar süzüldü (1)

Türk milleti şimdi birlik zamanı (5)
Yoluyor saçların binlerce ana (5)
Kefensiz yatıyor emmimle dayım
Ben bu acıya nasıl dayanım (5)
Bütün kalpler burya döndü ülkede
Bayraklar yarıya imdi ülkede (6)
Hayvanların bile gözlerinde yaş (6)
Unutulmaz tarih yazdı ekipler
Enkazdan sesi duydu ekipler
İğneyle kuyu kazdı ekipler (6)
Diyarbakır, Urfa, Malatya yaslı
Gaziantep, Hatay, Antakya yaslı
Sade ülke değil tüm dünya yaslı (6)
Körpe yavruların kan ağlar içi
Ne bir günahı var ne de bir suçu
Cansız anasının elinde saçı (6)
Kuşlar kanatlandı uçtu kurtardı
Kimi kaldı kimi kaçtı kurtardı
Madenciler tünel açtı kurtardı (6)
Seksen beş milyon giyindi kara (6)
Emniyet jandarma şanlı ordumuz
Topyekûn seferber oldu yurdumuz (6)
Dünya yasa girdi yürek dağladı
Nefesler tutuldu matem bağladı
Edirne'den Kars'a her can ağladı (7)
Şahiner bağladık bu kara yası (7)
Halk birlik içinde yara sarıyor
Yardımlar uzadı sona varıyor (8)
Bayraklar yarıya hemen çekildi (9)
Bu manzara benim dökümü yakar (9)
Halkımız çok hassas, yardımlar aktı (9)
Gündüzü dumanlı, sanki bir gece
Yüreğim yastadır anlatmaz hece (9)
Dünya dört bir yandan koştı yardıma (10)

Her birinde aynı matem, dert, tasa (10)
Hangi yöne baksam yürek kan ağlar
Analar bacılar karalar bağlar (10)
Bu büyük afete dünyam ağladı (12)
İhsan Yavuzer de şaşırıldı kaldı
Çok uzun taşlara başını çaldı (12)
Türkiye'm yas tutar bayrağım yarı (15)
Seksen beş milyon her yürek yandı (20)
Türkiye'mi boğdu çok derin yasa (24)
Acı var âlemin gözü yaşında
Boğazlar tıkanıdı sofrada başında (24)
Resim çekenlerin doluyor gözü
Şiir yazarların bitiyor sözü
Sardı yürekleri derin bir sızı (24)
Devlet tüm gücüyle seferber oldu
Olağanüstü hal tedbiri aldı (24)
Tüm dünya bir anda yasa boyandı (25)
Dünya devletleri geldi döküldü
Enkazlardan canlı cansız çekildi (26)
Bir lokma ekmeği bölmeye gidin (27)
Şimdi ülkem gamla dolu (28)
Afatı duyanlar her yandan koştu
Yetiştirdi imdada gelen ağladı (28)
Dünyadan yardıma gelenler var ya
Yardıma uzanan eller ağlıyor (30)
Ölen canlar için kullar ağlıyor (30)

8. Dualar ve dilekler

Her iki depremde de insanlarımızın birçoğu canından, anasından, babasından, çocuğundan olmuş ve evsiz yurtsuz kalmışlardır. Türk milleti yardım seferberliğine girişmiş ancak bununla da yetinmeyip elinde neyi var neyi yoksa deprem bölgesine göndermiştir. İmkânları nispetinde sağ kalanlara para, giyecek ve yiyecek yardımında birbiriyle yarışırasına

tavırlarını ortaya koymuşlardır. İmkânı olmayanlar ise depremedelere ve necip Türk milletine dualar etmişlerdir.

Göçeroğlu Mevla'm yardımcısı olsun (1)

Bütün Türkiye'min başı sağ olsun (1)

Yok oldu gitti on tane ilim

Okulsuz camisiz olur mu bilim (5)

Mucize Allah'tan ara can ara

Sağ çıktı bedenler on bir gün sonra (6)

Allah'ım güç versin polis, orduma (10)

Melekler yetiştirdi imdadımıza

Rabbim bağışladı evladımıza

Devam edeceğiz, muradımıza (11)

Her an dua eden diller sallandı (11)

Kalanlara sağlık ölenlere de rahmet

Gör ki felek netti bizim elleri (22)

Gelin dua edek canı gönülden

Kader böyle imiş ne gelir elden (24)

Allah'ım hidayet versin bizlere

Bilmem hacet var mı başka sözlere (25)

İnsanlık adına, yardımlar gerek

Kavuşun umuda, olmaya gidin (27)

Duamız biçare Mevla'dan olsun

Arzumuz budur acılar son bulsun (29)

Yardım et Yaradan sen bize acı (30)

Semaya yükseldi dualarımız (31)

Ey köpeğe muhtaç eden Allah'ım

Geriye gelir mi giden Allah'ım

Bu afat bu acı neden Allah'ım (31)

Sonuç

Âşık edebiyatı içerisinde ürünlerini veren âşıklar, bireysel konuların yanında halkı derinden etkileyen savaş, kıtlık, doğal afetler, hastalık ve göç gibi konuları da şiirlerinde işlemişlerdir. Âşıklar toplumu derinden etkileyen olay veya durumlar karşısında duyarsız kalmayarak destanlar söylemişlerdir.

Bu durum âşığa, toplumla iç içe olan, toplumun nabzını iyi tutan, toplumun duygu ve düşüncelerine tercüman olan bir konum kazandırmıştır.

Kahramanmaraş merkezli iki deprem büyük bir yıkıma ve insan kaybına sebep olmasından dolayı âşıklar bu asrın felaketine de kayıtsız kalmamıştır. Türk milletinin duygularına tercüman olmak için destanlar kaleme almış veya söylemişlerdir. Bu deprem destanlarında dikkat çeken hususlara bakıldığında âşıklar depremin tarihi ve saatini, depremin sebebi ve oluşunu, deprem anında ve sonrasında insanların yaşadıklarını, deprem coğrafyasını, çok büyük tahribat bıraktığı için asrın felaketi oluşunu, insanların deprem karşısındaki tutumlarını ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak destanlar toplumu derinden etkileyen savaş, kıtlık, deprem, sel, salgın hastalık gibi konuları ele alan metinlerdir. Bu metinler, tarihi belge olarak değerlendirilmese de içerdiği konular bakımından tarihe ışık tutacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

1. Yazılı Kaynaklar

- Alptekin, A. (2004), *Âşık Veysel/ Türküz Türkü Çağırırız*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, T. E. ve Akbaş Ercan, C. (2021), “Sözlü Kültür Penceresinden Türkiye Deprem Haritası”, *Sanat ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Ankara: Paradigma Akademi, s. 115-142.
- Artun, E. (2008), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Defne, Z. Ö. (1940), “Bu Memleket Böyle Ağlar”, *Akşam Gazetesi*, Sene 22, No 7628, 15 Kanunisanı, s. 4.
- Dündar, A. (2019), “1939 Erzincan Depremi ve ‘Destân-ı Zelzele’ ”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, s. 759-778.
- Erkal, A. (2011), *Âşık Sümmânî Divanı*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Yayınları.

- Gökşen, C. (2019), *Âşık Mustafa Kurbanoğlu*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kara, R. (1993), *Erzincan'ın Göz Yaşları / Deprem Ağıt ve Destanları*, Ankara: Eryaksan Yayınları.
- Karakoç, B. (1992), "Erzincan'a Deyişler", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 222, s. 9.
- Kaya, D. (2007), "Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları", *Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (20-22 Nisan 2006), Cilt I, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 704-719.
- Kaya, D. (2013), *Âşık Talibî Coşkun*, Sivas: Buruciye Yayınları.
- Kesik, M. (1946), "Maraş Depremi (1114)", *İstanbul Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), s. 43-46.
- Özsoy, B. S., Aslan, N. ve Durbilmez, B. (1992), *Destanlarla Erzincan*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, A. O. (1998), "Erzincan Depremleri Üzerine Destanlar", *Milli Folklor*, 10 (39), Güz, s. 141-142.
- Palutoğlu, Mahmut, Şaşmaz, Ahmet (2017), "29 Kasım 1795 Kahramanmaraş Depremi, Güney Türkiye", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, Sayı 155, s. 191-206.
- Serdengeçti, O. Y. (1994), "Bu Millet Neden Ağlar?", *Bütün Eseleri -4*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2002), *Doğal Afetler ve Türkiye*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Yardımcı, M. (2013), *Başlangıçtan Günümüze Türk Halk Şiiri*, İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.
- Yetiş, K. (1994), "Destan", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 202-205.

Yıldız, E. (2022), “Beyitleri Titreten Acı: Derviş Muhammed Emîn’in 1752 Edirne Depremi İle İlgili Zelzelenâmesi”, *Hikmet-Akademi Edebiyat Dergisi*, 8 (16), s. 139-165.

Zorlutuna, H. N. (2008), “Ah Erzincan Vah Erzincan”, *Bütün şiirleri*, (haz. Betül Coşkun), İstanbul: Timaş Yayınları.

2. Elektronik kaynaklar

URL-1: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyede-gerceklesen-buyuk-depremler-561205.html#:~:text=Bu%20kapsamda%20T%C3%BCrkiye'de%2010,10%20Temmuz%201894'te%207> (Erişim Tarihi 17.03.2023)

URL-2:<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2023/02/12/kahramanmaras-ve-cevresini-yikan-tarihi-depremler> (Erişim Tarihi 21.03.2023)

URL-3: <https://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/vecdi-sevig/nazim-hikmet-in-kara-haber-siiri/2946/> (Erişim Tarihi 17.03.2023)

URL-4: <https://www.youtube.com/watch?v=ZBUZkTd68jM> (Erişim Tarihi 15.03.2023)

URL-5: <https://www.youtube.com/watch?v=VT6qkvlOjQ0> (Erişim Tarihi 15.03.2023)

URL-6: <https://www.youtube.com/watch?v=DG0W2bAN64Q> (Erişim Tarihi 15.03.2023)

URL-7: https://www.youtube.com/watch?v=XSZP2XK6X_k (Erişim Tarihi 15.03.2023)

URL-8: <https://www.haberturk.com/ankara-haberleri/30196711-afad-deprem-ve-risk-azaltma-genel-muduru-tatardan-depremlere-iliskin-aciklama> (Erişim Tarihi 16.03.2023)

URL-9: <https://shiftdelete.net/deprem-arama-kurtarma-calismalarina-katilan-ulkeler> (Erişim Tarihi 16.03.2023)

- URL-10: <https://www.youtube.com/watch?v=Cl3fczzh9vU> (Erişim Tarihi 15.03.2023)
- URL-11: <https://www.youtube.com/watch?v=ncuYGURXh7o> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-12: <https://www.youtube.com/watch?v=wOsJbu3tv98> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-13: <https://www.youtube.com/watch?v=a076OmJ6hBc> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-14: <https://www.youtube.com/watch?v=uO7DZViuBD0> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-15: https://www.youtube.com/watch?v=C2c_cF-AGYk (Erişim Tarihi 15.03.2023)
- URL-16: <https://www.youtube.com/watch?v=73EqKiS4390> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-17: <https://www.youtube.com/watch?v=f5cqs8itfAI> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-18: <https://www.youtube.com/watch?v=1E7ogCjZXBm> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-19: <https://www.youtube.com/watch?v=h-Bc7nuXPTY> (Erişim Tarihi 15.03.2023)
- URL-20: <https://www.youtube.com/watch?v=VMqqCK4dUCo> (Erişim Tarihi 30.03.2023)
- URL-21: <https://www.youtube.com/watch?v=gj1IVzA1Vjw> (Erişim Tarihi 16.03.2023)
- URL-22: <https://www.edebiyatdefteri.com/siir/1474375/deprem-agiti.html> (Erişim Tarihi 15.02.2023)
- URL-23: <https://www.youtube.com/watch?v=cBYF5Nnrno8> (Erişim Tarihi 15.03.2023)

URL-24: <https://www.youtube.com/watch?v=tkhr-QTJ3L4> (Erişim Tarihi 30.03.2023)

ÂŞIKLARIN KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREM ŞİİRLERİ

1. ANADOLU'YU / Âşık Adem

Göçeroğlu

Altı Şubat gece saat dördüdü
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu
Dört bir yanı toz dumanlar bürüdü
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu

Bütün dünya acı haberi aldı
Her bir yandan duyan yardıma
geldi
Yıkıldı binalar virane oldu
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu

Kime baksam ağlar gözlerinde yaş
Birbirini arar bacıyla gardaş
Adıyaman, Antep,
Kahramanmaraş
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu

Her tarafı sardı tozlar dumanlar
Şaşırdı ne yana gide insanlar
Enkazın altında kaldı çok canlar
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu

Dünya hep ağladı yaşlar süzüldü
Ağaçlar kırıldı yollar bozuldu.
Nice çok binlerce mezar kazıldı
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu

Göçeroğlu Mevla'm yardımcısı
olsun

Gelen Allah'tandır kullar ne bilsin
Bütün Türkiye'min başı sağ olsun
Deprem yıktı bizim Anadolu'yu²

2. AĞLADI / Âşık Ali Serhatî

İki bin yirmi üç bir gece vakti
Semada dolanan kuşlar ağladı
Felaket on ili biranda yıktı
Başkent Ankara'da başlar ağladı

Herkes uykudayken habersiz
haller

Enkazın altında artar iniler
Bu nasıl iş rabbim yarıldı yollar
Topraklar titredi taşlar ağladı

Kimi evladını kimi eş süsler
Muradı yarıda kaldı hevesler
Enkazın altından duyunca sesler
Yardım eden arkadaşlar ağladı

Şehirler virane yıkık binalar
Kiminin elinde soldu kınalar
Elleri koynunda kalan analar
Yıkıldı hayaller düşler ağladı

² Kaynağı verilmeyen şiirler, âşıkların sosyal medya aracılığıyla tarafıma gönderdiği şiirlerdir.

Der Ali Serhatî boyunlar buruk
Dilim varamıyor hayli ölen çok
Kimi der evladım kimi yarım yok
Yas tuttu kirpikler kaşlar ağladı

3. DÖNDÜRÜR / Âşık Aşikâr

Kâinatı halk eden yüce Mevla'm
Sanma bu dünyayı boşa döndürür
Hikmetinden sual olmaz elbette
Dünyayı çevirir başa döndürür

İsterse öldürür tüm canlıları
Dilerse diriltir tüm cansızları
Musibetle uyarır dinsizleri
Narin bedenleri leşe döndürür

Irmaklar ters akar dağı yürütür
Dağın zirvesini duman bürütür
Yağmurda ıslatır günde kurutur
Kuru nebatatı yaşa döndürür

Elbette emri meydana çıkar
Boşalmış beyinler aptalca bakar
Sıcakta üşütür ayazda yakar
Ağustos ayını kışa döndürür

Uyan artık uyan ey insanoğlu
Bakın su çevreye ibretle dolu
Yoldan çıkınca şu âdemoğlu
İnsanı altıya beşe döndürür

İhsan eyler sarayları yaparsın
Yaratana bırakıp kula taparsın
Hak dururken yanlış yola saparsın

El ayağın tutmaz taşa döndürür
Aşikâr nefesine eyleme ülfet
Beş para eylemez canın var elbet
Son lahzada kopuverir kıyamet
Yer sallar gök gürler tuşa döndürür

4. BELLİ DEĞİL / Bülent Baysal

Hangi kalem yaza yürekte közü
Yıkılmış Maraş'ım yol belli değil
Görünce halları yitirdik sözü
Üst üste yığılmış kat belli değil

Ne Antep, ne Kilis Urfa mı kaldı
Yüreğe köz düştü, dertlere saldı
Anayı evlattan gardaştan aldı
Bu nasıl mahşerdir can belli değil

Diyarbakır, Hatay kara haber var
Sebi sübyan ağlar, dünya söze dar
Yıkılmış ocaklar arşta figan zar
Ne yaman kış boran iz belli değil

Gel sen, sen ol da coşma, ağlama
sus

Viran olmuş dünya, çökmüş kara
pus

Demirden çalan zalım, sen de kan
kus

Bir ses gelmez candan, söz belli
değil

Çöktü şu dünyanın direği çöktü
Malatya'yı yıktı ciğeri söktü

Ayazda canları sokağa döktü
Ne kara bir yazı, öz belli değil

Sallanır Adıyaman çöker başa
Kurban olurum gardaş gözdeki
yaşa
Duası ağzında yaslanmış taşa
Bekler enkaz başı gün belli değil.

Bu nasıl bir afat it yolu şaştı
Çalan çırpan çoktu, ayaklar baştı
Nice güzel yürek dağları aştı
Yürekler toz duman yüz belli değil

5. ALLAH'IM / Deli Ozan

Saat dört on yedi bir şimşek çaktı
Nice insanları kül edip yaktı
On ili yerle bir edip de yıktı
Böyle bir felaket olmaz Allah'ım

Çıktım dışarıya göz gözü görmez
Bir yağmur bir dolu sel olmuş
durmaz
Hiç kimse kimseye selam da
vermez
İnsana yol yolak olmaz Allah'ım

Kül olup eridi bütün maziler
Toprağın altında körpe kuzular
Bak gör hele neler oldu da neler
Bundan sonra yüzüm gülmez
Allah'ım

Yerle bir görünür Malatya, Maraş

Kaldı mı acaba taş üstünde taş
Gözümden akan kan irinli yaş
İnsanoğlu iflah olmaz Allah'ım

Diyarbakır, Urfa, Adıyaman'ın
Antep Osmaniye dostlarım, hani
Türk milleti şimdi birlik zamanı
Şehit oldu gitti gelmez Allah'ım

Yok oldu bir kere Kilis Adana
Yüreğim bu işe nasıl dayana
Yoluyor saçların binlerce ana
İnşallah sonra yolmaz Allah'ım

Helal ekmek varken, haramı
yutman
Yeter bu millete zulümü etmen
Harabeye dönmüş güzelim
Batman,
Millet hakkın helal etmez Allah'ım

Yok oldu gitti on tane ilim
Okulsuz camisiz olur mu bilim
Toprak parça parça bak dilim dilim
Bundan sonra mahsul vermez
Allah'ım

Canım çiğirimdi gözüm Hatay'ım
Kefensiz yatıyor emmimle dayım
Ben bu acıya nasıl dayanım
Kurumuz bir ağaç solmaz
Allah'ım

Saymadın Hassa'yı bizim köyleri

Ben seçime gidip vermem oyları
Vekil eyledim bunca beyleri
On iki gün geçti gelmez Allah'ım

Biz böyle olursak kıyamet kopar
Allah'ı bırakmış paraya tapar
Azmış bu insanlar çok faiz yapar
Felaketi görür bilmez Allah'ım

Ne yapşın ne etsin bu Deli Ozan
Nerde İskenderun hani ya Kırıkhan
Evim barkım gitti kalmadı düzen
Mal olur ama can gelmez Allah'ım
(URL-10)

6. DEPREM DEĞİL KIYAMET İDİ / Âşık Erol Ergani

Şubat'ın altısı yirmi üç yılı
Bu bir deprem değil kıyamet idi
Asrın felaketi yıktı on ili
Sanki deprem değil kıyamet idi

Binlerce ocaklar söndü ülkede
Bütün kalpler burya döndü ülkede
Bayraklar yarıya imdi ülkede
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Yer ile bir oldu Elbistan, Maraş
Anasız yavrular yok bacı gardaş
Hayvanların bile gözlerinde yaş
Sanki deprem değil kıyamet idi

Osmaniye, Adıyaman, Adana
Her yer mezar oldu binlerce cana

Zemin metrelerce kaydı bir yana
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Âlemler uykuda faylar kırıldı
Sağ kalanlar birbirine sarıldı
Köprüler yıkıldı yollar yarıldı
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Unutulmaz tarih yazdı ekipler
Enkazdan sesi duydu ekipler
İğneyle kuyu kazdı ekipler
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Hele bakın Elazığ'a, Kilis'e
Görmeyen gafiller almalı hisse
Hesap sorulmalı suçlu kimse
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Diyarbakır, Urfa, Malatya yaşlı
Gaziantep, Hatay, Antakya yaşlı
Sade ülke değil tüm dünya yaşlı
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Körpe yavruların kan ağlar içi
Ne bir günahı var ne de bir suç
Cansız anasının elinde saç
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Kuşlar kanatlandı uçtu kurtardı
Kimi kaldı kimi kaçtı kurtardı
Madenciler tünel açtı kurtardı
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Kimi taze evli kimi nişanlı

Beyaz gelinliğin üzeri kanlı
On gün sonra hala çıkan var canlı
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Bizimle idi bizi bilenlerimiz
Enkazın başına gelenlerimiz
Kırk bine yaklaştı ölenlerimiz
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Mucize Allah'tan ara can ara
Sağ çıktı bedenler on bir gün sonra
Seksen beş milyon giyindi kara
Bu bir deprem değil kıyamet idi

Ergani'yim dağlar kadar derdimiz
Emniyet jandarma şanlı ordumuz
Topyekûn seferber oldu yurdumuz
Bu bir deprem değil kıyamet idi
(URL-11)

7. AĞLARIM / Âşık Erol Şahiner

Tarifi imkânsız çok büyük acı
Cennet varanımı sardı bu sancı
Umutlar tükendi yok mu ilacı

Gözyaşları sele döndü çağlarım
Adana'ya, Malatya'ya ağlarım

Yüzyılın en büyük acısı oldu
Gencecik bedenler sarardı soldu
Bebek anasının saçını yoldu

Ardın perişan oldu sağlarım

Diyarbakır, Maraş'ıma ağlarım

Üst üste depremi yaşadık canlar
Bir an yok olmuş şöhretler şanlar
Feryadı figana düştü insanlar

Evlat ana arar sevgili yarım
Adıyaman, Kilis'ime ağlarım

Dünya yasa girdi yürek dağladı
Nefesler tutuldu matem bağladı
Edirne'den Kars'a her can ağladı

Elden uçtu gitti servetim varım
Şanlıurfa, Hatay'ıma ağlarım

Şahiner bağladık bu kara yası
Enkazın altından bekleriz sesi
Yirmi bini geçti şehit sayısı

Hani benim eşim can yavrularım
Gaziantep, Osmaniye'm ağlarım
(URL-12)

8. ADIYAMAN ACIYAMAN / Fatma Özger Bilgiç

Dünyada görülmez böyle bir afet
Yaktı, yıktı bizi bu zalim illet
Zifiri karanlık Rabbim sen affet
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Saat dört on yedi uyandık birden
Duvarlar çöküyor vazgeçtik serden

Ayrılmak kolay mı söyleyin
yârden
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Kimi dört kimi beş kaybetti canı
Ateş alev aldı, sardı dört yanı
Ciğeri delindi yıkıldı hanı
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Gecenin ayazı bedeni sardı
Göçüğün altında çok canlar vardı
Bu derdim çok büyük düşümde
hardı
Adıyaman, acıyaman gel kardeş

Huzur ve barışın şehri biz idik
“Halk, kardeş kardeşe, diz dize”
dedik
Her hemşerim candan sözüne
sadık
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Yardıma ilk koşan Siverek, Samsat
Binalar yerle bir üst üste kat kat
Kırk dört bini aştı, artıyor vefat
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Ahir zaman derler yoksa bu zaman
Şehrimi kaplamış simsiyah duman
Analar ağlar hep, bu dert, çok
yaman
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Fakiri, zengini çadır arıyor

Halk birlik içinde yara sarıyor
Yardımlar uzadı sona varıyor
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Işıklar yok oldu, karanlık şehir
Analar evlattan ayrıldı bir bir
Ağıtlar yazıyor yaşayan şair
Adıyaman, acıyaman gel kardeş.

Yaşanan travma katlanır her an
Enkazın altında, Özger var canan
Yüreğimi yaktın sen, Adıyaman
Adıyaman, acıyaman gel kardeş

9. GEÇMİŞ OLSUN ANTAKYA’M / Fatma Özger Bilgiç

Kadim şehir yaşlı, boynu büküldü
Ruh ve beden yandı, ciğer söküldü
Ağıtlar yükseldi, moloz döküldü
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Antakya, Ata’mdan hediye bize
Yıkıldı camiler, kilise, müze
Çıkacaktır bu hâl inşallah düze
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Dağılmış Antakya’m, suskun
bakıyor
Binalar üst üste yürek yakıyor
Hocalar camisiz sela okuyor
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Hastanesi bile nasıl yıkıldı

Bayraklar yarıya hemen çekildi
Patlayan borular bir bir söküldü
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Koca şehir dostlar, yerle bir olmuş
Canlı insan yok ki cesetler dolmuş
Yoksa bu dünyanın sonu mu
gelmiş
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Binlerce cesetler enkazda çıkar
Her çıkan enkazın haberi yıkar
Bu manzara benim döşümü yakar
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Ah, on dört asırlık Habib-i Neccar
Viran olmuş her yer bu kötü haber
Görülen manzara yüreği deler
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Tertemiz dünyayı kirlettik bizler
Yetemiyor artık yazılan sözler
Yıkılan her bina doymayan gözler
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Dürüst değiliz ki tüm işler eğri
Kaç gündür ağlıyor şu Asi nehri
Ne olacak şimdi bu işin seyri
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Halkımız çok hassas, yardımlar
aktı
İskenderun kızdı, öfkeyle baktı
Köpüren Akdeniz caddeye aktı

Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Tarihin kalbidir nazlı Payas'ım
Çok erken gittiler kalmadı hısımlarım
Döküldü duvarlar bak kısım kısım
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Sokullu Külliye boynunu büker
Tarihine bakar utanır çöker
Deliçay dertlenir derdini döker
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Çoluk çocuk ağlar, anayı özler
Babalar acıyı bağına gizler
Kör olsa da yürek dayanmaz sızlar
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

Özger'im Antakya acıya gebe
Gündüzü dumanlı, sanki bir gece
Yüreğim yastadır anlatmaz hece
Bu depremi dünya ilk kez görüyor

10. TÜRKİYE'M YASTA / Fatma Özger Bilgiç

Güneydoğu darda deprem savurdu
Gelen kötü haber yürek kavurdu
Koca şehirleri ters düz çevirdi
Ocakta tutuşan közü bitirdi
Analar ağlaşır, derindir acı
Kimsesiz yavrular bakar yabancı
Bu afet devirdi taht ile tacı
Kurudu pınarlar gözü bitirdi

Yer oynadı nice, binalar çöktü
Ağacı devirdi kökünden söktü
Bebeler beşikte gözyaşı döktü
Yangın yeri gönül özü bitirdi.

Kaya, ağaç, yollar yarıldı birden
Korkar oldum artık kıştan,
bahardan
Üşüyor bedenler soğuktan, kardan
Türkiye dil olan sazı bitirdi.

Tarihî eserler bir bir yıkıldı
Üşüdü çocuklar ateş yakıldı
Kolonlar kesilmiş nasıl akıldı
Manzarada fonu güzü bitirdi.

Dünya dört bir yandan koştu
yardıma
Allah'ım güç versin polis, orduma
Yüreğim yanıyor güzel yurduma
Göz nurum oğlanı, kızını bitirdi.

Böyle bir afeti görmedi dünya
Adıyaman, Maraş, Antep, Antakya
Her birinde aynı matem, dert, tasa
Dil ahraz mı olmuş sözü bitirdi.

Osmaniye, Kilis, Urfa, Adana
Diyarbakır bir de garip Malatya
Nüfusu değişti, küstü harita
Karakış uzadı, yazı bitirdi.

Hangi yöne baksam yürek kan
ağlar

Analar bacılar karalar bağlar
Yarım kalan canlar sinemi dağlar
Tarihe yön veren izi bitirdi.

Özger afet büyük, çok canı aldı
Bir günde binlerce mezar kazıldı
Kimini isteksiz gurbete saldı
Asrın felaketi bizi bitirdi.

11. SALLADI / Âşık Hasleti

İki bin yirmi üç, altı Şubat'tı
Vurdu deprem, karlı dağlar
sallandı
Haneler yıkıldı, binalar battı
Ölen öldü kalan, sağlar sallandı

Abdurrahman Uyar çağırdı çaya
Dedi ki burada kal, geç oldu baya
Binamızın ucu denk geldi faya
Dördü yirmi geçe, faylar sallandı

Hayal gibi, sağa sola bakıştım
Bina çöktü, kanepeye sıkıştım
Millet yardım etti, enkazdan
çıktım
Sanki zaman durdu, aylar sallandı

Abdurrahman hocam, sesini aldım
Çok sevindim, biran uçuyom
sandım
Zahidem, Kültigin, dedim
uyandım

Betonlar kırıldı, say'lar sallandı

Bir nebze ayrıldım, kederden
gamdan
İyi haber aldım, kardeş, anamdan
Cankurtaran sesi gelir her yandan
Ağaçlar yarıldı, dallar sallandı

Hocam diyor, geçiyorum özümden
Sen de ölecektin benim yüzümden
Deme hocam asla, dönmem
sözümden
Körfezde köprüler, yollar sallandı

Böylesi felaket gelmez akıla
Kalem tutan eller, değdi çakıla
Enkazdan çıkanlar, yana, yakıla
Kırıldı ayaklar, kollar sallandı

Dostlarım aramış, telaş etmişler
Hüseyin Kürşat'tan ümit kesmişler
Teşekkür ederim, değer vermişler
Çok şükür menevşe, güller sallandı

Melekler yetişti imdadımıza
Rabbim bağışladı evladımıza
Devam edeceğiz, muradımıza
Güzel yurdumuzda iller sallandı

Yolda hastalanmış, unutmayacam
Ah! Nedim Bakırcı sevgili hocam
Kürşat'tan haber yok, ben ne
yapacam
Ocaklarda yanan küller sallandı

Halil Altay Göde hocam telaşa
Depremde akıllar kalmıyor başta
Bu depremin arçılırları revaçta
Her an dua eden diller sallandı

İskenderun çalkalandı katlandı
Birçok bina birbirine yaslandı
Hasleti de 10 yaş daha yaşlandı
Sazım suskun ama teller sallandı

12. OLMASIN / Âşık İbrahim Taşkın

Analar babalar yavrular gitti
Nice nice canlar toprağa yattı
Dünya düşüncesi hayaldi bitti
Olmaz olsun böyle deprem
olmasın

Gece yatağında çöktü başına
Hasret koydu kavimine eşine
Afat yazın mezarının taşına
Olmaz olsun böyle deprem
olmasın

İnsan canı dayanmıyor canlara
Tütün oldu gitti hepsi havaya
Hepsi birden hasret kaldı sılaya
Olmaz olsun böyle deprem
olmasın

Döküldü yapraklar döküldü bağlar
Böyle bir depreme dayanmaz
canlar
Yağıyor yağmurlar akıyor sular

Olmaz olsun böyle deprem
olmasın

Sıfırın altında dokuz derece
Soğuklar artıyor durum çok acele
İnsanlar ağlıyor gözleri yaşlı
Olmaz olsun böyle deprem
olmasın

Anasını da arayan yavrular
Dayanmaz ki buna yürek sızılar
Yavrusunu kaybeden analar
Olmaz olsun böyle deprem
olmasın

Çıkıyor yavrular gözleri açık
Depremden habersiz yüzleri soluk
İbrahim ağlıyor yüreği yanık
Olmaz olsun böyle deprem
olmasın (URL-13)

13. BÖYLE BİR FELAKET GÖRÜLMEMİŞTİR / Âşık İhsan Yavuzer

İki bin yirm'üç Şubat'ın altısı
Böyle bir felaket görülmemiştir
Gece yarısı da koptu kıyamet
Böyle bir felaket görülmemiştir

Analar babalar yavrular n'oldu
O güzel binalar yerle bir oldu
Caddeler sokaklar cesetle doldu
Böyle bir felaket görülmemiştir

Artık gayıp oldu o güzel şadlık
Bu günahın sırtı biz de taşıdık
Deprem değil kıyameti yaşadık
Böyle bir felaket görülmemiştir

Meğer bu imiş kıyametin adı
Dağlar taşlar gelip dipten oynadı
Bu nasıl depremdir toprak kaydadı
Böyle bir felaket görülmemiştir

Analar babalar bitmez feryadı
Çoğunun yarıda kaldı muradı
Bu büyük afete dünyam ağladı
Böyle bir felaket görülmemiştir

Kiminin kolu yok kiminin bacağı
Viraneye döndü bahçesi bağı
Binlerce insanın söndü ocağı
Böyle bir felaket görülmemiştir

İhsan Yavuzer de şaşırdı kaldı
Çok uzun taşlara başını çaldı
Hayaller toprağa gömülü kaldı
Böyle bir felaket görülmemiştir
(URL-14)

14. ÇARESİZ / İlhami Ataç

Ateş düştü vatanın yüreğine
Bu haberi veren diller çaresiz
Yandıkça yaramız indi derine
Gayri sargı saran eller çaresiz

Yaşıyoruz matemleri yasları
Hüzün sardı neşeleri hisleri

Bir anda yükseldi imdat sesleri
Toz dumanı gören kullar çaresiz

Antep, Kilis, Urfa düştü amana
Hatay, Osmaniye ağlar lokmana
Maraş, Diyarbakır Adıyaman'a
Tasa ile varan yollar çaresiz

Yaralı cesetle doldu kucaklar
Sızladı inledi köyler bucaklar
Binlerce can öldü söndü ocaklar
Yel vurup savuran küller çaresiz

Tarifi imkânsız bu kara günler
Nuh tufanı koptu sanki o anlar
Dağları çınılattı ahu figanlar
Can havline giren haller çaresiz

Yıkıldı hayaller bitti umutlar
Üstüne ağladı kara bulutlar
Yerle bir oldular beldeler yurtlar
Viran oldu viran iller çaresiz

İlhamî yazdıkça ağlattı kalem
Kimi anam diyor kimisi balam
Her enkaz altında ayrı bir elem
Kazma külünk vuran kollar çaresiz

15. DEPREM DESTANI / İskender Hikmetî

Altı Şubat sabah baktım ekrana
Gördüm bizim eller virane olmuş
Acı haber ulaşmıştı her yana
Sordum bizim eller virane olmuş

Kara kış dağları sarmış dumana
Bilmem ne eylerdim ben bu
zamana

Yola revan oldum Adıyaman'a
Vardım bizim eller virane olmuş

Acı haber tez yayıldı dünyaya
Kuvvet mi dayanır patlayan faya
Ellerim koynumda o Malatya
Girdim bizim eller virane olmuş

Dayanmak zor yürekteki sızıma
Ağlıyorum yetim kalmış kuzuma
Adana'da ellerimi dizime
Vurdum bizim eller virane olmuş

Arıyorum bulamadım çaremi
Bu toprağa uğramasın haremi
Gözyaşımında Urfa'daki yarımı
Sardım bizim eller virane olmuş

Kadir Mevla'm yardım eyle
kuluna

İçim yanar Hataylının haline
Bindim arabama Antep iline
Sürdüm bizim eller virane olmuş

Maraş yine derdime dert katılıyor
Üzerime elem keder yüklüyor
Tufan koptu kâinattan bekliyor
Yardım bizim eller virane olmuş

Enkazlar içinde ara sen seni

İnananlar için bu dünya fani
Boşuna uğraştım canı bedeni
Yordum bizim eller virane olmuş

İskender Hikmetî garibin biri
Gezip dolaşanlar Diyarbekir'i
Türkiye'm yas tutar bayrağım yari
Yurdum bizim eller virane olmuş

16. DÖNDÜM / Âşık Maksut Feryadî

Deprem felaketi kırdı belimi
Gelin görün ben ne hallere döndüm
Kırdı kanadımı kırdı kolumu
Gövdesinden kopan dallara
döndüm

Bizim aşırma yaralarımız var
Enkazlar altında canlarımız var
Maraş, Adıyaman yerle bir oldu
Antep, Hatay da hayat mı kaldı

Çınarlar devrildi çiçekler soldu
Gülleri solmuş bülbüle döndüm
Baykuş öter Reyhanlı'nın dağında
Anılarım kaldı Samandağı'nda

Malatya'da Adana'da zordayım
Urfa çökmüş viran olmuş
dardayım
İskenderun yangın yeri kordayım
Alev alev yandım küllere döndüm
Sormayın bana nereliyem a gardaş
Felek vurdu yaralıyam a gardaş

Osmaniye yasta karalı başım
Elazığ'da feryad eder gardaşım
Diyarbakır için akar gözyaşım
Boz bulanık akan sellere döndüm

Doğanşehir viran olmuş yas tutar
Bağların bağında baykuşlar öter

Nurdağı, Elbistan, Pazarcık yandı
Gölbaşı, Antakya mahşere döndü
Göksun viran oldu ocaklar söndü
Felek yaktı yaktı çöllere döndüm

Bu ellerden akıl almaz göç oldu
Canlar gitti emeğimiz hiç oldu

Maksut'um der çürük bina
kuranlar
Kanunsuz işlere onay verenler
Milyonların vebaline girenler
Emeği çalınmış kullara döndüm

Kimim kaldı kimler tutar yasımı
Enkaz altındayım duyun sesimi
(URL-15)

17. MARAŞ HATAY DEPREMİ/ Mustafa Aydın

İki bin yirmi üç altı Şubat'ta
Asrın felaketi tufana bakın
Gece saat dörtte istirahatla

Enkazda can veren insana bakın

Ay yıldız ziyası söndüğü gece

Zifiri karanlık oldu netice

Güneş doğmaz şafak atmaz
böylece

Gözle görülmeyen ziyana bakın

Yer küre çatladı yukarı doğru

Erciyes kaynadı sallandı ağrı

Gavurdağı Göksun delindi bağı

Eksilmez başından dumana bakın

Yer altı suları coştı kabardı

Kayalar ağaçlar yolları yardı

Felaket her yerde dört yanı sardı

Vakit çok daraldı zamana bakın

Pazarcık, Elbistan, Dulkadir,

Maraş

Yerinden oynadı yürüdü dağ başı

Ana baba bacı ölümlü kardaş

Yıkıldı yok oldu vatana bakın

Sana n'oldu şahşahalı Elbistan

Ölüm yorgan gerdi üstüne uyan

Gökyüzünü sardı toz ile duman

Dünyadan ahrete kervana bakın

Reyhanlı, Hatay'ın bahçesi bağı

Geçti Antakya'nın ihtişam çağı

Kilis, Nusabiye, Antep, Nurdağı

İskenderun yanar limana bakın

Adıyaman, Nemrut, Gerger,
Çelikhan

Malatya, Darende, Kale, Argovan

Urfa, Akçakale, Halfeti, Hilvan

Diyarbakır, Bismil, Silvan'a bakın

Bir zaman varlığı çok Çukurova

Osmaniye merkez kal Çukurova

Dilerim yeniden gül Çukurova

Adana, Yüreğir, Kozana bakın

Çürük demir beton insana mezar

Kim kendi eliyle mezarın kazar

Elbet tarih mesul olanı yazar

Mahşerde görülen divana bakın

Mustafa der ahu figan dil aldı

Sokakları, ağaçları yol aldı

Adıyaman, Urfa gölü sel aldı

Çamur deryasına ummana bakın

18. AĞLAYAYIM / Âşık Kul Nuri

Yıkıldı on bir vilayet

Hangisine ağlayayım

Yarabbi eyle merhamet

Hangisine ağlayayım

Virane oldu Maraş'ım

Hatay'da gayıp gardaşım

Dertten kurtulmadı başım

Hangisine ağlayayım

Ağlar Pazarcık Elbistan
Adıyaman oldu destan
Haber gelmez eşten dosttan
Hangisine ağlayayım

Malatya şire pazarı
Nereden aldın azarı
Antep'in kayıp mezarı
Hangisine ağlayayım

Kul Nuri'nin figanına
Türkiye'nin yardımına
Dünya geldi feryadına
Hangisine ağlayayım (URL-16)

19. NASIL FELAKET / Âşık Kul Nuri

Türkiye'de yer yerinden oynadı
Bu nasıl acıydı nasıl felaket
Dağlar kaydı kara toprak kaydadı
Bu nasıl acıydı nasıl felaket

Gardaşıma gardaşıma
Karlı dağdan gardaşım
Kaldım betonun altında
Haber verin gardaşıma

Maraş'ta dondurma kap kara oldu
Hatay'da künefe zem zehir oldu
Adıyaman Urfa'nın gülleri soldu
Bu nasıl acıydı nasıl felaket

Adıyaman Adıyaman
Viran oldu Adıyaman

Her yerin bir başka adı var
Buranın adı yaman

Antep'te baklava çok acılaştı
Diyarbakır kadayıfı ilaştı
Adana, Osmaniye çok ağlaştı
Bu nasıl acıydı nasıl felaket

Âşık Kul Nuri'nin ömrü söküldü
Malatya kaysısının boynu büküldü
Elazığ, Kilis'te yaşlar döküldü
Bu nasıl acıydı nasıl felaket (URL-17)

20. TÜRKİYE'M / Âşık Kul Nuri

İki bin yirmi üç altı Şubat'ta
Maraş'ım, Hatay'ım Türkiye'm
Sabahın dördünde koptu kıyamet,
Antep'im, Adıyaman'ım
Türkiye'm

Pazarcık'ta yer yerinden oynadı
Elbistan'da kara toprak kaydadı
Seksen beş milyon her yürek yandı
Osmaniye'm, Elazığ'ım,
Türkiye'm

On vilayet altmış kazayı yıktı
Kimin öksüz kimi yetim bıraktı
Ana yavrusuna sarılmış çıktı
Adana'm, Malatya'm Türkiye'm

Her birinin ayrı ayrı yasları

Mazileri kaldı tüm hevesleri
Enkazın altından gelir sesleri
Diyarbakır'ım, Kilis'im,
Türkiye'm

Âşık Kul Nuri'nin üzgündür teli
Yangındır yüreği suskundur dili
Yüz binden fazla yaralı binlerce
ölü
Urfa'm, Kırıkhan'ım, Türkiye'm
(URL-18)

21. BU DEPREM / Âşık Ongunî

İki bin yirmi üç Şubat ayında
Yaktı bizi yıktı bizi bu deprem
Gecenin 4'ünde derin uykuda
Yaktı bizi yıktı bizi bu deprem

Böylemi yazılır kara yazılar
Analar babalar körpe kuzular
Ciğerim yanıyor yürek sızılar
Yaktı bizi yıktı bu deprem

Dünyada görülmedi hiç böylesi
Kaydı gitti dağı taşı yaylası
Yok mu bunun bir önlemi çaresi
Yaktı bizi yıktı bu deprem

İmdat diye çığlık atar canlarım
Yıla dönümdü saatlerim günlerim
Umutlu bir haber var mı dinlerim
Yaktı bizi yıktı bu deprem.

Seksen milyon bağlanır mı birine

Zamanında yardım gitmez yerine
Sağ kalan olur mu bilmem yarına
Yaktı bizi yıktı bu deprem

Adıyaman, Urfa, Kilis, Malatya
Diyarbakır, Osmaniye, Adana
Maraş, Antep, Hatay nasıl dayana
Yaktı bizi yıktı bu deprem

Yerle yeksen oldu şehirler köyler
Nice cana mezar oldu meskenler
Olmaz olsun böyle acil seneler
Yaktı bizi yıktı bu deprem

Ongunî'yim bizim eller bucaklar
Kara altında söndü bütün ocaklar,
Feryadımız ne zaman duyacaklar
Yaktı bizi yıktı bu deprem (URL-
19)

22. BİZİM ELLERİ / Âşık Orhan Üstündağ

Şubat'm altısı bir seher vakti
Gör ki felek netti bizim elleri
Nice canlar aldı yuvalar yıktı
Felek viran etti ellerimizi

Bu nasıl bir tufan çıktı Maraş'tan
Feryatlar yükseldi kavim
kardaştan
Toprak dile geldi kan ile yaştan
Gör ki felek netti bizim elleri

Biri yavrum diyer birisi yanar

Bunların sesine can mı dayanar
Nice koç yiğitler bulandı kanar
Gör ki felek netti bizim elleri

Antep, Urfa, Kilis yerle bir oldu
Diyarbakır, Elazığ gülleri soldu
Adana, Osmaniye ne hale kaldı
Gör ki felek netti bizim elleri

Çok ağladı Hatay, Adıyaman'a
Malatya büründü toza dumana
Acı bir hatıra kaldı zamana
Gör ki felek netti bizim elleri

Üstündağ'ım şaşkın nasıl alamet
Bu bir deprem miydi yoksa
kıyamet
Yıkıldı Türkiye'm olduk melamet
Gör ki felek netti bizim elleri

Kalanlara sağlık ölenlere de
rahmet
Gör ki felek netti bizim elleri
(URL-20)

23. GİDİN MARAŞ'A / Âşık Rahim Sağlam

Bu nasıl acıdır bu nasıl keder
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a
Taşların altında kardeşle bacı
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a

Karanlık gecede nasıl alamet
Binalar yerinden etti hareket

İnsanlar başına koptu kıyamet
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a

Kurtulanlar birbirine sarıldı
Yollar parçalandı dağlar yarıldı
Aylar küstü gitti ya da darıldı
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a

Acı acı esti feleğin yeli
Duyan işiten oldular deli
Yerle bir etti on tane ili
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a

Osmaniye'den geçin şu Kırıkhan'a
Adıyaman, Diyarbakır, Adana
Koskoca Urfa'da kalmamış bina
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a

Nice nevcivanlar sarardı soldu
Ağzına burnuna topraklar doldu
Malatya yıkıldı yerle bir oldu
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a

Rahim Sağlam'ın titredi eli
Sazı kederlendi sızladı teli
Yüz bin yaralı vardır bin de ölü
Yetişin Antep'e gidin Maraş'a
(URL-21)

24. AĞLADI / Âşık Sitemî

Şubat'ın altısı gecenin dördü
Başını yastığa koyan ağladı
Yedi şiddetinde bir deprem vurdu
Bu acı haberi duyan ağladı

Maraş'la birlikte on ili vurdu
Bu illerde hayat tamamen durdu
Yardıma koşuyor Afad'la ordu
Haber spikeri bayan ağladı

Allah'ım sen gönder bir yardım eli
Kırk bin altı yüzü geçiyor ölü
Tarif edemiyor insanın dili
Alıp teneşirde yuyan ağladı

Yetmiş yedi bini geçti yaralı
Kimi şanslı kimi bahtlı karalı
Zengin fakir yatar cansız sıralı
Bu durumu görüp sayan ağladı

Takdir tecelli bu değişmez yasa
Yediden yetmişe keder ve tasa
Türkiye'mi boğdu çok derin yasa
İnsan olan ayan beyan ağladı

Bir yanda yağmur var diğer yanda
kar

Peş peşe dizilen artçı şoklar var
Tabip isen gelip burda yara sar
Yeşil beyaz önlük giyen ağladı

İki bin yirmi üç Şubat kışında
Acı var âlemin gözü yaşında
Boğazlar tıkanıp sofraya başında
Helâl lokmasını yiyen ağladı

Resim çekenlerin doluyor gözü
Şiir yazarların bitiyor sözü

Sardı yürekleri derin bir sızı
Destanı okuyup yayan ağladı

Devlet tüm gücüyle seferber oldu
Olağanüstü hal tedbiri aldı
Buna karşı çıkan sınıfta kaldı
Ettiği yemininden cayan ağladı

Sitemi der bunlar döküldü dilden
Gelin dua edek canı gönülden
Kader böyle imiş ne gelir elden
Takdiri ilahi diyen ağladı

25. ALAN YOK / Âşık Sitemî
Biz günahkâr kullarının yüzünden
Mevla'm belâ verdi ibret alan yok
Çünkü ayrılmıştık iman özünden
Toparlanıp kendimize gelen yok
Alt üst etti viraneye çevirdi
Nice gökdeleni vurdu devirdi
Dumansız ateşte yaktı kavurdu
Ağlayan çoğaldı bakın gülen yok

Kendi elimizle yaktık ateşi
Yoktu bu ateşin benzeri eşi
Bir anda yok oldu elli bin kişi
Her işimiz bozuk bir de plan yok

Çünkü günah zulüm arşa dayandı
Kim bilir günahsız ne canlar yandı
Tüm dünya bir anda yasa boyandı
Niceleri kayıp nerde bilen yok

Bizler için bu sadece uyarı

Çünkü mülk Allah'ın yer onun yeri
Fazla konuşmayın ileri geri
Vakit saat dolmayınca ölen yok

Çok şeyler yazarım varmıyor dilim
Cehalet türedi tükendi ilim
Namazdan oruçtan çalışıyor âlim
Beş vakit namazı doğru kılan yok

Hak yolunda yürümeyi bilmedik
Çok uyardı kendimize gelmedik
Günahlara tövbe edip silmedik
Çünkü tövbesine sadık kalan yok

Allah'ım hidayet versin bizlere
Bilmem hacet var mı başka sözlere
Sitemî der nasihatim sizlere
Vallah billâh sözlerimde yalan yok

26. SESİMİ DUYAN VAR MI /Âşık Temel Turabî

Çok zelzele gördük, çok afet
gördük

Asrın felaketi oldu bu deprem
Sayısı bilinmez kayıplar verdik
Güneyi, doğuyu sildi bu deprem

Topraklar yarıldı, dağlar yürüdü
Dereler kesildi, sular kurudu
Gâvur dağlarını duman bürüdü
Artçılarla korku saldı bu deprem

Şubat'ın altısı, gecenin dördü
On bir vilayeti aniden vurdu

Nefesler kesildi, saatler durdu
Derin uykuları böldü bu deprem

Pazarcık, Elbistan, gitti Gölbaşı
Yaslı Osmaniye döker gözyaşı
Sönmek bilmez İskenderun ateşi
Deniz sokaklara daldı bu deprem

Maraş, Antep, Hatay, Urfa, Adana
Diyarbakır, Kilis düştü tufana
Elâzığ, Malatya, Adıyaman'a
Tipi boranıyla geldi bu deprem

Eli dizi tutan yollara düştü
Devlet, ordularla yardıma koştu
Yollar kapalıydı mevsimse kıştı
Konvoylar çaresiz kaldı bu deprem

Dünya devletleri geldi döküldü
Enkazlardan canlı cansız çekildi
Nice yavruların boynu büküldü
Yetim yurtlarına doldu bu deprem

Köyler yer değişti, tepeler kaydı
Mezar bulabilen iki taş koydu
Acılı ağıtlar bağırımı oydu
Yaktı yürekleri deldi bu deprem

Dedeler, torunlar, baba, analar
Kâğıttan duvarlar yandı haneler
Şatafatlı, ihtişamlı binalar
Gül gibi sarardı soldu bu deprem

Binaları yapanlar mı kusurlu

Mala, mülke tapanlar mı kusurlu
Hayatından kopanlar mı kusurlu
Nice umutları çaldı bu deprem

Temel Turabî'yim yastayım yasta
Yardım bekler, kolsuz bacaksız
hasta

Sarsıntılar korkutuyor üst üste
On binlerce insan öldü bu deprem

27. DEPREM DESTANI / Âşık Torunoğlu

İki bin yirmi üç, altı Şubat'ta
İmdada yetişin almaya gidin
On ilde deprem var merkez
Maraş'ta
Enkazdan canları bulmaya gidin

Binalar yıkıldı, toz duman oldu
Dağılan yuvada, simalar soldu
Hastane binlerce, yaralı doldu
Yaraya bir melhem, çalmaya gidin
Yedi nokta yedi, deprem çıkışı
Yüz otuz atom güçte fayı yıkışı
Hele çocukların, mahzun bakışı
Onları sevgiyle, bilmeye gidin

Haneler kapanmış, tütmez ki ocak
Ne şehirler kaldı ne köy ne bucak
Devletim millete açmıştır kucak
Bir lokma ekmeği bölmeye gidin

Gecenin ayazı, soğuk havası
Sallamış dağılmış, çökmüş yuvası

Unutmuş her şeyi, candır davası
Üstünde betonu, delmeye gidin
Bedenler üstüne, betonlar düşmüş
Bir anda ecelin, şerbetin işmiş
Vadeler tükenmiş, güneşi aşmış
Memurlar kayıdı, silmeye gidin
Yaralı sayısı, yüz bini geçti
Kırk dört bin fazlası kaderi seçti
Görevli kefeni, boyuna biçti
Dostları namazı, kılmaya gidin

Saymakla bitmez ki, çürükmüş
bina
Mütait nicesi ortaktır kana
İçerden bağırsır, vay ana ana
Gözünden yaşını, silmeye gidin
On ilde ilçede mezar kazıldı
Mermerler üstüne, isim yazıldı
Poşetler içinde, ceset dizildi
Toprağı kanala, salmaya gidin

Torunoğlu der ki, dayanmaz yürek
Dünyadır bir han ahiret durak
İnsanlık adına, yardımlar gerek
Kavuşun umuda, olmaya gidin

28. DEPREM AĞITI/ Âşık Ürmeli

Deprem vurdu bizim eli
Herkesin suskundur dili
Gözyaşlarım yağmur seli

Deprem hüznü sardı bizi
Dinmek bilmez acı sızı

Ne köy kaldı ne de bucak
Söndü gitti hezar ocak
Yer kalmadı ya kalacak

Deprem hüznü sardı bizi
Dinmek bilmez acı sızı

Şimdi ülkem gamla dolu
Deprem yıktı evi, yolu
Dünya yaşayan bir ölü
Deprem hüznü sardı bizi

Dinmek bilmez acı sızı
Çocuk yaşlı yandı gitti
Herkes sevdiğini yitti
Gözyaşlarım aktı, bitti

Deprem hüznü sardı bizi
Dinmek bilmez acı sızı (URL-22)

29. AĞLADI / Âşık Yener Sadıkoğlu

Afatı duyanlar her yandan koştu
Yetiştirdi imdada gelen ağladı
Dünya şaşırıldı ki bu nasıl iştir
Bu acı haberi alan ağladı

Muradı yarıda nice sunalar
Çaresizce feryad eden analar
Kurtaran yok mudur diye balalar
Enkazın altında bulan ağladı
Duamız biçare Mevla'dan olsun
Arzumuz budur acılar son bulsun

Görenler Allah'tan rahmet olsun
Sevdiğinden ayrı kalan ağladı

Tufan aldı ovaları dağları
Viran etti haneleri bağları
Bir telaşla aradılar canları
Çıkarıp yüzünü silen ağladım

Neyi hayal edip neyi buldular
Nicesi sahipsiz öksüz kaldılar
Yener der güler mi bağı yaralar
Halini Mevla'ya salan ağladı
(URL-23)

30. KULLAR AĞLIYOR / Yüksel Nihal

Gecenin yarısı şafak sökerken
Herkes uykusunda evi çökerken
Nice canlar öldü daha çok erken
Ölen canlar için kullar ağlıyor

İki deprem geldi yakın aralı
Yedi nokta yedi bizi vuralı
Binlerce ölü var çoğu yaralı
Yarayı saracak kullar ağlıyor

Pazarcık Maraş'tan, Hatay Adana
Acılar yaşayan cennet vatana
Yıkıldı binalar kaçan kaçana
Enkazın altında kullar ağlıyor

Antep, Urfa, Osmaniye, Kilis'i
Kaldır üstümüzden dumanı sisi

Şüphe yoktur Vallah Allah'ın işi
Allah Allah diyen kullar ağlıyor
Adıyaman, Diyarbakır bir de
Malatya
Elbistan yıkıldı bir de Antakya
Dünyadan yardıma gelenler var ya
Yardıma uzanan eller ağlıyor
Yardım et Yaradan sen bize acı
Nice canlar öldü yoktur ilacı

Göçük altında bilmem ki kaç
Can alıp can veren kullar ağlıyor

Cesaretin yazar Yüksel de söyler
Viran oldu bakın şehirler köyler
Duyun feryadımı hanım beyler
Böyle bir acıya kullar ağlıyor
URL-24)

31. DEDİN / Zühre (Saliha Değirmenci Yavaş)

Âmân ya İlahi ne olur âmân
Zelzeleden ibret alın mı dedin
Aniden gümbürtü çöktüğü zaman
Fayda vermez sana malın mı dedin
Denizler deryalar çekilmiş gibi
Nere baksam mevta ekilmiş gibi
Azrail başıma dikilmiş gibi

Riyadan sakınsın dilin mi dedin?
Her yanı açıldı yeşil bağların
Yürü mü dedin de coştı dağların
Ölüden farkı yok kalan sağların

Mülk benim senin yok çulun mu
dedin

Engin yüksek oldu ovalarımız
Dağıldı sımsıcak yuvalarımız
Semaya yükseldi dualarımız

Gayrı doğru yolu bulun mu dedin
Süslü mobilyalar yere yayıldı
Enkazın altından feryat duyuldu
Üç beş tuğla ardı gurbet sayıldı
Takdir benim tedbir alın mı dedin?

Ey köpeğe muhtaç eden Allah'ım
Geriye gelir mi giden Allah'ım
Bu afat bu acı neden Allah'ım
İmanla yaşayıp ölü mü dedin

Ne bir villa kaldı ne lüks araba
Tapılan eşyalar düştü turaba
Zengin muhtaç oldu bir çift çoraba
Yeter haddinizi bilin mi dedin

Zühre'm iyi düşün şöyle bi dur da
Kim ağa kim çoban aslına var da
Patron ile işçi aynı çadırda
Kuldan hiç farkı yok kulun mu
dedin

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

DEPREMİ SARAYA ANLATMAK: İSTANBUL'DA 1894 ZELZELE-İ AZİMESİ VE LOUIS SABUNCU'NUN DEPREMİ BİLİMSEL AÇIDAN İZAH GİRİŞİMİ

**Telling the Earthquake to the Palace: The Earthquake of 1894 in
Istanbul and Louis Sabuncu's Initiative to Explain the Earthquake
Scientifically**

Araştırma Makalesi • Research Article

Arş. Gör. Aykut ELMAS

Tarsus Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

aykutelmas@tarsus.edu.tr

0000-0001-9533-0456

Geliş Tarihi/Received: 17.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 17.05.2023

Atıf/Citation

Elmas, A. (2023). Depremi Saraya Anlatmak: İstanbul'da 1894 Zelzele-İ Azîmesi ve Louis Sabuncu'nun Depremi Bilimsel Açından İzah Girişimi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 75-109.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Yakın bir tarihte bir kez daha anlaşıldı ki deprem bugünün modern çağında dahi insanlık önünde en yıkıcı doğal afetlerden biri olarak durmaktadır. Yani geçmişten bugüne insanın deprem karşısındaki edilgen konumu değişmemiştir. Bu çalışmada, eski toplumların deprem tecrübelerine örneklik teşkil etmesi adına 10 Temmuz 1894 depremi ele alınmış ve temelde iki nokta üzerine odaklanılmıştır. Bunlardan ilki, depremin şehirde yarattığı etki, olay sonrası yaşanan gelişmeler ve gösterilen reflekslerdir. İkincisi ise, Mabeyn-i Hümayun mütercimlerinden Louis Sabuncu'nun, II. Abdülhamit'i deprem hakkında bilgilendirmek amacıyla kaleme aldığı layihadır. Bu bağlamda, çalışmanın giriş kısmında, genel hatlarıyla İstanbul'un 15. yüzyıl öncesi deprem tecrübeleri ve bu tecrübeleri aktaran kaynakların bazı özelliklerinden bahsedilmiştir. Ardından birinci bölümde kişisel özellikleri ve hayat serüveniyle oldukça ilginç bir karakter olan Louis Sabuncu'nun biyografisine yer verilmiştir. İkinci bölümde kronik ve araştırma kaynaklar üzerinden Osmanlı İstanbul'unun etkilendiği 1519, 1719 ve 1766 büyük depremleri hakkında bilgi verildikten sonra 1894 depremi, ağırlıklı olarak arşiv kayıtları ışığında ele alınmıştır. Son bölüm ise depremin ardından başlatılan sarayı bilgilendirme girişimlerine ve Louis Sabuncu'nun deprem hakkındaki layihasına ayrılmıştır. Ayrıca bölümün sonunda bu layihanın günümüz Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Deprem, 1894, Louis Sabuncu, Layiha.

Abstract

It has been clearly seen in the recent past that the earthquake stands as one of the most destructive natural disasters in front of humanity even in today's modern age. In other words, the passive position of man against earthquakes has not changed from past to present. In this study, in order to set an example for the earthquake experiences of ancient societies, the earthquake of 10 July 1894 was discussed and mainly focused on two points. One of them is the 1894 earthquake and the developments in Istanbul after it, and the other one is the report about this earthquake submitted by Louis Sabuncu, who is one of the translators of the Mabeyn-i Hümayun, to Abdülhamit II. In this context, in the introduction part of the study, the earthquake experiences of Istanbul before the 15th century and some features of the sources that convey these experiences are mentioned. Then, in the first chapter, the biography of Louis Sabuncu, who is an extremely interesting character with his life adventure and personal characteristics, is given. When it comes to the second part, firstly, the great earthquakes of 1519, 1719 and 1766, which Ottoman Istanbul was affected by, were explained by using chronic and research sources, and at the end of these, the 1894 earthquake was tried to be processed in all its aspects, mainly in the light of archive records. The last section is devoted to the attempts to inform the palace after the earthquake and Louis Sabuncu's report about the earthquake. In addition, at the end of the chapter, this report is translated into modern Turkish.

Keywords: Ottoman, Earthquake, 1894, Louis Sabuncu, Layiha.

Giriş

Deprem; azameti, yıkıcılığı, şiddeti, psikolojik etkisi ve modern çağlara kadar süren bilinmezliğiyle, eski devirlerden bugüne insan hayatında derin izler bırakan doğal afetlerin başında gelir. Kendi tarihsel sürecinde türlü siyasi ve sosyal gelişmelerin odağı olmuş bulunan İstanbul, hem Roma hem de Osmanlı dönemlerinde işte bu gerçekliği sıkça tecrübe etmiş bir yerleşim bölgesidir. Yazılı kaynaklara dayalı araştırmalara göre, M.Ö. 500-M.S. 1890 arasında İstanbul, 584 ayrı depreme maruz kalmıştır (Demirkent, 2005, s. 121). Fakat elbette bu depremlerin tamamı doğrudan İstanbul merkezli değildir; zira İstanbul, ortak fay zonunda bulunmak ve coğrafi yakınlık gibi etmenlerin bir sonucu olarak, civar bölgelerde gerçekleşen depremlerin de etkisi altındadır. Örneğin, 358 yılı Ağustos'unda İzmit'te yaşanan büyük bir deprem, İstanbul'da da şiddetli biçimde hissedilmiş ve şehirde ciddi hasara yol açmıştır (Demirkent, 2005, s. 122-123). Şunu da söylemek gerekir ki zamanlarının teknik yetkinlikleri dolayısıyla eski dönem kaynakları bu ayrımı yapmada tabii ki mazurdur; nitekim bu konuya dair var olan tespitler, daha çok teknolojik çağın bir ürünüdür.

Depremlerin merkeziyle ilgili bu coğrafi belirsizliğin yanında, Bizans dönemine ait farklı tarihsel kaynaklar karşılaştırıldığında, kronolojik bir tutarsızlığın varlığı da göze çarpar. Bir ortaklığın söz konusu olduğu alan çoğunlukla, olayın anlatım ve tasvirindeki abartı ve genelleştirmelerle aynı söz havuzu ve ifade biçimlerinin kullanımı için geçerlidir (Vercleyen, 1997, s. 300). Buradan hareketle de, eski dönemlere ait depremler hakkında bugüne veri sunan kaynakların, birtakım kısıtlılıklar içerdiği söylenebilir. Ancak tüm bu eksikliklerine rağmen, teknolojik imkânlar çağının çok öncesini yansıtan bu tarihsel metinler, yine de depremler ve kimi zaman da depremlerin özellikle sosyal etkileri konusunda, oldukça önemli bilgiler aktarır. Mesela Theophanes'in 437 yılı depremine dair notlarında, şehir halkının günlerce göçük altında kalanları kurtarmaya çalıştığı, uzun zaman evlerde uyumaya cesaret edemeyip açık alanlarda kurulan çadırlarda kaldığı, gece gündüz piskoposla dua ettiği, imparatorun ise, tuttuğu yasın bir göstergesi olarak bir süre tacını ve resmî kıyafetini giymediği, ayrıntılı şekilde anlatılır (Vercleyen, 1997, s. 300-301; Demirkent, 2005, s. 125-126). Ayrıca bir başka yerde de,

deprome, dine aykırı eylemleriyle Yahudilerin sebep olduğunun düşünöldüğü yazılır (Vercleyen, 1997, s. 301). Hiç şüphesiz bu tür bilgiler, eski devirlerdeki toplumların depremi algılayış biçimlerini, referanslarını, cevaplama yöntemlerini,¹ bugünden değerlendirme ve anlama noktasında paha biçilmez değerdedir. Nitekim bunlar sayesinde, insanlığın deprem konusunda geçirdiği sosyal dönüşümleri, dönemsel farklılıkları ve benzerlikleri, değişen şartlar üzerinden tespit ederek, açıklama ve tanımlama imkânı doğmaktadır.

İstanbul'daki depremlerle ilgili Bizans dönemi kaynaklarına ait bu özellikler, değişmeyen şartların bir sonucu olarak, fetih sonrası Osmanlı kaynaklarında da geçerliliğini korumuştur. Yer sarsıntılarına dair yalnızca niceliksel bahis, can kaybı ve yıkılan ya da hasar gören binaların miktarına yönelik çoğu zaman kabaca verilmiş ve birbiriyle çelişen sayısal değerler, aynıyle varlığını devam ettirmiştir. Bu konuda değişim, zaman ilerledikçe iyileşen koşulların etkisiyle gerçekleşir; depreme dair bilgiler, yalnızca kroniklere mahkûm olmaktan çıkarak, devlet arşivlerindeki kaynaklarda kendisine daha fazla yer bulmaya başlar. İşte bu çalışma, Osmanlı İstanbul'undaki depremler arasında, hakkında en çok bilgi bulunan 10 Temmuz 1894 depremi ve bu bilgi yığınınına katkı sağlayan Louis Sabuncu'nun layihasını konu edinmiştir.

Din Adamlığından Saraya Louis Sabuncu Hakkında

Bu çalışmaya, II. Abdülhamit'i deprem hakkında bilgilendirmek üzere kaleme aldığı layihası sebebiyle konu edilen Louis Sabuncu'nun, her şeyden önce, birçok dil bilen çok-kültürlü kimliğiyle, dünyanın değişik yerlerine sürüklenmiş hayat serüveniyle, politik karakterlerle kurduğu ilişkilerle, zaman zaman değişen siyasi taraf ve tavırlarıyla, hayli ilginç bir karakter olduğunu söylemek gerekir. Kendisi, Yuhanna (John) Sabuncu ismiyle Kasım 1838'de Diyarbakır *Derik*'te, Süryani Katolik mezhebine mensup bir Hristiyan ailede dünyaya gelmiştir. Aslen Urfalı olan ailesinin Derik'e gelişi, onun doğumundan biraz öncesine tesadüf eder. On beş yaşında *Louis* adını alana kadar, doğum adı olan *John*'u kullanmıştır (Visser, 2013, s. 75-77).

¹ Bu konuda bkz. Vercleyen, a.g.m., s. 300-317.

Aileyi temsil eden *Sabuncu* isminin nereden geldiğini ise, Hariciye Nezareti'ne verdiği bir izahatta bizzat kendisi şöyle anlatmaktadır:

Esâsen ailemizin ismi ve şöhreti Sabuncu olmayub "Berî"dir. Merhûm pederim bir müddet mühendis sıfatıyla Devlet-i Ebed-Müddet-i Aliyye'de müstahdem bulunmuş idi. Müddet-i istihdâmının hitâmını müteâkib Diyârbekir şehrinde 1839 sene-i milâdiyesinde bir sabun fabrikasının inşâsından dolayı ahâlî bu memleketin âdâtına tatbiken pederimin iştigâl itmeğe başlamış olduğu sanata nisbeten sabuncu şöhretiyle tavsîf itmeğe başladılar (BOA, BEO. 3303/247698,3).²

Çocukluğunun ilk dönemlerini içine doğduğu bu çok-kültürlü ve çok-inançlı coğrafyada geçiren Sabuncu, 11 yaşlarında iken yine benzer ve yakın bir coğrafyaya, Cebel-i Lübnan'da bulunan *Şarfa Manastırı*'na gönderilir ve buradaki Süryani mektebine kaydedilir (Visser, 2013, s. 78; Özcan, 1998, s. 117). Başlarda buradaki eğitim seviyesinden şikâyetçi olsa da, manastırdaki patrik değişikliği, hayatının tüm seyrini değiştirir; yeni patriğin referansıya, Roma'daki Katolik eğitim kurumu *Collegio Urbano*'dan kabul alan Louis Sabuncu, 12 yaşında bulunduğu Ocak 1855'ten itibaren eğitim hayatının kalan kısmını *İtalya*'da devam ettirir (Visser, 2013, s. 78-79; BOA, BEO. 3303/247698,3). Buradaki eğitimi boyunca Hristiyan ilahiyatına ek olarak, Latince, İtalyanca, Yunanca, Fransızca, İngilizce, belagat, mantık, tarih, hukuk ve tıp alanlarında dersler alır ve 1863 yılında Diyarbakır'a tekrar döner (Özcan, 1998, s. 117; Hızlı, 2022, s. 11).³ Dönüşünün ardından rahip olarak buraya yerleşse de, mevcut Süryani Katolik piskoposu ile yaşadığı sorunlar üzerine, birkaç ay sonra Cebel-i Lübnan'daki *Şarfa Manastırı*'na gider ve oradaki altı ayın ardından Beyrut Süryani cemaatinin başına atanır. O dönemde *Beyrut*, Arap gazeteciliği adına son derece hızlı gelişmelerin yaşandığı yoğun bir yayın hayatının içinde bulunmaktadır. Çok geçmeden

² Louis Sabuncu bu izahatı, 27 Rebiyülevvel 1326/29 Nisan 1908 tarihinden önceki günlerde Büyükkada'daki evinin kapısına Fransız bandırası çekmesinin ardından başlatılan tahkikat üzerine vermiştir. Bkz. (BOA, BEO. 3303/247698,2).

³ Louis Sabuncu, Hariciye Nezareti'ne verdiği izahatta, Roma'daki eğitimini takriben on yılda tamamladığını söylemektedir. Bkz. (BOA, BEO. 3303/247698,3).

Louis Sabuncu'nun kendisi de bu akıma kapılır ve Mayıs 1870'de *en-Nahle* adında bir dergi çıkarmaya başlayarak (Visser, 2013, s. 80-83), gazetecilik mesleğine giriş yapar.

Bu gelişme, Louis Sabuncu'nun hayatındaki önemli dönüm noktalarından bir diğeri olmuştur denebilir. Zira gazetecilik faaliyetlerinde karşılaştığı değişik sorunlar, onun, hayatına dair aldığı radikal kararların çoğunda esas etken konumundadır. Nitekim *en-Nahle*'deki yazılarında ilk zamanların ardından siyasi konuları ele almaya başlaması ve o dönemde Osmanlılık kimliği lehine yayınlar yapan *Butrus el-Bustanî* ile karşıtlık içine girmesi, Beyrut'taki idarecilerin tepkisine ve derginin yasaklanmasına sebep olur. Fakat yayın hayatından vazgeçmeyerek kısa zaman sonra bir başka gazeteci olan *Yusuf Şalfun*'la birlikte bu sefer de *en-Necah* adında bir dergi çıkarmaya başlar (Hızlı, 2022, s. 17-18; Özcan, 1998, s. 117). Hatta bu dergide ikili, çeşitli çeviri faaliyetleri de yürütür; 1871'de bir proje olarak *Monte Kristo Kontu*'nun Arapçaya tercümesi üzerinde çalışırlar. Ancak çok geçmeden, aralarında çıkan anlaşmazlık neticesi Louis Sabuncu, aynı yılın Ağustos ayında dergiden ayrılır (Johnson, 2020, s. 131). Bu olayın ardından iki yıl yedi ay süren bir dünya turuna çıkar.⁴ Seyahatinin sonunda yeniden Beyrut'a dönüp, *en-Nahletü'l-Fetiyye* adlı yeni bir dergi çıkardıysa da bu sefer de Marunîlere yönelik ifadeleriyle tepki çeker ve olayların büyümesi üzerine Amerika'ya gitmek üzere oradan ayrılır. Bir süre Amerika'da kaldıktan sonra İngiltere'ye geçerek, on dört yıl boyunca yaşayacağı *Londra*'ya yerleşir (Özcan, 1998, s. 117-118; Visser, 2013, s. 86-87, 90).

Londra, onun gazetecilik hayatındaki en zengin ve en kritik dönemdir. Hatta Osmanlı aleyhtarlığından İstanbul'daki saraya uzanan serüveni de, buradaki gazetecilik faaliyetleriyle başlamıştır. Louis Sabuncu ilk başta kendisi gibi Hristiyan olan ve geçmişte Osmanlı hizmetinde bulunmuş ama sürülmesinin ardından muhalif bir tavır benimsemiş Arap asıllı *Rızkullah Hassun*'un *Mirâtü'l-Ahvâl* adlı gazetesinde yazmaya karar verir (Visser, 2013, s. 91-92). Fakat o sıralarda bu gazete, aleyhteki yayınları sebebiyle,

⁴ Louis Sabuncu'nun kendi ifadesinden, çıktığı bu dünya turunda Amerika, Avrupa, Çin, Japonya ve Hindistan gibi yerleri ziyaret ettiği öğrenilmektedir. Bkz. (BOA, BEO. 3303/247698,3).

Osmanlı idarecileri tarafından takip ve tercüme ettirilmekteydi (BOA, HR. TO. 517/63) ve nitekim çok geçmeden de Osmanlı topraklarına girişi yasaklanmıştır. Bunun üzerine Louis Sabuncu, Londra'da kendi gazetesini, hem de yine *en-Nahle* ismiyle Nisan 1877'de yayımlamaya başlar. Esasında bu tarih, Osmanlı'ya karşı İngiliz siyasetinin belirgin biçimde değişmekte olduğu ve Osmanlı hilafeti üzerinden yürütülen sert bir tartışmanın/propagandanın çoktan başlatılmış bulunduğu bir tarihtir. Louis Sabuncu, ilk zamanlardaki yayımlarında bu propagandaya dâhil olmadığı gibi, aksine, yer yer Osmanlı hilafetinin tarafında duran ve ona ait unsurlara birlik çağrısı yapan yazılar yayımlar (Özcan, 1998, s. 118; Özcan, 1998b, s. 52-53). Fakat bu tavrı, gazetenin yayının sonlandığı Mayıs 1880'e doğru, özellikle son sayılarda ciddi bir değişikliğe uğrar ve Osmanlı saltanatı ve hilafeti aleyhine yoğunlaşmakla kalmayıp, tebaayı da isyana davet eder. Doğal olarak bu durum, *en-Nahle*'nin, Osmanlı sarayı tarafından takibe alınmasını beraberinde getirir; bazı yazıları tercüme edilerek, II. Abdülhamit'e sunulur (Hızlı, 2022, s. 26; Özcan, 2005, s. 88; BOA, Y. PRK. TKM. 2/43). Çok geçmeden de, zaten yayın hayatının sonlarına yaklaşmışken, Osmanlı sınırlarına girişi yasaklanır (BOA, İ. DH. 820/66158).

Louis Sabuncu'nun Osmanlı'ya karşı bu muhalif tavrı, yolunun, aristokrat ve eski diplomat *Blunt* ile kesişmesiyle daha da keskinleşir. Wilfrid Scaven Blunt, Ortadoğu'ya yaptığı ziyaretlerden sonra kendisini Arap milliyetçiliğine adanmış, Arap bağımsızlığını sıkı sıkıya savunan bir İngiliz'dir. Yaptığı kitap ve gazete yayınlarında, İslam'da bir reforma ihtiyaç olduğunu, hilafetin yeniden Arapların eline geçmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu yolda da Osmanlı hilafetine karşı ciddi bir muhalefete girişmiştir (Özcan, 2005, s. 58-61). Louis Sabuncu'nun Blunt ile tanışması, aslında, 1880'de eşi Lady Anne Blunt'a vermekte olduğu Arapça eğitimi sırasında gerçekleşir. Blunt, ilk başlarda Louis Sabuncu'dan, Arap coğrafyasıyla olan haberleşmelerinde çeviri yardımı alır. Fakat bir süre sonra bu durum, birlikte çalışmalarına ve Blunt'ın Louis Sabuncu'yu finanse etmesine evrilir. Blunt'ın Arap coğrafyasına seyahate çıktığı Ocak 1881'in hemen başlarında Louis Sabuncu, Londra'da, Osmanlı hilafetini reddeden ve

Arapları isyana davet eden *el-Hilafe* adında yeni bir gazete çıkarır (Kramer, 2009, s. 53-54; Visser, 2013, s. 104).

Yayımladığı yazılar kaçınılmaz olarak, en-Nahle gibi el-Hilafe'nin de Osmanlı sarayınca takip edilmesine yol açar ve bizzat sultan tarafından Londra sefiri *Musurus Paşa*'ya, Londra'daki yetkililer aracılığıyla bu gazetenin yayımına engel olunması emredilir. Musurus Paşa bu emre cevaben gönderdiği yazıda İngiltere'de mahkemeye şikâyet yoluyla gazete kapatırmanın mümkün olmadığını, ancak o sırada Londra'da bulunan ve Farsça ve biraz da Arapça bilen *Hintli Abdürresul Efendi*'ye gizliden verilen destekle çıkarttırılacak *Gayret* adındaki gazete marifetiyle Louis Sabuncu'nun yayınlarının etkisizleştirilebileceğini ifade eder. Ayrıca buna, Abdürresul Efendi'nin İslam ilahiyatı bilgisinin zayıf olduğunu ve İstanbul'dan bu konuda daha yetkin birinin gönderilmesinin de düşünülebileceğini ekler. Yazısının sonunda ise daha ilginç bir konuyu, Louis Sabuncu'nun, Osmanlı aleyhinde yaptığı yayınlara son verip lehte çalışmak için kendisinden beş bin İngiliz lirası istediğini, fakat ona güvenmediğinden teklifi kabul etmediğini bildirir. İdareciler bu tarzda çareler üretmeye çalışırken, bu arada el-Hilafe'nin yayın ömrü aynı yıl içinde sona erer (BOA, Y. A. HUS. 166/133,2; Özcan, 1998a, s. 120).⁵

Gazeteciliği adına bu olumsuz gelişmenin ardından Louis Sabuncu'nun hayatı, 1883'ün sonlarına kadar daha çok Blunt'ın Ortadoğu ile olan ilişkilerinde onunla birlikte çalışarak geçer (Visser, 2013, s. 100). Hatta Blunt, Kasım 1881'de tekrar çıktığı Arap coğrafyası ziyaretinde onu da yanında götürür.⁶ O sıralarda Mısır'da, Urabi Paşa önderliğinde başlamış olan bir subay hareketi söz konusudur ve Blunt, Mısır milliyetçiliğine dair kendisini ümitlendiren bu hareketi destekleme kararı almıştır. Blunt'ın Urabi Paşa ile olan ilişkisinde Louis Sabuncu, tercüman olarak daha çok aracı bir konum üstlenmiştir. İngiltere'ye dönüşlerinin ardından Blunt, kendi adına

⁵ Musurus Paşa'nın 24 Mart 1881 tarihli bu cevap yazısında, Mayıs 1880'de yayını biten en-Nahle'nin de ismi geçmektedir. Ayrıca el-Hilafe de "*Hilafet*" olarak yazılmıştır. Bkz. (BOA, Y. A. HUS. 166/133,2).

⁶ Blunt'ın hatıratında yazdığına göre Louis Sabuncu, bu seyahat sırasında Blunt'tan, kendisi için bir İngiliz pasaportu çıkarttırmasını ve İngiliz Servisi'yle bir randevu ayarlamasını istemiştir (Kramer, 2009, s. 54).

diplomasi yürütmesi amacıyla Haziran 1882'de Louis Sabuncu'yu tekrar Mısır'a, Urabi Paşa'ya gönderir. Fakat iki ay içinde Londra'ya geri döndüğünde, Blunt'ın Mısır devrimi üzerine kaleme aldığı yazıda, kendisinden, “özel ajanım” diye bahsettiğini öğrenmesi, ikili arasındaki ilk anlaşmazlık olur. Mısır'da kendisini bağımsız aktör olarak tanıtan Louis Sabuncu, ilk başta bu duruma itiraz etmese de, daha sonra yazdığı bir mektupta, Blunt'tan, tanıdıkları arasında itibarını sarsacağı gerekçesiyle bu ifadenin yazıdan çıkarılmasını ister (Kramer, 2009, s. 55-57). Bu olayın ardından, Seylan Adası'na sürülen Urabi Paşa'yı ziyaret için çıktıkları Ekim 1883 seyahati sırasında ikilinin yolları bir daha kesişmemek üzere ayrılır. Bu ayrılığın, Louis Sabuncu'nun Urabi Paşa'ya olan güvenini yitirmesinden ya da Mısır'ın eski hidivi İsmail Paşa'yı yeni finansör olarak bulmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Visser, 2013, s. 101).

1881'den itibaren Osmanlı aleyhinde yayın yapmaktan vazgeçtiği gözlenen Louis Sabuncu, Blunt'la yaşadığı bu yol ayrımı sonrasında İngiltere'ye dönüp, *en-Nahle*'yi yeniden çıkarmaya başlar. Nisan 1884'le birlikte düzenli bir yayın hayatı yakalayan gazetede, Arap ayrılıkçılığın ziyade, İngiliz Ortadoğu politikasına yönelik eleştirilere yer verir. Bir Arap uyanışından ümidini kesmiş görünen Louis Sabuncu, bu dönemde günlerini daha çok, çeşitli konularda verdiği konferanslarla geçirir. Hatta 1888'in sonlarına doğru Londra'daki *Imperial Institute*'de Doğu dilleri kürsüsünde göreve getirilir (Özcan, 1998a, s. 121). Ancak 1889 yılına gelindiğinde kendisine yeni bir yol çizer ve Londra'da *The Foreign Concessions Company* adında, Osmanlı topraklarındaki demiryolu ihalelerinden yararlanmayı amaçlayan bir şirket kurar. Aslında bu şirket, Londra'daki İngiliz yatırımcılar ile imparatorluğun altyapı sistemini geliştirmek isteyen Osmanlı yetkilileri arasında aracı bir görev üstlenecektir. Bu niyetle ilk kez 22 Eylül 1889'da İstanbul'a gelen Louis Sabuncu,⁷ çeşitli ihalelere katılır ve bunlardan birini almasını sağlayacak bir banka teminatı bulmak için iki ay sonra Londra'ya

⁷ Louis Sabuncu kendi hatıratında, İstanbul'u ilk gördüğündeki duygularıyla ilgili şunları yazar: “Bugün güneş doğmadan evvel uyanıp güverteye çıktım. Bu esnada İstanbul'un manzarası o kadar güzeldi ki, sanki bütün dünyanın güzelliği bu yerde hasredilmiş gibi insan bu ilahi manzarayı seyretmekten doyamıyor” (Alberi, 2007, s. 42).

dönüş yapar.⁸ Fakat girişimlerinden bir sonuç alamayınca, Şubat 1890'da tekrar İstanbul'a gelir ve buraya yerleşir (Visser, 2013, s. 109-110; Alberi, 2007, s. 39-68; Hızlı, 2022, s. 49-53).

Louis Sabuncu'nun bu kararı, belki de hayatındaki en keskin dönüşlerden birinin ilk adımı olur. Zira bir yıldan biraz fazla bir zaman sonra Maarif Nazırı Münif Paşa'nın tavsiyesi üzerine, Mabeyn-i Hümayun mütercimi olarak 17 Haziran 1891'de saraya girer.⁹ Saraydaki vazifesi, *her hafta Avrupa'nın genel siyasi durumu hakkında sultana iki rapor sunmak ve haftada bir kez de Darüşşafaka'da fennî bir ders vermektir*. Bunun karşılığında kendisine, aylık otuz lira maaş ve kirası Hazine-i Hassa'dan ödenecek bir ev tahsis edilecektir (Alberi, 2007, s. 82-84, 103; Hızlı, 2022, s. 54, 64). Kendisini, hayatının yakın dönemlerine kadar aleyhtarı olduğu devletin hizmetinde bulan Louis Sabuncu bu görevi, *“İngilizce, Fransızca, Arapça, Latince ve İtalyanca'dan Türkçe'ye mütercim olarak sultanın hizmetine girmekle müşerref oldum”* şeklinde değerlendirmiştir (Özcan, 1998a, s. 122).¹⁰ Aslında hizmeti karşılığında aldığı maaş, o dönemde emsal memuriyette bulunanlarınkine nazaran hayli fazladır (Hızlı, 2022, s. 71). Buna rağmen Louis Sabuncu, göreve gelmesinden birkaç ay sonra maaşı için zam talebinde bulunmuş (BOA, Y. PRK. AZJ. 21/28), uğruna İstanbul'a taşındığı imtiyaz koparma arzusundan da vazgeçmeyerek, Temmuz 1893'te bizzat sultandan, Karadeniz sahilindeki petrol gazını çıkarma ihalesinin kendisine verilmesini istemiştir (BOA, Y. PRK. TKM. 29/26).

Mabeyn-i Hümayun'daki tercümanlık görevi boyunca, *Mısır meselesi* (BOA, Y. PRK. TKM. 23/3, 24/25), *Ermeni meselesi* (BOA, Y. PRK. TKM. 29/33, 34/10), *İngiltere'deki Müslümanların durumu* (BOA, Y. PRK. TKM.

⁸ Louis Sabuncu, ihale alabilmek yolundaki bu girişimleri sırasında, Osmanlı nezdinde şirketi adına olumlu bir kanaat oluşturmak için rüşvete dahi başvurmuştur. Bkz. (Alberi, 2007, s. 56-57).

⁹ Mabeyn-i Hümayun Mütercimliği hakkında geniş bilgi için, Sezai Balcı'nın *Babîali Tercüme Odası* (2013) adlı çalışmasına bakılabilir.

¹⁰ Azmi Özcan (1998a, s. 122), Louis Sabuncu'nun, İslâm dünyasıyla ilgili Avrupa'da çıkan siyasi içerikli gazete ve dergilerden seçilen yazıları tercüme etmenin yanında, II. Abdülhamit'le zaman zaman Avrupa siyaseti, tarih ve arkeoloji hakkında özel sohbetlerde de bulunduğu iddia etmektedir. Louis Sabuncu üzerine doktora tezi hazırlayan Kasım Hızlı (2022, s. 71) ise, kaynaklarda buna dair bir bilgiye rastlanmadığını söylemektedir.

23/3), *Avrupa ve özellikle İngiltere diplomasisinde İstanbul sefaretinin yeri ve önemi* (BOA, Y. PRK. TKM. 29/39) gibi daha pek çok siyasi mesele hakkında raporlar hazırlamıştır.¹¹ Ayrıca, *Maarif Nezareti'nin durumu* (BOA, Y. PRK. AZJ. 36/37), *depremin bilimsel açıklaması* vb. görev alanı dışında kalan bazı konularda da layihalar sunmuştur. Bunlar arasında, *Ramazan ayında İstanbul'daki kahvehane, meyhane ve diğer oyun yerlerinin disiplin altına alınması* (BOA, Y. PRK. TKM. 34/25), *sağlıklı şekilde uzun ömür sürmenin yolları* (BOA, Y. PRK. TKM. 44/24) gibi ilginç olanlar da mevcuttur. Kendisinin Mabeyn-i Hümayun'daki bu hizmetlerinden memnun kalınmış olunmalı ki, Kasım 1902'de ilave bir memuriyet olarak, iki bin kuruş maaşla Meclis-i Maarif Azalığına da getirilmiştir (BOA, BEO. 1947/146023).

Louis Sabuncu'nun Osmanlı sarayındaki bu hizmeti, II. Abdülhamit'in saltanatı boyunca devam etmiştir. Ancak 1909'da onun tahttan indirilmesi, Louis Sabuncu'nun Mabeyn-i Hümayun'daki görevinin de sonu olur. Taht değişikliğinden kısa süre sonra İstanbul'dan ayrılıp, kırk yılın ardından Beyrut'a tekrar döndüyse de, I. Dünya Harbi'nin patlak vermesi üzerine Mısır'a geçer. Dört yıllık ikametinden burayı da terk edip, sonunda Amerika'ya yerleşir. Fakat Los Angeles'te kaldığı bir otelde, 24 Nisan 1931'de iki soyguncu tarafından uğradığı saldırı sonucu, 93 yaşında hayatını kaybeder (Visser, 2013, s. 120; Özcan, 1998a, s. 124).

İstanbul'un Hareket-i Arz Tarihi ve 10 Temmuz 1894 Depremi

Kayıtlara göre, Osmanlılarca fethinin ardından İstanbul'da otuzun üzerinde deprem meydana gelmiştir. Bunlar arasında bir tahribatin söz konusu olduğu ilk deprem, Ocak 1489 yılında yaşanmış ve sonraki devirlerde gerçekleşen 1509, 1719, 1766 ve 1894 sarsıntıları, verdiği hasar bakımından Osmanlı İstanbul'unun en büyük depremleri olarak kaydedilmiştir (Ürekli, 2010, s. 102-103). 1498'deki olayı konu edinen sınırlı sayıdaki anonim kaynakta, depremin şehirde yarattığı hasar ve etkiye dair detaylı bilgi bulmak pek mümkün değildir (Cezar, 1963, s. 380-381). Bunlardan birinde, yalnızca *"hicretin sekiz yüz doksan dördünde sâfer ayının on üçüncü gününde kuşluk*

¹¹ Bu raporlarının tamamına yakını, Kasım Hızlı tarafından Latin harflerine aktarılmıştır. Bkz. (Hızlı, 2022, s. 131-216).

vaktinde şehir-i İstanbul içinde bir azîm zelzele vâki oldu, nice minâreler yıkılıb harâb oldu” notuna rastlanır (Anonim, 1992, s. 123).

Hakkında bu son derece kısıtlı verinin paylaşıldığı 1489 depreminin ardından, ilerleyen tarihlerdeki ilk büyük deprem 1509’da meydana gelir. Ağustos ayında gerçekleşen bu deprem hakkında kaynakların, 1489’dakine nispeten daha detaylı denebilecek ölçüde bir bilgi aktarımı benimsediği görülür. Bu tercihi, iki deprem arasındaki şiddet ve yıkıcılık farkına yormak mümkündür; zira 1509 depremi, yarattığı maddi ve psikolojik yıkıma bir alegori olarak, bizzat o dönemin toplumu tarafından “*kıyâmet-i suğrâ*” (Solakzâde, 1297, s. 321), yani “*küçük kıyamet*” ismiyle anılmıştır. Kaynaklara göre, gece yarısına yakın bir saatte ortaya çıkan büyük sarsıntı, çok sayıda ev ve caminin çökmesine, ciddi oranda can kaybına,¹² medrese, külliye ve işyeri gibi yapıların birçoğunun hasar görmesine, surların bazı bölgelerinin yıkılmasına, yeryüzünde yarıklar oluşmasına ve hatta kimi mahalleleri sular altında bırakan büyük dalgalara sebep olur. Şehir halkı, hem bu felaketin hem de devam eden artçıların etkisiyle, kırk gün civarı boyunca avlularda, bahçelerde ve açık alanlarda yaşamak durumunda kalır. Diğer taraftan, sarayın hasar görmesiyle sultanın kendisi de mağdur durumuna düşer ve önceleri geçici bir ikametgâh olarak saray bahçesine kurulan çatma odalara yerleşse de, çok geçmeden *ruh sağlığına tebdil-i mekân* için Edirne’ye taşınır (Solakzâde, 1297, s. 321-322; Anonim, 1992, s. 131-132). Bu felaket karşısında sivil halk; dua, tövbe ve günahlardan bağışlanma gibi bir davranışın içine girerken (Anonim, 1992, s. 131) sultan ise depremden kötü idareleri ve halka zulümleri sebebiyle vezir ve emirlerini sorumlu tutmuştur (Solakzâde, 1297, s. 323). Bu davranış biçimleri, o dönemde depremin Tanrı tarafından gönderilen bir ceza olarak yorumlandığını/algılandığını gösterir.

1509 depreminin İstanbul’da yarattığı ağır tahribat, o dönem için oldukça sıra dışı sayılabilecek bazı önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri, şehrin yeniden imarı için bizzat sultanın emriyle Rumeli ve Anadolu’dan usta ve işçilerin taşınmasıdır. Buna mali kaynak yaratmak amacıyla, depreme has bir vergi de konmuştur (Solakzâde, 1297, s.

¹² Solakzâde, yıkılan cami sayısını 109, ev sayısını 1070 olarak verirken, can kaybına dair ise 5000 kaydını düşmüştür. Bkz. (Solakzâde, 1297, s. 322).

323). Bu durum, yaşanan felaket karşısında devlet ve toplumun seferber edildiği anlamını taşır. İstanbul'daki zararın telafisine yönelik atılan bu adım dışında diğer bir gelişme ise, depremde daha az hasar aldığı gözlemlendiğinden, şehirdeki yeni yapılaşmalarda kâgir teknik yerine ahşap kullanımının esas teknik olarak benimsenmesidir (Danişmend, 1971, s. 21). Bu ikinci değişiklik, her ne kadar depreme karşı akılcı bir önlem özelliği taşıyor olsa da, İstanbul'un, imparatorluk boyunca büyük yangınlara teslimiyetinin de anahtarı olmuştur (Danişmend, 1971, s. 21).

1509'daki bu küçük kıyametin ardından diğer büyük bir deprem, 1719 tarihinde kendini göstermiştir. Kaynaklarda, her ne kadar 1509 depremindeki kadar olmasa da, yıkım ve tahribatın söz konusu olduğu bölge ve yapılar hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Örneğin bu kaynaklardan biri olan Nusretnâme'de, olaya dair şöyle bir giriş bulunur: “*Mâh-ı mezburun altıncı Perşembe günü ki, Mayıs'ın dahi on dördüncü günü idi, saat beşe çeyrek kala bir zelzele-i azîme vâki oldu... Şehr-i İstanbul'da rahnedâr olmadık hane ve yıkılmadık ocak kalmadı*” (Silâhdar, 2018, s. 1102). Buradan, sarsıntının oldukça şiddetli olduğu ve şehirde epeyce hasar yarattığı açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim deprem sonucu, Fatih Camisi, Bayezid Camisi ve Mihrimah Sultan Camisi gibi camilerin kubbelerinde çatlaklar oluşurken, şehirdeki diğer camilerin bir kısmının minareleri ise tamamen yıkılır (Silâhdar, 2018, s. 1102). Öte yandan, ilk sarsıntıdan sonraki üç gün içerisinde meydana gelen nispeten daha hafif sarsıntılar, yapılardaki hasarın daha da büyümesine yol açar (Cezar, 1963, s. 389). Ancak buna mukabil esas tahribat İstanbul'dan ziyade, Marmara civarındaki İzmit, Yalova, Karamürsel, Sapanca ve Düzce gibi yerleşim yerlerinde gerçekleşir ve buralarda ciddi oranda can kayıpları yaşanır (Silâhdar, 2018, s. 1102-1103).

Bu depremden yaklaşık yarım asır sonra, 1766'a gelindiğinde İstanbul, 1509'dakiyle benzer özellikler taşıyan oldukça şiddetli bir başka depremle daha sarsılmıştır. Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, bu iki depremin şiddet açısından benzerliğine dair, “*Sultan Bayezid-i Velî asrında olan zelzele dahi azîm ve buna karîbdir. Lâkin bu ondan şedîd, belki eşeddir*” kaydını düşer (Şemdânîzâde, 1978, s. 86). Süleyman Efendi'nin bu yorumu, elbette iki depreme ait teknik bilgiler ışığında değil, yarattıkları tahribat arasındaki

benzerlikler üzerinden yapılmış bir yorumdur. Sarsıntı, 12 Zilhicce 1179'da, yani 22 Mayıs 1766'da,¹³ kurban bayramının üçüncü günü, güneşin doğumundan yaklaşık yarım saat sonra kendini gösterir ve artçılarla birlikte yaklaşık dört dakika kadar sürer (Şemdânîzâde, 1978, s. 85). Süleyman Efendi'nin notlarında yer alan, “*şiddet-i hareketinden herkes canından me'yûs ve harekete mecal olmayıp... necât ve selamet cânibi ferâmuş olmağla, tevbe ve istiğfar ve tecdid-i iman ve mümin-i behîy fikri bâkî*” (Şemdânîzâde, 1978, s. 85) şeklindeki ifade ve betimlemeler, depremin şiddetine yönelik bir tasavvuru oldukça mümkün kılar. Ancak bu ifade ve betimlemeler yalnızca bu konuda değil, daha önceki tarihsel kayıtlarda rastlandığı şekilde depremin dinle bağdaştırıldığını ve onun karşısında büyük bir güce sığınma ihtiyacı hissedildiğini göstermesi yönüyle, dönem halkının depreme dair algı ve psikolojisini anlama konusunda da son derece aydınlatıcıdır.

Daha sonra yapılan teknik araştırmalarda merkez üssünün Marmara Denizi'nin doğusu olduğu tespit edilen (Afyoncu & Mete, 2001, s. 85) bu depremdeki can kaybı, 4000 olarak verilir (Şemdânîzâde, 1978, s. 86). Depremin hem bayrama hem de sabah namazına denk gelmesinin, İstanbul nüfusuna oranla can kaybını düşürdüğü tahmin edilmektedir (Afyoncu & Mete, 2001, s. 85). Buna karşın, sarsıntıların büyüklüğünün tarihî eserler üzerindeki etkisi konusunda aynı sevindirici tablo söz konusu değildir. Zira kayıtlara göre, zarar gören tarihî yapılar arasında özellikle Bayezid ve Mihrimah Sultan Camileri ciddi hasarlar almış, Fatih Camisi ise tamamen yıkılmıştır (Şemdânîzâde, 1978, s. 85).¹⁴ Benzer bir durum, deprem sonrası sosyal hayat için de geçerlidir. Nitekim kaynaklar, mecburiyet veya korku nedeniyle belirli bir süre bahçe ve açık alanlarda ikamet edenlere karşı taciz ve tecavüz girişimlerinde bulunduğu (Şemdânîzâde, 1978, s. 86) ve şehirdeki kira fiyatlarının artırılmaya çalışıldığı (Afyoncu & Mete, 2001, s. 90) gibi birtakım problemlerden bahseder.

¹³ Dönemin kaynakları arasında depremin tam tarihiyle ilgili bir ihtilaf söz konusudur. Bkz. (Ürekli, 2010, s. 104).

¹⁴ Yıkılan Fatih Camisi, kısa zaman sonra aynı isimle yeniden inşa edilmiştir (Cezar, 1963, s. 390).

Nihayet tarihler 6 Muharrem 1312'yi, yani miladi 10 Temmuz 1894'ü gösterdiğinde İstanbul, tarihinin en büyük depremlerinden birine maruz kalır. Tarihî kaynakların bu depremi yarattığı etkiye matuf olarak “*büyük hareket-i arz, zelzele-i azîme, zelzele-i müthişe*” gibi isimlerle anması (Ürekli, 2000, s. 15), sarsıntının şiddet ve yıkıcılığı hakkında ön bir yargı edinmek için yeterlidir.¹⁵ Oluşundan kısa zaman sonra hazırlanan bir rapora göre deprem, 10 Temmuz 1894 günü saat 12'yi 24 geçe, kısa aralıklı ve toplamda 17-18 saniye süren üç ayrı şiddetli sarsıntı şeklinde gerçekleşmiştir (BOA, Y.EE. 11/24, s. 2, 4). Arşiv kaynaklarına bakıldığında, devlet aygıtlarının depreme karşı son derece hızlı refleks gösterdiği söylenebilir. Nitekim olayın hemen akabinde kamu binalarındaki durumun tespiti için dâhilîye nezaretinden, Şehremaneti bünyesinde bulunan mühendisleri görevlendirmesi istenir (BOA, DH. MKT. 259/1,1). Yapılan kontrollerde, kısmi hasarlar söz konusu olmasına rağmen devlet dairelerinin genel itibarıyla sağlam ve güvenli olduğu sonucuna varılır (BOA, DH. MKT. 259/1,4). Fakat depremin hemen ertesi günü, kurumlardaki memurların görev başına gelmemeleri gibi önemli bir sorunla karşılaşılır. Bunun üzerine Sadrazam Ahmet Cevat Paşa tarafından, hem Dâhilîye Nezareti'ne hem de Şura-yı Devlet Riyaseti Vekâleti'ne, devlet dairelerinin terkedilmiş durumda olmasının halkı yüzüstü bırakıp devlet işlerini sekteye uğrattığı, tüm dairlerin yarın açılıp memur ve kâtiplerin hasarsız odalarda vazife başına geçirilmesinin sultan iradesi olduğu bildirilir (BOA, DH. MKT. 259/1,3; BOA, ŞD. 3191/149,1,2). Diğer taraftan da, gerek bu sorunun çözümünü kolaylaştırmak gerekse de memurların halka aksettirdiği gibi bir resmî tatil söz konusu olmadığını duyurmak için, doğrudan II. Abdülhamit'in emriyle gazetelere ilan verilir (Engin, 2001, s. 143-144; BOA, TS. MA.e. 1119/44).

Kamu binalarındaki durumun anlaşılmasının ardından Şehremaneti'ne bağlı mühendisler, yine depremin ilk günü, sosyal ve sivil alanlardaki hasarın

¹⁵ Depremin hemen ilk günü II. Abdülhamit, gazetelerde yayımlattığı ilanda, tüm Müslümanları, daima abdestli bulunarak dinin farzlarını ve sünnet-i nebeviyeyi yerine getirmeye, tövbe ve istiğfar ile Tanrı'dan af ve merhamet dilemeye davet etmiştir. Çünkü deprem, Tanrı tarafından kulların akıllanması için gönderilmiştir (BOA, Y. PRK. BŞK. 37/9). Bu ifadelerden, eskiden olduğu gibi 19. yüzyılın sonlarında da depremin Tanrı tarafından gönderilen bir ceza olduğu düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

belirlenmesi için de görevlendirilir. Yapılan ilk incelemelerde, Kapalıçarşı'da ciddi yıkımlar olduğu,¹⁶ sivil yerleşimlerden özellikle Aksaray tarafındaki evlerin bir kısmının tamamen çöktüğü, önde gelen tarihî yapılar arasında Ayasofya'nın iç sıvalarında çatlaklar oluştuğu, Fatih Camisi minarelerinden birinin tepesinden kopup diğerininse yan yattığı tespit edilir (BOA, Y. PRK. SGE. 6/31). Sonraki tespitlerden anlaşılıyor ki yalnızca İslam ibadethanelerinde değil, bazı kiliselerde de ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Hatta Ayastefanos'ta bulunan bir Latin kilisesi ile Kapuçin rahiplerine ait bir mabet, tamamen yıkılmıştır (BOA, DH. MKT. 259/1, 10). Depremden dolayı üzüntülerini bildiren İngiltere kraliçesine Londra sefaretî tarafından verilen cevapta, tahribatın daha çok Kapalıçarşı ve Edirnekapı taraflarında gerçekleştiği ifade edilir (BOA, Y. PRK. BŞK. 37/17). Nitekim basında çıkan haberlerde de en çok hasarın Sultanahmet'le Edirnekapı arasında uzanan platoda, yani Edirnekapı, Fatih, Topkapı, Balat, Gedikpaşa, Kumkapı, Yenikapı ve Kadirga'yı içine alan bölgede olduğu, buralarda bin civarında sivil yerleşim yerinin çöktüğü yazar (Ürekli, 2000, s. 43).¹⁷

İane kayıtlarından tespit edilebildiği kadarıyla, tüm bu yıkım ve hasar sonucu İstanbul genelinde 161 kişi hayatını kaybetmiş, 378 kişi ise yaralanmıştır (Özkılıç, 2011, s. 43). Depremin yarattığı bu tablo karşısında korku ve endişesi devam eden halkın geneli, kapalı mekânlarda bulunmaktan kaçınıp, yoğun olarak avlu, bahçe ve mezarlık gibi açık alanlarda ikamet etmeye başlar (BOA, Y. PRK. MYD. 15/8, 2). Fakat pek çok yer için genellikle kazanan bu durum, devlet nezdinde oldukça ciddi bir endişeye sebep olur. Bu endişe, tüm ihtiyaçların aynı alanda karşılanmasının yarattığı kötü koşulların kısa zamanda umumi sağlığı tehlikeye atacak ciddi bir salgına yol açabileceği ihtimalidir. Yetkililer, bu ihtimali ortadan kaldırmak adına, belirli sayıda doktor, temizlik memuru ve işçi tayin edip koku yayılan alanlarda gerekli malzemelerle kireçleme ve çukura kapatma faaliyetleri icra edilmesini, o an için alınabilecek en etkili tedbir olarak düşünür. Yapılan incelemelerde,

¹⁶ Yıkımlar sebebiyle dükkânlarını kaybeden Kapalıçarşı esnafına, bazı camilerin avlularında ticari faaliyetlerine devam etme izni verilmiştir (BOA, Y. A. HUS. 304/11).

¹⁷ Yıkım ya da ağır tahribata uğrayan yapı ve bölgeler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Özkılıç, 2011, s. 43-72, 149-246; Ürekli, 2000, s. 40-54).

özellikle Kumkapı, Yenikapı, Balıkpazarı ve Sirkeci taraflarında bu işlemlerin aciliyet arz ettiğine karar verilir (BOA, Y. PRK. ŞH. 4/102,2).

Tüm bunların yanında felaket sonrası gösterilen en önemli refleks, depremin sebep olduğu zararın tamir ve telafisi için hızlıca birtakım adımlar atılmasıdır. Bu adımlardan biri, Evkaf Nezaretinin, yıkılan yahut zarar gören cami ve hayratın tespiti, tamiri ve yeniden inşası için Sadaret'e, 1310/1894 senesi bütçesine şimdilik en az iki yüz bin kuruş ilave edilmesine dair önerge vermesi ve bu önergenin sultan tarafından kabul edilmesidir (BOA, İ. EV. 7/24). Bir başka adım ise gerek zarar gören yapıların tamir edilmesi ve gerekse evsiz kalanların barınma ihtiyacının karşılanması için sultanın talebiyle Osmanlı Bankası'nda hazinenin kullanımına iki yüz elli bin liralık kredi açılmasıdır (BOA, İ. ML. 11/28). Fakat sözü edilen adımlardan en kapsamlı olanı, zarar gören halka yardım toplamak, yaralıları belediye hastanelerine ulaştırıp tedavilerini yaptırmak ve tüm bu faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak için kurulan yardım komisyonudur. Şehremini riyasetinde böyle bir komisyon kurulması, depremin daha ilk günü II. Abdülhamit'in kendisi tarafından emredilir. Komisyonun görevleri de yine bu hususi emirle tayin edilir. (BOA, İ. HUS. 27/65).¹⁸ Esasında şehremininden Başkitabet'e gönderilen bir yazıda, Şehremaneti dairesinde bu görev için kurulmuş bir iane komisyonunun mevcut olduğu, o sebeple yenisine gerek duyulmadığı bildirilir. Yine aynı yazıda komisyonun, evsiz kalmak veya yaralanmak suretiyle felakete uğrayanlara yardım tahsili için biletler bastıracağı ve bunun da gazetelere verilecek ilanlarla duyurulacağı ifade edilir (BOA, İ. HUS. 27/51).

Yürütülen bu yardım kampanyası, imparatorluğun her köşesinden ciddi destek görür. Örneğin Aydın Valisi Hasan Fehmi Paşa, depremden zarar görenlere yardım toplamak maksadıyla İzmir'de benzer bir iane komisyonu kurma girişiminde bulunur. Sultanın onayıyla kurulan bu komisyon, Şehremaneti riyasetindeki komisyona bağlanır ve Hasan Fehmi Paşa da buraya fahri üye olarak kaydedilir (BOA, İ. HUS. 27/85). Kısa zaman sonra

¹⁸ II. Abdülhamit'in deprem döneminde çıkarmış olduğu hususi iradeler için bkz. (Engin, 2001, s. 141-149).

yayımlanan bir cetvelde, Şehremaneti riyasetindeki *Îâne-i Musâbîn Komisyonu*'nda toplanan yardım miktarının, üç hafta gibi bir sürede 1.502.229 kuruşa ulaştığı duyurulur (BOA, Y. MTV. 101/4,2). Diğer taraftan, II. Abdülhamit'in kendisinin de yardımında bulunduğu kampanyaya destek (Engin, 2001, s. 144)¹⁹ sadece imparatorluk sınırlarıyla kısıtlı kalmaz, Paris gibi Avrupa başkentlerinde yürütülen nakdî yardım çalışmalarından başka (BOA, İ. HUS. 28/1) Almanya ve Avusturya imparatorları örneklerinde görüldüğü üzere büyük devletler nezdinde de karşılık bulur. Sultan, Avrupa'dan gelen bu insani dayanışmadan dolayı hem şehir halklarına hem de imparatorlara bizzat ora sefirleri aracılığıyla teşekkürlerini ilettiği gibi bu desteklerin İstanbul'daki gazeteler aracılığıyla Osmanlı halkına duyurulmasını da emreder (BOA, İ. HUS. 28/1; BOA, HR. TH. 145/26). Yardım kampanyasına gösterilen bu ilginin ardından II. Abdülhamit, zaman buldukça iane komisyonunun çalışmalarına bizzat kendisinin başkanlık edeceğini, toplanan nakdî miktarın depremden zarar gören binaların sağlam şekilde tamir ve inşasına²⁰ harcanacağını duyurur (BOA, İ. HUS. 28/2). Ayrıca zarar gören binaların tamir ve inşası konusunda Şehremaneti tarafından halka tanınan altı aylık sürenin de, belirli bir döneminin kışa tesadüf etmesi dolayısıyla yapım işleri aksayacağından, bir yıl ya da en az sekiz aya çıkarılmasını emreder (BOA, İ. HUS. 28/135).

Depremle ilgili bu tür olumlu girişimlerin yanında, birtakım olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. Bunlardan biri, depremden etkilenen bölgelerde tespitle görevli mühendis ve kalfaların, emlak sahiplerinden para istediklerine dair söylentiler yayılmasıdır. Buna göre mühendis ve kalfalar, istedikleri parayı vermeyen maliklerin sağlam evleri için hasarlı, hasarlı olanlar içinse

¹⁹ Bu tür yardım kampanyalarının yapılamadığı dönemlerde sultanların, afet mağdurlarına yardım etme yöntemi, daha çok atıyye-i seniyye dağıtılması şeklinde olmuştur. Bunun bir örneğine, 1855'te Bursa'daki deprem mağdurlarına dağıtılmasında rastlamak mümkündür. Bkz. (BOA, İ. MVL. 330/14136). Ayrıca yine aynı depremde, evini ve eşini de kaybeden Hatice Hatun'a hem ev yapıldığı hem de çalışamayacak kadar yaşlı olduğu için maaş bağlandığı görülmektedir (BOA, A. MKT. DV. 89/82).

²⁰ Gerek buradaki örnekten ve gerekse de 1877 yılına ait bir yazışmada Bursa'da inşa edilecek yapıların bölgede sıklıkla meydana gelen depreme uygun yapılması gerektiğinin bildirilmesi (BOA, A. MKT. MHM. 494/24) örneğinden, Osmanlı'da, depreme dayanıklı yapı inşasına yönelik bir bilincin, oluşma evresinde olduğunun söylemek mümkündür.

sağlam kaydı düşmektedir. Bu söylentiler çok geçmeden saray tarafından dikkate alınır ve bir önlem olarak gazetelere, rüşvet talebinde bulunan görevlilerin dava edilmesi yönünde ilan verilmesi emredilir (BOA, İ. HUS. 27/94). Bir diğer olumsuz gelişme ise, basında halkı tedirginliğe sürükleyen yanlış haberlere yer verilmesi ve buna karşı tedbir amacıyla sansüre başvurulmasıdır. Bunun bir örneğine Sabah gazetesi vakasında tesadüf etmek mümkündür. Aslında bizzat II. Abdülhamit'in iradesiyle depremin daha ilk günlerinde tüm gazetelerden, halkın korku ve paniğe sevk edilmemesi için depreme ilgili haberlerde yumuşak bir dil kullanılması istenmiştir (BOA, İ. HUS. 26/33). Ancak Sabah gazetesi buna uymayarak, Kapalıçarşı'daki bazı hasarlı dükkânların yıkıldığı şeklinde gerçeğe aykırı haber yapar. Bunun üzerine gazete hakkında ilk önce tahkikat başlatılır. Sahibinin, bu haberin Konstantinopolis gazetesinden naklen aktarıldığı yönündeki beyanı sonrası, yalnızca uyarı ile yetinilir (BOA, Y. PRK. ŞH. 4/106). Ancak iki gün sonra yıkım neticesi Mekteb-i Harbiye'de ölen ve yaralananların olduğu gibi asılsız bir haberle, orada bulunanların yakınlarında telaş yaratmasının ardından gazete kapatılır (BOA, İ. HUS. 27/68). Ayrıca buna benzer bir uygulama yurtdışından gelen gazetelere karşı da uygulanır. İstanbul'da depremin devam edeceği ve bazı felaketlerin görüleceği şeklinde haberler neşredip halkta korku yaratan başta Zanta ve Pöti Jurnal olmak üzere, benzer yazılar yayımlayan yabancı gazetelerin tamamının Osmanlı sınırından içeri sokulması yasaklanır (BOA, İ. HUS. 27/77).

Bu tür yönleriyle birçok yeni tecrübeyi beraberinde getiren 1894 depremi, Osmanlı'nın sismografla tanışmasına vesile olması açısından da oldukça önemlidir. Bu olayın hikâyesi, felaketin henüz dördüncü günü sarayda, depremi gerçekleşmesinden bir-iki saat önce haber veren bir aletin icat edilmiş olduğu haberinin yayılması gibi oldukça ilginç bir şekilde başlar. Aletin temin edilmesi telaşına kapılan idareciler, özellikle Londra ve Paris başta olmak üzere Avrupa başkentlerindeki sefirlerle, böyle bir aletin bulunması hâlinde hemen bir takım alınarak, kullanımını bilen birine verilip talimnamesiyle birlikte İstanbul'a gönderilmesinin sultan emri olduğunu iletir (BOA, Y. PRK. BŞK. 37/13; BOA, HR. SFR.4. 510/54,1). Ancak çok geçmeden Paris sefirinin, oradaki rasathane müdüründen, depremi önceden

haber veren herhangi bir aletin bulunmadığı, yalnız sarsıntı anını, süresini ve hareketin hangi taraflar arasında seyrettiğini ölçen ve kaydeden bir aletin icat edilmiş olduğu cevabını almasıyla (BOA, HR. SFR.4. 510/54,2) bahsi geçen aletin sismograf olduğu anlaşılır. Sefir, bu aletin meşhur bir saatçi fabrikası tarafından üretiminin yapıldığını ancak bu işin iki-üç ay aldığını ve fiyatının da beş yüz bin frank civarında olduğunu bildirir (BOA, HR. SFR.4. 510/54,2). Konunun bu yolla saray açısından netlik kazanması üzerine vakit kaybetmeden sismograf aletinin temini işine girilir. Hatta aletin temininin yanında, yetki belgesi olan birisinin Londra, Paris ya da İtalya'dan getirtilerek, İstanbul Rasathanesi Müdürü Kumbari Efendi'nin refakatinde istihdam edilmesi ve yetiştirmesi amacıyla yanına birkaç Osmanlı'nın tayin edilmesi için de hususi irade çıkar (İ. HUS. 26/33).

Yapılan araştırmalar sonucunda Roma'daki Rasathane Müdürü Haçiniki'nin hassasiyet derecesi sayesinde 1894 depremini dahi ölçtüğünü bildirmesine dayanarak sismografların İtalya'dan alınması kararlaştırılır. Karara göre birisi saray bahçesine, diğeri rasathaneye yerleştirilmek üzere iki takım sismograf sipariş edilecek ve bu sismograflar, bizzat rasathane müdürü Haçiniki'nin nezaretinde, üç bin veya üç bin beş yüz frank bedelle dört ay civarı bir zamanda yapılacaktır (BOA, BEO. 445/33321,1). Roma'yla geliştirilen bu ilişki içerisinde Roma Deprem Şubesi Müdürü Agamemnon ise, Kumbari Efendi refakatinde istihdam edilip, aletin kullanımı için yanında öğrenci yetiştirecek kişi olarak seçilir. Kendisinin talep ettiği şartlar kabul edilerek, bir sene boyunca çalışması için kontrat imzalanır. Ancak altı ay sonra Agamemnon, rasathanede veya çevresinde bir yerde ev tahsis edilmesi şartının yerine getirilmediğini ve bu nedenle çalışmalarından verim alamadığını bildirir. Ayrıca İtalyan sefiri aracılığıyla da geçen süre için tazminat isteğinde bulunur (BOA, BEO. 445/33321,2,3). Böylece bu iş, arzu edilen sonuç alınmadan akamete uğramış olur.

Depremi Açıklama Girişimleri Arasında Louis Sabuncu'nun Layihası

10 Temmuz 1894 depreminin daha önceki depremlerden ayrılan bir yönü de, çağının bilgi ve teknolojik koşullarına paralel olarak, Osmanlı sarayının ilk kez birtakım bilimsel veri ve iddialar ışığında deprem hakkında

bilgilendirilmiş olmasıdır. Buna yönelik ilk girişim, felaketin daha başlarında, deprem bölgesinde bilimsel bir inceleme yapılmasının istenmesiyle kendini göstermiştir. II. Abdülhamit'in emriyle gerçekleştirilen söz konusu bu inceleme, *Kumbari Efendi* ve onun yardımcısı *Emil Lakvan* refakatinde Atina Rasathane Müdürü *Eginitis* tarafından yürütülür (BOA, Y. EE. 11/24, s. 1-2). Aynı zamanda Telgraf ve Posta Nezareti Fen Müşaviri olan Emil Lakvan ile Adalar'a yapacağı yolculukta kolaylık sağlaması adına Eginitis'in hizmetine, bir vapur verilir (BOA, İ. HUS. 27/93).²¹ Araştırmasını tamamlayıp raporunu sunmasının²² ardından kendisi, üçüncü dereceden Mecidî Nişanı ile ödüllendirilir (BOA, İrade Taltifat (İ. TAL), 59/32).²³ Bogos Efendi tarafından tercüme edilen raporda Eginitis depremin hangi saatte ve yaklaşık kaç saniyede gerçekleştiğinden başlayarak hangi yapı tarzlarına zarar verdiği, nerelerde yüzey kırıklarının oluştuğu, deniz ve kara sularında nelerin gözlemlendiği gibi pek çok konu hakkında bilgi vermiş, ayrıca bir de deprem dalgalarının seyrini gösterir harita sunmuştur. Raporun sonlarına doğru ise depremin basit bir bilimsel açıklamasını yapmış, halkın korkusuna karşılık olarak da bir yanardağ oluşumunun veya adalar ve sahilde yaşanacak bir çökmenin mümkün olmadığını belirtmiştir (BOA, Y. EE. 11/24).

Eginitis'in tam da bu raporunu hazırladığı günlerde sarayı bilgilendirmeye yönelik diğer bir girişim, Viyana sefaretinden gelen hayli ilginç bir bilgiyle ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki idarecileri oldukça heyecanlandırdığı anlaşılan bu bilgiye göre *Mösyö Novak* adında bir kişi, Osmanlı sefaretini bizzat ziyaret ederek, 10 Temmuz'da gerçekleşen depremi önceden tahmin ettiğini ve yeni depremler beklediğini dile getirmiştir. Bunun II. Abdülhamit'e iletilmesinin ardından ilgili sefire *Mösyö Novak*'ın kim olduğunun öğrenilmesi emredilir. Sefirin yaptığı soruşturmaya göre *Mösyö Novak*, kimya tahsili görmüş, Avusturya resmî kurumlarıyla irtibatı

²¹ Arşivdeki bazı belgelerde yazım hatasından dolayı Eginitis'in ismi, "Oyenides" olarak geçmektedir. Ayrıca belgelerden, İstanbul'a geldiği tarihin de 20 Muharrem 1312, yani 24 Temmuz 1894 veya bir-iki gün öncesi olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. (BOA, BEO. 441/33053; BOA, İ. HUS. 27/93).

²² Bu rapor, ilk önce Hamiyet Sezer tarafından (1996, s. 174-182) daha sonra ise Fatma Ürekli tarafından (1998, s. 71-79) Latin harflerine aktarılmıştır.

²³ Bu belgede ise adı, tam ve doğru şekilde "Dimitriyos Eginitis" olarak geçmektedir.

bulunmayan halktan bir vatandaştır. Kendisi bir süredir bireysel olarak meteoroloji bilimiyle uğraşmaktadır ve güneş lekeleri ile bir tür bitki üzerindeki gözlemlere dayalı bir usul keşfettiğini iddia etmektedir (BOA, Y. A. HUS. 303/72). Bu cevabın ardından ilgili iddiaları ciddiye alıp almama konusunda şüpheye düşülmüş olunmalı ki depremin önceden bilinebildiğinin henüz vaki olmadığı notunun yer aldığı yeni bir emirle sefirden, Mösyö Novak'ın sözlerinde doğru olup olmadığı araştırılması istenir. Yine aynı emirde Ağustos'un beşinci, yedinci ve on üçüncü günlerinde beklediği depremleri hangi bilimsel kanıtlara dayandığına mektup yoluyla bizzat kendisinden öğrenilmesi ve cevabının mektupla beraber sultana gönderilmesi de dile getirilir (BOA, İ. HUS. 28/36; BOA, Y. A. HUS. 305/16). II. Abdülhamit'e sunulan bilgi ve mektuba göre Mösyö Novak, İstanbul üzerinden geçen bir coğrafi hatta dayanarak Temmuz'un 10'unda atmosferik bir değişim meydana geleceğini bir bilim ehli dostuna yazmıştır. Ayrıca hem bu tarihteki depreme hem de gerçekleşeceğini öngördüğü depremlere kanıt olarak, güneş lekeleri üzerinde yaptığı gözlemleri ve Abrus Precatorios adında bir bitkinin gösterdiği davranışı/solma eğilimini sunmaktadır.²⁴ Ancak adı geçen bitkinin bakımının ciddi bir mali külfet gerektirdiği ve kendi ekonomik gücünün buna elvermediği gerekçesiyle şimdiki dayanağının yalnızca güneş lekeleri olduğunu da ekler (BOA, Y. A. HUS. 305/68 ve 4/3). Mösyö Novak'ın bu iddiaları her ne kadar bir süreliğine saray ve idarecileri meşgul etse de yaklaşık üç ay sonra Viyana sefaretinden ismi geçen bitkinin araştırıldığı ve böyle bir özelliğinin henüz Avrupalı bilimciler tarafından doğrulanmadığı bilgisinin gelmesi üzerine konu kapatılır (BOA, Y. A. HUS. 313/16,1).

Osmanlı sarayını deprem konusunda bilgilendirmeye yönelik bir başka girişim, II. Abdülhamit'e sunduğu 9 Temmuz 1310/31 Temmuz 1894 tarihli layihasıyla nihayet *Louis Sabuncu*'dan gelmiştir.²⁵ Esasında çalışmanın ilk

²⁴ Mösyö Novak ve Osmanlı idarecileri arasında geçen bu olay hakkında müstakil bir makale için bkz. (Yunus Özger, 2020, s. 227-253).

²⁵ Louis Sabuncu'nun girişimi, tarihsel olarak diğer iki girişimden öncedir. Eginitis'in raporu 3 Ağustos 1310, yani miladi 15 Ağustos 1894 tarihini taşımaktadır. Bkz. (BOA, Y. EE. 11/24, s. 1). Mösyö Novak'ın iddiasına dair sultana sunulan en erken tarihli belge ise, 10 Temmuz 1310, yani miladi 22 Temmuz 1894 tarihli. Bkz. (BOA, Y. A. HUS. 303/72). Diğer

bölümünde verilen biyografisinde görüldüğü üzere Louis Sabuncu bir jeolog değildir. Ancak layihasında yer alan bilgilerin doğrudan yer bilimine ait bilgiler olduğunu ve oldukça da bilimsel bir tavırla kaleme alındığını söylemek gerekir. Kendisinin depremle ilgili herhangi bir bilim dalına mensup olmamasına rağmen deprem hakkında böyle bilimsel bir metin ortaya çıkarması, oldukça hayret vericidir. Ancak layiha okunduğunda bu iki durum arasındaki farkın nasıl görünmez kılındığı kendiliğinden anlaşılmaktadır. Zira Louis Sabuncu, metinde sunduğu bilgileri kendi tecrübe ve gözlemlerine değil sık sık atıfta bulunduğu Avrupalı bilim insanlarına dayandırdığını açıkça dile getirir. Hatta bazı noktalarda doğrudan isim de verir. Kendisi sadece bu bilimsel metnin örgüsü içerisinde yer yer mantıksal çıkarım ve yorumlarda bulunur. Bunlar arasında belki de en ilginç olanı ve bir ihtimal söylemiyle dile getirdiği, depremin merkez üssünün Bursa Vilayeti olduğu ifadesidir. Hatta bu iddiasına kendisinin yeterli gördüğü iki de delil sunar. Hâlbuki bugün, kesin noktası hâlâ bir tartışma söz konusu olsa da 1894 depreminin merkez üssünün Marmara Denizi'nin doğusunda bir yer olduğu kabul edilmektedir (Sezer, 1996, s. 171; Özkılıç, 2011, s. 1). Ancak her ne kadar iddiasında yanılmış olsa da Louis Sabuncu'nun bu iddiayı da bir yer bilimciden almış olabileceği ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

Depremin merkez üssüne dair bu tezinin ardından Louis Sabuncu, konuyu Mösyö Schneider'in depreme sebep olarak güneş lekelerini gösterdiği *Moniteur Oriental*'deki yazısına getirir ve layihasını adeta bu iddiayı çürütmek üzerine kurgular. Bunu yaparken ilk olarak İngiliz bir yer bilimciden güneş lekelerinin depreme etkisinin kanıtlanmış bir durum olmadığı bilgisini aktarır. Bu bilgiye dayanarak da bir maden mühendisi olmasına vurgu yaptığı Mösyö Schneider'in depremle güneş lekeleri arasında kurduğu ilişkinin gerçekdışı olduğunu savunur. Güneş lekesi etkisinin asılsızlığına dair savunusunun ardından, dış ve iç sebepler olmak üzere iki başlık altında depremin bilimsel açıdan nasıl oluştuğunu izah etmeye koyulur.

yandan, bu layihayı ne suretle hazırladığı kesin olarak bilinmiyor. Arşivde, sultanın emri üzerine hazırladığına dair bir belge bulunmuyor. Fakat kendi iradesiyle hazırladığı çok kuvvetle muhtemeldir. Zira *Moniteur Oriental* gazetesindeki iddialardan bahsederek onları çürütmek için birtakım kanıtlar sunmaya çalışması, yabancı basındaki haberlerden de sorumlu bir görevli olduğu göz önüne alınırsa, bu ihtimali hayli güçlü kılar.

Mösyö Schneider'in aksine dış sebep konusunda kendisi, güneş yerine ay etkisinden bahseder ve bunu da Darwin'in görüşlerine dayandırır. Ancak her ne kadar dış sebeplerin etkisinden bahsetse de bu alt başlığın sonunda asıl sebebin içerde aranması gerektiği notunu paylaşır. Bu ifadeyle geçiş yaptığı iç sebepler başlığı altında daha çok plaka hareketleri ve yer katmanlarına dikkat çeker. Bunların çalışma usullerini tarif ederek Marmara bölgesinin jeolojisini açıklamaya çalışır. Layihasının sonuna geldiğinde ise merkezinde Bursa'nın yer aldığı deprem dalgalarını ve bu dalgaların hareket tarzını gösteren iki cetvel paylaşır.

Aşağıda Osmanlı Türkçesinden aktarımına yer verileceği için layiha hakkında daha fazla değerlendirme yapılmayacaktır. Metnin daha önceden Latin harflerine transkripsiyonun gerçekleştirilmiş olması²⁶ göz önünde bulundurularak bu çalışmadaki aktarımda hem yeni bir katkı sunmak hem de faydalanmaları hâlinde araştırmacılara zaman kazandırmak niyetiyle günümüz Türkçesine dönüştürülmesi usulü benimsenmiştir.

Depreme Dair Âcizane Bazı Düşüncelerimdir

Salı günü 10 Temmuz 1894 saat beşe yirmi dakika kala²⁷ gerçekleşmiş olan depremin, 650 kilometre mesafeye kadar yayılmış olduğu zannedilmektedir.

Hareket merkezinin ise Bursa vilayeti içinde olduğu muhtemeldir. Zira depremin İstanbul'da meydana gelmesinden 14 dakika önce Bursa civarında hafif bir yer hareketi hissedildiği, sonradan gelen telgraf yazılarından anlaşılmıştır.

Bundan başka gerek Bursa ve gerek Yalova'da bulunan kükürtlü suların kaynaklarından çamur ile küçük taşların çıkması, Adapazarı'ndaki bentlerde tutulan suların üç metre yüksekliğe kadar fıskırması ve depremin

²⁶ Layihanın Latin harflerine aktarımı Kasım Hızlı (2022, s. 174-178) tarafından yapılmıştır. Bu aktarımda, az sayıdaki bazı okuma hatalarının yanında, volkan ve yanardağ anlamındaki "*bürkân*" kelimesinin tüm metinde "*bir kan*" şeklinde verildiği göze çarpmaktadır.

²⁷ Louis Sabuncu'nun burada verdiği saat, Osmanlı'da kullanılan yerel alaturka saat olmalıdır.

Mudanya'da şiddetli tesir göstermesinden hayli kayıpların meydana gelmesi hareketin merkezinin o civarda olmasına yeteri bir delildir.

Depremın Bursa vilayetinden başlayarak tedricen Mudanya, Adalar ve İstanbul'a doğru güneybatı tarafından kuzeydoğu istikametine yayılmasından dolayı yatay bir hareket içinde olduğuna hiç şüphe yoktur. Ve yine Mudanya'dan güneybatıya doğru bir yön alarak yalnız Mihaliç, Bandırma, Balıkesir, Bergama, Manisa, İzmir, Çeşme ve Akdeniz adalarına değil aynı zamanda Ege Denizine kadar yayılmış olduğu birkaç gün önce İstanbul'a gelen bir İngiliz kaptanının ifadesinden anlaşılıyor. Zira yine İngiliz kaptanın ifadelerine göre Ege Denizi'nde bulunan adalardan birindeki dağın içinden zaten hafif bir duman çıkmaktayken sonraki geçişinde ateş saçan işaretler görmesi bunu teyit etmektedir.

Geçen Cumartesi 14 Temmuz ve Pazartesi 16 Temmuz 1894 tarihlerinde İstanbul'da basılan Moniteur Oriental gazetesinde Mösyö Schneider adında bir kişi tarafından söz konusu depremin asıl merkezi ve sebeplerine dair iki makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin biri Salı günü 17 Temmuz 1894 tarihinde Rıza Bey kulları tarafından Türkçeye tercüme edilip padişah hazretlerine sunuldu.

Bahsi geçen makaleyi gerek Fransızca ve gerek Türkçe incelediğimde ilgili yazarın başlıca iki hata yapmış olduğunu anladım. Hatanın biri şudur ki jeoloji bilimine aşına uzmanlar tarafından güneş lekeleriyle deprem arasında bilimsel olarak bir irtibat ve bağın bulunmadığının kabul edilmesine rağmen Mösyö Schneider, Salı günü gerçekleşen depremi güneş lekelerine atfetmeyi cesaret etmiştir.

Zira ilk olarak güneş lekeleri, yani güneş kütesinde ışık ve sıcaklığın bulunmadığı parçalar, birçok aydan beri Avrupa gök bilimcileri tarafından gözlenmişlerse de bu süre zarfında Avrupa'da korkunç bir deprem ortaya çıkmamıştır.

Yine aynı şekilde İngiltere'de jeoloji biliminde bugün tanınmış ve meşhur olan Mister Bonney, "*Arzımızın Tarihi*" başlığıyla birkaç ay önce Londra'da bastırılıp yayımlanan en mükemmel eserinin üç yüz on ikinci sayfasında güneş lekeleriyle yer küre arasında ispat edilmiş bir bağ olmadığını

ortaya koymaktadır. İşte Mister Bonney’in sözü aşağıda aynısı gibi sunulmaktadır:

“Some have tthought that a connection can be truced between the frequency of earthquakes of “sun-spots”; but this until more data have been ascertained, cannot be regarded as established.”

“Güneş lekeleri ile depremler arasında bir bağ ve ilişki bulunuyor iddiasını öne süren bazı bilim sahipleri var ise de buna dair ele geçmiş kanıt ve kuvvetli deliller ortaya çıkıncaya kadar, bu iddiaya ispat edilmiş gibi güvenmek olmaz.”

İşte, İngiltere’de bugün jeolojide şöhretli ve bu konuda şahit gösterilen bir kişi, güneş lekeleri ile depremler arasında bir ilişkinin bulunduğunu ispatlamak için elde güçlü bir delil olabilecek herhangi bir şey olmadığını itiraf ve kabul ettiği hâlde, Mösyö Schneider gibi bir maden mühendisi, Salı günü meydana gelen depremin kesin olarak güneş lekelerinden kaynaklandığını gazeteler ile yayımlamaya cesaret etmiştir.

Bununla da yetinmeyerek, Meteoroloji Rasathane Müdürünü dahi sürekli dürbünün başucundan ayrılmayarak güneş lekelerini gözetleyip depremlerle olan ilişkisini âleme ilan etmediğinden ve Ayastefanos’a giderek deniz dibine dalıp pek çok balığın telef olmasına yol açan ve varlığı meçhul volkandan püsküren kötü kokulu suyu tahlil etme konusunda aceleci davranmadığından dolayı kınamıştır.

Fakat Mösyö Schneider Meteoroloji Rasathane Müdürünün yalnızca havaya dair konuları gözlemlemeye memur olup, jeoloji mensubuymuş gibi deniz dibine dalarak kokmuş suları tahlil etmek ile görevli olmadığını hatırına getirmiyor. Yine aynı şekilde, belki Mösyö Schneider, deprem ve yer sarsıntılarını açığa çıkarmaya mahsus bir sismograf isimli aletin, Meteoroloji Rasathanesinde mevcut olmadığına dair bilgiye de sahip değildir. Çünkü ben kulları Salı günkü depremden sonra bu türde aletin gerekliliğini ilk defa Mösyö Kumbarı’ye dikkat çekmiş idiysem de kendisi cevap olarak bu masrafları karşılayacak bir paranın mevcut olmadığını, Maarif Nazırı tarafından itiraz edilmiş olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine doğrudan doğruya maarifperver yüce padişah efendimize istirham etmesini tavsiye

etmiş olduğumdan, gerektiği şekilde hazreti padişahın yüce eşğine arz olunarak en mükemmel aletlerin alınması ferman buyurulmuştur. Ancak bu aletler ne kadar mükemmel ve düzgün olursa olsun, her zaman güvene layık değildir. Çünkü bazen oldukça küçük bir titreme ve sarsılma gösterdiği hâlde, ardından şiddetli ve müthiş bir deprem meydana geldiği beklenen şey olmuştur.

Deprem Dış Sebepleri

Bugünkü duruma gelinceye kadar bilimin bakış açısından depremlerin bilinen sebepleri aşağıda olduğu gibi sunulur.

Doğa bilimcilerinden meşhur Mister Darwin, gelgitin deprem üzerine doğrudan bir etki icra ettiğini ileri sürmüş ve kendisinin bu konuda yaptığı nitelendirmeler, jeoloji bilimine mensup diğer meşhur uzmanlar tarafından dahi kabul edilmiştir.

Gerçekten de Salı günü depremde ay aşağı yukarı dolunay hâlinde bulunmaktaydı ve gelgite olan doğrudan etkisi ortadadır.

Her ne kadar çeşitli dış sebeplerin az çok etkisinin olacağı ortadaysa da depremin gerçek sebebinin yer tabakasının altında aranılması gerektiğine hiç şüphe yoktur.

Sarsılmanın merkezinin 30 mil derinliği aşmadığı açık olup genellikle 5 milden 10 mil derinliği geçmediği görülüyor.

Deprem İç Sebepleri

Birincisi, kayalar bazen ya iç hareket kuvvetinden yumuşayarak bir diğerinin üzerine kıvrılıp katlanmaktan ya da bozulup çatlamaktan çökerek bir sebeple sallanma oluşturur ki bu da bir şehri sarsıp harap etmeye yeter.

İkincisi, büyük ölçüde dağ veyahut bir kısım arazinin aşağıya uçması, zemini çepeçevre birkaç mil mesafeye kadar sarmaya muktedir olduğu gibi yeraltında kayaların birden bire gerçekleşen parçalanması ya da uçması da birçok mesafeye kadar titreşimlerin uzamasına sebebiyet verebiliyor.

Üçüncüsü, jeoloji biliminde meşhur olan uzman Milne'nin ifadelerine göre depremler genellikle dağ veya volkanik yerlerde meydana gelse de

sarsıntıların çoğu, hatta volkanik yerlerde bile, zamanla yeraltı kayalarının esneme sınırı ya da esneme derecesinin sonuna geldiğinde çökmesinden dolayı da gerçekleşebiliyor.

Dördüncüsü, yer tabakalarında bulunan büyük kayalar, içi ham ve onun türündeki yanmış maddeler ile kor, yani beyaz hararet derecesine gelip yeraltında akan sular ile temas ettiğinde, nitekim sönmemiş kireç üzerine su döküldüğünde kirecin patladığı gibi bu kayalar da çatladığında bir titreşim ve sarsıntı ortaya çıkarır ki bu da birkaç şehri harap etmeye yeter.

Şiddetli bir sarsıntıyı takip eden hafif hareketler, yer tabakalarında meydana gelmiş olan içi boş oyukları doldurmak için tabakaların yatışmasından ileri gelir.

Beşincisi, deprem bazen yeryüzü üzerinde yeni bir takım dağların şekillenmesinden dolayı ortaya çıkabilir. Gerçekten de yeryüzü asla sakinlik hâlinde değildir. Yer tabakalarını oluşturan maddeler, devamlı olarak yeni bir oluşum hâli içine girmektedirler. Yeryüzü güya nefes alan büyük bir hayvan başıymış gibi sürekli yükseklik kazanır ve çöker veyahut gizli bir değişimin darbelerinden titrer.

Yer tabakaları yer kürenin her noktasında henüz eşit şekilde soğuma göstermemiştir. Fakat Avrupa gibi kıtalarda kırk mili geçen katı hâlinde soğumuştur. Hâlbuki okyanus tarafında yer tabakaları büsbütün soğumamış olması sebebiyle hâlâ volkanik hareketlerin etkisi altında bulunduğundan, çok oranda depremler yaşamakla beraber, eski adaların batmasına ve yeni adaların oluşmasına maruz kalırlar. Bu gibi adaların şekillenmesi esasen mercan denilen maddeden oluşmayıp, yalnız volkanik etkilerden meydana gelmiştir.

İstanbul civarında bulunan adalar ise, volkanik etkilerden şekillenmeyip, mercan maddesinden oluşmuş bulunduğundan, depremden dolayı denize batması imkânsızdır.

Jeoloji biliminin sonra gelen üyeleri, İstanbul ile birçok şehirlerinin henüz volkan hâlinde bulunan bir kara parçası üzerinde değil fakat iyice soğumuş ve katı hâle gelmiş kayalardan oluşan güçlü ve sağlam bir kara parçası üzerine bina edilmiş olduğunu anlatmışlardır.

İşte bu sebepten, deniz altındaki bir volkan konisi Ayastefanos civarında değil ancak Mösyö Schneider'in hayalinde vücut bulmaktadır. Hâl böyle iken, Mösyö Schneider'in iddia ettiği gibi birçok palamut balığının telefine sebep olmuş olan bir kükürtlü su kaynağının ve deniz altında fişkırmakta bulunan bir volkan konisinin varlığını isbât etmek için saf balıkçıları bu konuda şahitliğe davet etmeye lüzum kalmamıştır.

21 Temmuz 1894

Louis Sabuncu Kulları

Büyük Cetvele Dair Ayrıntılar²⁸

Ekli olarak taktim edilen cetvelde bildirildiği üzere hareket ve titreşim, daireler şeklinde yer tabakaları içinde yayılarak en son daireye varıncaya kadar şiddet ve kuvvetini merkezden uzaklaştırdığı ölçüde yok olur.

Bir gölün içine taş atıldığı sırada su yüzeyinde birbirini takip eden birçok daireler açıldığı gibi bu şekilde deprem ve yer titreşimleri gerek tabakalar ve gerekse yeryüzünde dalgalar şeklinde yayılır.

Küçük Cetvele Dair Ayrıntılar²⁹

Yayılmaya merkezden başlamak üzere yayılma kuvvetlerini gösteren hatlardan, hat veya dikey kuvvet hasarına sebep olmadığı hâlde özellikle evlerin köşelerine ve minare gibi binaları devirerek yıkma tahribatına yol açan kuvvet, ışın şeklinde merkezden çıkan harekettir.

Sonuç

İstanbul, sosyal ve siyasi açıdan olduğu kadar, deprem açısından da oldukça köklü bir tarihe sahiptir. Bugün hâlâ varlığını koruyan birçok eski dönem yazılı kaynak, Roma devrindeki kuruluşundan itibaren şehrin bu tarihine ışık tutmaktadır. Fakat bu kaynakların sunduğu verilerden, depremlere dair tam ve doğru bilgiyi elde etmek pek mümkün değildir. Bu durum daha çok, içinde buldukları çağın koşullarıyla alakalıdır. Kaynakların bu ortak özelliği, Roma'dan başlayarak 19. yüzyıl Osmanlısına

²⁸ Bkz. Ek 1

²⁹ Bkz. Ek 1

kadar devam etmiştir. Teknik araçların gün geçtikçe yayıldığı ve bollaştığı 19. yüzyılla birlikte sadece kaynaklar konusunda değil kaynakların sunduğu bilginin detayı ve doğruluğunda da önemli ölçüde bir artış yaşanmıştır. Bu anlamda 1894 depremi, İstanbul'un deprem tarihi ve tecrübesi konusunda ciddi değişiklikler yaratan bir milattır. Her şeyden önce bu deprem hakkında 1509, 1719 ve 1766 büyük depremleriyle kıyaslanamayacak derecede fazla bir bilgi aktarımı mevcuttur. Bunun temel sebebi, elbette ki telgraf ve gazete gibi önceki deprem dönemlerinde mevcut olmayan iletişim araçlarıdır. Osmanlı İstanbul'u ilk kez bu depremde özellikle yardım kampanyası gibi geniş çaplı bir sosyal dayanışma organizasyonunu tecrübe etmiştir. Şehremaneti riyasetinde kurulan İâne-i Musâbîn Komisyonu'nun yürüttüğü bu yardım kampanyası, imparatorluğun kendi içinde büyük destek gördüğü gibi, sefaretler aracılığıyla Avrupa şehir halkları ve imparatorlarından da karşılık bulmuştur. Bunun haricinde yine bu komisyonunun deprem mağdurları için sağladığı imkân ve koordinasyon, bizzat mühendisler tarafından yapılan hasar tespit çalışmaları, genel sağlık konusunda alınan önlemler, tahrip olan sosyal ve sivil yapıların yeniden inşası için verilen mali yardım ve sismograf aletiyle tanışılması gibi birçok yeni durum, deprem sonrası gösterilen refleksler olarak idareciler için önemli birer deneyim olmuştur. Diğer taraftan dönemin bilgi birikimi ve teknik özelliklerine bağlı olarak kendini gösteren bir başka yenilik, sarayın bizzat bilimsel bilgilerle muhatap olmasıdır. Bu yönde Eğinitis'in raporu, doğrudan sarayın kendisi tarafından talep edilmiş, Avusturyalı Novak'ın tartışmalı girişimi ise bireysel gerçekleşmiştir. Bunlar arasında, bir din adamı olarak başladığı hayatında gazeteciliğe geçip Osmanlı aleyhtarlığı yapmışken kendisini aynı devletin sarayında memur bulan Louis Sabuncu'nun layihası ise, sarayın bir memuru tarafından girişilen bir eylemdir. Bir yer bilimcisi olmasa da, bilimsel kaynaklardan yararlanarak oldukça tutarlı bir metin ortaya koyan Louis Sabuncu, güneş lekelerinin depreme etkisi iddiasını çürütme üzere kurguladığı layihasında, depremin nasıl oluştuğunu saraya bizzat bilimsel verilerle anlatmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV).

Hariciye Nezareti Tahrirat (HT. NT).

Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR. SFR.4).

İrade Taltifat (İ. TAL).

İrade Meclis-i Vala (İ. MVL).

Sadaret Mektubi Kalemî Deavi Evrakı (A. MKT. DV).

Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı (A. MKT. MHM).

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO).

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO).

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-1 Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.
PRK. TKM).

İrade Dahiliye (İ. DH).

Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y. A. HUS).

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (AZJ).

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE).

Dahiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT).

Şura-yı Devlet (ŞD).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e).

Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı
(SGE).

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (BŞK).

Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (MYD).

Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (ŞH).

İrade Evkaf (İ. EV).

İrade Maliye (İ. ML).

İrade Hususi (İ. HUS).

Kronik ve Yardımcı Kaynaklar

Afyoncu, E & Mete, Z. (2001).1766 İstanbul depremi ve toplum yaşantısına tesirleri. *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Âfetler ve Deprem Semineri (22-23 Mayıs 2000)* (ss. 85-92). İstanbul: "Globus" Dünya Basımevi.

Anonim tevârîh-i âl-i Osman (F. Giese neşri). (1992). (Haz. Azamat, N). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Balcı, S. (2013). Babiâli tercüme odası. İstanbul: Libra Yayınevi.

Cezar, M. (1963). Osmanlı devrinde İstanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar ve tabii âfetler. *Türk Sanatı Tarihi ve İncelemeleri*, 1, 327-414.

Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı osmanlı tarihi kronolojisi*, 2, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Demirkent, I. (2005). *Bizans tarihi yazıları: Makaleler-bildiriler-incelemeler*. İstanbul: Dünya Kitapları

Engin, V. (2001). II. Abdülhamit'in hususi iradeleri ışığında 1894 İstanbul depremi ve gündelik hayata etkisi. *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Âfetler ve Deprem Semineri (22-23 Mayıs 2000)* (ss. 141-149). İstanbul: "Globus" Dünya Basımevi.

Hızlı, K. (2022). *Yıldız Sarayı'nda muhalif bir gazeteci: Mâbeyn mütercimi Louis Sabuncu (1891-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Johnson, R. C. (2020). *Stranger fictions: A history of the novel in Arabic Translation*. New York: Cornell University Press.

Kramer, M. (2009). *Arab awakening and Islamic revival: The politics of ideas in the Middle East*. New Jersey: Transaction Publishers.

Özcan, A. (1998a). Yerini bulamayan bir gazeteci: John Louis Sabuncu ve İstanbul yılları. *İstanbul Araştırmaları*, (5), 117-127.

Özcan, A. (1998b). İngiltere'de hilâfet tartışmaları, 1873-1909. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (2), 49-71.

Özcan, A. (2005). Osmanlı devletinin son döneminde Araplar arasında hilâfet karşıtı faaliyetler (1877-1909). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (12), 77-100.

Özger, Y. (2020). Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da deprem tahmini tartışmaları ve Josef Nowack'ın padişaha gönderdiği rapor. *History Studies*, 12, (1), 227-253.

Özkılıç, S. K. (2011). *1894 depreminin İstanbul üzerindeki etkileri (Deprem sonrası imar faaliyetleri)*. [Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü]. İstanbul.

Sabuncuzade Louis Alberi. (2007). *Yıldız Sarayı'nda bir papaz*. (Haz. Kuzu, M). İstanbul: Selis Kitaplar.

Sezer, H. (1996). 1894 İstanbul depremi hakkında bir rapor üzerine inceleme. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18, (29), 169-197.

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa. (2018). *Nusretnâme: İnceleme – metin (1106-1133/1695-1721)*. (Haz. Topal, M). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi. (1297). *Târîh-i Solakzâde*. İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası.

Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1978). *Mür'î't-tevârih II A*. (Haz. Aktepe, M). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ürekli, F. (1998). 1894 İstanbul depremi. *İstanbul Araştırmaları*, (5), 47-95.

Ürekli, F. (2000). *İstanbul'da 1894 depremi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ürekli, F. (2010). Osmanlı döneminde İstanbul'da meydana gelen âfetlere ilişkin literatür. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8, (16), 101-130.
- Vercleyen, F. (1997). Bizans döneminde İstanbul'da depremler: Halk üzerinde etki, (Çev.) Feda Şamil Arık, F. D). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19, (30), 1997, 299-317.
- Visser, R. (2013). *Identities in early Arabic journalism: The case of Louis Sabunji*. Inowroclaw: Totem s.c.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

1939 BÜYÜK ERZİNCAN DEPREMİ'NİN MODERN TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI

**The Reflections of 1939 Erzincan Earthquake on Modern Turkish
Poetry**

Araştırma Makalesi • Research Article

Doç. Dr. Genç Osman GEÇER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

gencosmang2@gmail.com

0000-0003-1886-6526

Geliş Tarihi/Received: 18.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 05.05.2023

Atıf/Citation

Geçer, G. O. (2023). 1939 Büyük Erzincan Depremi'nin Modern Türk Şiirine Yansımaları. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 111-160.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

İnsanlık tarihinden daha eski olan doğal afetler, yaşanan tecrübeler doğrultusunda akıl, fikir ve hisle yorumlanarak farklı bir zeminde algılanmaya başlamıştır. Tarih öncesi çağlarda bir takım görünmez güç/lerin etkisiyle meydana geldiğine inanılan sel, fırtına, yangın, kuraklık, salgın hastalıklar ve depresyon gibi doğal afetler, dinî metinlerle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Kutsal kitaplar, azıp sapan insan topluluklarının bir takım olağanüstü tabiat olaylarıyla cezalandırıldıklarından bahsetmektedir. Bilimin gelişmesiyle birlikte doğal afetlerin neden ve nasıl olduğu sorularına büyük çapta cevap verilmiş olmakla birlikte insan zihni bu afetlerden bazıları için felsefi ve mistik çıkarımlarda bulunmaya devam etmektedir. Bu afetler arasında, insanoğlunu hâlâ en çok meşgul eden ve üzerinde en çok zihin faaliyeti yürütüleni depremdir. Depremler, en eski devirlerden itibaren çeşitli şekillerde kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların başında destanlar gelmektedir. Her millet kendi coğrafyasında görüp yaşadığı büyük afetleri sözlü veya yazılı metinler aracılığı ile kayda geçirmiştir. Doğal afetler içerisinde en gizemli ve korkutucu olan depremler, Türk edebiyatının hemen her evresinde edebî metinlerle, özellikle de şiirlerle kayda geçirilmiştir. Türk halk edebiyatında destan ve ağıtlarla, klasik Türk edebiyatında zelzelenâmelerle ve yeni Türk edebiyatı metinlerinde de çeşitli şekil ve muhteva özellikleriyle deprem konusunu işleyen şiirler yazılmıştır. Bu çalışmanın konusu olan 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi de dönemin önde gelen şairleri tarafından şiirlerle anlatılmıştır. Bu makale, 1939 Büyük Erzincan Depremi ile ilgili olarak, edebiyat tarihimizin önde gelen şairleri tarafından yazılan şiirlerde bu doğal afetin yansımaları üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1939 Erzincan Depremi, modern Türk şiiri, deprem şiirleri, deprem edebiyatı.

Abstract

Natural disasters, which are older than the history of humanity, have begun to be perceived on a completely different basis by being interpreted with the human mind, idea and emotion. Natural disasters such as floods, storms, fires, droughts, epidemics and earthquakes, which are believed to have occurred under the influence of some invisible force or forces in prehistoric times, have gained a new dimension with religious texts. The holy books mention that the people who went astray were punished by some extraordinary natural events. With the development of science, the questions of why and how natural disasters occur have been answered on a large scale, but the human mind continues to make philosophical and mystical inferences for some of these disasters. Among these disasters, the earthquake is the one that still occupies the human being the most and the most mental activity is carried out on it. Earthquakes have been recorded in various ways since the earliest times. At the beginning of these records are epics. Every nation has recorded the great disasters it has seen and experienced in its own geography through literary texts. Earthquakes, which are the most mysterious and frightening among natural disasters, have been recorded with literary texts, especially poems, in almost every stage of Turkish literature. In Turkish folk literature, epics

and laments have been written, in classical Turkish literature with zelzenenames, and in new Turkish literature texts, poems dealing with the subject of earthquakes with various forms and content have been written. The 27 December 1939 Great Erzincan Earthquake, which is the subject of this study, was also described with poems by the leading poets of the period. This article focuses on the reflections of this natural disaster in the poems written by the leading poets of our literary history regarding the 1939 Great Erzincan Earthquake.

Keywords: 1939 Erzincan earthquake, modern Turkish poetry, earthquake poems, earthquake literature.

“Daha dün gerçek olan bu cennet şimdi düştür,

Yeryüzünden bir gece yer altına göçmüştür!”

Faruk Nafiz Çamlıbel- “Zelzele”-1940

Depremlerde hayatını kaybeden vatandaşlarımızın aziz anısına...

Giriş

İnsanlık tarihinden daha eski bir doğa olayı olan deprem, insanın onu anlama ve anlamlandırma çabasının bir sonucu olarak metne dönüşmeye başlamıştır. İnsanoğlu, ilkel zamanlarda, tanımlamada ve izah etmede güçlük çektiği depreme bir takım olağanüstü anlamlar yüklemiştir. Depremın yıkıcı gücü karşısında çaresiz kalan insan, genel olarak tabiat olaylarından korkmuş, endişeye kapılmış ve çaresizliğini müzikle, danslarla ve şiirlerle ifade etmiştir. İnsan ırkının karşılaştığı doğal afetler böylece kayıt altında alınmaya başlanmış ve toplumsal hafızalarda yer eden bu metinler nesilden nesle aktarılmıştır (İnan, 2021: 287). Bahse konu olan metinlerin en eskilerinden “Gılgamış Destanı”, Sümerlerin maruz kaldığı olağanüstü sel ve su baskınını anlatır. Keza, Türklerin Asya bozkırlarında karşılaştıkları şiddetli kuraklık ve buna bağlı olarak yaşanan kıtlığın anlatıldığı “Göç Destanı” da bir doğal afet metnidir.

Destan devirlerinde, insanoğlu karşılaştığı olağanüstü doğa hadiselerine çeşitli anlamlar yüklemiştir. Kayda geçen destanların ortak noktaları ise meydana gelen hadiselerin arkasında daima bir gizli gücün

varlığına işaret ediliyor olmasıdır. Mitolojik devirlerde, insanı hayrete düşüren hadiselerin arkasında bulunduğu düşünülen güçlere çeşitli isimler verilerek, insan zihninin daha kolay kavrayabileceği şekilde tasvir edilmişlerdir. Hadiselerin arkasındaki gizli güç/ler, dinî metinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte büyük oranda değişmiş ve doğal afetler kader anlayışıyla izah edilmiştir. Bu bağlamda, dinî metinlerin esas alındığı devirlerde deprem yaygın bir biçimde “İlahî gazabın bir tezahürü veya bir parçası” (Jeremy Biles and Megan Murray, (t.y.): 158-166) olarak değerlendirilmiştir. İslâm dininin kutsal kitabı *Kur’an-ı Kerim*’de de sıklıkla hatırlatılan ve eski kavimlerin azıp sapmaları dolayısıyla nasıl feci bir şekilde cezalandırıldıklarının anlatıldığı pasajlarda, doğal afetler helak etmenin âdeta en ağır yöntemi gibi anlatılmıştır. *Kur’an-ı Kerim*’de helak ayetleriyle anlatılan hikâyeler arasında deprem de önemli bir yer tutar. Ayrıca, *Kur’an*’ın “Zilzâl” (Zilzâl, 99) suresi, yerin büyük bir depremle nasıl sarsılacağından bahisle başlar ve kıyametin kopuşunu bütün ayrıntısıyla anlatır. Surenin ilk ayetinin son kelimesi olan “zelzele” de dilimize buradan geçmiş ve 1939 Erzincan Depremi’ni aktaran haberlerde ve edebî metinlerde de kullanılmıştır. “Zilzâl” suresinde tasvir edilen kıyamet manzarası dolayısıyla İslâm âleminde depremler, kıyamet olarak tanımlanmış veya kıyamet alameti olarak algılanmıştır. Söz gelimi, Osmanlı tarihinde en yıkıcı etkiye sahip olarak gösterilen 1509 depremi, yarattığı görülmemiş yıkımdan dolayı halk arasında “Küçük Kıyamet” (Ebru Boyar ve Kate Fleet, 2010: 72-73) olarak adlandırılmıştır.

Batı edebiyatında Charlotte Brontë ve Voltaire gibi yazarlar İncil’de anlatılan depremlere referanslar veren eserler yazmışlardır. Dolayısıyla Batıda, “Edebiyat tarihi boyunca yazarlar, depremlere karşı teolojik tepkileri çeşitli şekillerde aradılar, teklif ettiler ve reddettiler.” Bugün de “İncil, bir dizi kehanet, iddia ve eyleme ilham vererek depremlere teodik¹ ve eskatolojik

¹ “Teodik ifadesi, teodise kavramının sıfat cinsinden bir formu olup “teodise karakterine sahip olma” veya “teodise özelliklerini taşıma” anlamında “theodicean” kavramının daha sık kullanılan bir halidir. “Teodise”, hiçbir kötülüğün amaçsız, gereksiz veya anlamsız olmadığı manasına gelir ve Tanrı’nın kötülöklere izin vermesinin bir sebebi olduğu düşüncesi temelinde, Tanrı’nın kötülöklere izin verme sebeplerini tartışmak, betimlemek ve birtakım savunular geliştirmek anlamında kullanılır.” Bk. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theodicy> (30.04.2023); (Stoerber, 1992: 9-12; Reçber, 2009: 131-136; Aslantatar ve Yıldız, 2022: 425).

tepkileri şekillendirmeye devam etmektedir.” (Jeremy Biles and Megan Murray, (t.y.): 165-166)

Örneklerine az rastlanmakla birlikte klasik Türk edebiyatında deprem de şiirin konusu olmuştur. Bu örnekler daha ziyade tarih düşürmeler şeklinde kendisini gösterirler. Klasik Türk şiirinde deprem konusunun nasıl bir duyuş ve düşünüşle ele alındığına bakıldığında, bu metinlerde şairlerin teodik ve eskatolojik zihniyet sergiledikleri görülür. Mesela, XVI. yüzyıl şairlerinden Gelibolulu Sun'î (öl. 1533-1534), “memleketi Gelibolu'da yaşanan deprem ile ilgili” yazdığı tarih manzumesinde, depremi “İlahî bir ikaz” olarak değerlendirir ve “sebebini Geliboluluların fesat ve fitnesine bağlar. Şaire göre, Gelibolu halkı o kadar çok günah işlemiştir ki yaptıkları muazzam binalar deprem sonunda yıkılmıştır.” (Yıldız, 2022: 143). XVII. yüzyıl “divan şairlerinden Sâbir Pârsâ, 1069 (1658-1659) yılında meydana gelen depremle ilgili” yazdığı beyitlerin üçüncüsünde; “Vâh oldı nişân kıyâmetden” (Yıldız, 2022: 140-141) diyerek depremin “son”u, “kıyamet”i çağrıştırdığını ifade etmiştir. Yine, “XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Kilisli Mustafa Rûhî Efendi” de “Zelzele Manzumesi”nde “depremi, Şam halkının gafleti” (Yıldız, 2022: 142) dolayısıyla Allah'tan gelen bir ceza olarak nitelendirir. “XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Derviş Muhammed Emîn de Edirne depremi hakkında divanının son bölümünde bir zelzelenâme yazmıştır”. Eserin konu sıralaması şöyledir: “Depremin sebebi, deprem anı yaşananlar, insanların bu manevi ikazdan derslerini alıp pişman olmaları², Edirne halkının bir şeyhe gidip tövbe etmeleri.” (Yıldız, 2022: 149). Verilen örneklerde Divan şairlerinin deprem karşısındaki tutumlarını Cebriyeci veya fatalist olarak nitelendirmek mümkündür. Bu düşünceye göre, deprem Allah'ın gazabıdır ve insan bundan asla kaçamaz.

Türk halk edebiyatının âşık tarzı edebiyat alanında da depremlerle ilgili eserler verildiği bilinmektedir. 1939 Büyük Erzincan Depremi bağlamında *Destanlarla Erzincan* adlı çalışma, âşık edebiyatı alanında kaleme alınan destan metinlerinin tespiti konusunda önemli bir kaynak niteliğindedir

² Derviş Muhammed Emîn, bu yaklaşımıyla tam bir “Uyarı teodisesi” söylemi geliştirmiştir. “Uyarı teodisesi, kötülüğü, Tanrı'nın insanlara yollarını düzeltmeleri için yaptığı uyarı olarak rasyonelleştirir.” *Theodicy*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Theodicy> (01.05.2023)

(Özsoy v.d. 1992). Metinler içerisinde, Sâbit Müdâm'ın “Erzincan Destanı” (Dilçin, 1999: 317-319) da teodik ve eskatolojik zihniyeti dolayısıyla dikkat çekmektedir. Destanda sık sık Nuh Tufanı'na telmihte bulunulması ve “Hikmetin sorulmaz Cenâb-ı Mevlâ/Bu bir âfet miydi yoksa bir belâ” dizeleri ilk göze çarpan örneklerdir.

Erzincan depremini konu alan halk şiiri örnekleri ile ilgili diğer bir çalışma ise *Erzincan'ın Göz Yaşları: Deprem Ağıt ve Destanları* adıyla yayınlanmıştır (Kara, 1993). Keza 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile ilgili âşık edebiyatı çerçevesinde verilen eserlerin tasnif edilerek değerlendirildiği Sivaslı “Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları” başlıklı çalışma da âşıkların bahsi geçen doğal afet karşısında duyarlı olduklarını göstermektedir (Kaya, 2006: 704-719).

Tanzimat sonrası Türk edebiyatına bakıldığında, sosyal meselelere duyarlı olan şairlerden bazılarının kendi zamanlarında yaşanan deprem felaketleri karşısında sessiz kalmadıkları ve doğal afetin hem insanlar hem de şehirler üzerinde yarattığı yıkımı şiirleriyle kayıt altına aldıkları görülmektedir. Bu şairler arasında en çok bilineni Tefik Fikret'tir. Fikret (1327: 53-54), 1894 İstanbul depremine telmihte bulunarak ve onu sembolleştirerek “Zelzele”yi (Kaplan, 1987: 170); 1898 Balıkesir depremi ve depremzedeleri için, “Verin Zavallılara” (1313/1898)³ manzumesini ve “Aydın Felaketzedegâni İçin” şiirini ise Aydın depremzedelerine acıma duygusunu göstermek ve onlara yardım çağrısında bulunmak için yazmıştır (Demiryürek, 2003: 167-172). Bu tarihten sonra Anadolu'da görülen en büyük ve yıkıcı deprem 27 Aralık 1939'da Erzincan ve çevresindeki vilayetlerde yaşanmıştır.

1939 Depremi ve Tarihte Erzincan Depremlerine Genel Bir Bakış

Coğrafya bir bakıma üzerinde yaşayanların kaderlerini tayin eden ve onları şekillendiren unsurları da içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan

³ Mehmet Kaplan'a göre, “Balıkesir zelzelesini anlatan “Verin Zavallılara” manzumesinde hâkim duygu, ıstırap ve sefalettir. Buna karşı şairin istediği sadece merhamet ve yardımdan ibarettir. “Zelzele” şiirinde ise Fikret, oğluna irade dersi verir. Zelzele, hakikatin ve hayatta karşılaşılan güçlüklerin sembolü olur.” (Kaplan, 1987: 254).

Anadolu sadece kıtaların buluştuğu değil, aynı zamanda çarpıştığı da bir coğrafyadır. Kıtaların çarpışması ise deprem denilen doğal afeti üretmektedir. Üstü cennet vatan Anadolu'nun altında sık sık kıyametler kopmaktadır. “Pek eski bir medeniyet sahası olan yurdumuzda zelzele afetleri kayıtları tarihin pek uzak zamanlarına çıkar. Milattan dört beş asır evvele, eski Yunan devrine ait kayıtlara tesadüf edilmektedir.” (Akyol, 1940: 500). Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren de bu coğrafyada meydana gelen büyük depremler bir biçimde kayıt altında alınmıştır. Araştırma konusu olan Erzincan depremleri de kayıt altına alınanlar arasındadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Erzincan en eski zamanlardan beri sıklıkla ve büyük şiddetlerde yıkıcı depremlere maruz kalmıştır. Yaşanan depremler neticesinde şehrin yerinin değiştirildiği de olmuştur. Söz gelimi eski Erzincan bu depremle “harap olan şehrin yarım saat kadar cenubunda ve şarkında, Karasu'nun sol tarafında imiş.” (Gövsä, 1940: 7). İ. Hakkı Akyol, iki farklı kaynaktan hareketle, Erzincan'ın tarihinde meydana gelen büyük ve yıkıcı depremleri kronolojik olarak şu şekilde sıralar:

1045 (?)

[439 H.: 1047(?) M.]

1168 senesinde şehir pek şiddetli bir zelzele ile tahrip edilmiş, bu afet 12.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

1268 tarihinde zeminin birçok yerlerinde yarıklar vücuda gelmek suretiyle tahripkâr bir zelzele olmuş ve 15.000 kişinin ölümü ile neticelenmiştir.

1458 senesinde 32.000 kişinin ölümünü mucip olan pek şiddetli ve felaketengiz bir zelzele kaydedilmiştir.

[13 Nisan 1456]; 18 Cemaziyelevvel 861, Öğle üzeri azim tahribat.]

[21 İlkânun 1482; 10 Zilhicce 887; Cumartesi]

[28 Mayıs 1583; 6 Cemaziyelevvel 991, Naklî malumat ile.]

[20 İlkteşrin-28 Sonteşrin 1666; Cemaziyelevvel 1077, şehirde 1500 kişi ölü.]

[28 Haziran 1667 tarihinde şehrin yarısını tahrip eden pek büyük bir zelzele olmuştur.]

[19 Temmuz 1784; 1 Ramazan 1198; tarihinde 10.000[?] kişinin ölümüne sebep olan ve şehri hâk ile yeksan eden büyük tahripkâr zelzele. Günde 3-5 defa zelzele sonu sarsıntıları tekerrür ediyor ve bu minval üzere hadise 4 ay devam eyliyor.] Bu zelzele hakkında Cevdet Paşa tarihinde, “Süleyman Paşa’nın Zelzeleden Helaki” malumatına tesadüf edilmektedir (Cevdet Paşa, 1271/1855: 235).

[19 Temmuz 1784 tarihinde 5.000 kişinin ölümünü mucip olan ve Erzurum’da da tesirini gösteren büyük bir zelzele kaydedilmiştir.]

[1202 H. 1787 M. Büyük zelzele.]

[Mayıs 1888; Mayıs 1304. Sağanaklı yağmurlarla başlayan pek şiddetli zelzele dört ay muhtelif fasılalarla devam etti.]

[10 İlkânun 1930. Camileri tahrip eden Kemah, Pülümür ve Kelkit’te hissedilmiş olan zelzele.]

1939; 26/27 İlkânun gecesi saat 2 raddelerinde vukua gelen son afet.

Erzincan şehrinin 1045 [1047] senesinden 1784 [1783] senesine kadar yani 739 [736] sene zarfında muhtelif şiddetlerde olmak üzere 17 defa tahripkâr zelzeleye maruz kaldığı zelzele kayıtlarından anlaşılmaktadır, son afet ise 18’inciye teşkil etmektedir. Bu suretle 892 sene zarfında vasatî olarak Erzincan her yarım asırda bir büyük tahripkâr zelzeleye şahit olmuştur (Sieberg, 1932, Ali Kemalî, 1932, aktaran Akyol, 1940: 500-501).

Erzincan, 26 Aralık 1939’u 27 Aralık 1939’a bağlayan gece saat 02:00’de 7.9 şiddetinde bir depremle tam anlamıyla yerle bir olmuştur. Depremin büyüklüğü çevre illeri de etkilemiş ve Erzincan’la birlikte Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun ve Amasya vilayetlerinde de ciddi can ve mal

kayıpları yaşanmıştır. Felaket haberi çabuk yayılmış ve devletin bütün imkânları bölgeye seferber edilmiştir. Depremzedelere ilk müdahaleyi bölgede bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait unsurlar gerçekleştirmiştir. Anadolu'nun imarı çerçevesinde birkaç ay önce Erzincan'dan da geçen demiryolu, depremzedeleri kurtarma faaliyetlerinin hızlanmasında ve yardım malzemelerinin bölgeye ulaştırılmasında önemli ve güvenli bir vasıta olmuştur. Deprem kış mevsiminde, aralık ayında meydana gelmiş olması hem yardım faaliyetlerini önemli ölçüde aksatmış, zorlaştırmış hem de depremden kurtulan felaketzedelerin hayatını tehdit eden boyutlara ulaşmış, depremden ölmeyen pek çok yaralı soğuktan donarak can vermiştir.

Erzincan Depremi'ne dair haberler 1940'lı yılların imkânları çerçevesinde radyo ve gazeteler aracılığı ile halka ulaştırılmıştır. Devrin gazeteleri, bir iki gazete hariç, depremin ikinci gününden itibaren yaşanan faciayı baş sayfalarından okuyucularına ulaştırabilmişlerdir. Ulusal ve yerel olmak üzere belli başlı gazetelerin manşetlerinde yer alan deprem haberleri şunlardır:

Son Posta: “Dün gece şiddetli zelzele oldu. Zelzele Ankara, Sivas, Tokat, Samsun, Yozgat ve Amasya vilayetlerinde hissedildi.” (*Son Posta*, 27 Birincikânun 1939: 1).

Haber (Akşam Postası): “Yeni bir zelzele felaketi oldu. Tokat, Samsun, Yozgat, Ordu, Refahiye ve Amasya'da hasarlar ve ölümler var.” (*Haber (Akşam Postası)*, 27 Birincikânun 1939: 1).

Akşam: “Erzincan vilayeti ile Kemah bir enkaz yığını halini aldı. Binlerce ev yıkıldı, yangınlar çıktı, pek çok ölü ve yaralı var” (*Akşam*, 28 Kânunuevvel 1939, 1).

Cumhuriyet: “Şiddetli zelzele neticesinde Erzincan tamamen enkaz yığını haline geldi.” (*Cumhuriyet*, 28 Birincikânun 1939: 1).

İkdam (Sabah Postası): “Büyük zelzele felaketi. Zelzele Erzincan, Sivas, Ordu, Tunceli, Samsun, Amasya, Zile, Zara, Çarşamba ve Kemah'ta müthiş tahribat yaptı.” (*İkdam (Sabah Postası)*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Son Dakika: “Tamamen mahvolan Erzincan müstesna zelzelede ölenlerin sayısı 2856’yı buldu.” (*Son Dakika*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Son Telgraf: “Erzincan ve civarında dün gece ve bu sabah ikincisi çok şiddetli iki zelzele daha oldu. Bütün memleket felaketzedelere el uzatmak için bir millî yardım seferberliğine geçmiş bulunmaktadır.” (*Son Telgraf*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Tan: “Erzincan Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı. Yüzlerce Ölü, Yüzlerce Yaralı Var, Erzincan Baştanbaşa Bir Enkaz Yığıını Haline Geldi” (*Tan*, 28 İlkânun 1939: 1).

Ulus: “Müthiş bir zelzele felaketi oldu. Erzincan baştanbaşa harap oldu, Tokat’ta mühim hasar var.” (*Ulus*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Vakit: “Tabiatın acı bir darbesi: Zelzeleden yüzlerce yurttaşı aramızdan kaybettik! Erzincan bir harabe haline geldi. Buradaki insan zayıyatı katî olarak tespit olunamadı”. (*Vakit*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Yeni Sabah: “Anavatamı Sarsan Müthiş Zelzele. Şark vilayetlerimizde büyük insan zayıyatına ve geniş tahribata mal oldu, Erzincan ve Kemah tamamen yıkıldı.” (*Yeni Sabah*, 28 İlkânun 1939: 1).

Türkdili (Balıkesir): “Büyük Zelzele Felaketi. Sivas, Tokat, Erzincan ve Ordu’da Zelzeleler Büyük Tahribat Yaptı” (*Türkdili*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Yeni Asır (İzmir): “Bütün Yurdu Saran Büyük Felaket. Güzel yurdumuzun birçok yerleri harabe haline geldi.” (*Yeni Asır*, 28 İlkânun 1939: 1).

Anadolu (İzmir): “Orta Anadolu’da Şiddetli Zelzeleler Oldu. Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu vilayetlerinde zelzelenin yaptığı tahribat büyüktür. Erzincan’da hükümet konağı, mektepler, ordu evi ve postane tamamen harap olmuştur. Manzara çok fecidir.” (*Anadolu*, 28 Kânunuevvel 1939: 1).

Yeniyol (Trabzon): “Gece şiddetli üç zelzele oldu. Şehirde insan zayıyatı yoktur. Köylerde, mülhakatta birçok ev yıkılmış, enkaz altında yedi kişi yaralanmış, bir çocuk ölmüştür.” (*Yeniyol*, 27 Birincikânun 1939: 1).

Gazeteler, Erzincan deprem faciası hakkında toplumu bilgilendirme konusunda hummalı bir çalışma içerisine girerken, Türkiye Cumhuriyeti devletinin bütün organları da bir an önce bölgeye ulaşmak ve depremzedelere yardım etmek için ellerindeki imkânları seferber ederler. Bütün bu faaliyetlerle eşzamanlı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de çalışmalar başlatılır (Evsile, 2017). Bu kapsamda Meclis, bir "Millî Yardım Komitesi" teşkilini ittifakla kabul eder (*Akşam*, 28 Kânunuevvel 1939: 1). İçişleri ve Sağlık Bakanları 28 Aralık günü Erzincan'a hareket ederler. Kızılay ise deprem bölgesine para, kıyafet, çamaşır, çadır ve battaniye gönderir. Yardım trenleri yola çıkarılır. Yurtdışından da pek çok ülke Türkiye'ye yardım için harekete geçer (Haçin, 2014: 58-62).

Erzincan deprem felaketinin büyüklüğü gün geçtikçe daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Üstelik deprem sadece Erzincan'ı değil çevresinde bulunan illeri ve bu illere bağlı ilçe, kasaba ve köyleri de yerle bir etmiştir. Depremün büyüklüğü ve ölümcül derecede yıkıcı olmasının yanı sıra bölgede yaşanan çok ağır kış şartları da hem depremzedelere yardımı zorlaştırmış hem de ölü sayısının tahmin edilenden çok daha fazla olmasına sebebiyet vermiştir. Nüfusu henüz 18 milyon olan genç Türkiye Cumhuriyeti bu feci depremde 32 bin 968 vatandaşını kaybetmiştir. Cumhuriyet tarihinin, şiddet ve yıkıcılığı bakımından ilk ve en büyük deprem felaketi olarak kayıtlara geçen Büyük Erzincan Depremi şair, yazar ve ozanları da derinden sarsmış ve onların yaratıcı ruhlarına acı, keder, hüznün, ayrılık ve ölüm temlerini sanki bir zehir gibi ilham etmiştir. Bu bağlamda devrin gazete ve dergileri tarandığında, Erzincan deprem felaketini anlatan pek çok metinle karşılaşılır. Erzincan Depremi, Türk şairlerinin dilinde destan ve ağıtla şiir olmuş, yaşanan trajedi millet hafızasına böylece nakşedilmiştir. Bu metinler arasında modern Türk şiirine ait örnekleri takip etmek suretiyle Erzincan Depremi'nin edebiyat sanatındaki yansımaları ortaya konulacaktır.

1939 Büyük Erzincan Depremi'nden Modern Türk Şiirine Yansıyanlar

Osmanlı Devleti zamanında Erzincan'da yaşanan depremlerin en ölümcül ve yıkıcı olanının 19 Temmuz 1784'teki deprem olduğu yukarıda ifade edilmişti. Yaklaşık 10 bin kişinin öldüğü belirtilen depremde, yabancı

bazı eserlerde Erzincan'ın, "civarındaki köylerle birlikte yıkılmış olduğu ve geçmişte yaşanan afetlere bakarak en son ve en mühim badirenin bu olduğu" kaydedilmiştir (Gövsa, 1940: 7). Ancak bu depremin, büyüklüğüne nispetle tarihî kaynaklarda yer almadığı ifade edilir. "Gariptir ki, memleketin bir parçasını harap eden ve şüphesiz binlerce halkın mahvına sebep olan bu badireyi Cevdet tarihi ancak bir paşanın ölümünü intaç etmesi münasebetiyle kaydedebilmiştir." (Gövsa, 1940: 7).⁴ Gövsa'ya çok şaşırtıcı gelen bu anlayış, bir bakıma devrin genel tarih felsefesini yansıtmaktadır. Bu cümleden olarak, "zamanlarındaki vesikaların, ancak kendi keyif ve heveslerine uygun gördüklerini kullanmış olan eski tarihçilerimiz, içtimai bir topluluğun asıl hakiki ve tabii hayatını teşkil eden unsurları hiç fark etmemişlerdir." (Köprülü, 1986: 7).⁵ Bahse konu depremlerle ilgili klasik Türk edebiyatında üretilmiş metin bulunup bulunmadığı konusu ise henüz açıklık kazanmış değildir.

Değişimin kaçınılmaz olduğu dünyada, insanoğlu zamanla sadece bilimsel düşünce şeklini değil, aynı zamanda sanatsal faaliyetlerinin yönünü de değiştirmiştir. Yeni durum yazarları sosyal meselelere, insana ve insanlığa dair her ne varsa ona karşı duyarlı hale getirmiştir denilebilir. Duyuş ve düşünüş tarzının değişmesine rağmen bir devirde bütün yazarların aynı konulara benzer duyarlılıkla yaklaşmalarını beklemek de elbette sanatın ve sanatçının hareket kabiliyetini ve özgürlüğünü kısıtlamak anlamına gelir. Dolayısıyla, 27 Aralık 1939 Erzincan Depremi de Cumhuriyet dönemi Türk şair ve yazarlarının tamamı tarafından ilgiyle izlenmiş ve bir esere

⁴ Cevdet Paşa, eserinin III. Cildinde ve 1198 vakaları arasında (s. 110), "Süleyman Paşa'nın Zelzeleden Helaki" başlığı altında hadiseyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu Süleyman Paşa, Çavuşbaşı Süleyman Ağa'dır ki, Erzurum Valisi Darendeli Mehmet Paşa'nın ölmesi üzerine vaktile Erzurum'da bulunmuş olduğu için o civarın ahvalini bilir düşüncesiyle kendisine vezirlik rütbesi verilmiş ve Erzurum valiliğine gönderilmiştir. Cevdet tarihi, Süleyman Paşa'nın Erzurum'a giderken para toplamak hırsıyla Erzincan'a uğradığını ve oradaki zelzele üzerine bütün adamlarıyla birlikte nasıl öldüğünü anlatmıştır." (Gövsa, 1940: 7; Ahmet Cevdet Paşa, 1309: 110).

⁵ Fuat Köprülü, makalesinin devamında konuyu, yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek bir biçimde açıklığa kavuşturmuş ve şöyle demiştir: "Büyük adamların, dâhilerin tarih üzerindeki nüfuzunu tamamıyla inkâr etmek ne kadar ileri bir iddia ise, bütün bir halkı yalnız birkaç ferdin hüküm ve arzusuna boyun eğmiş ve her türlü iradeden, her türlü düşünceden mahrum kör bir sürü adanmak de o kadar yanlıştır." (Köprülü, 1986: 6).

dönüştürülmüş değildir. Böyle olmakla birlikte, depremin ardından yazılan şiirlere bakıldığında, bu metinlerin hem azımsanmayacak miktarda olması hem de nitelikli olmaları dolayısıyla Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde, 1939 Erzincan Depremi hakkında bir edebiyat meydana getirildiği söylenebilir. Büyük Erzincan Depremi'nin edebiyata ilk yansıması şiirlerle olmuştur ve bu metinler felaketin akabinde devrin gazete ve dergileri aracılığıyla okuyucularla buluşturulmuştur.

27 Aralık 1939 Erzincan Depremi sonrasında yaşanan gelişmeleri yakından takip eden ve depremzedelere her türlü manevi desteği veren yayın organlarının başında *Ülkü-Halk Evleri Dergisi* gelmektedir. Editörlüğünü M. Fuat Köprülü'nün yaptığı dergi, İkincikanun 1940 tarihli 83 numaralı sayısından itibaren Erzincan başta olmak üzere Anadolu'nun toplam yedi ilinde etkili olan depremle ilgili fikrî ve edebî yayınlar yapmıştır. *Ülkü* dergisinde depremle ilgili ilk yazıyı, “Büyük Felaket Karşısında” başlığıyla Fuat Köprülü yazmıştır. Metin, “millî birlik”, “millî irade” ve “millî tesanüt” gibi moral değerleri kamuoyuna hatırlatmaktadır (Köprülü, 1940: 385-386). Dergide ayrıca, TBMM’de kurulan “Millî Yardım Komitesi”nin TBMM Reisi ve Millî Yardım Komitesi Reisi Abdülhalik Renda imzalı beyannameyi yayınlanarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin deprem bölgesinde yapılacak işleri nasıl sevk ve idare edeceği topluma ilan edilmiştir (*Ülkü*, No: 83, 1940: 386).

Ülkü dergisinin Şubat 1940'ta yayınlanan 84 numaralı sayısında, 1939 Erzincan Depremi'yle ilgili metinlerin ciddi bir biçimde arttığı görülmektedir. Derginin “Şiir” başlıklı bölümünde “Zelzeleden Sonra” (1940) adıyla yayınlanan ilk manzume Cevdet Kudret Solok'a aittir. Serbest tarzda ve hacim bakımından uzun yazılan şiir, Turna kuşuna seslenişle başlar: “Turnam Erzincanlı, Tokatlı mısın?/Sılaya dönmeye muratlı mısın?”. Metnin soru kalıpları şeklinde tasarlanmış olması ve dizelerin yarattığı ahenk, akıllara, Tokat Reşadiye yöresine ait olan “Başındaki yazmayı sarıya mı boyadın” türküsünü getirmektedir. Şiirde, depremden etkilenen Erzincan, Tokat, Giresun, Kemah ve Sivas şehirleri ve bu şehirlere ait doğal güzellikler anlatılır. “Zelzele” kelimesi, şiirin başlığı dışında metin içerisinde iki defa daha kullanılır. Kuşların mutlu ve umutlu hayali dışında şiire baştan sona

hüzün duygusu hâkimdir. Kuşlar bilmedikleri ve Erzincan'ın harap olmuş halini görmedikleri için baharda yine buralara gelme hayaliyle heyecanlanmaktadırlar, mesutturlar:

Şimdi mesut olan varsa kuşlardır.

Kuşlar ki ne radyo dinlemiş,

Ne gazete okumuşlardır.

Kuşlar ki ne zelzeleden,

Ne tipiden haberdardır.

Kuşları hüznüne ortak etmek isteyen şair, onlara; “A benim ruhumun beyaz matemleri!” diye seslenir ve hiçbir şeyden haberleri olmadığı ve her bahar göç etmek, yuva kurmak hayaliyle heyecanla, neşeyle dolu oldukları için kendisi de kuşlar gibi olmak ister. Erzincan depremiyle yas tutan şair, yaşanan yıkımın kuşlar tarafından görülmesini de istemez:

Şimdi korkuyorum bahardan.

Baharda yurda gelen kuşlardan.

Kuşların duyacağı

İnkisardan.

Şair korkmakla birlikte kuşların baharda geleceğini bilmektedir. Hüznün ve kederin tesiriyle onlara şöyle seslenmeyi hayal etmektedir:

Aman kuşlar aman,

Bana sormayın sakın

Nerede Kemah,

Ne oldu Erzincan?

Cevdet Kudret, “Zelzeleden Sonra” şiirinde, metnin anlam derinliğini ve genişliğini sağlamak için, bir üslup özelliği olarak, benzer kullanımlara atıf yapar ve ifadelere kısmen müdahale eder. Bu bağlamda, “Zeynep'im” (Esen, 1986: 11-112) türküsünde geçen “Kemah'ın yolları dardır geçilmez”le başlayan üç dizeyi Cevdet Kudret, “Hani Kemah'ın yolları dardı,/Geçilmezdi.” şeklinde; üstelik, “Hani evlerin damında kızlar/Aya

bakardı.” versiyonuyla birlikte, şiirinde değiştirerek kullanmıştır. Böylece şair, asıl metinde vurgulanan “imkânsız” durumların mümkün hâle geldiğini hatırlatarak depremin insafsızca yıktığı gerçeğini ima etmiştir. Bu müdahaleyi yaparak şair, kendi şiirini daha iyi bilinen önceki bir metne bağlamış, bu şekilde anlam zenginliğine ulaşmak istemiş ve şiire duygu derinliği katmıştır. Ödünç alınan metne müdahale etmek suretiyle şair manzumesine duygu derinliği katmıştır. Yeni haliyle şiir, zamana karşı sitemle doludur. Metne, kaybedilen güzelliklere duyulan özlem ve dolayısıyla hüznün duygusu hâkimdir. “Zelzeleden Sonra” şiirinin anlam bütünlüğü bakımından ikinci bölümü olarak nitelendirebileceğimiz kısmında, şair, mısra içerisinde; “Yollara yollara, bellere bellere, dillere dillere ve düşlere düşlere” şeklinde kelime tekrarları yaparak metne hareketlilik katmıştır. Aynı zamanda bu kelime tekrarlarıyla şair, düşünçleme metinler aracılığı ile yaptığı gibi, Doğu Anadolu türkülerinin benzer ritmine bir gönderme yapmış ve şiirinin deruni ahengini geleneğin sesine bağlamak istemiştir. Cevdet Kudret, Erzincan Depremi dolayısıyla bir ağıt yazmamış belki, ama “Zelzeleden Sonra” şiiriyle bölgede yüzlerce yıldır söylenegelen ağıtların sesine, ahengine ve hisler dünyasına, dolayısıyla da depremlerle duyularına modern bir söyleyişle ortak olmuştur. Fiktif bir metin olan “Zelzeleden Sonra” şiiri, imaj zenginliği ve sembolik söyleyişleriyle diğer deprem manzumelerinden farklı bir yerde durmaktadır.

Ülkü'nün 84 numaralı nüshasında, Erzincan depremi hakkında karşılaştığımız bir diğer metin ise Prof. İ. Hakkı Akyol'un “Erzincan Zelzelesi ve Son Feyezanlar Dolayısıyla I” başlıklı yazısıdır. İ. Hakkı Akyol, bu yazısında Erzincan Depremi'ni uzman bir coğrafyacı olarak bilimsel açıdan değerlendirmiştir. Makalenin en kıymetli ve de dikkat çekici bölümü çağlar boyunca Erzincan'da yaşanan depremlerin tarihleri, şiddeti, can ve mal kayıplarıyla birlikte veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla Akyol'un haritalarla da desteklediği makalesi Anadolu'nun deprem tarihini araştırıcılara oldukça dikkat çekici ve kıymetli bilgiler vermektedir (Akyol, 1940: 499-512).

Fethi Tevet (Tevetoğlu) de Büyük Erzincan Depremi karşısında sessiz kalamayan şairlerdendir. Tevetoğlu'nun Anadolu'ya yönelen ve memleket edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilecek şiirleri de dikkat çekmektedir.

Tevetoğlu'nun 1939 Erzincan Depremi münasebetiyle kaleme aldığı ve *Ülkü*'nün 84 numaralı nüshasında yayınlanan, "Erzincanlı Bir Terhis Askerinin Çilesi" (1940) başlıklı şiirini, onun Anadolu realizmi çerçevesinde ürettiği kurmaca bir metin olarak değerlendirmek mümkündür. Askerliği biten ve tezkeresini alarak memleketine dönen bir askerın ağızından söylenen ve bentlerle kurulan manzumedeki bentlerin dördüncü dizesi kavuşmaktadır. Dokuz bentten oluşan manzume 8'li hece ölçüsüyle yazılmış ve halk edebiyatı nazım şekillerinde olduğu gibi şair son bentte; "Tevet der tarlam kazamam" dizesinde mahlasını kullanmıştır. Manzumenin arka planında anlatılan hikâyeyi şu şekilde özetlemek mümkündür: Erzincanlı bir asker vatanî görevini tamamlamış ve silyaya dönmüştür. Adını bilmediğimiz bu kişi, Erzincan'a vardığında kayısı bahçelerinin harap olduğunu görür ve her bendin son dizesinde tekrarlanan "Nedir, nedir benim çilem?" diye çaresizliğini dile getirir. İkinci dördlükte de tabiatta meydana gelen yıkım ve değişime vurgu yapılır. Deprem dolayısıyla ne ormanlar kalmıştır ne de kuşlar. Asker, bu durum karşısında, daha önce "kara düş" olarak gördüklerinin gerçekleştiğini fark eder ve çaresizce ağlamaya devam eder. Üçüncü dördlükte, dağların yıkıldığından, kulübelerin ve konakların harap olduğundan bahsedilir. Bu dördülüğün en dikkat çeken kısmı, "Baş tacım, duvağım nerede" dizesidir. Şair, bu dizede, tezkeresini alan askerın eşini de kaybetmiş olduğunu bir imaj zenginliği içerisinde sunmuştur. Dördüncü bentte, askerın ailesi ve çocuğu anlatılır. On ay önce, "Tosun" gibi bir erkek evlat sahibi olduğu haberini alan asker; "Oy, geldim de neler buldum" diyerek âdeta çırpınmaktadır. Beşinci dördlükte de askerın aile ve yakınları anlatılır. "Akar suyum akmaz olmuş" diyen asker, ninesinin de öldüğünü öğrenmiştir. Şair, bu dördlükte; "Ninem ateş yakmaz olmuş" dizesiyle, halk dilinde söylenen ve İstiklâl Marşı'na da giren, "ocağı sönmek" deyimini hatırlatıyor ve böylece evinin harap olduğunu ve tam anlamıyla ocağının söndüğünü vurguluyor. Altıncı dördlükte ise asker, çocukluk anlarına hayat veren, hayatının geçtiği mekânları hatırlıyor. Bu anılar içerisinde, boy verdiği dere ve burçlarına çıktığı kale artık yok olmuştur. Hatta o kadar ki, başına vuracağı bir kaya bile kalmamış, her şey un ufak olmuştur. Yedinci dördlükte, asker, gördüğü bu yıkım karşısında âdeta ihtiyarlamıştır. Bahar güze dönmüştür. Bağrı da yanmaktan köze dönmüştür. Askere göre güzel yurdumuza göz

olmuştur. Sekizinci dördlükte asker, göze geldiğini söylediği vataniyle söyleşir. Vatanın canıyla, kanıyla kendi kanının ve canının bir bütün olduğunu söyleyen asker, deprem felaketine bir anlam veremez. Bütün bu felaketi “vatanın bir sitemi” olarak değerlendirir. Dokuzuncu ve son dördlükte ise askerin artık ağlamaktan takati kesilmiş, gözlerinde de yaş kalmamıştır. Son dördlükte, şairin hüznü ve çaresizliği ile memleketi yıkılan, aile ocağı sönen ve hayatta tek başına kalan askerin duyguları birbirine karışır.

Tevet der tarlam kazamam

Artık ben yazmam, yazamam

Ana mezarım bozamam

Nedir, nedir benim çilem?

Fethi Tevetoğlu, “Erzincanlı Bir Terhis Askerinin Çilesi” şiirini, bir asker figürü etrafında kurgulamış ve bunu yaparak manzumesin duygu ve hayal dünyasını genişletmiştir. Metin okuyucuda acıma ve merhamet hisleri uyandırmak bakımından başarılıdır. Manzumenin geneline yayılan duygu, yıkıcı bir deprem ve dolayısıyla ölüm karşısında insanın çaresizliği, çırpınışı, acı çekmesi ve elbette sevdiklerinden ayrılmanın dayanılmaz acısıdır.

Manzumede “zelzele” veya “deprem” gibi kelimelerin hiç kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Şair, deprem afetinin insanı çaresiz bırakan durumunu anlatmak için, “kaysılar durmaz selama”, “hani ormanım, kuşlarım”, “kara düşlerim”, “eğri yatan dağım nerede”, “baş tacım, duvağım nerede”, “kulübem konağım nerede”, “geldim de neler buldum”, “akar suyum akmaz olmuş”, “ninem ateş yakmaz olmuş”, “çay yok”, “kaya yok”, “kale yok” gibi kelime ve kelime gruplarını kullanmıştır. Şiirin konusu Erzincan Depremi ve dolayısıyla Anadolu’da yaşanan bir felaketi anlatmak olunca, şair halkın söyleyiş biçimlerine de yer vermiştir: “dönüyom”, “tezkeremle gözümü silem”, “yorun bana kardaşlarım”, “kara düş”, “eğri yatan dağ”, “Tosun sahibi olmak”, “akar suyun akmaz olması”, “bakar gözün bakmaz olması”, “atılam”, “boy verem”, “başıma vuram”, “varam”, “bağrı yanık” “köz olmak” ve “güz olmak” ifadelerini bunlar arasında sayabiliriz. Bunlara ek olarak, “Eğiri yatan dağım nerede” ve “Akar suyum akmaz olmuş”

dizelerinin Dede Korkut hikâyelerinin ritmini çağrıştıran ifadeler olduğunu da belirtmeliyiz.

Ülkü mecmuasının 84 numaralı nüshasında Erzincan Depremi’ni konu alan bir diğer şiir ise “Erzincan Türküsü” (1940) başlığı ile Ceyhun (Atuf) Kansu’ya aittir. Kansu, bu yıllarda İstanbul’da Tıp Fakültesinde genç bir talebedir ve henüz bir şiir kitabı da yayınlamamıştır. İlk şiir kitabını 1941’de yayınlayacaktır. Dolayısıyla “Erzincan Türküsü”, şiir yolunda emin adımlarla ilerleyen şairin sosyal meselelere duyarız kalmadığını gösteren bir metindir.

“Erzincan Türküsü”, koşma tarzında, bentleri dörtlüklerle kurulmuş ve dört bentten oluşmuştur. Son dörtlüğünde mahlas bulunmayan şiir, 12’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Uyak düzeni ise aaab/cccb/dddb/eeeb şeklindedir.

Memleket edebiyatı akımının hâkim olduğu bir zamanda yazılan bu şiir, Anadolu realitesini ve Erzincan deprem faciasını bizzat müşahede etmiş bir şairin eseri değildir. Dolayısıyla bu metinde Ceyhun Atuf Kansu, deprem haberleri karşısındaki duygulanışlarını kurmaca bir yapı içerisinde dile getirmiştir. Bu bağlamda şiirin birinci dörtlüğünde şair, deprem felaketinin yol açtığı yıkımı ifade etmek için “toprak çökmeden önce” ifadesini manzumenin merkezine oturtuyor ve bu ifade ile zamanın üç boyutlu algısı üzerinde duruyor. Şair, Erzincan depremi mağdurlarıyla kendisini aynı duruma maruz kalmış gibi hayal ederek bir bakıma onlarla duygudaşlık kurmuştur. “Toprak çökmeden önce” kışlar kış gibiydi; yazlar yaz gibiydi ve her şey olması gerektiği gibi, yani her şey yerindeydi. Hayat normal seyrinde akıp gidiyordu. “Toprak çökmeden önce” herkes beyler gibi yaşıyor, hayattan zevk alıyordu. Ama “toprak çöktü” ve insanların kanı kara karıştı. Deprem, hayatı altüst etti. Toprakla birlikte hayat da çöktü. Çöken toprak sadece insanların hayatını değil, aynı zamanda tabiatı da bütünüyle tarumar etti. Deli akan sular kesildi; yüce dağlar yerinden oynadı. Bütün bu felaket karşısında analar öldü. Kalanlar bu ıstıraba dayanamaz oldular ve ağlamaları göğe erişti. Şair üçüncü dörtlükte tamamıyla kendi şahsi duygulanışlarını terennüm etmeye başlar ve “Çocuğumun kanını emdi bağlarım” dizesiyle de bizzat depremzede gibi konuşur. Bu durum, şairin deprem felaketini ne kadar samimi bir duyguyla içselleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

“Erzincan Türküsü”nün şiiriyet bakımından en kuvvetli olduğu bölüm, manzumenin dördüncü kıtasıdır. Özellikle de depremin yerle bir ettiği Erzincan Ovası'nın iki ordunun çarpışma alanına benzetildiği son mısra, estetik duyuşun güzel bir örneğidir:

*Yayla yiğitlerini vurdu yatırdı,
Gelinlik kızlarımı aldı götürdü,
Bu ne iş insanları yedi bitirdi,
Sanki ovada iki ordu vuruştı...*

“Erzincan Türküsü” acı duyan, elem duygusunu yüreğinde hisseden ve bunu samimiyetle ifade eden; “Kocadım bir günde, alnım kırıştı.” diyen bir şairin derli toplu bir şiiridir. Şair, metinde “zelzele” ve “deprem” kelimelerini kullanmıyor, bunun yerine ilk dörtlükte “toprak çöktü”; üçüncü dörtlükte ise “Yerlerinden oynadı yüce dağlar” diyerek doğal afeti açık bir şekilde tanımlıyor. Metinde bu ifadelerin yanında bir de çağrışım yapacak şekilde depremin dolaylı olarak anlatıldığı ifade kalıplarına rastlıyoruz ki, şiir sanatı bakımından bunlar daha kıymetlidir. Bu dizeler şunlardır: “Anaların gözleri bakmaz oldular”, “Deli sular kesildi akamaz oldular”, “Çocuğumun kanını emdi bağlarım”, “Yayla yiğitlerini vurdu yatırdı”, “Gelinlik kızlarımı aldı götürdü”, “Bu ne iş insanları yedi bitirdi” ve “Sanki ovada iki ordu vuruştı...” Görüldüğü gibi bu mısralar çağrışım yaratmaya ve muhayyileyi harekete geçirmeye daha müsait ifadelerdir. Bu tespitler ışığında “Erzincan Türküsü”, yaratma sürecine etki eden zihniyetiyle tam uyumlu olarak deprem ve dolayısıyla ölüm temasını koşma formunda iyi işlemiş modern bir metin olarak kabul edilebilir.

Ülkü mecmuası, 1939 Büyük Erzincan Depremi konusunda çok sayıda şiir metnine ev sahipliği yapmıştır. Mecmuanın bahsi geçen doğal afete bu kadar ilgi göstermesini yazar kadrosunun Anadolu'ya ve memleket edebiyatına yönelimleriyle açıklamak mümkündür. Bu kapsamda Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun da *Ülkü* mecmuasında Erzincan Depremi ile ilgili “Başın Sağ Olsun” (1940) başlıklı bir şiiri yayınlanmıştır.

“Başın Sağ Olsun” şiiri, halk edebiyatı nazım şekillerinden koşma tarzında kaleme alınmıştır. Şiirin başlığının altında, “Son Zelzele

Münasebetiyle” epigrafiyle yayımlanan şiir, 6+5=11’li hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır ve abab/cccb/dddb/eeeb şeklinde koşma uyak düzenindedir.

Dağlıoğlu’nun “Başın Sağ Olsun” şiiri deprem konulu bir şiirdir ve metne yansıyan acı, hüznün, keder ve ölüm duyguları koşma formu içerisinde anlatılmıştır. Ancak burada sadece hüznün değil, hüznle ümit bir arada ve at başı gitmektedir. Hatta zihniyet bakımından şiir, depremzedelerin acılarını paylaşan ve onlara yeniden yaşama sevinci aşıl原因an ümitlerle dolu bir tema etrafında şekillenmiştir denilebilir. Toplumsal dayanışmayı, yardımlaşmayı ve sevgiyle kucaklaşmayı öne çıkaran şiirin ilk dördlüğü şöyledir:

Neleri beklerken neleri gördük,

Doğacak günlerin altın çağ olsun.

En büyük acıyı kalplere ördük.

Sevgimiz yarana derman dağ olsun.

Beş kıtalık metnin bütün kıtalarının dördüncü dizesi, şiirin adında da olduğu gibi, Erzincan’a baş sağlığı dileyen, sevgi, dayanışma, kardeşlik ve paylaşma duygularını pekiştiren yönüyle dikkat çekmektedir. “Başın Sağ Olsun” şiirini farklı kılan unsurlardan biri de depremin yıktığı şehirlerden Amasya, Erzincan, Tokat ve Sivas’ın isimlerinin anılıyor olmasıdır. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, şiirinin son dördlüğünde bütün bir Anadolu’ya seslenerek bir bakıma sanatsal duyarlılığının kaynağına da işaret etmiştir. Şiirin yaratma sürecine de etki eden zihniyeti en bariz bir biçimde gösteren ve tüm millete başsağlığı dileyen son dörtlük şöyledir:

Gel, ey Anadolu Türklüğün vâri!

Ağlayub ovunma sen zârı zârı,

Çektiğin yetişir, elverir bâri

Üstüne gün doğsun, başın sağ olsun!..

Şiirin ana metninde değil belki ama epigrafta da olsa “zelzele” kelimesi kullanılmıştır. Bunun dışında “zelzele” veya “deprem”i açıkça ifade eden; “felaket”, belâ seli”, “yıkılmış eller”, ve “Kapladi her yeri baştanbaşa yas” kelime ve kelime grupları sayılabilir. Tamamı olumsuz olan bu ifadelere

“baykuş” imajının eklenmesi ise metnin anlamının halk inanışlarıyla da desteklenerek yerle bir olan hanelerin artık bir viraneye döndüğünü muhayyilede tecessüm ettirmesi bakımından dikkat çekicidir. Böyle olmakla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi “Başın Sağ Olsun” şiiri, 27 Aralık 1939’da ve gece saat 02:00’de dondurucu kara ve zifiri karanlığa gömülen felaketzedelere, “Üstüne gün doğsun” temennisinde bulunan ve ümit vaat eden bir metindir.

Bir iki günlük gecikmeyle de olsa, Erzincan Depremi’ni sayfalarına taşıyan *Anadolu* gazetesi de depremzedelerin acılarına İzmir’den ortak olmuş ve İzmirliilerin deprem bölgesine yardım yapmaları için ciddi çaba sarf etmiştir. *Anadolu* gazetesi sadece depreme dair haberler yapmakla kalmamış, sayfalarında deprem konulu şiirlere de yer vermiştir. Gazete, 6 Kânunusani 1940 tarih ve 8054 numaralı nüshasının üçüncü sayfasında Orhan Rahmi Gökçe’nin “Ölen Kardeşlerin Arkasından” adlı şiirini yayınlamıştır. Edebiyat araştırmalarında romancı yönüyle öne çıkan Orhan Rahmi’nin (Kaçmaz, 2004: 147-164) Erzincan depremzedeleri için yazdığı şiir göz önüne alındığında, onun edebiyatın bu türünde de başarılı eserler vermiş olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Altı kıtadan oluşan “Ölen Kardeşlerin Arkasından” adlı metin, 7+7=14’lü hece vezniyle yazılmıştır. Orhan Rahmi Gökçe, şiirine, Anadolu’nun en batı ucu İzmir’den en doğu ucu Erzincan’a, “Gözleri yıldızlarda eriyip giden kızlar”a ve “doğup batan yıldızlar”a benzettiği çocuklara, “Ey” nida edatıyla seslenerek başlıyor. İkinci dörtlükte, kar ve taşlar altında kalanların naaşlarını çıkarıp dünyaya gösterme isteğini dile getiren şair, üçüncü dörtlükte “Hiçbir acı bu kadar çökertemez toprağı” dizesiyle, toprağın depremden değil de ölenlerin acısından çöktüğünü ifade ediyor. Dördüncü kıtada, depremde ölenlerin tabut bile bulamadan, mezarlarının yan yana, hatta üst üste yapıldığı vurgulanmıştır. Beşinci dörtlükte ise, depremde ölenlerin namı, nişanı ve kitabesi olmadığı halde kar, kış demeden herkesin onlara koştuğu, hatta bütün dünyanın bu felaket karşısında ezik bir halde depremde ölenler karşısında saygıyla baş eğdiği vurgulanmıştır: “Vicdanların muhteşem ihtifali içinde/Dünyalar eziliyor, size baş eğiliyor.” Son dörtlükte şair, “Siz ey bizden olanlar, biz olan zavallılar”

dizesiyle depremde hayatını kaybedenlere ve sağ kalanlara bir ümit ışığı yakarak sesleniyor. “Ölen Kardeşlerin Arkasından” adlı şiir, *Anadolu* gazetesinde bir açıklamayla birlikte basılan bir deprem felaketi fotoğrafının altında yayınlanmıştır: “Sağda bütün ocağını, anasını, babasını kaybetmiş bir yavru kız, tenceresini kaynatmaya çalışıyor; solda, felaket sahasında sağ kalanların sığındıkları çadırlar.” (*Anadolu*, S. 8054, 6 Kânunusani 1940: 3). Dolayısıyla, Orhan Rahmi Gökçe’nin manzumesini fotoğraf altına yazılmış bir şiir olarak da değerlendirmek mümkündür. Sübjektif intibaların dile getirildiği bu metnin teması ölüm ve ölüm karşısında hissedilen aşırı ıstırap duygusudur:

*Siz ey bizden olanlar, biz olan zavallılar
Bir gün toprağınızda gene bahar olacak
Yıldızların son günü patlayınca boşlukta
Sizin adınız gene Türklükle var olacak*

Anadolu gazetesinde deprem hakkındaki bir diğer şiir ise Ahsen Gürtin imzasıyla ve “Felaket Karşısında” (1940) başlığıyla yayınlanmıştır. *Çankaya* (1938), *Erkinlik Destanı* [Şiirler] (1939) ve Ömer Hayyam’ın rubailerinin tercümesinden oluşan *Rubailer* (1975) adlı eserleriyle bilinen Ahsen Gürtin, 11’li hece ölçüsüyle yazdığı “Felaket Karşısında” adlı şiiriyle Erzincan Depremi’ne kayıtsız kalamayan şairler arasına girmiştir.

“Felaket Karşısında” şiiri, dört kıta ve 16 dizeden oluşmaktadır. Uyak düzeni çapraz kafiye ile düzenlenen şiiri muhtevasında görülen kompozisyon bakımından üç bölümde incelemek mümkündür. Manzumenin birinci kıtası, yetmişlik bir ihtiyara, “Evinden var mı kaybolan?” sorusu etrafında şekillenir. İhtiyarın verdiği cevap, Erzincan Depremi’nin maddi ve manevi kaybının ve yarattığı psikolojik yıkımın büyüklüğünü göstermektedir: “Benim kaybım bütün Erzincan.”

İkinci dördlük, ağır yıkım manzarasının bölge insanının ruhunda yarattığı kapanmaz yarayı daha ayrıntılı olarak ifade etmektedir. Buna göre, Erzincan Depremi, bütün Erzincan’ı yıkmıştır. Bu felaketin acısını sadece Erzincan ve çevresi değil bütün Türkiye hissetmiştir. Erzincan ve çevresinde

ölenler kardeşlerimizdir, dolayısıyla ruhları bunaltan dert, sıkıntı ve keder hepimizin ortak hisleridir.

Şair, üçüncü dörtlüğe geldiğinde manzumenin duygu akışını tamamen değiştiriyor ve ölüm, kaygı, keder ve ruhlara yayılan bunaltı/bulantıyı bir anda kenara iterek ve içten gelen coşkulu bir sesle, el ele vererek on sekiz milyonluk Türkiye'nin birlik, beraberlik duygusu içerisinde tek yürek gibi çarptığını ifade ediyor:

Bizi ayıramaz tufan, zelzele;

Bütünüüz, on sekiz milyon tek gibi.

Felaket gününde verip el ele

Hep böyle çarparız, bir yürek gibi.

Şiirin son dörtlüğü de üçüncü dörtlüğe hâkim olan irade beyanı ve kendine güvenme; tufan ve zelzeleyle başa çıkma duygusunun birlik ve beraberlik ruhuyla perçinlendiği bölümdür. Ahsen Gürtin'e göre, felaket ne kadar büyük de olsa Türk milletinin azmi karşısında bir hiç mesabesinde. Çünkü bu milletin yasasında acizlik yoktur ve başı her zaman diktir, asla eğilmez. "Felaket Karşısında" şiiri sadece depremin yarattığı sosyal çöküntüye ve depreme maruz kalanların çaresizce gözyaşı dökmelerine odaklanmaz. Şair, manzumenin kompozisyonunu sadece merhamet duygusu üzerine inşa etmez. Şiirin son iki bölümü başta depremzedelere olmak üzere tüm topluma moral vermeyi ve onları yeniden hayatın normal akışına döndürmeyi hedeflemektedir. Şiirin teması, çok açık bir biçimde, Türk milletinin en ölümcül tufan ve zelzele karşısında bile acizlik göstermeyeceği ve azminin asla sarsılmayacağı düşüncesini vurgulamaktadır. Dolayısıyla metin sıradan bir merhamet şiiri değildir. Şiirin geneline yayılan ve depremi açıktan veya dolaylı olarak ifade eden kelimeler ise şunlardır: "felaket, kayıp, bunaltı, büyük dert, ölüm, tufan, zelzele, çöküntü". Bu bağlamda şiirin imaj zenginliğine değil, halk şiirinde olduğu gibi açık ve doğrudan söyleyişe yöneldiğini söyleyebiliriz.

Erzincan Depremi hakkında *Yedigün* dergisinde de çeşitli yazılar yayınlanmıştır. *Yedigün*'ün 358 numaralı nüshasında, deprem felaketi sırasında Erzincan'da bulunan Vedat Ürfi Bengü, izlenimlerini "Ölümün

Geçtiği Yer” başlığı ile yayınlamıştır. Aynı sayının 10-11 numaralı sayfasında, Selim Cavit İmzalı “Erzincan’dan Noksansız Gelen Tek Aile” başlıklı bir haber yer almıştır. Yine derginin aynı sayısının 17. Sayfasında “Güzel Şiirler” genel başlığı altında *Yedigün* okuyucularından Talat Yektekin imzalı, “Zelzele Felaketi” (1940) başlıklı bir de şiir yayımlanmıştır. Dört kıta ve on altı dizeden oluşan şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirin zihniyeti devrin genel eğilimine uygun olarak halk şiiri nazım şekliyle yazılmıştır. Şiir, adından başlayarak depremin yol açtığı büyük felaket karşısında bölge insanının çaresizliği ve yaşadığı büyük kayıpları konu edinmektedir. Deprem dolayısıyla yıkılan binlerce yuva ve sönen binlerce ocak vardır. Öksüz ve yetim kalan çocukların dinmeyen gözyaşları vardır. Bu durum karşısında şair, toprağa kızgınlıkla seslenir: “Volkan mısın zalim? Bu nasıl isyan!” Depremi, toprağın isyanı olarak gören şair, sitemini yüksek perdeden söylemeye devam eder: “Anaydın ey toprak! Yavrundu ölen,” Deprem karşısındaki bu tavır yeni bir duyuş tarzını da ortaya koymaktadır. Bu yeni duyuş tarzı, hayatı ve tabiatı maddi oluş yönüyle görmek isteyen bir anlayışın da yansımasıdır. Şiirde dikkat çeken bir diğer husus da, özellikle üçüncü dörtlükte belirgin bir biçimde öne çıkan millî romantik söyleyiştir. Şaire göre Türk’ün yüreği bütün depremedelerle birlikte çarpılmaktadır ve felaketin büyüklüğüne rağmen Türk’ün bileği bu zorluklar karşısında asla bükülmeyecektir. Bu ifadeler aynı zamanda şiirin temasını da ortaya koymaktadır.

Yedigün’de, Erzincan Depremi ile ilgili yayımlanan en dikkat çekici metinlerden birisi 359 numaralı nüshada yer almıştır. Derginin 23 İkincikânun 1940’ta yayımlanan sayısında, hecenin büyük şairi Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Zelzele” (1940) başlıklı şiiri yer almıştır. “Zelzele” şiiri, bir gün sonra, 24 İkincikânun 1940’ta İzmir’de çıkan *Halkın Sesi* gazetesinin baş sayfasında da okuyucuyla buluşmuştur.⁶

Erzincan Depremi, memleket edebiyatı anlayışı içerisinde şiir yazar şairlere hazır bir konu vermiştir denilebilir. Anadolu’yu çeşitli vesilelerle

⁶ Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Zelzele” şiirini baş sayfadaki yayımlayan *Halkın Sesi* gazetesini, metni yayımlarken *Yedigün*’e herhangi bir atıfta bulunmadığı gibi şiiri yayımlarken metinde çok ciddi yanlışlar yapmıştır. Mesela, “Yeryüzünden bir gece yer altına göçmüştür!” dizesi, “Yer altından bir gece yer altına göçmüştür!” şeklinde yayımlanmıştır. Şiir metni için bk. Faruk Nafiz Çamlıbel, “Zelzele”, *Halkın Sesi*, S. 8880, 24 İkincikânun 1940, s. 1.

görme ve yakından tanıma fırsatı bulan Faruk Nafiz, bu şairlerin başında yer alır. Faruk Nafiz, “1922’de *İleri* gazetesi muharriri olarak Anadolu’ya geçmiş, bir müddet Ankara’da kaldıktan sonra, edebiyat muallimi olarak, Ulukışla yoluyla, Kayseri’ye gitmişti.” (Banarlı, 1987: 1218). Faruk Nafiz’e Anadolu’yu yakından tanıma “fırsatı veren bu yolculuk, 1928’de daha geniş bir imkânla tamamlanmıştı: Devrin Maarif Vekili Mustafa Necati’nin riyasetinde Şark Vilayetlerini Tetkik Heyeti’nde bulunan şair, bu heyetle Sivas, Erzincan, Gümüşhane, Trabzon, Erzurum illerimizi görmüş ve dönüşte Kastamonu’yu tanımak fırsatını bulmuştu.” (Banarlı, 1987: 1218) Bu seyahatler, Anadolu’nun sert realitesiyle karşılaşan “Faruk Nafiz’in edebiyat hayatında dönüm noktası olmuştu: Bu devirde, şairin sanatında bir memleket edebiyatı vücuda getirme ideali yer tutar.” (Banarlı, 1987: 1218). Faruk Nafiz, “bilerek giriştiği bu yeni harekete “Memleket Edebiyatı” diyordu. Memleket şiiirleri söylemek Faruk Nafiz için Anadolu’yu birçok cepheleriyle tanımış olmaktan doğan bir anlayıştır.” (Banarlı, 1987: 1218).

Anadolu’nun acı gerçekleriyle ilk karşılaşma, diğer şair ve yazarlarda olduğu gibi Faruk Nafiz’de de “bir şok tesiri” uyandırmıştır (Kaplan, 1994: 20). Bu tesir zamanla azalıp etkisini tam kaybetmeye başlamışken Erzincan’da yaşanan büyük deprem felaketi şairler üzerinde yeni bir şok etkisi yaratmıştır. Depremin yarattığı manevi sarsıntıyı yüreğinde hisseden şairlerden biri de Faruk Nafiz’dir. Memleket edebiyatı anlayışı içerisinde eserler verirken zamanla şiirde yeni arayışlar içerisine giren ve memleket meselelerinden ve manzaralarından uzaklaşan Faruk Nafiz, Erzincan depremiyle birlikte bakışını yeniden Anadolu’ya çevirmiştir. “Zelzele” şiiri, tek bir örnekle de olsa bu dönüşün somut bir örneğidir.

Faruk Nafiz’in “Zelzele” şiirini kompozisyon bakımından genel olarak iki ana bölüme ayırarak incelemek mümkündür. Birinci bölüm de kendi içerisinde iki kısımdan oluşmaktadır. Şiirin iki ana bölümden birinci kısmı, Şekil ve muhteva bakımından “Han Duvarları” şiirini büyük ölçüde hatırlatan, hatta -içerisinde sadece Maraşlı Şeyhoğlu’na atfen yazılan koşma eksik-, dedirtecek kadar “Han Duvarları”na benzeyen “Zelzele” de şairin Doğu Anadolu’ya on yıl önce yaptığı seyahatin tasvirî hikâyesiyle başlar: “O diyardan geçeli on yılı buldu şimdi,/Ben, o diyarda, yârdan gayrı yüz

görmedimdi...”. Seyahat anıları diye nitelendirebileceğimiz bu yolculuk hikâyesi, şiirin belki de depremi estetik duyuş bakımından en iyi ifade eden; “Daha dün gerçek olan bu cennet şimdi düşür,/Yeryüzünden bir gece yer altına göçmüştür!” dizelerine kadar devam eder. Bu bölümde şair, Erzincan başta olmak üzere seyahati sırasında gördüğü Sivas, Gümüşhane, Trabzon ve Erzurum’un dost canlısı, sevgi dolu ve misafirperver insanların kendisine gurbet duygusunu nasıl unutturduklarını hatırlar ve bu duyguyu samimi bir üslupla şiirine yansıtır. Bu hatıralar içerisinde analar, babalar; köylüler, kasabalılar ve her meslekten insanlar; çobanlar, rençperler ve hancılar da vardır. Şair, bu insanlar arasında kendisini yabancı hissetmemiştir. Şiirin birinci ana bölümünün ikinci kısmı ise “Gözümde gitmez oldu yıllarca o manzara:” dizesiyle başlar ve şairin gezip gördüğü, bölgenin doğal güzelliklerinin, kasaba ve şehirlerinin anlatımıyla devam eder. Bu bölümde şair, şehirlerden, meşhur yaylalardan, akarsulardan bahseder. Fırat Nehri, Zara, Suşehri, Ezbider, Refahiye ve Erzincan adı zikredilenler arasındadır. Şair, yolculuğun Erzincan’a ulaşan bölümünü ise şu dizelerle anlatmıştır: “Adımı tâ çocukken türkülerden duyduğum/Yemyeşil Erzincan’a ulaşır yolculuğum.” Şiirin birinci ana bölümüne hâkim olan ana duygu, hüznle karışık özlem, ayrılık ve sevgidir.

“Zelzele” şiirinin ikinci ana bölümü ise deprem konusunun en yoğun olarak ele alındığı kısımdır ve birinci ana bölüme göre hacim bakımından daha kısadır. “Daha dün gerçek olan bu cennet şimdi düşür” dizesinden başlayarak manzume sonuna kadar şairin hüznü gözyaşlarıyla doludur:

*Her gün kara bir haber geldikçe bir şehirden
Ağlıyorum isimsiz binlerce dostu birden,
Bu mahşer karşısında nasıl diner gözyaşım?
Adım başında vardı candan bir arkadaşım!
Kaybetmiş oldu gönlüm, o kara günden beri,
Bir memleket dolusu dost, arkadaş, hemşeri...*

Kendisini bir mahşer karşısında hisseden şair, aldığı her kara haberle biraz daha perişan olmuştur ve gönlü yaralıdır. Şair, Erzincan Depremi’yle harap olan köy, kasaba ve şehirlerde perişan olan depremedelerin

duygularına o kadar ortak olmuş ve onlarla o kadar hemhal olmuştur ki kendisi de bu duygu yoğunluğu altında perişan bir halededir. Şair bu halini; “Gönlümü öyle hale getirdi ki derdiniz,/Görseniz, siz de bana gözyaşı dökerdiniz!..” dizeleriyle ifade etmiştir. Manzumenin ikinci ana bölümüne hâkim olan duygu, ayrılık ve ölümden kaynaklanan acı ve kederdir.

Şekil ve manzumenin arka planında işleyen ses ve ahenk unsurları bakımından “Zelzele” şiirinin “Han Duvarları”na çok benzediği yukarıda ifade edilmişti. “Zelzele” de tıpkı “Han Duvarları” gibi, 7+7=14’lü hece kalıbıyla ve aynı kafiye düzeniyle yazılmıştır. Şiirin kompozisyonu ile seyahatin coğrafyası kronolojik bakımdan birbiriyle örtüşmektedir ve duygu akışı da bu kompozisyona uygun bir biçimde aksettirilmiştir. Şairin başarısında, deprem bölgesini daha önce bizzat görmüş olmasının etkisi büyüktür. Bu bağlamda, “Zelzele” şiirini de tıpkı “Han Duvarları” gibi “itibarîlik”ten kurtaran, şairin hayat tecrübesidir (Kaplan, 1994: 23) diyebiliriz.

“Zelzele” şiirinde kullanılan, başta manzumenin adı “zelzele” olmak üzere, “yeryüzünden yer altına göçmek”, “kara haber”, “mahşer” ve “kara gün” kelime ve kelime grupları metinde hiçbir kapalılığa yer vermeden depremi açıkça anlatan ifadelerdir. “Zelzele” kelimesinin Kur’an’dan alındığı makalenin giriş bölümünde ifade ve izah edilmişti. Dolayısıyla, bu şiirde deprem, Tanrı’nın bir gazabı gibi görülmemekle birlikte, şiirin teodik bir zihniyetle kaleme alındığını söylemek mümkündür. Bu cümleden olarak şair, “zelzele” kelimesinin arka planındaki anlam derinliğini daha da genişleterek, “Bu mahşer karşısında nasıl diner gözyaşım?” dizesiyle manzumesine “eskatalogik” bir boyut kazandırmıştır denilebilir.

Nazım Hikmet’in 1939 Büyük Erzincan Depremi’ni anlattığı “Kara Haber” (1940) başlıklı şiiri, *Tan* gazetesinin 2 Ocak 1940 tarihli nüshasında birinci sayfadan ve şairin; “Kesemde verecek şeyim yok, ancak yüreğimden verebildim. N. H.” dipnotuyla yayınlanır.

Nazım Hikmet, Erzincan Depremi’ni anlattığı “Kara Haber” şiirini içinde “zelzele” ve “deprem” gibi kelimeler kullanmadan yazmıştır. Şiirde görsel ve işitsel unsurlar kullanılarak deprem okuyucuya sezdirilme yoluna

gidilmiştir. Şair, deprem felaketini daha etkili bir biçimde ifade edebilmek için çeşitli üslup özelliklerine de başvurmuştur. Mesela, “Kara Haber” şiirinde bir üslup özelliği olarak dil sapmasına rastlanmaktadır. Nazım Hikmet, “Kara Haber” şiirinde ödünç metinlere müdahale etmiş ve Kemaliye yöresine ait olan “Erzurum’da Bir Kuş Var” adlı türkünün, “Erzincan’da bir guş var/Ganedinde gümüş var/Gitti yârim gelmedi/Elbet bunda bir iş var” (Erdem, 2018: 182) dizelerini şiirinin ilk dörtlüğünde kendi amacına uygun olarak değiştirmiştir. Ödünçleme sırasında “var” ifadesi “yok”a dönüştürülmek suretiyle bir zıtlık yaratılmış ve bu yeni söyleyiş ontolojik bir soruna dönüştürülerek deprem söylenmeden onun yok edici yönü güçlü bir biçimde hissettirilmiştir. Şair aynı zamanda bu yöntemle kendi şiirini yörenin eski bir türküsüyle ilişkilendirerek hem geleneğin sözlü kültür hafızasına hitap etmiş hem de dünü bugüne bağlamak suretiyle, özellikle de depremedelerin kaybolan zaman algısını yeniden inşa etme yoluna gitmiştir. Bu durum bize, İstanbullu bir şairin Anadolu’ya türküler yardımıyla gidebileceğini göstermiştir:

*Erzincan’da bir kuş var
Kanadında gümüş yok.
Gitti yârim gelmedi
Gayri bunda bir iş yok.
Oy, dağlar, dağlar, dağlar:
Aldı ellerine kanlı başını
Karın ortasında Erzincan ağlar.
O ağlamasın da kimler ağlasın?..*

“Kara Haber” şiiri yayımlandıktan bir gün sonra, 3 Ocak 1940 tarihli *Son Telgraf* gazetesinin “Çerçeve” bölümünde Necip Fazıl Kısakürek, “Bir Şiir Münasebetiyle” başlıklı yazıyla Nazım Hikmet’in şiirini değerlendirmiştir. Necip Fazıl, “hiç sevmediğim bir şairin, Erzincan faciası karşısındaki duygularını anlatan bir manzumesini okudum” ifadesiyle başladığı yazısının sonunda, “Nazım Hikmet’in bu şiirini ben sevdim ve beğendim.” demiştir. Necip Fazıl, özellikle şiirin, “şehirli zarafetiyle giyilen

köylü elbiseleri halinde, Anadolu ve Anadolu içinden alınma” ruh halini beğendiğini belirtmiş ve son cümle olarak; “Aynı zamanda (social) mefhumu şiire nasıl” uygulamış, “onu da bu manzumeden anlamak lazım.” diye eklemiştir (Kısakürek, 1940: 1).

“Kara Haber” şiirinin kompozisyonuna bakıldığında şöyle bir düzenleme görülür: Birinci bölümde, teşhis sanatı yapılarak karlar ortasında, kanlı başını ellerinin arasına almış ağlayan Erzincan tasvir edilmiştir. Tipi ve lapa lapa yağan kar altında ölümler yan yana dizilmişlerdir. Akşam olup gitmesine rağmen evlerde tandırlar yakılamamıştır ve herhangi bir hayat emaresi görülmemektedir. Kışlanın saati gece ikide çalmış ve depremi haber vermiştir. Bu saat aynı zamanda depremin de oluş anını bildirmektedir. Gece saat ikide her şey bir anda olmuş ve hayatlar bitmiştir. Depremde, aksakallı ihtiyarlardan altı aylık bebeklere ve on üç on dört yaşındaki çocuklara kadar herkes ölmüştür. Ölenlerle birlikte geleceğe dair planlar ve ümitler de yok olmuştur. Deprem, akıp giden ve kendi halinde yaşanan hayatı bir anda durdurmuş, günlük işler olduğu gibi kalmış ve ölenler dünyaya doyamadan gitmişlerdir. Deprem, Erzincan’ı gecenin en derin uykusunda yakalamış; öyle derin kuyular açmış ki kimse kaçamamış. Şimdi bütün bir Erzincan yan yana sırt üstü yatan ölümlerle doludur.

Serbest nazım tarzında yazılan “Kara Haber”, kompozisyon bakımından eski destanları hatırlatmaktadır. Ancak, manzumede depremin oluş sırasına riayet edilmediği ve şairin vak’aya kendince bir düzen verdiği görülmektedir. Bu durum, şiirin kompozisyonunda görülen bir aksaklık olarak değerlendirilebilir.

Nazım Hikmet, “Kara Haber” şiirine yörenin bir türküsünden ödünçleme ile başlayarak o türkünün ahengini de ödünçlemiş gibidir. Dolayısıyla bu ahengi metnin bütününe yaymak için mısra içi kelime tekrarlarından faydalanmıştır. Özellikle “dağlar” kelimesinin üç kez tekrarlandıktan sonra ardından gelen dizinin sonunda yer alan “Erzincan ağlar”a bağlanmasıyla şiir ağıt havasına yaklaştırılmıştır denilebilir. Şiirde mısra başı tekrarlar da vardır. “Kiminin, kimisi, kimi” zamiriyle yapılan bu tekrar ise deprem sonrası yaşanan kargaşayı ve çaresizlik içerisinde sağa sola koşturan insanların umutsuz çırpınışlarını zihinlerde canlandırmaktadır.

Sözlerini ünlü güfte şairi Kemaliyeli Vecdi Bingöl'ün yazdığı “Yıkılan Yurda Ağıt” şiirinin seslendirmesini yine ünlü bestekâr Sadettin Kaynak, 1940 senesinde taş plağa okumuştur. “Yıkılan Yurda Ağıt” şiirine, “Türk müziğinde, Türk tarihinden izler” başlıklı genel ağ kaydı aracılığı ile ulaşılabilir (<https://www.youtube.com/watch?v=6t4LXuAs9AA> (07.03.2023)). “Yıkılan Yurda Ağıt” şiiri, memleketi depremde yıkılan bir şairin gönlünden taşan gözyaşlarıdır ve 1939 Erzincan Depremi için yazılan şiirler arasında müstesna bir yere sahiptir.

Vecdi Bingöl, güfte şairi olmanın da etkisiyle “Yıkılan Yurda Ağıt” şiirini karışık düzenli formada kaleme almıştır. Şiirin başlığında da ifade edildiği gibi bu manzume bir ağıt olarak tasarlanmıştır ve ağıtın tonu duygu yoğunluğuna göre yükselir, alçalır. Dokuz birimden oluşan manzumede farklı hece ölçüleri kullanılmıştır. Mesela manzume 7’li hece ölçüsüyle başlamış, devam eden bentlerde 11’li ve ardından 14’lü ölçülere kadar çıkmıştır. Sonra tekrar 11’li ölçüyle bir bent oluşturulmuş, hemen ardından yeniden 14’lü ve ardından 11’li vezin ölçüsüyle manzume tamamlanmıştır. Vezin ölçülerinin artarak belirli bir seviye çıkması ve yeniden âdeta bir dalgalanmayla azalıp çoğalması depremin yarattığı dalgayı ve ona bağlı duyguyu veznin ahengiyle örtüştürme çabası olarak değerlendirilebilir. Değişen duygu ve heyecan dalgalarının, vezin kalıplarını değiştirerek daha etkili kılınabileceği görüşü Servet-i Fünûn edebiyatı evresinde tartışılmış bir konudur ve Cenap Şahabettin meşhur şiiri “Elhan-ı Şita”da bu yöntemi denemiştir.

“Yıkılan Yurda Ağıt” şiiri Erzincan’ın coğrafi özelliklerinin tasviriyle başlar. 27 Aralık 1939 kışının çetin şartları, “Ova bir kar denizi/Buz örmüş ağ üstüne” dizeleriyle ifade edilir. Depremin yıkıcı etkisiyle Erzincan karlar altında kalmıştır. Şair bu durumu, “Dün gerçektin bugün yalan Erzincan” dizesiyle ifade eder. Şair, depremin oluş anını ise “Akşamın kör gözünde ürperdi karanlıklar” ve “Uyku gözlerde sanki ölümün kelepçesi” dizeleriyle anlatıyor. Şair teşhis sanatıyla Erzincan’a bir kişilik atfediyor ve onunla âdeta söyleşiyor. Felek, Erzincan’ın tatlı aşını “ağulmuş” ve uğursuz bir gecede başını yemiş, onun temel taşını göklere savurmuştur. Felaketin büyüklüğü karşısında Erzincan’ın elleri böğründe kalmış ve uyanmaz bir uykuya

dalmıştır. Şehrin saati baykuşlar gibi ötmüş ve sanki “kan, kan” demiştir. Toprağı bir el dürtmüş ve Erzincan gözleri bağlı bir kurban gibi uykusunda can vermiştir. Poyraz ulumaktadır, ayaz ise bıçaktan daha keskindir. Bu şartlarda ölümler karlar üstünde yatmaktadır. Şair bu durumu, “Karların arasında ölene kefen olmaz” diye ifade etmiştir. Deprem anını tasvire devam eden şair, toprağın büyük bir hınçla gürlendiğini ve demiri bile kırıp parçaladığını; yediden yetmişe binlerce suçsuz insanın öldüğünü ifade etmiştir. Şaire göre, Erzincan kahpe tabiata uymuş ve binlerce suçsuzla kıymıştır. Bu kıyıma tabiat da ortak olmuş ve bağlar, bahçeler hatta Fırat Nehri bile ağlamıştır. Manzumenin sonunda şair, Erzincan’a sen diye hitap etmeye başlıyor ve “Noldu senin ilin, köyün, bucağın/Şirin yuvaların tüten ocağın,/Bir kanlı mezar mı şimdi kucağın,/Ağrısını içime oyan Erzincan,/Bir daha göreyim, uyan Erzincan...” diyerek şiirini tamamlıyor.

Vecdi Bingöl, manzumesinde türkü ve ağıt formuna yaklaşırken söyleyiş bakımından da memleket edebiyatı yönelişi içerisinde sıklıkla rastlanılan halk söyleyişlerine yer veriyor. Mesela Erzincan’ın zorlu tabiat koşullarını tasvir ederken halkın dilinde hazır bulunan “Kuş uçmaz, kervan geçmez” ifadesini alıp kullanıyor. Yine “akşamın kör gözü” gibi kullanımların yanı sıra, “başını yemek”, “elleri böğründe kalmak”, “toprağı bir el dürtmek” deyimleriyle birlikte soğuk havanın şiddetini anlatmak için “bıçaktan keskin ayaz” kalıp ifadesini kullanıyor. Şair, “zelzele” ve “deprem” kelimeleri yerine, “yıkılmak”, “çökmek”, “talan”, “savurmak”, “dürtmek” “gürlemek”, “kırmak” ve “parçalamak” kelimeleriyle depremin şiddetini ve ne kadar yıkıcı olduğunu anlatmıştır. Şiire baştan sona kadar hüznün duygusu hâkimdir ve şiirin yarattığı tablo içinde görülen, genç evladını kaybetmiş gözü yaşlı, çaresizce yalvaran bir anne figürüdür. Özellikle, “Bir daha göreyim, uyan Erzincan...” dizesi bu duyguyu çok canlı bir biçimde zihinde tecessüm ettirmektedir.

27 Aralık 1939 Erzincan Depremi'nin ardından devletin bütün imkânları, depremedeleri içinde buldukları dayanılmaz kış koşullarından kurtarmak ve yaralarını sarmak için seferber edilmiştir. Henüz yapılan Doğu Anadolu demiryolu bu yardımların bölgeye hızlıca ulaştırılmasında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Resmî kuruluşların yanı sıra vatandaşlarımız da

ellerindeki imkânlar nispetinde bölgeye yardımlar gönderebilmek için gece gündüz seferber olmuşlardır. Yardımlaşma ve kardeşlik duygularının en yüksek seviyeye ulaştığı o hassas günlerde imkân bulabilen vatandaşlar bireysel çabalarıyla bizzat bölgeye giderek deprem bölgesindeki mağdurlara yardım etmişlerdir. Deprem sonrası kendi imkânlarıyla Erzincan'a gidenler arasında Osman Yüksel Serdengeçti de vardır. O günlerde genç bir lise talebesi olan Serdengeçti, Erzincan ve çevresinde meydana gelen büyük depremin ardından bölgeye gidişini ve “Erzincan Destanı” adlı manzumesini nasıl yazdığını, şu cümlelerle ifade etmiştir: “1939 yılı sonunda bir kış günü Şark'ta büyük bir kıyamet koptu. Yerler sarsıldı. Köyler, kentler yıkıldı. On binlerce insan kara topraklar altında kaldı. O zaman ben bir lise talebesi idim. Bu hâdise bana çok tesir etti. Sanki bir zelzele de benim içimde oldu.” (Serdengeçti, 1994: 78). Osman Yüksel, Erzincan depremi hakkındaki izlenimlerini “Erzincan Destanı” (1940) adıyla nazım halinde yazmış, sonra bu uzun manzumeyi “Okuyucularıma” başlıklı bir önsözle birlikte kitapçık halinde yayınlamıştır. En az destanın kendisi kadar samimi duygularla ve edebî bir üslupla yazılan önsözde şunlar söylenmiştir:

“Okuyucularıma

“Ben bu yazımda hepinizin malumu olan o müessif, kahhar hadise yüzünden can veren binlerce vatandaşımızın feryatlarını, teessürlerini anlatmak istedim. Bazen onların arasına karıştım, aynı hisle, aynı dille hep beraber ağlaştık; bazen onlardan ayrı, maddeten ayrı, bir vatandaş sıfatıyla onların manevi varlıklarıyla karşılaştım; onları teselliye çalıştım, nasihatler ettim; istiyordum ki onlarla tâ haşre kadar kalayım! Bu istekle yollara düştük. Erzincan yollarına... Nereye gidiyorduk?.. Onlara ne yapabiliirdik?.. Cebimizde beş kuruşumuz yoktu!..

Varsın olmasın; kalbimizde sevgi, şefkat götürüyorduk.

Yüce Türk milletinin maddi manevi varlıkları, manevi vicdanı seferber ediliyordu. Biz ikinci kâfiledeniz. Gönüllerini seferber edenlerin safındayız. Aziz vatanımızın bir köşesine, mukaddes topraklara gidiyoruz; bütûn varlığımızla Şark Anadolu'sunun karşı tepelerine doğru yükseliyoruz. Sonra enginlere, taş taş üzerinde kalmayan harap şehirlere

iniyoruz. Şimdi ölümler diyarındayız, ölmeyenlerin son nefesleri geliyor kulağımıza... Ah ne olurdu bu seyahatimin intibalarını size tamamıyla anlatabilseydim.

Yazabildiklerim gönül denizinden bir damla gözyaşıdır...

Ankara 1940” (Serdengeçti, 1994: 79).

Osman Yüksel, “Erzincan Destanı”nı, “ölüler diyarı” olarak nitelendirdiği Erzincan’da, bizzat müşahede ettiği, “şairlerin dillerini bağlayan”, yazarların “kalemını susturan ve onları çaresiz bırakan” anlatılmaz manzaralar karşısında, “ölmeyenlerin son nefesleri”yle “gönül denizinden taşan bir damla gözyaşı” nitelemesiyle satırlara dökmüştür. “Erzincan Destanı” sadece adıyla değil, şekil özellikleri bakımından da tam bir destandır. Her biri beş dizelik 22 bentten oluşan şiir 110 mısradır. Osman Yüksel’in 1939 Erzincan Depremi’ni, olayları, görüntüleri ve deprem bölgesinde dinlediği hikâyeler de dâhil olmak üzere bütün yönleriyle birlikte tahkiyeli bir eser ortaya koymak istediği anlaşılmaktadır. Erzincan depremini destan türü içerisinde anlatma isteği metnin zihniyetini de ortaya koymaktadır. Hikâyesini destan nazım şekli içerisinde anlatmak isteyen şair, bu türün geleneğine tümüyle bağlı kalmamış ve bazı değişiklikler yaparak muhtevayı modern hâle getirmiştir. Söz gelimi, metin dört mısralık bentlerden oluşmamıştır. Şair, halk edebiyatı nazım şekillerinden destan formu yerine, şiirini yine halk edebiyatı nazım şekillerinden kavuştakları iki dize olan türkü formunda yazmıştır. Her bölümün son iki dizesi kendi arasında kafiyelidir. Destanların son dörtlüğünde şairlerin mahlasını söyleme geleneği vardır. Serdengeçti, şiirinde bu uygulamaya da yer vermemiştir. Manzumenin şekil bakımından destana benzeyen yönleri ise metnin uzun olması, içerisinde duygulara da yer verilmekle birlikte olağanüstü bir olayı anlatması dolayısıyla tahkiyeli olması; bir de 11’li hece vezniyle yazılmış olmasıdır. Bütün dizelerde uyulmamakla birlikte şiir, 3+3+5 duraklıdır. Durakların zaman zaman yerlerinin değişmesi, şiirin ses akışındaki ve tonlamasındaki yeknesaklığı ortadan kaldırmıştır denilebilir.

27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi ile ilgili incelenen metinler içerisinde Serdengeçti’nin manzumesi, şairin bizzat müşahedelerine, gözlem

ve izlenimlerine dayandığı için bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Şair, destanına, Erzincan'a hitapla ve deprem öncesinde sürüp giden mutlu ve güzelliklerle dolu bir tabiat manzarası tasviriyle başlar. Bu hayat, "sümbül", "bülbul" ve "bacadan tüten duman" kelimeleriyle anlatılır. Deprem öncesinde her şey yerli yerindeyken, bugün hem tabiat hem de insanlar ölümle pençeleşmektedir. Şair burada, "dün-bugün" zaman kavramı üzerinden bir zıtlığa dikkat çekmiş ve depremin oluş anını "sabahı görmeden öldün" dizesiyle ifade etmiştir. Deprem felaketiyle âdeta ölen Erzincan'da, tabiat başta olmak üzere bütün hayat ve algılar alt üst olmuştur. Dolayısıyla şair, yeni durumu anlatırken; "çiçek açmasın", "kuşlar uçmasın", "güller koku saçmasın" kelime gruplarına müracaat etmiştir. Burada "açmasın" ifadesi, gelecek zaman kalıbı "açmayacak" yerine kullanılmıştır. Bu şartlar altında Erzincan bahara ermenden, yeşermeden solmuştur. Yıkılan Erzincan'da bütün manzara değişmiştir. "sıra sıra serviler" yıkılmış, "pazar pazar gezen köylüler ölmüş" ve bütün şehir bir viraneye benzemiştir. Kargalar dolaşan viraneler baykuşlara yuva olmuş; şehir ise dümdüz bir ovaya dönmüştür. Hayatın işleyen saati o kadar bozulmuş ki, "ocaklar tütmez" "horozlar ötmez" ve "çobanlar sürüsünü gütmmez" olmuştur. Namı türkülere, hikâyelere yayılan Erzincan kanlı bir kefene sarılmıştır. "ağaç gölgelerinde çorap ören kızlar" ve "serin, esintili yazlar" artık yoktur ve Erzincan'ın her yeri bir mezara dönmüştür. Deprem dünle bugünü, bugünle yarımı birbirine bağlayan ne varsa yıkılmış ve zihinlerde parçalanmış bir zaman algısı yaratmıştır. Yarınları ve dolayısıyla gelecek planları da yok olan Erzincan ve Erzincanlıları tasvire devam ederek şair şöyle söylemiştir: "ekinlerin biçilmeyecek", "kışların, yazların seçilmeyecek", en kötüsü de "kan olmuş suların içilmeyecek". Erzincan'ın bahçesi, bağı, her şeyi darmadağın olmuştur. Şiirde geçen, "karların üstüne akmış kanlar", "göçmüş damlar" ve "inleyen nice canlar" kelime gruplarıyla şair, depremin karlı, çok soğuk bir kış gecesinde ve nasıl olduğunu da ifade etmiştir. Böylesine büyük bir faciasının ardından Erzincan, bütün dünyayı ağlatmış ve herkese "karalar bağlatmış"tır. Depremin, Erzincan özelinde, etkili olduğu hemen her yerde, "gelinler dul" kalmış, "ak saçlı nineler" ölmüştür. Şaire göre Erzincan'a nazar olmuş, sonra da şehir "baştanbaşa mezar" olmuştur. Mezara dönen şehirde, "Yarı sıcak, yarı donmuş gövdeler" vardır ve anasız, babasız kalan çocuklar dört bir yanda

ağlamaktadır. Manzumenin bu dizelerinde duyulara hitap eden ifadelere başvurulmuş ve söyleyişin etkisi arttırılmak istenmiştir. Tasvir edilen manzara tam bir felaket tablosudur.

Şu ana kadar incelenen şiirlerde deprem felaketi çeşitli sebeplere bağlanmıştı. Osman Yüksel ise depremi, “Erzincan’a nazar oldu” ve “alının yazısı oldu” şeklinde izah etmiştir. Destanda depremin tam oluş anı ile ilgili de tespitler yer almaktadır. “Saatler daha ikiyi vurmadan, her taraf durmadan sarsıldı” diyen şair, depremin şiddeti ve yarattığı şaşkınlığı ise “Karı kocaya bir şey sormadan!..” dizesiyle ve “bu ne?!..” sorusuyla ifade etmiştir. Şaire göre felek öfkesini aldığı için Erzincan topraklar altında kalmıştır. Depremin ardından, gecenin karanlığında, “Feryatlar, figanlar, yetiş sesleri!” depremedelerin son nefesleri olarak etrafa yayılmıştır ve tam bir ana baba günü yaşanmıştır. Şiirde “Oy ana neyledin Mehmet oğlunu?” diye sorulur. Kendisine hitap edilen “ana”, deprem bölgesinde evlatlarını kaybeden bütün anaları temsil etmektedir. “Mehmet” ise, annelerin kaybettikleri bütün evlatların sembolüdür.

Erzincan’da deprem sonrası ne kadar büyük bir trajedi yaşandığını Serdengeçti, “Gâvurun başına da gelmesin bunlar,” diyerek ifade etmiştir. Yaşanan felaketin büyüklüğünü ise ancak depremi bizzat yaşayanların ve sonrasında olup bitenleri görenlerin anlayabileceğini, “Bunu kimse anlamaz, görenler anlar,/Yedi yavrusunu gömenler anlar!..” dizeleriyle ifade etmiştir. Şair, “yedi yavrusunu gömen”i görmediğini, ancak bir depremedenden bu acı hikâyeyi dinlediğini de belirtmiştir. Osman Yüksel, “Erzincan Destanı” manzumesinde çağrışım zenginliği yaratmak için telmihe de başvurmuştur. Deprem sonrası Erzincan’ın fiziki görünümüne dair izlenimler aktarılırken, “Yoksa tarihlerin o hunhar kurdu,/Cengiz mi geçiyor şanlı Erzincan/Kelle mi biçiyor namlı Erzincan?” dizeleriyle Cengiz Han’a ve onun geçtiği yerlerde yaptığı tahribata telmihte bulunularak Erzincan kanlı bir savaş alanına benzetilmiştir. Ölümün kol gezdiği bu feci manzara karşısında şair, Erzincan’dan cevap alamayınca çobana seslenir ve ondan yanık sedalı kavalını çalmasını ister. Sisler ve dumanlar içindeki yaşlı Erzincan, vatanın hür dağlarını inletecek olan bu kaval sesiyle uyuyup sakinleşecektir.

Bütün bu yaşanan felakete rağmen şair umudunu yitirmez ve Erzincan hakkındaki iyi dileklerini, “Buradan geçerken yazın,/Seni bir mamure görem Erzincan!/Değilse olurum verem Erzincan” dizeleriyle dile getirir. Sevdiğine kavuşamama, dilek ve isteğin gerçekleşmemesi durumları için halk edebiyatında “Verem olmak” deyimini kullanılır. Şair, bu hazır malzemeyi kullanarak manzumesinde anlam zenginliği yaratmak istemiştir.

1939 Büyük Erzincan Depremi'nin haberleri o tarihin imkânları içerisinde radyo ve gazeteler aracılığı ile kitlelere ulaştırılmıştır. Vatandaşlar gelişmeleri radyoları başında büyük bir üzüntüyle takip etmişlerdir. Serdengeçti de manzumesinde bu durumu ifade etmiş ve “Seni dinlerim radyo başında” demiştir. Acı haberi radyodan dinler dinlemez, “O akşam yollara düşesim geldi/O gece belleri aşasım geldi,” diyen şair, “Ne çare kanatsız idim Erzincan” dizesiyle de neden hemen harekete geçerek deprem bölgesine ulaşamadığını açıklama ihtiyacı hisseder. Bu son dize, şairin kendi içinde bir suçluluk duygusu taşıdığını da gösterir. Destanda, deprem sonrası diğer şehirlerin sosyal hayatına dair değişimler de gözler önüne serilmiştir. Mesela, hastanelerin yaralıları kucak açması, pastanelerin eski neşesini kaybederek âdeta bir yas evine dönmesi, daha da önemlisi bütün milletin Erzincan ve çevresine yardım için seferber olması toplumsal duyarlılığı yansıtan önemli sahnelerdir. Osman Yüksel Serdengeçti, “Erzincan Destanı” şiirinin son bölümünde mahlasını söylememiş ama şahsi duygularını açık bir biçimde ifade etmiştir. Bu duygular, Türk milliyetçiliği ve vatan sevgisiyle dolup taşan ve henüz yirmili yaşlarını süren liseli bir gencin gönlünden geçen samimi duygulardır:

Ağlarım ağlarım dertlerim bitmez,

Yazayım desem de kâğıtlar yetmez!

Bu dert, bu acılar gözümden gitmez!

Ağlaya ağlaya bittim Erzincan!

Sencileyin çöktüm gittim Erzincan!..

1939 Erzincan Depremi hakkındaki tahassürlerini şiirle ifade eden yazarlarımızdan biri de Halide Nusret Zorlutuna'dır. Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında hece vezninin önemli temsilcilerinden birisi olan

Zorlutuna, memleket sevgisini ve memleket edebiyatına olan bağlılığını 1939 Büyük Erzincan Depremi karşısında da göstermiş ve “Vah, Erzincan!” (1939)⁷ başlıklı bir şiirle deprem hakkındaki duygularını dile getirmiştir. Bu makalede incelenen şiirin tamamının yayın tarihi 1940'tır. Halide Nusret'in şiirinin altında ise “İstanbul 1939” tarihi yer almaktadır. 1939 yılının bitimine 4 gün kala, 27 Aralık gecesi saat 02:00 sularında meydana gelen deprem felaketi hakkındaki duygu, düşünce ve hislerin bu kadar kısa bir süre içerisinde dile getirilmesi şairin memleket meseleleri karşısındaki aşırı hassasiyeti ve vatan sevgisiyle açıklanabilir. Zaten Halide Nusret'i “ en iyi tanımlayacak sıfatlardan biri de vatan sevgisidir.” (Türk, 2020). Zorlutuna'nın Erzincan Depremi'ne bu kadar hızlı reaksiyon göstermesinin bir sebebi de Erzincan başta olmak üzere depremin yıktığı coğrafyayı yakın bir geçmişte gezip görmüş, tanımış ve bu coğrafyayla ilgili çeşitli anılar biriktirmiş olmasıdır. “Tuna'dan Kerkük'e, Kıbrıs'tan Kars'a kadar pek çok vatan şehrini gezip görmüş şairin memleket sevgisi, şiirlerinin de en önemli motiflerinden birini oluşturmuştur.” (Türk, 2020). Dolayısıyla Halide Nusret'in Erzincan'a ilgisi depremle başlamamıştır. O, daha 1936'da “Erzincan Akşamları” (1936) başlıklı bir şiir yazmış ve bu şehrin akşamlarının kendisine ihsas ettirdiği çağrışımları dile getirmiştir. Şair, Erzincan akşamları karşısında içinde ince bir sızı gibi duyduğu hüznü duygusunu son dördlükte şöyle ifade etmiştir: “Ay çehresi sapsarı/Görünür yarı yarı/Erzincan akşamları/İçe gam gibi dolar!”. Halide Nusret, 1936'da kaleme aldığı bu şiirde, sanki 1939'da kopacak zelzeleyi o günden sezmiş gibi içinin gamla dolduğunu dile getirmiştir.

“Vah, Erzincan!” şiiri, “Aziz arkadaşşıma” epigrafiyle, altı dördlük ve 24 mısra olarak, 14'lü hece vezniyle koşma tarzında yazılmıştır. Şiirin uyak düzeni ise abab/cccb/dddb/eeeb/fffb/gggg şeklindedir.

Halide Nusret de Erzincan Depremi'ni konu alan diğer manzumelerde olduğu gibi şehre bir kişilik atfetmiş ve şiirinde ona hitap etmiştir. Deprem haberini aldıktan sonraki duygularını ferdi planda dile getiren şair, “kara

⁷ Kitaplarda yayınlanırken şiirin başlığında küçük değişiklikler yapılmıştır. Mesela, “Bu şiir, “Vah Erzincan” adıyla *Yurdumun Dört Bucağı*, “Erzincan'ım” adıyla da *Ellerim Bomboş*'ta yer almıştır.” (Coşkun, 2008: 73).

haber” diye nitelendirdiği depremin kendisini âdeta yere vurduğunu, gözyaşlarının Fırat Nehri gibi coştüğünü ve yüreğinin kopmuş gibi canının yandığını ifade etmiştir. Her bir dörtlüğün kavuştak bölümünde ise “Ah güzel Erzincan’ım! Vah dertli Erzincan’ım!” diyerek hüznün ve merhamet duygularının ulaştığı seviyeyi göstermiş ve bu duyguyu sürekli pekiştirmiştir. Şair, ikinci dörtlükte “minicik yuva”, “sarmaşıklı pencere” imajıyla cennetten bir köşe olarak tasvir ettiği Erzincan’ın “nasıl bir an içinde yere geçti”ğini ve neredeyse bir cehenneme döndüğünü bir türlü anlayamadığını ifade etmiştir. Deprem haberi Halide Nusret’te tam bir şok etkisi yaratmıştır. Yaşanan şokun ardından felaketin büyüklüğünü yavaş yavaş idrak etmeye başlayan şair, ne kadar ağır da olsa acı gerçeği kabullenmeye mecbur kalmıştır. Erzincan’da hayata, tabiata ve insana güzellikler yaşatan her ne varsa yıkılmıştır. Orada hayat artık eskisi gibi değildir ve olmayacaktır da. Şaire göre artık “zerdali bahçeleri meyve vermeyecek, gelin kızlar bağlarda çiçek dermeyecek ve bundan sonra orada kimse muradına ermeyecektir.” Tasvir edilen bu durum tam bir yok oluşu işaret etmektedir. Dolayısıyla Halide Nusret, depremi ontolojik bir sorun olarak da görmüştür.

Büyük deprem felaketi sonrasında, Erzincan’da görülebilecek muhtemel manzaralar şairin zihninde şu şekilde belirmektedir: Analar yavrusuz, yavrular ise anasız kalmıştır. Ölenler ölmüş, sağ kalanlar ise maddi ve manevi bakımdan ölümü özleyecek kadar zor şartlar altındadırlar. Şair, depremde ölmeyip sağ kalanları, çağrışım yönünden oldukça zengin olan “kuru baş” imajıyla vasıflandırmıştır. “Kuru baş”, ölmüş bir insanın ürperti veren görüntüsü başta olmak üzere, tek başına olan; evi barkı yerle bir olmuş ve bütün sevdiklerini kaybetmiş kişileri de çağrıştıran bir imajdır. Bu bağlamda “kuru baş” imajı, deprem sonrası yaşanan trajediyi en güzel ifade eden buluşlardan biri olarak değerlendirilebilir:

Yavrusuz anacıklar bağına basarken taş,

Anasız yavruların sel olmuş gözünde yaş,

Ölümü özlemekte sağ kalan her kuru baş...

Ah güzel Erzincan’ım’ Vah dertli Erzincan’ım!

Beşinci dörtlükte de şair teşhis sanatının imkânları çerçevesinde Erzincan'la hasbihale devam ediyor; tabiat unsurlarına kişilik atfederek onları da şehrin kederine ortak olmaya çağırıyor. Şair, güneşe, aya ve Fırat Nehri'ne sitemle sesleniyor ve onları yas tutmaya davet ediyor: Artık, “Güneş Kazankaya'dan şehre bakmasın”, “Ay beyaz fenerini gökte yakmasın” ve “çoşkun Fırat gülüp akmasın”. Çünkü deprem insanlarda değersizleşme duygusu yaratmıştır ve artık neredeyse hiçbir şeyin anlamı ve kıymeti kalmamıştır.

Halide Nusret, şiirin son bölümünde Erzincan hatıralarının zihninde canlandığını “Anarken hatıralı toprağını, taşını” dizesiyle ifade etmiştir. Bu dizeden de anlaşılacağı üzere, Halide Nusret de tıpkı Faruk Nafiz gibi daha önce gezip gördüğü ve çeşitli hatıralarını hâlâ içinde yaşattığı Erzincan'ı deprem felaketi dolayısıyla bir şiirle yeniden hatırlamıştır. Çok sevdiği bir yakınını kaybetmeye benzeyen bir hüznle hatırlanan Erzincan, depremin etkilediği diğer şehir, kasaba ve köylerin bir sembolü durumundadır. Depremin merkez üssünün ve en büyük yıkımın yaşandığı yer olması hasebiyle Erzincan adı öne çıkmıştır. Metnin geneline hâkim olan duygu ve şiirin teması ölüm, acı, keder ve hüzdür. Halide Nusret, şiirinde “zelzele” ve “deprem” kelimelerini kullanmamış, bunun yerine depremi çağrıştıracak; “gözyaşı”, “yüreğin kopması”, “canın yanması”, “kara haber”, “yere vurmak”, “yere geçmek”, “cehennem olmak”, “bağrına taş basmak”, “gözyaşı sel olmak” ve “kuru baş” kelime ve kelime gruplarını tercih etmiştir.

Erzincan Depremi'ni ilk günden itibaren çok yakından takip eden gazetelerden biri de *Akşam*'dir. *Akşam* gazetesi günlerce baş sayfadan verdiği haberlerle Erzincan'da yaşanan deprem felaketinin şiddetini memleketin her köşesine ulaştırmış ve vatandaşların depremzedelere yardımlarını böylece teşvik de etmiştir. Gazetenin sayfalarına yansıyan bir uyarı ise oldukça dikkat çekicidir ve şöyle denilmektedir: “Saygıdeğer okuyucularımız, deprem hakkında çok sayıda şiir gönderiyorsunuz. Ancak biz gazetemizde şiir yayınlamıyoruz.” Gazete böyle bir uyarı yapmasına rağmen, *Akşam*'ın 15 Kânunusani 1940 tarih ve 7628 numaralı nüshasında Zeki Ömer Defne'nin

“Bu Memleket Böyle Ağlar” (1940)⁸ başlıklı şiirini yayınlamıştır. Şiirin yaratacağı etkiyi gazetenin yazı işleri müdürü de kestirememiş olmalı ki, Zeki Ömer Defne’yi Türk edebiyatının önemli şairleri seviyesine yükseltecek bu manzumeye gazetenin 5’inci sayfasında yer verilebilmiştir. Zeki Ömer’in şiirinin baş sayfadan yayınlanacak kadar değerli olduğunu, dikkat çekici bir üslupla kaleme alındığını, söyleyişi ve sesiyle yeni olduğunu hemen fark edenler olmuştur. Bu kişilerin başında Vedat Nedim Tör gelir. Vedat Nedim, Zeki Ömer Defne’nin “Bu Memleket Böyle Ağlar” şiiri hakkındaki düşüncelerini yazdığı bir mektubu Peyami Safa’ya gönderir ve onun da şiir hakkındaki görüş ve düşüncelerini merak ettiğini belirtir. Peyami Safa, bahsi geçen mektubu 18 İkincikânun 1940 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki “Hadiseler Arasında” adlı köşesinde, “Bir Şiir” başlığı ile yayımlar. Vedat Nedim, şiir hakkında şunları yazmıştır:

“Okumadınsa mutlaka oku. Ben, çoktandır beni bu kadar heyecanlandıran bir şiir okumamıştım. O, yalnız şiir değil, resim, müzik, her şey.

Muhakkak bir fıkra mevzuu olmağa değer.

Eğer o, seni de aynı surette kavarsa, eminim ki değerini verirsin.

Bestekârlarımızdan, bu eserden bir koro yapmalarını iste. O havalinin melodilerini turşusunu kurmak için toplamadılar. Memleket acısını ulvileştirmek için bundan daha iyi bir fırsat olamaz.” (Safa, 1940: 3)

Mektubun metnini köşesinde yayımlayan Peyami Safa da ardından şiir hakkındaki kendi eleştirilerini yazar:

“Şiiri buldum ve okudum. Güzel. Eminim ki Vedat Nedim bu sıfatı az bulacak. Ben o kadar coşmadım. Bütün pastişlerin zorakiliği ve modele benzemek için şiirin soluğunu kesen oymacılığı bunda da var. Çünkü tam Erzincan ağzıyla ve iptidai folklor tekniğiyle yazılmasına özenilmiş. Bu ifrat, şiiri dolduran harikulade nefesi ikide bir tıkıyor. Fakat ikide bir

⁸ Şiir ve şair hakkında bir değerlendirme için bk. (Banarlı, 1987: 1150).

kesilse ve tıkanrsa bile, baştan sonuna kadar, rüzgârın kısaltıp uzattığı alevden bir soluk her mısraı dolduruyor.

İmza: Zeki Ömer Defne. Belki anasının ağzıyla şakıyan bir Erzincan çocuğu, belki değil. Nemize gerek, felaketin en güzel şiirini o söyledi.

Bu şairi keşfettiği için Vedat Nedim'e teşekkür edelim ve edebiyatımızın tanyerini ağartan Zeki Ömer'in semtiresi [semt'ür-re's: başucu] yükselmesini bekleyelim." (Safa, 1940: 3).

1939 Büyük Erzincan Depremi, Zeki Ömer Defne'nin içindeki şairlik cevherini açığa çıkarmış ve onu Türk edebiyatının "başucu" şairlerinden biri olmaya aday yapmıştır. Bu cümleden olarak, büyük felaketlerin edebî yaratıcılığa zemin oluşturduğu söylenebilir.

Zeki Ömer Defne'nin 1939 Büyük Erzincan Depremi için kaleme aldığı "Bu Memleket Böyle Ağlar" adlı şiiri, Peyami Safa'nın da tespit ettiği üzere halk edebiyatı nazım şekillerinden, kavuştakları iki dize olan ağıt formuna benzer bir şekilde, 11'li hece ölçüsüyle ve 6+5 duraklı olarak yazılmıştır. Şiir, her bir bendi beş dizelik dokuz bent ve toplam 45 dizeden oluşmaktadır. Bilindiği gibi ağıtlar ölenlerin ardından yakılır. Zeki Ömer Defne'nin şiirinde ölen Erzincan, ağlayan ise şairle birlikte bütün memleketidir. Diğer şairler gibi Defne de "Erzincan"a seslenmiştir. Deprem haberi şairin duygu dünyasında çok büyük bir etki yaratmış ve bu etki şiire "ah" ve "oy" nidaları olarak yansımıştır. Şiirde anlatıcı âdeta kontrolünü kaybetmiş gibidir ve ancak kuşlara, kurtlara ve boranlara karışarak, yurdu birbirine katarak Erzincan'ın acısına ortak olacağını söylemektedir. Birinci bentte nida sesleriyle birlikte kullanılan "çağrışam", "böğüşem" ve "bağrışam" kelimelerinin yarattığı sesler ağıt ritmini yaratan unsurlardır. Şairin bütün bu sesleri bir araya toplama gerekçesi Erzincan'ın acısını dindirme çabasıdır. Çünkü şair, "Hangi ses makbulün" diye ona soruyor. İkinci bentte şiirin söyleyeni kendi içine dönüyor ve bu felaketin neden olduğunun muhasebesini yapıyor. Ancak ikna edici bir cevap da bulamıyor. Ona göre ortada hiçbir sebep yokken bütün bu olup bitenlerin, yıkımların, ölümlerin ve acıların bir anlamı yoktur. Şair, orijinal bir buluşla Erzincan'a "arka kalem idin" diyor. Ama bu kale, depremlerle birlikte afetin eline geçmiş, yani kale düşmüştür. Şair bu bölümde

imaj zenginliği yaratma konusunda oldukça başarılıdır. Üçüncü bent, halk edebiyatının çok iyi bilinen ve çok sevilen hikâye ve şiir kahramanları “Zeycan”, “Asuman”, “Kerem” ve “Garip”e telmihte bulunulan bölümdür. Şair, Türk toplumunun millî hafızasında çok müstesna bir yer tutan kahramanlara telmihte bulunarak hem kendi metninin Türk tarihi ve Türk kültürüyle bağını kurmuş hem de Erzincan’ın bu kahramanlarla efsanelere konu olmasını hatırlatmıştır. Manzumede geçen bazı isim ve kelimeleri dipnotta açıklayan şair, burada geçen “Zeycan ile Asuman” için şu notu düşmüştür: “Zeycan ile Asuman” adını taşıyan bir aşk hikâyesinde Zeycan, Erzincan Beyi’nin kızıdır. Asuman da Erzurum Beyi’nin tavassutu [aracılığı] sayesinde sevgilisine kavuşabilen âşıktır.”

Manzumenin dördüncü biriminde de şair duygularına ve düşüncelerine söz geçiremediği ve genel anlamda yaşanan deprem felaketine engel olamadığı için suçluluk duygusu içerisinde. Depremin gece meydana geldiğini şair, “Saate sabahı vurduramadım” dizesiyle ifade etmiştir. Beşinci bent, şiirin imaj zenginliği açısından dikkat çekici bir diğer bölümdür. Şairin burada kullandığı değirmen imajı şiirimizde yeni değildir. Bu imajı Tanzimat sonrası Türk şiirinde ilk kullanan Ziya Paşa’dır ve o “Terci-i Bend”de şöyle söyler: “Gerdûn bir âsiyâb-ı felâket-medârdır/Gûyâ içinde âdem-i âvâre dânedir” Yani; “Felek, felâket öğütücü bir değirmendir; sanki içinde insanoğlu başıboş gezen bir buğday tanesidir.” (Ercilasun, 2007: 206). Ziya Paşa’dan farklı olarak Zeki Ömer Defne, gerçek hayatta var olan ve işleyen bir değirmeni, benzetme unsurlarına başvurmadan resmetmiştir. Böylece şiir pitoresk bir karakter kazanmıştır. Metnin bu bölümünde geçen “taş taş”, “baş baş” ve “yaş yaş” kelime tekrarları sadece şiirin ahengini sağlamakla kalmıyor aynı zamanda değirmenin işleyişinden doğan sesleri de taklit etmiş oluyor.

Döndü değirmenler: Taş taş üstünde,

Üvündü taneler: Baş baş üstünde,

Çevirdi çarkları: Yaş yaş üstünde...

Yağdı yaylalara “aman!” Erzincan!

Ağdı “Ağrı”lara duman Erzincan!

Manzumenin altıncı bölümü, acı çeken ve yüreği yanan söyleyicinin ateşler içerisinde âdeta kıvrandığını göstermektedir. “Ateş”, “alav”, “tutuşmak”, “çıra” ve “tütme” kelimeleri kişinin içine düştüğü acı ve kederin derecesini göstermektedir. Yedinci bentte ise şair koku alma duyusuna hitap eden unsurlar kullanmak suretiyle manzumenin anlam dünyasını genişletmiş ve güçlendirmiştir. “Avucu meyve kokan eller” ve ardından gelen dizelerde gülün iki kez tekrarlanması metni hem geleneğe bağlamış hem de şair böylece kokunun hafızasına yaslanmış. Sekizinci bentte Erzincan’ın akarsuları Fırat ve Karasu; kasabalarından ise Kemah’ın adı söylenerek bunlar da yaşanan drama ortak edilmiştir. Şaire göre sadece insanlar değil tabiat da deprem felaketinin yarattığı hüzne ortak olmuştur. İlâveten şiirin bu bölümünde de telmih sanatından istifade edilmiş ve meşhur halk şairi Emrah’ın adı anılmıştır. Şaire göre, deprem yüzünden kızlar umutlarından; sazlar da Emrah’tan olmuş, yani düzenin yerini kaos almıştır. Şiirin bu bölümünde dikkat çeken bir başka husus ise, depremin çok ağır kış koşullarında meydana geldiğine ve tabiatın kalın bir kar tabakasıyla örtülü olduğuna işaret eden, “Buladın kanları kara Erzincan!” dizesidir. Şair bu mısradan da “kara” kelimesini tevriyeli kullanarak mana çoğaltma yoluna gitmiştir. Kelime hem “kar” hem de Erzincan’ın uğradığı felaket dolayısıyla onun sıfatı gibi kullanılarak “kara Erzincan” anlamı üretilmiştir. Dokuzuncu ve son bentte şair, halk edebiyatı şiir geleneğinde olduğu gibi “Defne” mahlasını kullanmıştır. Şiirin son bölümünde de insanı hayata bağlayan ve ona yaşama sevinci veren bütün bağların koptuğu ve her şeyin yarım ve yüzüstü kaldığı vurgulanmıştır. “Hüzün”, “acı”, “yıkılmışlık”, “umutsuzluk”, “gözyaşı”, “ayrılık”, “çaresizlik” kelimeleriyle ifade edebileceğimiz hallerin manzumenin bütününe yayılarak en etkili biçimde anlatıldığı görülmektedir. Şair, metnin ana teması olan “ölüm”ü daha güçlü vurgulamak için şiirini, “Arzun can değil mi, verem Erzincan!” dizesiyle bitirmiştir. Dolayısıyla şair, Erzincan özelinde depremden yıkılan vatan coğrafyası ve insanı için canını feda edebileceğini ifade etmiş, böylece deprem bölgesine bir kutsiyet kazandırmak istemiştir.

Zeki Ömer Defne, “Bu Memleket Böyle Ağlar” şiirinde “deprem” ve “zelzele” kelimelerini kullanmamıştır. Bunun yerine depremi, dolaylı ifadeler

ve çağrışımı güçlü kelime ve kelime grupları aracılığı ile anlatma yolunu seçmiştir. Mesela, “yer bastı”, “damlarım yastı (yassı)”, “değirmenlerin taş taş üstüne dönmesi”, “uğunmak”, “inlemek”, “baştanbaşa yara olmak”, “dağlar deli” ve “bağlar bereli” bunlar arasındadır. Zeki Ömer Defne, manzumede yer yer Türkçenin mahalli söyleyişlerine de yer vermiş ve bu kelimeleri dipnotlarla açıklamıştır: “yastı” yasmak: içmek (eğmek), çökertmek, dümdüz etmek. “Uğunmak”: ağlaya ağlaya kendinden geçmek. “ah”: umut. Bunlara ek olarak şairin anlamını dipnotla açıklamadığı başka halk söyleyişleri de vardır. Mesela, öğütölmek yerine, “üvünmek”, alev yerine “alav”, “çağrışam”, “böğrüşem”, “katam”, “kopam” ve vezne uydurmak için kullanılan “m’oldu” örneklerini gösterebiliriz.

Sonuç

Makalenin sınırlılıkları içerisinde incelediğimiz 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi için yazılan şiirlerin büyük çoğunluğu, devrin edebî anlayış ve yönelimlerine de uygun olarak halk edebiyatı nazım şekilleriyle ve halkın anlayabileceği sadelikte yazılmıştır. Bahse konu şiirlerin estetik duyuş ve düşünüşü, muhtevanın kompozisyonu, ahenk unsurları, konuyu ele alma ve işleme zihniyeti, benzetme unsurları ve imajlar dünyası bakımından ise yeni ve modernidir. Ele alınan şiirlerin şekil ve muhteva özelliklerinin şekillenmesinde devrin edebî akımı olan memleket edebiyatının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İncelemeye esas teşkil eden şiirlerin deprem felaketini algılama ve ona yüklenen anlam yönünden de büyük yenilikler getirdiği görölmektedir. Bu bağlamda deprem felaketinin olma nedeni birkaç şiir dışında teodik yaklaşımlarla açıklanmamıştır. Dolayısıyla klasik Türk şiirinde örneklerine rastlanan ve depremi eskatolojik düşünce biçimiyle yorumlama eğiliminde olan anlayışın modern Türk şiirinde büyük oranda terk edildiği görölmektedir. Kimi manzumelerde yer yer şairlerin deprem felaketi dolayısıyla feleğe sataştığı ve onu suçladığı dizelere rastlanabilir. Ancak bunlar metinlerin tamamı düşünüldüğünde yekûn teşkil etmezler. Şiirlerde deprem, Tanrı’nın insanlara bir gazabı ve cezası olarak işlenmemiştir. Metinlerin yaratma sürecine etki eden zihniyetin cebriyeci ve fatalist olmadıkları da böylece anlaşılmıştır.

1939 Erzincan Depremi etrafında yazılan şiirlerin hem sayı hem de şiir estetiği bakımından dikkate değer olduğu görülmüştür. Ulaşılan bu bilgiler ve tespitler ışığında, sadece 1939 Erzincan Depremi konusunda yazılan manzumelerden hareketle bile bir deprem edebiyatı oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Araştırmalar daha da genişletildiğinde, akademik incelemeler için edebiyatın diğer türlerinde de metinlere ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Bir makalenin sınırlarını oldukça zorlayan şiir metinlerinde depreme dair kullanılan kelime kadrosu ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar ilginç malzeme sunmaktadır. 1940 yılı itibariyle genellikle dergi ve gazetelerde yayımlanan deprem konulu şiirlerde “deprem” kelimesinin henüz kullanılmadığı, bunun yerine Arapçadan dilimize giren “zelzele” kelimesinin hem şiirlerin başlıklarında hem de metinlerin içerisinde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla “deprem” kelimesinin bu tarihte henüz yaygınlık kazanmadığı ve edebiyat metinlerine girmediği görülmektedir.

Sonuç olarak ele alınan şiirlerin tamamı, memleketin önemli bir bölümünü yerle bir eden ve binlerce insanımızın ölümüne neden olan büyük bir deprem felaketini işlemişlerdir. Konunun bizzat kendisi şiirlerin kelime kadrosunu ve ifade şeklini kaçınılmaz bir biçimde belirlemiş ve “ölüm”, “ayrılık”, “gözyaşı”, “keder”, “çaresizlik”, “sitem”, “isyan”, “karamsarlık” ve zaman zaman da “ümit ve “ümitsizlik” kelime ve kavramları sıklıkla tekrarlanmıştır. Sıralanan kelimeler, bahse konu şiirlerin aynı zamanda temasını da oluşturmuşlardır. Büyük felaket karşısında kalemlerine sarılan şairler, öncelikli olarak deprem felaketine maruz kalan vatandaşlarımızın kaybettikleri zaman algısını yeniden canlandırarak onların zihninde dünü bugüne, bugünü de yarına bağlayabilmek için çırpınmışlardır. İkinci olarak, depremedelerin acıklı durumlarını uzaklardan izlemek zorunda kalan vatandaşların da morallerini yükseltmek için çabalamışlardır. Deprem konulu şiirlerin öncelikli olarak depremedelere, sonra da acı ve keder içinde kalan bütün vatandaşlara iyi geldiği ve onları ruhen teskin ettiği söylenebilir. Deprem sonrası oluşan olumsuz toplumsal psikolojiye karşı iyileştirici etkisi dolayısıyla deprem konulu şiirlerinin çok önemli bir sosyal görev üstlendiği söylenebilir. Türkiye’de sıklıkla yaşanan deprem felaketleri konusunda toplumun bireylerini daha bilinçli ve duyarlı hale getirmek için deprem

edebiyatı örnekleri, her seviyedeki okul kitaplarına okuma metni olarak konulmalıdır ve böylece edebî metinlerin duyguları terbiye eden ve farkına varmayı öğreten yönünden istifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksüt, A. K. (1932). *Erzincan, Tarih, Coğrafya, İktisadi, Etnografi, İdari, İhsaî Tetkikat Tecrübesi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Ahmet Cevdet Paşa (1271/1855). *Tarih-i Cevdet*, Cilt II, İstanbul.
- Ahmet Cevdet Paşa, (1309). *Tarih-i Cevdet*, Cilt: III, Dersaadet: Dersaadet Matbaa-i Osmaniye.
- Akyol, İ. H. (1940). Erzincan Zelzelesi ve Son Feyezanlar Dolayısıyla I, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, s. 499-512.
- Aslantatar N.ve İ. Yıldız. (2022). Teodik Bireyciliğe Karşı İvaz Teorisi, *Journal of Islamic Research*, 33(2), s. 423-433.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Biles J. ve Murray, M. (t.y). Earthquakes: Literature, *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. s.158-166. https://www.academia.edu/4320448/Earthquakes_Literature (30.03.2023).
- Bingöl, V., Yıkılan Yurda Ağıt, <https://www.youtube.com/watch?v=6t4LXuAs9AA> (07.03.2023).
- Boyar E. ve Fleet, K. (2010). *A Social History of Ottoman Istanbul*, UK: Cambridge University Press.
- Çamlıbel, F. N. (1940). Zelzele, *Halkın Sesi*, S. 8880, 24 İkincikânun, s. 1.
- Çamlıbel, F. N. (1940). Zelzele, *Yedigün*, S. 359, 23 İkincikânun, s. 5.
- Dağlıoğlu, H. T. (1940). Başın Sağ Olsun, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, s. 559.

- Defne, Z. Ö. (1940). Bu Memleket Böyle Ağlar, *Akşam*, S. 7628, 15 Kânunusani.
- Demiryürek, M. (2003). Tevfik Fikret'in Bilinmeyen Bir Şiiri, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 15, s. 167-172.
- Destanlarla Erzincan*, (1992). (haz. Özsoy, B. S., Aslan, N. ve Durbilmez, B.), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Dilçin, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, B. (2007). *Edebiyatımızın Zirvelerinden Ziya Paşa*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. E. (2018). Erzincan Türküleri Üzerine Bir İnceleme, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.
- Esen, A. Ş. *Anadolu Ağıtları*, (haz. Pertev Naili Boratav ve diğ.), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evsile, M. (2017). 1939 Erzincan Depremi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yapılan Görüşmeler, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 8, s. 1-10.
- Gövsa, İ. A. (1940). Zلزeler Şehri Erzincan, *Yedigün*, S. 359, Cilt: 14, 23 İkincikânun, s. 7.
- Gürtin, A. (1940). Felaket Karşısında, *Anadolu*, S. 8057, 9 Kânunusani.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart, Cilt: XXX, Sayı: 88, 37-70.
- İnan, R. (2021) Türk Romanı, Hikâyesi, Tiyatrosu, Şiirinde Bulaşıcı Hastalıklar ve Afetler. İçinde M. Ş. Yüksel ve H. Işık (Ed.), *Türk Tarihinde Salgınlar ve Afetler*, (ss. 286-305), Ankara: Astana Yayınları.
- Kaçmaz, Ş. K. (2004). Orhan Rahmi Gökçe'nin Hayatı ve Romanları, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (11) 4, 147-164.
- Kansu, C. A. (1940). Erzincan Türküsü, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, s. 558.

- Kaplan, M. (1994). *Şiir Tahlilleri 2-Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1987) *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, R. (1993). *Erzincan'ın Göz Yaşları: Deprem Destan ve Ağıtları*, Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Kaya, D. (2006). Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. I, s. 704-719.
- Kısakürek, N. F. (1940). Bir Şiir Münasebetiyle, *Son Telgraf*, S. 1016, 3 İkincikânun.
- Köprülü, M. F. (1940). Büyük Felaket Karşısında, *Ülkü*, S. 83, Cilt: XIV, İkincikânun, s. 385-386.
- Köprülü, M. F. (1986). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kur'an*, "Zilzâl", 99.
- Millî Yardım Komitesi'nin Beyannamesi, *Ülkü*, S. 83, Cilt: XIV, İkincikânun 1940, s. 386.
- Nazım Hikmet (1940). Kara Haber, *Tan*, S. 1589, 2 Sonkânun.
- Reçber, M. S. (2009). Ateizm ve Ateistik Deliller. İçinde, R. Kılıç (Ed.), *Din ve Ahlak Felsefesi*, (ss. 111-144), Ankara: Ankuzem Yayınları.
- Safa, P. (1940). Bir Şiir, *Cumhuriyet*, S. 5635, 18 İkincikânun.
- Serdengeçti, O. Y. (1994). *Bu Millet Neden Ağlar?-Bütün Eserleri 4*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Sieberg, A. (1932). *Erdbebengeographie. Handbuch der Geophysik*, (Herausgeber Von Prof. B. Gutenberg), Bd. IV, Lieferung 3. Berlin.
- Solok, C. K. (1940). Zelzeleden Sonra, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, 491-495.

- Stoeber M. (1992). *Defining Theodicy, Evil and the Mystics' God*, (ss. 9-12), London: Palgrave Macmillan.
- Tevet(oğlu), F. (1940). Erzincanlı Bir Terhis Askerinin Çilesi, *Ülkü*, S. 84, Cilt XIV, Şubat, s. 548.
- Tevfik Fikret (1327). *Rübâb-ı Şikeste*, İstanbul: Tanin Matbaası.
- Tevfik Fikret Bütün Şiirleri*, (2001). (haz. İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Theodicy*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Theodicy> (01.05.2023)
- Theodicy*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theodicy> (30.04.2023).
- Türk, H. (2018, 30 Ağustos). *Halide Nusret Zorlutuna*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zorlutuna-halide-nusret> (13.04.2023).
- Yektekin, T. (1940). *Zelzele Felaketi*, *Yedigün*, S. 358, 16 İkincikânun, s. 17.
- Yıldız, Enes (2022). *Beyitleri Titreten Acı: Derviş Muhammed Emîn'in 1752 Edirne Depremi İle İlgili Zelzelenâmesi*, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı: 16, Bahar, 139-165.
- Zorlutuna, H. N. (2008). *Bütün Şiirleri-Bütün Eserleri -I*, (hz. Betül Coşkun), İstanbul: Timaş Yayınları.

Gazeteler

- Akşam*, S. 7610, 28 Kânunuevvel 1939.
- Anadolu* (İzmir), S.8045, 28 Kânunuevvel 1939.
- Cumhuriyet*, S. 5614, 28 Birincikânun 1939.
- Haber (Akşam Postası)*, S. 2828, 27 Birincikânun 1939.
- İkdam (Sabah Postası)*, S. 136, 28 Birincikânun 1939.
- Son Dakika*, S. 117, 28 Birincikânun 1939
- Son Posta*, S. 3381, 27 Birincikânun 1939.

Son Telgraf, S. 1010, 28 Birincikânun 1939.

Tan, S. 1584, 28 İlkânun 1939.

Türkdili (Balıkesir), S. 2567, 28 Birincikânun 1939.

Ulus, 28 Birincikânun 1939.

Vakit, S. 7890, 28 Birincikânun 1939.

Yeni Asır (İzmir), S. 10341, 28 İlkânun 1939

Yeni Sabah, S. 595, 28 İlkânun 1939

Yeniyol (Trabzon), S. 2652, 27 Birincikânun 1939

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

TÜRKİYE’DE YAŞANAN 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

**6 February Earthquakes in Türkiye and the Organization of Turkish
States**

Araştırma Makalesi • Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ

Kırıkkale Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

kursatkorkmaz@kku.edu.tr

0000-0003-3004-4349

Geliş Tarihi/Received: 03.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 09.05.2023

Atıf/Citation

Korkmaz, K. (2023). Türkiye’de Yaşanan 6 Şubat Depremleri ve Türk Devletleri Teşkilatı.
Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi. (4), 161-176.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Türk dış politikasında son yıllarda Asya açılımı kapsamında Orta Asya, Türk Dünyası öne çıkmaktadır. Türkiye Orta Asya ile kültürel, tarihsel, dinî ve etnik olarak ortak bağlara sahiptir. Türk kimliği ve tarihinin köklerinin Orta Asya'ya dayanıyor olması Türkiye'nin bu bölgede ilişkiler oluşturmaya kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda, 2009 yılında Türk Konseyi olarak da adlandırılan 12 Kasım 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak adı değiştirilen uluslararası örgüt ile Türk dünyası içerisinde işbirliği ve koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir. Bu teşkilatın gelecek dönemlerde uluslararası politikada söz sahibi olması öngörülmektedir. Bölgesel ve küresel politikalarda ağırlığını hissettirmeye başlayan bu teşkilatın üye ülkeleri önce koronavirüs (Covid-19) salgını sırasında sonra ise Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremleri sırasında bir araya gelerek işbirliği ve dayanışma içinde bulunarak önemli kararlar almışlardır. Bu çalışmada TDT'nin 6 Şubat depremleri sonrasında ortaya koymuş olduğu yaklaşım ve Türkiye'ye sağlanan destek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Deprem, Türkiye.

Abstract

Central Asia has come to the fore in Turkish foreign policy in recent years. Turkey has historical, cultural, ethnic and religious ties with Central Asia. The roots of Turkish history and identity are based on Central Asia, which facilitates Turkey's establishment of relations in this region. In this context, it is aimed to ensure cooperation and coordination within the Turkish world with the international organization whose name was changed to the Organization of Turkish States on November 12, 2021, which was also called the Turkish Council in 2009. It is envisaged that this organization will have a say in international politics in the near future. The member countries of this organization, which started to make itself felt in regional and global policies, came together first during the coronavirus (Covid-19) epidemic and then during the earthquake that happened on February 6 in Turkey and took important decisions by cooperating and collaborating. In this study, the approach of Organization of Turkish States after the 6 February earthquake and the support provided to Turkey were examined.

Keywords: the Organization of Turkic States, Earthquakes, Türkiye

Giriş

Son yılların en yıkıcı depremleri olan Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan merkezli depremler, birer gün arayla Türkiye'nin 10 vilayetinde etkili olmuştur. Doğal bir afet olan depremlerin zamanlamasının bilinmemesi yıkıcı etkilerini artırmaktadır. Türkiye'de meydana gelen Kahramanmaraş depremi de birçok zorluğu beraberinde getirmiştir. Kahramanmaraş depremi başta Kahramanmaraş olmak üzere Adana, Hatay, Osmaniye, Kilis,

Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adıyaman ve Malatya’yı da içine alacak şekilde peşi sıra iki büyük deprem şeklinde, büyük ölçekte ve kış döneminde gerçekleşmiştir. Bu çapta geniş ölçekte etkileri olan bir deprem; Türkiye’nin küresel ve bölgesel ölçekte güvenlik konularında meydan okumalarla karşı karşıya kaldığı bir süreçte yaşanmıştır.

6 Şubat depremi sonrası dünyanın çeşitli bölgelerinden bir çok ülke yardım faaliyetlerinde bulunmak için Türkiye’ye gelmiştir. Bu süreçte Türkiye’ye uluslararası yardım kuruluşlarından, uluslararası örgütlerden hem maddi destek hem de sahada arama kurtarma faaliyetlerinde bulunacak ekip yardımı gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti böyle bir doğal felaket konusunda güçlü bir kurumsal reaksiyon göstererek, depremin yıkıcı etkilerini tolere edebilecek mekanizmaları harekete geçirmiştir. Bu deprem sonrası Türk Devletleri Teşkilatı’nın (TDT) üye devletlerinin Türkiye’ye yardım ve destek anlamında önemli bir misyonu yerine getirdiği görülmüştür. Son yıllarda güçlü bir entegrasyon modeli sergileyen TDT’nin hem Koronavirüs (Covid-19) salgını sırasında hem de Türkiye’nin 6 Şubat depremlerinden sonra üye ülkeler arasında işbirliği sağlayarak ortak akıl çerçevesinde koordine olması, gelecek dönemlerde örgütün etkinliğini artıracaklarını göstermektedir. Örgütlerin çeşitli meydan okumalar karşısında işbirliği ve dayanışma göstermesi entegrasyon sağlama ve ortak hareket edebilme yeteneği açısından önemlidir. TDT’nin üye ülkesi olan Türkiye’nin yaşamış olduğu böyle bir doğal afette üye ülkelerin sergilemiş olduğu tutum gelecek adına önemli bir veri olmuştur.

Bu çalışmada TDT’ye üye ülkelerin Türkiye’de meydana gelen 6 Şubat depremleri sonrası ortaya koymuş olduğu yaklaşımlar ve bu yaklaşımların üye ülkeler arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini gelecekte ne ölçüde etkileyeceği analiz edilecektir. Bu bağlamda bu çalışmada cevaplanacak sorular şu şekilde sıralanabilir: Türkiye’de meydana gelen 6 Şubat depremleri sonrası TDT’de nasıl bir dayanışma sergilenmiştir? 6 Şubat depremleri gibi doğal afetler üye devletler arasındaki entegrasyonu nasıl etkileyecektir?

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluş Süreci

Türk dış politikasında son yıllarda Asya kıtası ve özellikle Orta Asya bölgesi öne çıkmaktadır. Türkiye kültürel, tarihsel, dinî ve etnik olarak Orta Asya ile ortak bağlara sahiptir. Bu bölgenin Turan coğrafyası olarak nitelendirilmesi, Türk kimliği ve tarihinin köklerinin Orta Asya'ya dayanması Türkiye'nin bu bölgede ilişkiler oluşturmaya kolaylık sağlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye, Türk devletlerinin bağımsızlığını ilk tanıyan ve bir devlet kurmaları için onlara destek veren bir ülke olmuştur (Roy,2018). Tüm Türk devletlerinin temsilcileri 1992'de Türkiye'de bir zirve için bir araya gelmiş ve bu zirvede Türk devletlerinden oluşan bir Türk Birliği'ni oluşturma isteğini ifade etmişlerdir. Bu gelişmelerin akabinde 2009 yılında Türk Konseyi olarak da adlandırılan Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuştur (İpek, 2019). Son zamanlarda organizasyonel olarak genişleyen ve finansal gücü artırılan Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi 12 Kasım 2021'de 8. zirvesinde ismini Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirmiştir (Türk Devletler Teşkilatı, 2021).

İstanbul'da Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler başlığıyla düzenlenmiş olan bu zirveye Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan liderleriyle birlikte Macaristan başbakanı da katılmıştır (Türk Devletler Teşkilatı, 2021). Geniş ve üst düzeyde bir katılımın sağlandığı bu zirveye kadar daimî tarafsız ülke olan Türkmenistan'ın zirvede gözlemci üye olarak bulunması, bir dönem bu yapıya uzak duran Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in bu toplantıda bulunması ve Özbekistan'ın duruşu Türk Dünyası açısından önemli bir adım olmuştur. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin kabul edilmesi de bu zirvede gerçekleşmiştir. Beş başlık altında halklar arası iş birliğinin geliştirilmesi yönünde bir vizyon sunan bu belgede turizm, sağlık, çevre, tarım konularına yer verilirken, üçüncü taraflarla iş birliği adı altında uluslararası kuruluşlarla iş birliği, insani konularda yardım ve kalkınma alanında iş birliği öngörülmüştür (Sapıyev, 2021: 15-16). Bu belgede uluslararası barış, güvenlik, politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki hazırlık, dayanıklılık, uyum ve dönüşüm kapasitesi vurgulanmaktadır.

Vizyon belgesinin giriş bölümünde “Küresel ve bölgesel jeopolitik gerçeklerin bilincinde olan Teşkilat, bölgesel ve uluslararası barış, istikrar ve refahın elde edilmesi için yapıcı bir şekilde işbirliğinde bulunmaya istekli tüm ortakları dâhil etmeye hazır, olumlu ve giderek daha yetenekli bir grup olarak işlev görmeye çalışacaktır.” ifadesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra belgeye göre 2040 vizyonu “Her üye devleti hâlihazırda mevcut uluslararası taahhütlerine halel getirmeksizin, ulusal temelde ve bir grup olarak daha güçlü kılmayı vaat eden stratejik bir yaklaşım sağlamaktadır” (Türk Devletler Teşkilatı, 2021).

Bu belge ile TDT; Doğu ve Batı-Kuzey ve Güney ticaret koridorlarını birbirine bağlayan güçlü bir bölgesel ekonomik entegrasyonu sağlamayı hedeflemektedir. Enerji konularında stratejik ortaklık vurgusu yapılırken, enerjideki entegrasyon gibi sağlık alanında da geniş çaplı bir işbirliği öngörülmektedir. Ayrıca Entegre Türk Enerji Pazarı kurulması ve işler hale gelmesine de 2040 vizyon belgesinde yer verilmiştir. Bu bağlamda, belgede yer alan hedefler ve stratejiler AB’nin kuruluş sürecine benzemektedir.

Bu zirvedeki diğer önemli konularsa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin de Türk Devletleri Teşkilatı’nın faaliyetlerinde yer almasına yönelik söylemler ve Zengezur Koridoruyla Hazar Geçişli Orta Koridorun etkin olması için Azerbaycan’a yardım edilmesi olmuştur. Bu yönüyle Türk Devletleri Teşkilatı’nın 8. Zirvesi Türk Dünyasının birlik ve dayanışması için önemli kararların alındığı bir zirve olmuştur. 8. Zirve Sonuç Bildirisi adlı belge ile Türk dünyasında işbirliğinin geliştirilmesi yönünde geniş bir bakış açısı sunulmuştur. Bildiri altı ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar; toplumlar arası işbirliği, üçüncü taraflarla işbirliği, dış politika ve güvenlik konularında işbirliği, ekonomik işbirliği, Türk dünyasında kurumsal işbirliği ve teşkilatın yapısına ilişkin meselelerdir (Akçapa, 2021: 12).

Türk Devletleri Teşkilatı’nın beş üyesi ve Macaristan ile Türkmenistan’dan oluşan iki gözlemci ülkesi bulunmaktadır. Bu teşkilat Türk Konseyi’ni oluşturan ve Türk devletlerinin BM’nin egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası olarak tanınmış sınırların ihlal edilemezliği dâhil temel uluslararası hukuk normlarına bağlı kalacağını kabul eden, 2009 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin imzaladığı

(Özbekistan'ın 2019'da katıldığı) Nahçıvan Anlaşması'na dayanmaktadır (Türk Devletler Teşkilatı, 2009). TDT'nin bölgesel örgütler arasında özgün bir konumu bulunmakla birlikte, bir NATO üyesini (Türkiye), bir AB üyesini (Macaristan), iki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyesini (Kazakistan ve Kırgızistan) ve daimî tarafsız ülke statüsü taşıyan bir ülkeyi (Türkmenistan) kendi çatısı altında toplamış olması kayda değerdir (Karaoğlu, 2022: s. 5).

TDT'nin üyeleri arasındaki resmî temasların başlangıcı, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında 1992 yılına kadar uzanmaktadır. Bunun yanı sıra, dil ortak paydası üyeler ve gözlemcileri birleştirerek, toplumlar arası yakınlaşmayı kolaylaştırırken; bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin politik, ekonomik ve güvenlik kaygılarını geri planda bırakmıştır. TDT'nin üyeleri ve gözlemcilerini ortak dil ve ortak kültür ile birleştiren derin bir tarih bulunmaktadır (İpek, 2019). Bu durum, İstanbul Zirvesi'nde belirlenen gözlemci statüsüne de yansıtılmış olup, gözlemci devletin ulusal düzeydeki resmî dilinin Türk dilleri ailesine ait veya onunla ilişkili bir dil olması şartı aranmıştır (Amirbek & Anuarbekuly& Makhanov, 2017: 180).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın 2019 yılında başlatmış olduğu Yeniden Asya girişimiyle TDT'nin bir uyum içerisinde olduğu görülmekle birlikte, bu strateji bölge içerisinde yakın zamanda Asya Kıtası'nın yükseleceğini öngörerek, gelecek dönemde bu bölgede bulunulması gerektiği değerlendirmesine dayanmaktadır. Asya'nın ekonomik, kültürel ve siyasi yönden farklılıklarını dikkate alan Türkiye TDT'yi bölgesel işbirliğinin en etkili unsurlarından biri olması için desteklemektedir. Bu doğrultuda Asyalı ortaklarıyla ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Tomar, 2021).

Türk Devletleri Teşkilatı'nın üyesi olan devletlerin 160 milyondan fazla nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca bu devletler 1,1 trilyon dolar gayri safi yurtiçi hasılaya sahiptir. Ancak bu ülkeler, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandığı dönemlerde bugünkü imkânlarla sahip değillerdi. Türkiye'nin son yıllarda dış politikada çok yönlü dış politika stratejisini benimseyerek Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye başlamasıyla birlikte, Türkiye Turan coğrafyasında yer alan ülkelerin güvenlik ve dış

politikasında önemli bir yer edinmiştir (Karaoğlu, 2022:140). Bu bağlamda, TDT üyesi devletler, 2018 yılında Türk askerî harekâtı olan Barış Pınarı Harekâtı’na ortak bir bildiriyle destek vermişlerdir. 2020 yılında ise Türkiye'nin desteklediği Azerbaycan, Ermenistan'ı askerî olarak yenilgiye uğratarak Karabağ'da Ermenilerin işgali altında bulunan toprakları geri almıştır. Bilhassa Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan 2. Karabağ Savaşı ile bu süreçler daha da hızlanmış ve Türkiye'nin Karabağ savaşındaki etkisini gören Orta Asya ülkelerinin Türkiye'ye yönelimi daha da artmıştır. Bu bağlamda, Orta Asya ülkeleri Türkiye'nin bu coğrafyada önemli bir güç haline geldiğini görmüşlerdir (Naumkin, 2021).

Türkiye’nin Azerbaycan ile kurmuş olduğu güçlü stratejik ortaklık Orta Asya'nın Türkçe konuşulan bölgelerinde de etkisini göstermektedir. Bu kapsamda, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yapılan ateşkes anlaşması, Türkiye'yi Azerbaycan, Nahçıvan ve Orta Asya arasındaki bağlantıyı sağlayan Zengezur Koridoru’nun oluşturulmasına yönelik bir anlaşmayı da kapsamaktadır. Zengezur Koridoru, Türkiye ile Orta Asya’daki Türk devletleri arasındaki kara bağlantısını sağlayarak, bölgedeki zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına erişimin sağlanması açısından önem taşımaktadır (De Waal., 2021).

Kasım 2020'de Ermenistan ve Azerbaycan arasında varılan ateşkes ile her iki ülke üzerinden Rusya'yı Türkiye ve İran'a bağlayabilecek Güney ve Kuzey ile Doğu ve Batı arasında stratejik öneme sahip yeni ulaşım yollarının oluşturulması sağlanmaktadır (Mammadlı, 2022). Ekonomi açısından incelendiğinde de Türkiye, Orta Asya ülkeleri için önemli bir ekonomik ortak haline gelmekte ve Türk girişimcilerin Orta Asya'da bulunmalarına yardımcı olmaktadır. Bu gelişmeleri etkileyen unsurlar ise ortak değerler ve aynı dil grubuna mensup olmaktır (Yaman, 1997:199). Bunun yanı sıra jeopolitik gelişmeler de Türkiye’nin Orta Asya coğrafyasında yer alan Türk Dünyası ile işbirliğini artırmasına katkı sağlamıştır. Çünkü bölgede önemli bir güce sahip olan Rusya’nın ve bölgeye yakın zamanda giriş yapan Çin'in yükselişini dengelemek için ABD bir yandan Rusya'yı Doğu Avrupa'da ve Orta Doğu'da çevrelemek istemekte, diğer yandan ise Çin'i Güney Çin denizinde kuşatma altına almayı planlamaktadır (Graziosi, Carafano, 2021).

Ayrıca ABD; Çin, Rusya ve İran arasındaki bir ittifakı engellemeye çalışmaktadır. ABD'nin bu stratejisi, Türkiye'nin jeopolitik konumunu güçlendirmekte ve dış politikadaki hareket alanını genişletmektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin Pakistan ile çok ciddi ilişkiler kurması ve Afganistan ile belli ilişkilerinin bulunması bölgede ilişkilerini çeşitlendirerek jeopolitik ve stratejik açıdan elini güçlendirmesini sağlamaktadır. Böylece Türkiye; Pakistan ve Afganistan ile ilişkilerini geliştirerek bu iki ülke aracılığıyla Orta Asya'daki konumunu daha da güçlendirebilecektir. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin jeoekonomik ve jeopolitik stratejiler doğrultusunda Orta Asya coğrafyasında Türk devletleriyle çok yönlü işbirliğini daha da geliştirmesi öngörülmektedir (Graziosi & Carafano, 2021). Bu kapsamda, bölgesel işbirliği için önemli bir başka gelişme, Türkmenistan bağlamında ortaya çıkmıştır. Azerbaycan ve Türkmenistan'ın Hazar Denizindeki petrol yataklarına ilişkin uzun yıllardır süregelen anlaşmazlığa nokta koymaları, savaştan iki ay kadar sonra Ocak 2021'de gerçekleşmiştir. Türkmenistan'ın "Serdar", Azerbaycan'ın "Kepez" olarak adlandırdığı zengin yatakların ortaklaşa işletilmesine ilişkin mutabakat iki devletin Dışişleri Bakanlarınca imzalanmıştır (Anadolu Ajansı, 2022).

Bu sürecin ardından Türkmenistan'ın Türk Dünyası ile entegrasyonunu ilgilendiren bir gelişme daha olmuştur. 23 Şubat 2021'de Türkiye'de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun ev sahipliğinde, Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşid Meredov ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Üçlü Dışişleri Bakanları 5. Toplantısında bir araya gelmişlerdir. Bu toplantının ardından tarafların imzaladığı ortak bildiriye, kapsayıcı bir barış, istikrar ve ortak refah alanı yaratma vizyonunun altı çizilmiş ve çok taraflı işbirliği olanaklarını geliştirmek için Türkmenistan-Türkiye-Azerbaycan üçlü mekanizmasını kullanmanın önemi vurgulanmıştır (Kırım Haber Ajansı, 2021).

Koronavirüs (Covid-19) Salgını Sonrası Türk Devletleri Teşkilatı

10 Nisan 2020’de Koronavirüs (Covid-19) salgını gündemiyle düzenlenen Olağanüstü zirvede Türk Konseyi liderleri bir araya gelmişlerdir. Bu zirvede liderler pandemiye karşı mücadelede işbirliğinin sağlanması, pandeminin sonuçlarının TDT’ye üye devletler arasındaki dayanışmayı daha da güçlendirmesi ve ortak eylemler gerçekleştirilmesi konusundaki iradelerini beyan etmişlerdir. Bu amaçla liderler, üye ülkelerin sağlık bakanlarının bir video konferans düzenleyerek; ulusal pandemi eylem planları, klinik vakalar ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi alışverişinde bulunulması; tıbbi ekipman desteğinin sağlanması konularında işbirliği mekanizmalarının başlatılmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, bu zirve ticari, ekonomik ilişkiler ve ulaştırma gibi konularda ortaya çıkan sorunlara yönelik bilgi paylaşımı ve işbirliği olanaklarının ele alındığı pandemi esnasında yapılan ilk zirvedir (Anadolu Ajansı, 2022).

Küresel salgına karşı mücadelede ve pandemi sonrası dönemde ele alınması gereken en acil konulardan biri olarak üye devletler arasında gıda güvenliğinin sağlanması ve temel malların engelsiz bir şekilde geçişinin olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, pandemi tedbirleri kapsamında alınan seyahat kısıtlamaları nedeniyle üye devletlerin topraklarında kalan ve sınırı geçemeyen vatandaşlara herhangi bir yaptırım uygulanmaksızın vize kolaylığının sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. TDT’ye üye devletlerin liderleri uluslararası yapılar ve toplumlarla işbirliği ve dayanışma içinde olmaya hazır olduklarını ifade etmekle birlikte, BM’in ve Dünya Sağlık Örgütü’nün salgınla mücadele kapsamındaki tüm eylemlerine destek olacaklarını vurgulamışlardır. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanı, Türk Konseyi Genel Sekreterini, Zirve’de alınan kararların uygulanabilmesi ve koordinasyonu için görevlendirmiş olup, toplantının sonunda ise Devlet Başkanları Zirve Ortak Deklarasyonu’nu kabul etmişlerdir (Türk Devletler Teşkilatı, 2021).

6 Şubat Depremleri Sonrası Türk Devletleri Teşkilatı

6 Şubat depremleri sonrası Azerbaycan, Türkiye'ye destek olmak için hemen harekete geçmiş, Azerbaycan hükümeti ve halkı, Türkiye'ye yardım ulaştırmak için adeta seferber olmuştur. Türkiye'ye ilk ulaşan yabancı ekip Azerbaycanlı arama kurtarma ekipleri olmuştur. Azerbaycanlı arama kurtarma ve tıbbi personelden oluşan 867 kişi deprem bölgelerinde görev yapmış ve bu ekipler enkaz altında kalan 53 kişiyi kurtarmışlardır. Türkiye'ye Azerbaycan'dan 10 binin üzerinde çadır, yaklaşık 2 bin 400 jeneratör, 20 binden fazla ısıtıcı, 32 bin battaniye, yaklaşık 3 bin ton gıda gönderilmiş, yaklaşık 15 milyon dolar da nakdi yardım yapılmıştır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), ambulans, itfaiye, AFAD ve resmi arama kurtarma araçlarına ücretsiz akaryakıt temin etmiştir. Yardımların toplanma ve Türkiye'ye ulaştırılmasında Azerbaycan'daki önemli sivil toplum kuruluşları aktif görev almışlardır. Bu kapsamda Türkiye'ye 15 uçak, 395 tır ve 25 konteynerden oluşan yardımlar demiryoluyla ulaştırılmıştır (AFAD 2023).

Türkiye'ye ilk yardım eli uzatan ülkelerden biri de Kazakistan olmuştur. Kazak hükümeti, Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev'in talimatıyla Türkiye'ye 1 milyon dolar nakdi destek ile temel ihtiyaçlardan oluşan 55 tonluk aynı yardımda bulunmuştur. Türkiye'nin Astana Büyükelçiliği'nce AFAD'a aktarılmak üzere açılan deprem yardım hesabında, Kazakistan'dan yaklaşık 15 milyon dolar bağış toplanmış ve 500 tonluk insani yardım malzemesi gönderilmiştir. Ayrıca, Kahramanmaraş'ta 100'den fazla geleneksel Kazak çadırı depremzedelerin barınması için kurulmuştur (Anadolu Ajansı,2023).

Özbekistan Devleti de arama kurtarma ve sağlık ekipleri ile Türkiye'ye deprem sonrası gelerek arama kurtarma çalışmalarında yer almışlardır. 100 kişilik Özbek arama kurtarma ve 71 personelden oluşan askeri sağlık ekibi de deprem bölgelerinde bulunmuştur. Özbek arama kurtarma personelleri, enkaz altında kalan 18 kişiyi kurtarmışlar ve askeri sağlık ekipleri de Ovakent'te sahra hastanesi kurmuşlardır. Özbek aşçılar, deprem bölgesinde 10 bin kişiye günde 2 öğün yemek dağıtmışlardır (Anadolu Ajansı,2023).

TDT’nin üye ülkelerinden biri olan Kırgızistan ise 6 Şubat depremleri sonrası, Türkiye’ye 55 ton yardım malzemesi gönderirken, açılan iki banka hesabının ilkinde 994 bin 364 dolar, Kırgızistan Maliye Bakanlığı’na açılan ikinci banka hesabında ise 1 milyon 117 bin dolar nakdi yardım toplanmıştır. Ayrıca Türkiye’deki deprem bölgelerine Kırgızistan Acil Durumlar Bakanlığı tarafından 124 çadır kurulmuştur. Türkmenistan’da, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye’nin Aşkabat Büyükelçiliği’nce düzenlenen yardım kampanyalarının sonucunda bugüne kadar depremzedelere 8 bin 71 battaniye, 390 yatak, 20 jeneratör, 60 ısıtıcı, 6 seyyar tuvalet, 11,2 ton giyecek, 44,4 ton tıbbi malzeme ve 67 ton gıda gönderilmiştir (Anadolu Ajansı,2023).

Türk Devletleri Teşkilatı 16 Mart 2023 tarihinde Olağanüstü Deprem Zirvesi olarak toplanmıştır. Azerbaycan’ın teklifi üzerine Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın ev sahipliğinde, 'Afet-Acil Durum Yönetimi ve İnsani Yardım' teması ile düzenlenen bu zirveye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Dönem Başkanı Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ile gözlemci ülkeleri temsilen KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve Türkmenistan Milli Konseyi Halk Maslahatı Başkanı Gurbangulu Berdimuhamedov katılmıştır. 2022 yılında düzenlenen Semerkant Zirvesi’nde gözlemci statüsü elde eden KKTC, ilk defa bir TDT Zirvesi’nde yer almıştır (T.C. İletişim Başkanlığı, 2023).

Zirvede konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan: *“Türkiye’de 6 Şubat’ta yaşanan deprem felaketinin ardından bugün 'afet acil durum yönetimi ve insani yardım temalı' olağanüstü zirvemiz vesilesiyle bir araya geldik. Zirvenin düzenlenmesi için çağrıda bulunan can Azerbaycan’ın Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev’e şahsım, milletim adına şükranlarımı sunuyorum. Bu toplantının başarılı şekilde icra edilmesi için gayretlerini esirgemeyen Dönem Başkanı Özbekistan Cumhurbaşkanı Sayın Şevket Mirziyoyev ve katılımlarınız dolayısıyla siz dost ve kardeşlerime teşekkür ediyorum. Ayrıca teşkilatımızın gözlemci üyesi KKTC’nin Cumhurbaşkanı Sayın Ersin Tatar’ın da aramızda bulunmasından duyduğum memnuniyeti hassaten ifade etmek istiyorum. Bugünkü zirvemiz ile Türk dünyasının tek*

yuerek ve tek vücut olduğunu en üst düzeyde bir kez daha göstermiş olacağız. Dost ve kardeş ülkelerin de desteği ile inşallah deprem bölgemizi çok kısa sürede yeniden ayağa kaldıracacağız" konuşmasını yapmıştır (Hürriyet, 2023).

Zirvede Cumhurbaşkanı Erdoğan, 6 Şubat'ta yaşanan depremlerin ardından uluslararası yardım çağrısında bulduklarını ve Türk dünyasının yardıma ilk koşanlar arasında olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yardımların önemine dikkat çekerek, *"Acılar paylaşıldıkça azalır anlayışı ile en zor anımızda bizi yalnız bırakmadınız. Arama-kurtarma ekipleriniz birçok vatandaşımızı yeniden hayata bağladı. Kurduğunuz sahra hastaneleri ile yaralılarımızın tedavisine yardım ettiniz. Gönderdiğiniz ata yadigarımız çadırlar vatandaşlarımıza yuva oldu. Aziz milletimiz bu desteğinizi hiçbir zaman unutmayacaktır"* dedi (T.C. İletişim Başkanlığı,2023).

Bu zirvede teşkilatın sivil koruma mekanizmasının kurulması ile afet süreçlerini daha etkin planlama ve uygulama kabiliyetine kavuşturulmasına ve bildiri taslağında Türkistan'da düzenlenecek müteakip zirveye kadar mekanizmanın tesisine ilişkin anlaşmanın imzalanması yönünde gereken adımların atılacağı konusunda üye ülkeler arasında mutabakat sağlanmıştır. 2021 yılındaki İstanbul zirvesinde mutabık kalınan 'akıllı şehirler ve yeşil teknolojiler' kapsamında dayanıklı ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmaların sürdürülmesi konusu da teyit edilmiştir.

Bu zirvede, 11 Kasım 2022 tarihinde yapılan Semerkant Zirvesi'nin gündemini oluşturan ticareti ve ekonomik bütünleşmeyi artıracak olan önemli adımlar tekrar vurgulanmıştır. Kuruluş anlaşması olan Türk Yatırım Fonu'nun oluşturulmasının bu adımların başında geldiği belirtilmiştir. Fon sayesinde KOBİ'lere, kalkınma projelerine, ulaştırma ve lojistik zincirlerine, altyapı projelerine, tarım ve turizm alanlarındaki yatırımlara ve yenilenebilir enerji çalışmalarına destek sağlanacağı; tüm bu alanlarda firmaların finansmana erişimi kolaylaştıracak bölge içi ticaretin teşvik edileceği; enerjinin sürdürülebilir bir şekilde tedarikinin sağlanacağı ve enerji fiyatlarının makul seviyelere çekileceği vurgulanmış ve bu konuların TDT üyesi ülkelerin ekonomileri için büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Hazar havzasında Türk dünyası ülkeleri ile petrol, doğal gaz ve elektrik alanlarında kapsamlı projelerin başarıyla hayata geçirildiği ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın

16 senedir Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan petrolünü dünya piyasalarına kesintisiz şekilde taşıyor olmasının önemi vurgulanmıştır. Bel kemiğini TANAP'ın oluşturduğu güney gaz koridoru sayesinde Türk devletleri Avrupa'nın enerji güvenliğinde anahtar konumuna gelmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı olarak bölgesel ulaştırma ve tedarik zincirlerinin geliştirilmesinin yanında enerji güvenliğinin sağlanmasının da üstlenileceği belirtilmiştir (Hürriyet, 2023).

Doğu-Batı arasındaki ticarete ortak çabalar ile hayata geçirilen orta koridorun artık güvenilir bir alternatif olduğu TDT tarafından vurgulanmıştır. Bu görüşler ve temenniler doğrultusunda TDT'nin gelecek dönemlerde “orta koridor” olarak belirtilen bölgenin en önemli yapısı olacağı görüşleri de belirtilmiştir. TDT'nin üye devletleri arasında entegrasyon ve koordinasyon sağlama konusunda deprem sonrası yapılan zirve önemli bir eşik olmuştur.

Zirvenin kapanış konuşmasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, zirveyi, *“Türk dünyası kuruluşları arasındaki eşgüdüm ve iş birliğinin de her geçen gün geliştiğini görmekten memnuniyet duyuyoruz. Yapacağımız çalışmalarda Türk dünyası 2040 vizyon belgesi yol haritamız, 2022-2026 strateji belgesi ise rehberimiz olacaktır. "Deprem felaketinin açtığı yaraları sarmakta olduğumuz zorlu süreci dayanışma içinde atlatacağımıza inanıyorum. Türk dünyası olarak birliğimiz gücümüzdür"* demiştir (T.C. İletişim Başkanlığı, 2023).

Sonuç

1992'de Türkiye'de tüm Türk devletlerinin bir zirve için bir araya gelmesi ile başlayan süreç; Türk devletlerinden oluşan bir Türk Birliği'ni oluşturma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. 2009 yılında Türk Konseyi olarak da adlandırılan Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulması bir dönüm noktası olmuştur. 2021 yılında 2040 Vizyon Belgesi'nin kabul edilmesi ise bir diğer önemli gelişmedir. Türk Dünyası'nın bir araya gelmesine yönelik atılan bu adımların sahaya yansımaları Azerbaycan'ın Karabağ zaferi ile gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin verdiği destek ve bu desteğin diğer Türk Devletleri'ndeki etkisi, Türk birliğine giden yolda bir mihenk taşı olmuştur.

TDT'nin birlik ve dayanışmasını güçlendiren bu gelişmelerin ardından, bu işbirliğini ortaya koyan bir hadise de 6 Şubat 2023'te Türkiye'de yaşanan depremdir. Türkiye; Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan merkezli 6 Şubat depremleri ile deprem gerçeği ile tekrar yüzleşmiştir. Doğal afetler noktasında en yıkıcı olanların başında depremler bulunmakla birlikte, Türkiye'nin aktif fay hatları üzerinde olması depreme her an hazırlıklı olmayı gerektirmektedir. Türkiye, yaşamış olduğu 6 Şubat depremleri sonrasında uluslararası toplumdaki çok önemli destekler almıştır. Birçok ülke ve uluslararası örgüt Türkiye'ye önemli desteklerde bulunmuştur. Türkiye'ye yardım elini uzatan ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında yer alan TDT'nin üye ülkelerinin desteği ayrı bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu TDT'nin deprem sonrası yardım faaliyetleri içerisinde yer alması teşkilat içindeki işbirliğini kuvvetlendirici bir etki sağlamıştır. TDT'nin deprem sonrası Türkiye'de yapmış olduğu 6 Şubat Depremleri konulu zirve, Türkiye'ye verilen desteğin önemini gösterilmesi açısından kayda değerdir. Bu zirve kapsamında üye ülkeler arasında entegrasyonu sağlayacak işbirliği olanakları ortaya çıkmış olup, işbirliğini geliştirici kurumsal yapıların kurulması konusunda ortak kararlar alınmıştır. Alınan bu kararların uygulanması hususunda TDT ülkeleri samimi bir tutum sergilemişlerdir. Bu aşamalardan sonra TDT gelecek dönemde bölgesel ve küresel politikada; alanında güçlü yapılara sahip bir uluslararası örgüt olma yolunda sağlam adımlarla ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

- Akçapa, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını". *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Amirbek, A. & Anuarbekuly, A. & Makhanov, K. (2017). Türk dili konuşan ülkeler entegrasyonu: tarihsel geçmişi ve kurumsallaşması. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3). 164-204.
- İpek, C.D. (2019). *Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi*, Nobel Yayınları, Ankara.

- Karaoğlu, O. (2022). “Orta Asya’da ABD-Çin-Rusya Rekabeti ve Türk Dünyasına Yansımaları”. *USAD*, 17: 135-158.
- Mammadlı, I. (2022). *Türk Cumhuriyetlerinin İşbirliği ve Sosyo-Ekonomik Potansiyeli Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Roy, O. (2018). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Sapıyev, Y. (2022). “Turkey and Turcic-Speaking States”. *Anadolu Strateji Dergisi*, 3(2):1-32.

Web Adresleri

- Da Wall, T. (2021) “In the South Caucasus, can new trade routes help overcome a geography of conflict” *Carnegie Europe*. 8 Kasım 2021. <https://carnegieeurope.eu/2021/11/08/in-south-caucasus-can-new-trade-routes-help-overcome-history-of-conflict-pub-85729> (Erişim tarihi: 18.07.2022).
- Graziosi, S. & Carafano, J. (2021) “Turkey’s risky Afghanistan strategy, *The Heritage Foundation*. 29 Eylül 2021. <https://www.heritage.org/middle-east/commentary/turkeys-risky-afghanistan-strategy> (Erişim tarihi: 15.04.2023).
- Kırım Haber Ajansı (2021) “Türk Konseyi, Türkmenistan’ın İstanbul'daki zirveye "gözlemci olarak katılımını" oy birliğiyle kabul etti” *Kırım Haber Ajansı*, 10 Kasım 2021, <https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/turk-konseyi-turkmenistan-in-istanbul-daki-zirveye-gozlemci-olarak-katilimini-oy-birligiyle-kabul-etti-346523> (Erişim Tarihi: 16.04.2023).
- Naumkin, V. (2021) “Türkiye, Türk dili konuşan halkları birleştirebilir mi?”. *Şarkul Avsat*. 19 Mayıs 2021. <https://turkish.aawsat.com/home/article/2980936/vitaly-naumkin/t%C3%BCrkiye-t%C3%BCrk-dili-konu%C5%9Fan-halklar%C4%B1-birle%C5%9Ftirebilir-mi> (Erişim tarihi: 02.03.2023).

- Tomar, C. (2021). “Türk Dili Konuşan Ülkelerden Türk Devletlerine”. *Anadolu Ajansı*. 15 Kasım 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dili-konusan-ulkelerden-turk-devletlerine/2421214>, (Erişim tarihi: 15.04.2023).
- Türk Devletleri Teşkilatı Zirvesi. Cumhurbaşkanı Erdoğan: Afetlerle mücadelede iş birliğini artırmalıyız. *Hürriyet Gazetesi*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-devletleri-teskilati-zirvesi-gundem-turkiyedeki-deprem-felaketi-42235144> (Erişim tarihi: 05.04.2023).
- Türk Devletleri Teşkilatı Olağanüstü Zirvesi Ankara Bildirisi yayımlandı. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turk-devletleri-teskilati-olaganustu-zirvesi-ankara-bildirisi-yayimlandi> (Erişim Tarihi 20.04.2023)
- Türk Devletler Teşkilatı (2021), “Türk Devletler teşkilatı organizasyon tarihçesi”. <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>. (Erişim tarihi: 04.04.2023).
- Türk Devletler Teşkilatı (2009), Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi'nin kurulmasına dair Nahçıvan anlaşması. <https://www.turkkon.org/tr/temel-belgeler>, (Erişim Tarihi: 04.04.2023).
- Türk Cumhuriyetleri, yardımlarıyla depremde Türkiye'nin yanında oldu, *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/turk-cumhuriyetleri-yardimlariyla-depremde-turkiyenin-yaninda-oldu/2839033> (Erişim tarihi: 05.04.2023).
- Türkiye Dışişleri Bakanlığı. Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

BU DEFA ENKAZ SAHNEDE: N. TANER BÜYÜKARMAN'IN GERİYE KALAN OYUNUNDA DEPREM VE TARİHSELLİK

**This Time Wreck is on the Stage: Earthquake and Historicity in
N. Taner Büyükarman's Geriye Kalan Play**

Araştırma Makalesi • Research Article

Arş. Gör. Ali KARAHAN

Tarsus Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

alikaarahan@tarsus.edu.tr

0000-0002-5199-7272

Geliş Tarihi/Received: 17.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 16.05.2023

Atıf/Citation

Karahan, A. (2023). Bu Defa Enkaz Sahnede: N. Taner Büyükarman'ın Geriye Kalan Oyununda Deprem ve Tarihsellik. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 177-198.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Bir tiyatro çeşidi olan tarihsel oyun, geçmişin araçsallaştırılıp insanın sahnedeki durumuna dış gerçeklik olarak giydirildiği ve çevre olarak tarihî olsa dahi içerikte çağdaş olanı yakalayan edebi türdür. Yalın tarihin tekrarı ve olayların aktarımı değil sahilin peşine düşerek edebiyatın zevk değerleriyle oluşan tarihsel oyun, tema ya da izlek olarak insanları derinden etkilemiş olayları da seçebilir. N. Taner Büyükerman'ın *Geriye Kalan*'ı da aynı fay hattında farklı çağlarda gerçekleşmiş ve büyük yıkımlara sebep olmuş üç depremi konu edinir. Depremlerin yarattığı üç farklı enkaz vardır: Ayasofya'nın kubbesi, Topkapı Sarayı yıkıntıları ve Değirmendere Sahili'ndeki bina göçüğü. Bu enkazlar etrafında ise insanın fiziki sarsıntı karşısında büründüğü duygusal ve eylemsel hâller sergilenir. Doğu Roma devrinde, 558 yılındaki depreminin ardından Ayasofya'nın kubbesi yeniden yükseltilmeye çalışılırken akıl ve taassubun çatışması, Osmanlı İstanbul'unda, 1509 yılındaki depremde sarayın yıkıntılarındaki yağma/hırsızlık girişimi ve 1999 depreminde Gölcük'teki enkazda ise hayat kurtarmak uğruna umut, merhamet ve karamsarlık duygularıyla gelgitler yaşayan insanlar seyredilir. Nihayetinde hangi çağda olursa olsun geriye kalan, depremlerin bıraktığı izler ve insanın acı karşısında edindiği unutkanlıktır. Bu çalışmada, *Geriye Kalan* oyunu, depremin insan zihninde yarattığı yıkımı tazelemek değil, dikkatleri bu felaket karşısında edinilen geçmiş deneyimlere ve enkaz etrafında beliren insan durumlarına çevirmek açılarından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Tiyatrosu, Tarihsel Oyun, Deprem, N. Taner Büyükerman, *Geriye Kalan*.

Abstract

The historical play, a type of theater, is a literary genre in which the past is instrumentalized and dressed as an external reality to the human situation on the stage, and which captures the contemporary in content even if it is historical in environment. The historical play, which is not simply the repetition of history and the transmission of events, but the pursuit of authenticity and the taste values of literature, can also choose events that have deeply affected people as themes or themes. N. Taner Büyükerman's *The Remainder/ The Geriye Kalan* is about three earthquakes that occurred on the same fault line in different eras and caused great destruction. There are three different wreckages created by the earthquakes: Hagia Sophia's dome, the ruins of Topkapi Palace and the building collapse at Değirmendere Beach. Around these wrecks, the emotional and actional states of human beings in the face of physical shaking are exhibited. In the Eastern Roman period, the clash of reason and fanaticism while trying to raise the dome of Hagia Sophia after the earthquake of 558, in Ottoman Istanbul, the looting/theft attempt in the ruins of the palace in the earthquake of 1509, and in the wreckage in Gölcük in the 1999 earthquake, people who experience the ebb and flow of hope, compassion and pessimism in order to save lives are observed. In the end, regardless of the era, what remains are the traces left by earthquakes and the forgetfulness that humans acquire in the face of pain. In this study, the theatre

Remaining/Geriye Kalan will be examined in terms of not renewing the destruction caused by the earthquake in the human mind, but turning attention to the past experiences gained in the face of this disaster and the human situations that appear around the wreckage.

Keywords: Turkish Theater, Historical Play, Earthquake, N. Taner Büyükarman, *Geriye Kalan*.

Giriş

Tarih boyunca gerçekleşen vakaları değerlendiren, geçmişin olup bitenlerini ve kişilerini bir dekor olarak sunan, deneyimleri, çatışmaları ve sorunlarıyla insanın mazi düzleminde ele alan tiyatro türüne tarihsel oyun denir. Bu edebî tür ayrıca “tarihî piyes, tarihî-millî dram, hâile-i tarihiyye, tarihî temâşâ, tarihî hâile, tarihî oyun, tarihî ve millî fâciâ vakıa-i millî- tarihî piyes, fâciâ-i tarihiyye, tarihî ve ciddî piyes, millî ve tarihî piyes” (And, 1971, s. 146) gibi kavramlarla da ifade edilmiştir. Sahnenin tarihsel arka plana dönüştüğü tiyatro metinleri, gereçleri dram sanatı içerisinde yoğurarak ortaya koyar. Fakat tarihten, tarihçilikten farklı olarak gerçeğin değil inandırıcı olanın, sahilğin peşindedir (Aristoteles, 2017, s. 30-31). Ayrıca tarihsel oyun anlatıcısı, toplumun siyaset, kültür ve sosyal birikimini oyun içerisinde işleyerek geleceğe taşıdığından geçmiş sadece araçtır (Şengül, 2002, s. 52). Bu nedenle konusu geçmişe dönük olsa da tarihsel oyun insanın evrensel sinir uçlarında gezindiğinden ve ürünü olduğu çağı göz ardı etmediğinden daha çok bugünle ilgilidir.

Tarih, kriz anlarında, büyük etkiler yaratan doğal ve toplumsal felaketlerde felah bulmayı kolaylaştıran bir olgudur. Çünkü deneyime dayanmak, geçirilen badireyi yeniden değerlendirmek mevcut zorluk için referans yaratabilir. Tarihsel oyunlar, bu minvalde büyük değişim/dönüşüm devirlerini içerir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilanı sonrası dönemlerde bu tarz metinlerin yazılma sıklığının artmasının sebebi biraz da bahsi geçen özelliştir (Şengül, 2009, s. 1933). Böylece tarihin sunduğu çok boyutlu açılımlar ve meşrulaştırma gücü tiyatroyu da zenginleştirir.

Tiyatro, her şeyden önce yaşamı konu alan (Strowsky, 1946, s. 13-15) ve canlılığın çekirdeğini oluşturan insanın etrafında dönen (Nutku, 1983, s.

1) bir kurgu barındırır. Tarihin de çatışmalarla, tesirli doğa olaylarıyla, ekonomik ve siyasal gerilimlerle dolu oluşu, onu dram sanatının odağına yerleştirir. Çünkü yaşam nihayetinde tüm bu sayılanlardan müteşekkildir. Tiyatro bir devinim ve etkin mücadele alanı ister, bu da tarih olgusunun bütününde vardır. And, tarihsel oyunu tanımlarken, edebî türün geçmişte değişimler doğuran büyük olaylara dayanmasından ve tarihsel malzemeyle çağdaş konuları ele almasından bahseder (1973, s. 786). Doğal olarak tarihsellik tiyatro için, amaç olmaktan çok amacı destekleyen ve hazırlayan bir araçtır. Tarihsel oyun, tarihin yarattığı imkânı da sahneye aktararak çağdaş insanın gerilim, dönüşüm ve bunalımlarına eğilir. Ortaylı (2001), tarihsel oyun hakkındaki şu ifadeleriyle bir söylem ve içerik analizi yapar:

Tarihi tiyatro oyunları, kalitesinin yüksekliği ölçüsünde, yazdıkları dildeki tiyatro edebiyatının görkemini arttırmıştır. Özellikle toplum ve düşünce hayatında büyük devrimlerin yapıldığı, daha başka bir deyişle insanların yaşadıkları toplumun doğal değişimini bilinçli bir biçimde yeniden değiştirdikleri çağdaş tarihe bakış yeni boyutlar kazanmıştır. Siyasal bilince sahip bir toplumun yazarı tarihi tiyatro ve roman alanında da güçlü eserler vermiştir. Tersî söz konusu ise, yani bir toplumda tarihi tiyatro ve romanlar güçsüzse bu o toplumda siyasal düşüncenin de güçsüz ve gelişmemiş olduğunun bir göstergesidir (s. 151-152).

Geçmiş olayların yansıtıldığı tarih kaynaklarının göreceliliği yanında, edebî bir tür olan tiyatronun da gerçek olaylara bire bir bağlı kalması anlamsız bir beklenti olur. Edebiyatın kendi gerçekliğini yaratması başat özelliğidir. Tarihsel oyun gerçekten kök alır, fakat sadakati kendi kurguladığı ve sanatla yoğurduğu gerçekliğedir. Bu nedenle tarihsel tiyatro için geçmişe uygunluk değerlendirme unsuru olamaz (Şener, 2003, 132). Benzer şekilde Schiller de "trajedi, tarih gibi olayları hakikate uygun bir şekilde tespit etmez, tarih gibi yalnız neden ve nasıl olduğunu bildirmez, onun gayesi: olanı duyurmak, insanları olaylar karşısında hayran bırakmaktır" sözleriyle tarih ve tiyatronun ayrımını vurgular (aktaran Kaya, 2007, s. 246; Taşer, 1953, s. 26). Aslında sanatçı yeni ve özgün olanın peşindedir. Bu nedenle de realiteye körü körüne bağlı kalması onun namına olumsuz bir çıkış olur. Çünkü edebî metinde,

tarihsel tiyatrodaki, tarihi/gerçeği yazmak yerine tarihi/gerçekliği yaratmak esas alınır. Tiyatro, olayları aynı şekilde aktarırsa, yazarın söylediği veya söyleyeceği yeni bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Böylece basit bir tekrarın, kopyanın ötesine geçemeyen oyun, insana, insan etrafında dönen olaylara, kapsayıcı zamana ve şekil veren mekâna yeni bir çıkarım getiremez. Fakat bu tarihsel olanın bütünüyle göz ardı edileceği anlamına gelmez. Metnin inşa ettiği inandırıcılığı tarihî kişi, olay veya mekânlara istinaden sağladığı unutulmamalıdır. Tam bu noktada tarihî unsurlarda seçicilik de söz konusudur. Çağdaş insanın ilgisini sahneye çekmek ve onu etkilemek (Asena, 1963, s. 2-3) tarihsel oyunun vazgeçilmezidir. Bu da ancak tarihin donuklaşmış, rengini kaybetmiş unsurlarını sahne ışığı altında canlandırarak olur. Tiyatro, tarihin katmanlarında bulunmayan canlılık boyutunu, aktarılan kişi veya olaylara kazandırabilir (Asena, 1993, s. 50-51). Ancak bu, oyun yazarının kişiliğinin, dünyayı kavrama biçiminin, değerler bütünüünün ve birikiminin süzgecinden geçerek olur.

Sarsıcı Bir İzlek Olarak Deprem

İnsan kalabalığı üzerinde derin izler bırakan olayların zaman geçtikçe tarihe mal olması vakıdır. Depremler de yarattıkları büyük çaplı yıkımlarla kolektif ve bireysel hafızada yer edinir. İnsan unutkanlığının önüne geçmek için tarihî depremlerin sebebiyet verdiği olumsuzlukları akıllarda diri tutmak edebî eserlerle sağlanabilir. Bu, kişiye geçmiş kayıpların yenilenmesinin önüne geçmek veya onları en aza indirmek için harekete geçeceği gayreti ve alacağı tedbiri düzenleyecek bilgiyi verebilir. Fakat edebî eserin felaketler karşısında üstleneceği en önemli görev, onu sanatın etki gücünün çeperlerine alarak duygu yoğunluğu içerisinde zihinlerdeki canlılığını muhafaza etmektir. Böylece insan, yitirmenin acısını daima hisseder ve tekrarının yaşanmaması için çaba gösterir.

Anı, şiir, roman, hikâye, tiyatro ve diğer edebî türlerde depremin izlek olarak kendine yer bulması son derece doğaldır. Çünkü insan üzerindeki sarsıcı sonuçlarıyla deprem, edebiyatın yarattığı estetik dikkatle kalıcılık yakalayabilir. Bu da merhameti, empatiyi, zorluk karşısında vücuda gelen birlikteliği ve yardımlaşmayı doğurur. Unutulmaması gereken bir diğer nokta

ise böylesi felaketler öncesinde önlem almak için gereken girişim gücünün ve bilgisinin metinler maharetiyle somutluk kazanabileceği meselesidir.

Tevfik Fikret'in kaleme aldığı "Verin Zavallılara" şiiri, deprem denildiğinde akla ilk gelen edebî metinlerdendir. Balıkesir depremini konu alan şiirde, çökmek üzere olan evleriyle ve evlerin önünde mahzun, yardıma muhtaç hâldeki kadınlarıyla bir köyü, kederli bir manzara olarak betimler (Dayanç, 2007, s. 132). Bu metinde edebiyat, duygu ve düşünceleri etki gücü yüksek, estetik kaidelerle ve anlam katmanları birden fazla şekilde aktararak toplum hayatını yansıtmadaki işlevini konuşturur. Çünkü deprem, toplumlar üzerindeki yüksek tesiriyle sosyal tarihin bir parçasıdır. Hâliyle edebî esere konu olması beklenen bir durumdur. Yine Fikret tarafından kaleme alınan "Aydın Felâketzedegânı İçin" (Demiryürek, 2003) de gayet gerçekçi sahnelerle insanın vicdanını harekete geçiren ve merhamet duygusu uyandıran bir şiirdir. Ayrıca 1894 İstanbul depremi ise Halid Efendi'nin "Hareket-i Arz Destanı" başlıklı metnine konu olur (Küçükalioglu Özkılıç, 2011, s. 269).

Deprem izleği, Yiğit Bener'in *Kırılma Noktası* ve Latife Tekin'in *Unutma Bahçesi* romanlarının yanı sıra Ömer Seyfettin'in "Sultanlığın Sonu", Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın "Çiçeklerin Düğünü", Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Erzurumlu Tahsin"¹, Samim Kocagöz'ün "Yolun Üstündeki Kaya", Sait Faik Abasıyanık'ın "İkinci Mektup", Aziz Nesin'in "Hayvan Deyip Geçme", Orhan Duru'nun "Yataktan Nasıl Düştüm", Hakan Şenocak'ın "Sevgili Nefret"² ve Erendiz Atasü'nün "İncir Ağacının Ölümü" hikâyelerinde de yer bulur (Polat, 2015). Bir de Ali Ömür Ulusoy'un *Rasat*

¹ Tanpınar'ın Erzurum'da olduğu sırada depreme yakalanması, depremin onda yarattığı duygular ve Erzurumlu Tahsin ile karşılaşması hakkında detaylı bilgi için bakınız: Dayanç, M. (2006). Atatürk'ün "Sonbahar Seyahatleri", "Erzurum Depremi" ve Ahmet Hamdi Tanpınar, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3).

² Depremin hikâye kişisi Ali Bey üzerinde yarattığı sarsıntılar ve Ali Bey'in yaşadığı müddetçe hissettiği vicdan duyguları için bakınız: Güneş, M. (2017). Hepimiz İnsanız, Ama Vicdanımız da Var: Vicdanın Sesini "Bi Sevmekten... Bi Ölümden...", "Sevgili Nefret", "Unutulan" ve "Geç Kalan Adam"ın Öyküsü", Hikâyelerinden Dinlemek. *Journal of Turkish Studies*, 12(22).

Zamanı adlı oyunu, N. Taner Büyükarman'ın *Geriye Kalan*'ına benzer şekilde deprem izleğini tiyatro türünde ele alır.

N. Taner Büyükarman'ın Oyun Yazarlığı ve Geriye Kalan Adlı Tiyatrosu

İzmit doğumlu olan yazar Büyükarman, tiyatro ile ilk kez İzmir'de yükseköğrenim gördüğü sırada tanışır. Daha sonra Kocaeli Bölge Tiyatrosu'na girer. Tiyatro Birikim için oyunlar yönetmeye başlayan yazar, kaleme aldığı "İlkel ve Düşne" adlı çocuk oyunuyla 1998 yılında Aliğa Belediyesi'nin düzenlediği 23 Nisan Çocuk Oyunu Yazma Yarışmasında ikincilik ödülüne layık görülür. Ayrıca "Küçük Mucizeler" ve *Huzursuzlar Evi* isimli radyo oyunları TRT'de seslendirilir ve "Asla Bilemezsin" ise TRT "Radyo Tiyatrosu" dalında mansiyon ödülü kazanır. Bunların dışında Büyükarman 2011'de Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği "Deprem" konulu oyun yazma yarışmasında *Kurtarıcılar/Geriye Kalan* oyunuyla ikincilik, 2012'de Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen "Karagöz Oyunu Yazma Yarışması"nda "Karagöz'ün Dedektifliği" adlı oyunuyla birincilik, 2013'te Eskişehir Valiliğinin düzenlediği "Uluslararası Oyun Yazma Yarışması"nda *Kumdan Şehir/Yunus Benem* adlı oyunuyla ikincilik, yine 2013 yılında Bursa Osmangazi Belediyesi'nin düzenlediği "Feraizcizade Mehmet Şakir Oyun Yazma Yarışması"nda *Mansur'un Küpesi* adlı oyunuyla birincilik ve 2014'te ise Ahi Evran Üniversitesi tarafından düzenlenen "Uluslararası Oyun Yazma Yarışmasında" *Ahiler Zamanı* adlı oyunuyla ikincilik ödüllerini kazanır (Büyükarman, 2019).

Tarihin içerisinde meydana gelenlerin çağdaş olanı tanımladığını düşünen yazar metinlerinde, yazılan geçmiş dökümünün dışındaki gerçeği takip eder. Tiyatroları tek bir hikâye yerine birbirleriyle bütünü oluşturan farklı sahnelerden oluşur. Yazarın eserleri, bu tarafıyla gelenekli sahne sanatlarına yakınlaşırken, muğlak ve değişken postmodern zaman ve mekân algısını da benimser. "Dil oyunları, yanlış anlamalardan doğan karışıklık, hızlı sahne geçişleri onu Haldun Taner ve Memet Baydur'un yazarlık geleneğine bağlar. Oyunları kalabalık kadroludur. Geçmişin ve bugünün

kadri bilinmemiş, köşede kalmış ancak kendi içinde büyük trajediler yaşamış insanlarını yazar” (Büyükarman, 2019).

Geriyeye Kalan da Doğu Roma, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde meydana gelen Marmara Depremi’ni ve sarsıntısıyla yıkılan yapıları aynı metinde birleştirir. Anlaşıldığı üzere aynı fay hattında farklı zamanlarda oluşan depremle ortaya çıkmış üç farklı enkaz ve bu enkazlar etrafında dönen kurgu *Geriyeye Kalan* ile sahneye taşınır. Kişiler, Ayasofya’nın, Topkapı Sarayı’nın ve bir apartmanın yıkıntıları altında değerli bulduklarını kurtarmaya girişir. İnsan yaşamının yanı sıra bilim ve sanat da oyun boyunca öne çıkar. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nin 2011 yılında düzenlediği “Deprem” konulu oyun yazma yarışmasında ikinciliğe layık görülen *Geriyeye Kalan*, iki perde, on bir sahneden oluşur. Ayrıca “1999 Marmara depreminde ve bütün depremlerde hayatlarını kaybedenlerin anısına ve geride kalanlara...” (Büyükarman, 2014, s. 5) ithafıyla açılır.

Ayasofya’nın Kubbesini Yükseltmek Yahut Akıl ile Taassubun Mücadelesi

557 yılında gerçekleşen Konstantinopol depreminin etkisiyle hasar alan ve 558’deki sarsıntıyla çöken Ayasofya’nın büyük kubbesi ve doğu tarafındaki yarım kubbe (Demirkent, 2005, s. 133) ikinci sahnede enkaz şeklinde belirir. Enkazın çevresinde Kumandan Valens, Matematikçi Tiberius ve kölesi Heraklit vardır. Biraz sonra ise bu kadroya Mimar İsidorus katılacaktır. Bu kişiler, farklı niyet ve yöntemler sunarak Ayasofya’nın kubbesini yeniden inşa etmek ve içerideki enkazı dışarı atmak ister. Ortada depremin zarar verdiği mukaddes bir tapınma yeri ve kubbe çöküntüsü vardır. Aynı amaç uğruna farklı yöntemleri ileri sürerek birbirleriyle de mücadeleye girişen tiyatro kişileri, kişiliklerini de seyirci veya okuyucu gözünde kurgular. Matematikçi Tiberius, akılcı ve bilime güvenen bir hesap uzmanı, Kumandan Valens kubbeye çatı diyecek kadar bilgisiz bir asker; Mimar İsidorus Ayasofya’nın ilk mimarı olan İsidorus’un yeğeni ve kubbenin inşasının ancak yapının tamamen yıkılıp yeniden yükseltilmesiyle mümkün olacağına inanmakta ve sahibi tarafından ünlü filozofa atfen bu isim verilmiş köle; Heraklit ise bağınaz ve Ayasofya’nın Tiberius’un elinden kurtulması gerektiğini düşünen biridir.

Daha ilk konuşmalarda Tiberius, kubbenin matematiksel bir kusurdan dolayı yıkıldığı düşüncesini belirtir. İsidorus ise Ayasofya'nın yıkılıp daha mükemmel bir hâlde yeniden inşa edilmesini ve böylece büyük bir mucize yaratacaklarını ileri sürer. Ama Tiberius mucize peşinde koşmayı önemsemez, yapının bu hâliyle de kurtarılabilceğini savunur:

TİBERİUS Önemli olan durmadan mucize peşinde koşmak değil ki! Önemli olan... Neyse... Heraklit, ip! (Heraklit ip getirmeye koyulur.)

İSİDORUS Devam edin, nedir sizce önemli olan..? Mucizelere inanmıyor musunuz yoksa?

TİBERİUS Sorun o değil! Sadece burayı yıkmak istemenize inanamıyorum.

(...)

İSİDORUS Zaten yıkılmış, görmüyor musunuz?

TİBERİUS Yıkılan yalnızca merkez kubbe!

İSİDORUS Yan kubbelere ne diyeceksiniz? Bir tanesinin neredeyse yarısı gitmiş. Eksedralar hasarlı, duvarlar çatlak...

TİBERİUS Hâlâ kurtarılabilir.

İSİDORUS Kim kurtaracak! Tanrı aşkına, İsa Mesih'ten başka kim Aya Sophia'yı kurtarabilir ki? (Büyükarman, 2014, s. 14).

Deprem ve Ayasofya'nın gördüğü zararla ilgili tarihî gerçeğe sadık kalan yazar, hasarın giderilme sürecinde olup bitenleri açıklık olarak görenek kurgular. Nihayetinde kubbeyi ayağa kaldıracak olan gerçekte Mimar İsidorus olmasına rağmen, tarihsel oyuna göre bu fikir ve yöntem Matematikçi Tiberius'tan mülhemdir. Tiberius akıl ve bilimin ışığıyla Mimar İsidorus ve köle Heraklit'in kör inancını ve saplantılarını yenecektir:

İSİDORUS Azizlerin dualarıyla o depremi ucuz atlatmıştık.

TİBERİUS Bu kez ucuz atlatılmadı ama...

İSİDORUS Demek ki birileri yeterince dua etmiyor.

TİBERİUS Belki de birileri matematiği yeterince ciddiye almıyor. (Büyükarman, 2014, s. 15).

Tiberius “O halde, biz de kubbeyi havaya çizeriz” (Büyükarman, 2014, s. 16) sözleriyle hareketini, ilk adım olarak kubbenin ölçüm planının güçlü askerler tarafından fırlatılan oklara takılı iplerin yukarıdan sarkıtılarak yapılması, ikincide ise bu ölçüme bağlılıkla kubbeyi kurmak şeklinde ortaya koyar. Matematikçi âdeta boşluğa bir kubbe çizmenin peşindedir. Fakat İsidorus ona ve bu yönteme güvenmez, hatta “İskeleyi de bulutlara mı tutturacaksınız?” (Büyükarman, 2014, s. 16) diyerek alaya alır. Tiberius ise artık zihni hedefe kilitlenerek, Ayasofya ve inşa süreci hakkında yazılan kaynakları ve binanın altındaki mahzenleri araştırmaya koyulur.

Ön planda “İSİDORUS Kumandan şu küflü iplerle Aya Sophia’yı kurtaracağınıza öyle inanıyor ki sizin için bayağı bir endişelendi. / TİBERİUS Belki de sizi gördüğü için endişelenmiştir.” (Büyükarman, 2014, s. 32) sözleriyle ve benzeri şekillerde atışan Matematikçi Tiberius ve Mimar İsidorus’un arasındaki çatışma görünürken, esasında arka planda bağnaz köle Heraklit, sahibi akılcı Tiberius’a kinlenmektedir. Bu iki kişi üzerinden sahneye, kör inancın akı ve özgür düşünceyi engellemeye çalışması, devamlı niyetleri sorgulama ve yargılama girişimleri yansır.

Tavandaki boşluktan sarkan ipler yardımıyla yapılan ölçümle zihninde ve kâğıt üzerinde kubbeyi iyice canlandıran Tiberius, kumandan tarafından sorulan “Bütün bu ölçümlerle varmak istediğiniz nedir? Neyi ölçüyoruz?” sorusuna “Kubbenin yüksekliğini ve çevresini. Oradan çapını ve hacmini hesaplayacağız. Sonra kubbeyi inşa edeceğimiz tuğlalarla üzerini kaplayacağımız kurşunun ağırlığını bulacağız. Kubbeyi taşımak için yukarıya kaç kaburga koymalıyız? Hangi sıklıkta ve hangi açılarla?” (Büyükarman, 2014, s. 36) cevabını vererek izleyeceği yolu ve hesap çalışmalarındaki amacı açıklar. O, aklın derin kuytularında bilginin ışığıyla gezinerek yaratıcı fikirler bulmanın peşindedir. Ne Mimar İsidorus gibi hesapsız, tez canlı ve peşin hükümlüdür ne de köle Heraklit gibi taassubun gölgesindedir. Bu çıkarım ve Tiberius’un niyeti, Mimar İsidorus’a karşı sarf ettiği şu sözlerle de somutlaşır:

... Burada mucize filan yok! İnsan aklının, dehasının, bilimin harikulade ışıltısı var. Şimdi burayı yıkalım diyorsun, yok edelim... Bütün bir insanlığı yok etmekten ne farkı var bunun. Böyle bir barbarlığa kim sessiz kalabilir? Yaşadıklarımızın bir anlamı olsun istiyorsak, bizim aklımızdan, uygarlığımızdan yana geriye bir şeyler kalmalı. Geriye ya Aya Sophia kalacak, ya da bu enkaz. Şimdi söyle bakalım delikanlı senin tercihin hangisi? (Büyükarman, 2014, s. 63).

Bu düşünceler her ne kadar isabetli, özgün, geleceğe hitap eden, bilgiye dayalı ve derin bir izlenime sahip olsa da Matematikçi Tiberius'u öldürülmekten kurtaramaz. Heraklit için zekâsını Tanrı lütfu olarak görüp kullanmayı bilen ve kullandıkça da keskinleştiren Tiberius'un başarılı olması hüsrandır. Bu başarı, Heraklit'in aklı sıra dinin yenilgisinin, mukaddesatın çiğnenmesinin ve inancın zayıflığının göstergesidir. Heraklit, matematikle/bilimle övünen, güya imanı yok sayan ve aklın zaferini gözetken sahibi Tiberius'un isminin kutsal bellediği Ayasofya ile ebedileşmesini istemez. Köle, Tiberius'u hançerlemesini de “(Dua eder gibi) Senin ilahi sarayın için...” (Büyükarman, 2014, s. 65) sözleriyle meşrulaştırmaya kalkar. Fakat Tiberius aldığı yarayla yere düşse dahi, Kumandan'ın köle Heraklit'i öldürmesine müsaade etmez. Çünkü Kumandan okuma yazma bilmemektedir, aksine Heraklit her şeyi yazabilir. Onun bu yeteneği Ayasofya'nın kubbesinin yükselmesi ve içerideki enkazın dışarı çıkarılması için Tiberius'un yaptığı planın aksamadan devamını sağlayabilir. Tiberius Kumandan'ı “İtiraf et kumandan, okuyup yazamıyorsun. Hâlbuki Heraklit yazabilir. Söyleyeceğim her şeyi, şu anda yalnız o kaydedebilir. Fazla bir zamanım kalmadı. Eğer onu şimdi öldürürsen, bildiğim her şey benimle birlikte yok olacak. O yüzden bırak yaşasın.” (Büyükarman, 2014, s. 65) sözleriyle ikna etmeye çalışır. Ardından da hesaplarının sonucunda kubbe yapımının başarıyla sonuçlanmasını sağlayacak planını Heraklit'e yazdırır.

Tiberius ölse dahi, kör inanca karşı yenilmez. Çünkü matematiksel işlemleri sonucunda kubbe başarıyla yenilenecektir. Kölesinin de Ayasofya'yı kurtarmak istediğini bildiğinden, bu konuda ona güvenir. Hatta Kumandan'ın merakı üzerine “Burayı kurtarmak istiyorum çünkü burası benim için bilimin, bilgeliğin okulu. Onun içinse bütün bunların zerrece

önemi yok! Haklıydınız, köleler efendilerinin dinine inanmıyor. İşte o yüzden, ikimiz de farklı nedenlerle burayı kurtarmak istiyoruz.” (Büyükarman, 2014, s. 67) cümleleriyle Heraklit’le ayrılıklarını ve bilimle yobazlığın uyumsuzluğunu vurgular. Notlarının Mimar İsidorus’a verilmesini de vasiyet ederek, kubbenin yenileceğine gayet emin ve Ayasofya’da son nefesini vermekten mutlu bir şekilde gözlerini yumar.

Haritanın Peşinde Yahut Topkapı Sarayı Yıkıntılarından Çıkan Sanat

Oyunun ikinci enkazı Topkapı Sarayı’nın yıkıntılarıdır. 1509 yılındaki İstanbul’da gerçekleşen büyük deprem, yarattığı sarsıcı yıkım ve getirdiği çok sayıda ölüm sebebiyle kıyamet-i suğra (küçük kıyamet), olarak adlandırılmıştır; zaten oyunda da korsanlar depremi bu şekilde tanımlar. Bu deprem hem tarihî hem de edebî metinlerde geniş yer bulmuştur. Örneğin depreme şahit olan Edirneli Rûhî (Menage, 1976, s. 311-333) ve çağdaşı Kemal Paşazâde (1997, s. 279-280), eserlerinde depremin tesiri, sonuçları, yerle bir olan binalar ve can kayıpları hakkında bilgi verirler. Büyükarman da bu tarihî depremi nirengi noktası olarak oyunun bir kısmını Topkapı Sarayı enkazı etrafında kurgular. Böylece tiyatro tarihsel olana dayanır. Metin bu noktadan itibaren de farklı bir zamana aynı fayda ve şehirde meydana gelmiş farklı bir depreme ve farklı bir enkaza odaklanır.

İshak Reis, Seydi Ali ve Deryabey isimli korsanlar, sarayın yıkıntıları arasında “Venedikli Kristofer Kolon nam keferenin Padişahımız Bâyezid-i Sani hazretlerine sunduğu çok nadide bir haritayı” (Büyükarman, 2014, s. 21) aramaktadır. Sıradan zamanlarda sarayın duvarlarını dahi göremeyecek olan bu kişiler, depremden dolayı boşaltılmış hazirede enkaza ip sarkıtarak girer ve ganimet peşindeki yağmacılar gibi kıymetli eşya peşindedirler. Kaşif Kolomb’un “Yeni diyarları Osmanlı ülkesi ve Dar-ül-İslam adına keşfetmek” (Büyükarman, 2014, s. 22) niyetiyle II. Beyazıt’ın hamiliğini kazanmak için sunduğu harita, korsanların talan etmek istedikleri eşyadır. Ayrıca korsanlar, aralarında konuşurken 1509 “İstantinbol”da olan depremin getirdiği yıkım hakkında da bilgi verir: “Tekmil surlar, camiler, minareler yıkılmış da, Topkapı’sı nasıl ayakta kalsın? Bütün deniz suları bilem sokaklara yürümüş.

Yalnız maşallah bir tek Ayasofya Camii dimdik ayakta!" (Büyükarman, 2014, s. 25).

Korsanlar haritanın muhafaza edildiği sedef nişaneli kutuyu ararken birinin geldiğini çıkan sestən anlar ve kandilleri söndürerek saklanırlar. Sahneye giren padişahın eski soytarısı, yeni kethüdası cüce Siyami'dir. Rumluktan ihtida etmiş Siyami, korsanları karşısında görünce önce panikler, daha sonra o da kandilini söndürerek karanlıktan yararlanıp kaçma girişiminde bulunur fakat başarılı olamaz. O da tıpkı denizciler gibi depremden istifade sarayın enkazını yağma etmeye, hedefine koyduğu değerli eşyaları çalmaya gelmiştir. Aklına hiç getirmediği ise yıkıntılar arasında yalnız olmayacağıdır. Siyami'nin ağzından depremin saray erkânına tesiri şu şekilde aktarılır: "Zelzele-i kübradan sonra, Padişah efendimiz berdevam zelzeleden usanıp tekmiil haremiyle beraber Edirne'deki 'Eski Saray'a revan olunca, biz sair kullar da sarayın bahçesindeki çadırlarda kalakaldık." (Büyükarman, 2014, s. 40).

Korsanlar, "silahsız ümmet-i Muhammed'e el kaldırmak caiz değildir" (Büyükarman, 2014, s. 42) diyerek Siyami'nin canını almaz. Fakat aralarındaki konuşmalardan, ganimet peşinde olduklarını ve Cerbe adasından geldiklerini ağızlarından kaçıırırlar. Cücenin de ısrarı ve yardım teklifiyle, yağma işine Siyami'yi de ortak etmek zorunda kalırlar. Korsanların "Üstünde Frenkçe tasvirler ve yazılar olup yıllar evvel patrikhaneden bir papaz eliyle padişaha sunulmuş" (Büyükarman, 2014, s. 43-44) haritayı aramaktaki maksatları, Hint kıyılarına kestirme yollar gösteren bu harita vasıtasıyla Kolomb'un da bilinmeyen denizlere sefer ettiğini bildiklerinden, tıpkı onun gibi yeni yerlere varmaktır. Siyami ise Latince, Yunanca gibi dillerde okur-yazar olma yeteneğiyle yardımını teklif ettiği korsanlardan, "Kusursuz zânaâtın, acayip bir mahâretin, bambaşka bir hünerin" ürünü olan Batılı ressamların eserlerini diler. Fatih Sultan Mehmet Han'ın "Avrupa tekniğiyle nakşedilmiş, sahici gibi duran" (Büyükarman, 2014, s. 46) portresini de alıp Venedik'e kaçmak, bu eserleri orada satmak niyetinde olan Siyami, bunları "Bâyezid Han'ın görmeye dahi tahammül edemediği, bu sebeple de yok edilmesi için emir verdiği tuhaf minyatür resimler" (Büyükarman, 2014, s. 45) olarak tanıtır.

Göçüğe sarkıtılan Siyami, haritayı bulamaz. Korsanlar aralarında konuşurken Muradi Reis tarafından gönderildiklerini de ağızlarından kaçıır. Siyami, onları eli boş bırakmamak ve korsanlar vasıtasıyla topladığı ganimeti dışarı çıkarmak için padişah suretine bakmayı caiz bulmadıklarından örtüyle kapalı duran tabloyu Seydi Ali, İshak Reis ve Deryabey'e sunar: "Eğer kabul ederseniz bu sizindir. İşte size en büyük ganimet! Bunu Galata'daki Cenevizli tüccarlara gösterirseniz, Muradi Reis'in size vereceği paranın bin kat fazlasını verirler. O parayla dilediğiniz hartiyi, dilediğiniz yerden getirtebilirsiniz." (Büyükarman, 2014, s. 76). Ayrıca Siyami'nin yanına aldığı Prokopius'un yazdığı eski bir Konstantiniye depreminde çöken Ayasofya kubbesinin bir matematikçi tarafından tadilatını anlatan şemaların varlığından söz edilmesi de oyunun diğer kısmına atıftır.

Nihayetinde Siyami'nin korsanlara örtü altından II. Mehmet'in portresi diye verdiği resmin bir kadına ait olduğu ortaya çıkar. Çünkü Gentile Bellini'nin tablosunu Siyami kendi için ayırmış, onları ise kandırmaya kalkmıştır. Amacı kıymeti bilinmeyen sanat eserlerini kurtarmak ve kendini bıraktığı dinin peygamberine affettirmektir. Korsanlar artık onun niyetinin veya sadakatının hangi dine olduğunun farkına varır ve onu geride bırakırlar. Siyami yalvarsa da onu yanlarına almazlar. Siyami ise enkazdan çıkardığı ve harita muhafazası sandıkları boş kutuyu geride kalmanın hıncıyla fırlatır. Meğer kutunun altında gizli bir bölmede harita parşömeni saklıdır ve kutu hasar görünce bu kâğıt dışarı çıkar. Siyami'nin kendini tutamayıp çaresizce Seydi Ali, İshak Reis ve Deryabey'in arkasından "Gizli bölmesi varmış! Gizli bölmesi varmış! Harti burada! İttifak bozulmadı!" (Büyükarman, 2014, s. 83) diye bağırmasıyla nöbetçiler sahneye girer ve onu yakalar. Oyunun bu kısmında korsanların argoyle karışık konuştuğu devrin İstanbul Türkçesi de dikkat çeken başka bir noktadır. Görüldüğü gibi yazar, 1509 depreminin, Bellini'nin Fatih tablosunun tarihsel varlığını ve bu mevzular etrafında muhtemel dönmüş olan olayları kurgular ve açıklık gördüğü yerlerden tiyatro sanatının esnekliğiyle bir metin inşa eder.

Zembereğin Sesi Yahut Hayat Kurtarma Umuduyla

1999 Marmara depremi, yıkıcı tesiri, verdiği zarar ve insanlar üzerinde bıraktığı menfi izler de düşünüldüğünde tarihî sarsıntılar arasında yerini

almıştır. Hafızalardaki yeri taze olan deprem, *Geriye Kalan* oyununun bahsi geçen sahnelerinde tarihsel arka planı, sonucunda şekillenmiş mekânı ve kişilerin durumlarını kuşatmasıyla izlek olarak belirir. Oyunun son enkazı, 1999 yılında olan Gölcük depremine aittir. Değirmendere Sahili yıkıntılar içerisindeyken, uzaktan rafineride çıkan yangının alevleri görünmektedir. Gönüllü kurtarma elemanları Erdem ve Nadir, 20'li yaşlarını deneyimleyen üniversite öğrencisidir. Ayrıca Erdem dağcılık kulübü üyesi olduğundan araç gereç takımlarıyla enkazın bir yarığında sarkık ipin ucundaki Nadir'i beklemektedir. Arzu ise anne ve babasını kaybetmiş on sekiz yaşında bir depremzededir. Fakat göçüğün başında ablasının kurtarılmasını ummaktadır. Bu defa depremin ardından ne bir yapının kurtarılması ne de değerli bir eşyanın bulunması söz konusudur, hedef bütün donatılmış çevreyi ve eşyayı var ederek/mümkün kılarak canlılığın özü olan insanın hayatını kurtarmaktır. Gençler, Arzu'nun söylemiyle "... bir kere de o mucize bizim başımıza gelsin. Niye hep başkalarına oluyor?" (Büyükarman, 2014, s. 8) diyerek insan kurtarmanın peşindedir. Depremin hem yakınlarını kaybetmiş depremzedelerin hem de muhtaç olanlara yardıma koşan fedakâr gönüllülerin üzerinde yarattığı olumsuz etki ve psikolojilerindeki yıpranma, sahneler boyunca sürer.

Moloz yığınları üzerinde Nadir'in "Orada kimse var mı? Sesimi duyan var mı?" (Büyükarman, 2014, s. 27) cümleleri yayılır. Depremzedeler ve kurtarıcılar için en sağlam dayanak umut duygusudur. Arzu, Erdem ve Nadir de Arzu'nun ablası için umutludurlar. Bir yandan da yardım beklemektedirler:

ARZU Yardım da gelmiyor.

ERDEM Gelecek. Herkes bir yanda uğraşiyor. Bütün arama kurtarmacılar, mağaracılar burada. Biz dağcılık kulübüdeniz. Zaten burası da dağ gibi. Yalnız burada aşağı tırmanıyorsun, göçüğe...

ARZU Ulaşamıyorsunuz ama...

ERDEM Ulaşacağız. Nadir bir yol bulur. Biraz tuhaf çocuktur, bazen acayip laflar eder ama hep bir yol bulur. Ne yapar eder bulur. (Büyükarman, 2014, s. 27)

Ölüm, yalnız maruz kalan kişinin hayatının sona ermesi değildir, aynı zamanda ölen kişinin yaşam dairesinde yer alan insanların anılarının, umutlarının ve sevgilerinin de yitimi anlamına gelir. Deprem sonrası kayıp yaşayan kişi, kontrolünü kaybeder ve kederin getirdiği bir karamsarlığa kapılır. Korkuları da artan depremezeler, günlük hayatta karşılaşmadıkları bir geçmişe/kayıplarıyla yaşadığı anılara dalma ihtiyacı ve dehşet bir üzüntü yaşar. Arzu da anne ve babasını yitirmenin hüznüyle ağlarken, annesiyle öngörülerinin dile getirir:

ERDEM Öğrenci misin sen de?

(Arzu başıyla onaylar.)

ERDEM Hangi bölüm?

ARZU Daha belli değil, sonuçları bekliyorduk.

ERDEM Bu sene başlayacaksın öyle mi?

ARZU Annem tıp kazanayım istiyordu. Ama şimdi buzların üstünde yatıyor. *(Ağlamaya başlar)* Eğer gömdülerse mezarını nasıl bulacağım? Bu nasıl bir felaket? (Büyükarman, 2014, s. 27)

Yine de hepsinin Arzu'nun ablasını enkazdan canlı çıkarmaya dair mucizeye inançları vardır. Nadir "Ses olduğu sürece umut var demektir" (Büyükarman, 2014, s. 28) düşüncesini belirtir. Çünkü yıkıntı içerisinde bir zemberek sesi duyarlar. Bu, Arzu'nun anlattığına göre babaannelerinden kalan ve ablasının her akşam kurduğu zemberekli saatin sesidir. Ayrıca Arzu, "Ablam dayanır. Güçlüdür o, çok güçlüdür" (Büyükarman, 2014, s. 28) sözleriyle ailesinden geri kalan tek kişiye, ablasına olan güvenini vurgular.

Arzu'nun ablası eğer yaşıyorsa, dört gündür taşların altındadır. Bu hakikat de Arzu'yu gerer ve üzer. Bu durumu "Dört gündür orada. İnsan taşların altında ne yapar? Dört gün boyunca ne düşünür?" (Büyükarman, 2014, s. 47) sözleriyle sorgular. Nadir ve Arzu'nun aralarında geçen

konuşmada, tarihî depremlere ve büyük zararlarına rağmen insanın bu gerçekle yaşamayı öğrenememesi, yitirdiklerini ve acılarını unutması ile izdirap ve kederle ancak unutarak, yeniden yaşama kapılarak mücadele etmesi arasındaki ikilem yer alır:

NADİR Hep varmış da biz unutmuşuz. Yoksa buralar hep deprem bölgesi. Ama unutulmuş işte, kimse hatırlamıyor eski depremleri.

ARZU Bu depremi kimse unutmaz. Şuraya baksana, etrafta bir tane sağlam bina yok, bir tane insan yok! Böyle şey unutulur mu?

NADİR Değil mi..?

ARZU Ben unutmayacağım.

NADİR Hepimiz unutacağız. Başka türlü yapamayız zaten. (Büyükarman, 2014, s. 48)

Eski deneyimlerin unutulmaması, ebedileşmesi yeni felaketlere karşı daha hazırlıklı olmayı sağlar. Bu noktada edebî eserin olayları, kişileri ve duyguları muhafaza eden, gerçekle arasındaki ilişkiyi kurarak yeni veya daha etkili bir gerçeklik yaratan yanı ve ayrıca sanatın tazeleyici/canlandırıcı özelliğiyle tarihsel depremleri metnin sınırları içerisinde ele alması son derece gereklidir. Çünkü bütün elemlerden geriye yalnız hikâyeler kalır. Belki eşyalar dahi yok olur ama yaşananları içeren anlatılar dilden dile ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Söylenecek, unutulmaması gereken her şey de ancak edebiyatın estetik sınırları içerisinde kalıcı olabilir. Büyükarman da bunu bildiğinden Nadir'e şu sözleri söyler:

NADİR Keşke eski zamanların hikâyelerini bilseydik. Gerçek hikâyelerini ama... O zaman unutmak daha zor olurdu. Aynı şeyleri tekrar tekrar yaşamazdık, acımız azalardı. Belki daha merhametli olurduk. (Büyükarman, 2014, s. 49)

Arzu'nun depremden hemen sonra insanların düştüğü durumu, yaşanan çaresizliği ve kargaşayı betimleyen sözleri, sarsıntının doğurduğu kötü bilançoğu gözler önüne serer: “ Arabalar da gidemedi ki. Herkes bırakmıştı

arabasını öylece yolun ortasına. Tam bir keşmekeş, kavga, gürültü, sıcak... Yollar yıkılmış, apartmanlar, minareler yollara düşmüş. Arabası olan, olmayan hep yürüdük. Yüzlerce kişi, belki binlerce... Köylerin arasından geçtik. Sıcığın altında, asfaltın üstünde yürüdük” (Büyükarman, 2014, s. 49). Enkazın başına bir de, oğlunun canlı çıkması umuduyla, Meryem gelir. O da bir depremzededir ve Arzu’nun ablasıyla aynı binada yaşadığı belli olur. Meryem ise göçükten gelen zemberek sesini, oğlu Mehmet’in oyuncak arabasına yorar. Artık enkaz başında iki farklı umut vardır. Üzücü olan şu ki, gergin bekleyişin sonucunda yıkıntılardan yalnız bir canlı çıkacaktır.

Beton kırıcı kompresörün ve jeneratörün gürültüleri eşliğinde, Nadir, Erdem ve Koray enkaza girer. Meryem ve Arzu ise ilk kez utanarak umut ederler ve eğer canlı çıkarsa yakınlarıyla kuracakları yeni hayatlarını düşlerler: “Sevineceğimiz anı bile hayal ediyordum ama şimdi bilemiyorum. Öyle bir durum ki... İki de kurtulsa keşke.” (Büyükarman, 2014, s. 55). Arzu bir de en insancıl/samimi duygu olan merhametini Meryem’e ve küçük oğluna yöneltir.

Bekleyiş sürdükçe enkazın başına basın dahi büyük bir kalabalık toplanır ve ambulanslar gelir. Aşağıdan çıkarılan ne Arzu’nun ablasıdır ne de Meryem’in oğlu Mehmet, “...yalnız yaşayan 73 yaşındaki işçi emeklisi (*Kâğıttan okur*) Hikmet Taşçıoğlu isimli şahıs depremin üzerinden tam 92 saat geçtikten sonra sağ olarak” (Büyükarman, 2014, s. 85) kurtarılır. Zemberekli saat bu yaşlı adama aittir ve onun sesiyle yardım çağrısı yapmıştır. Bu tarafta sevinç varken, Arzu ve Meryem ise felaketin zor zamanlarını yaşar. Arzu elindeki nesneyle çaresizce enkazı kazmayı sürdürür, Meryem ise “Hani, oğlumun arabası nerede? Oyuncak arabasını bulun! Oyuncaklarının yanındadır o! Ne yapacağım ben?” (Büyükarman, 2014, s. 85) sözleriyle feryat eder. Göçükten çıkan hayal kırıklığından her ikisine de pay düşmüştür.

Sonuç

Edebî bir tür olarak tarihsel oyun, geçmişin gerçekliğini sahne dekoru olarak sunan fakat buradan kök alarak sanatın estetik kaideleriyle bezenmiş bir kurguyu oluşturan bir içeriğe sahiptir. Maziye bir tür araç olarak kullanan

tarihsel oyun, odağındaki insan tekinin açmazlarını ve çağının taşıdığı olgular bütünü potasında erittiğinden daha çok yazıldığı zaman aralığına dönüktür. Çünkü kişi mevcut durumun zorluğu esnasında tarihe gitmeyi, eski deneyimlere başvurmayı ve bir nevi heves tazelemeyi ister. Böyle olsa dahi onu tarihsel olana başvurduuran tamamıyla günceldir. Edebiyat ise tarihin yalın tekrarı yerine tecrübesini özümseyerek güncel olana kıyafet olmasını sağlar. Böylece tiyatro, tarihin imkân zenginliğini kullanarak bütün ikilem ve çatışmalarıyla insanı sahneye taşır. Malzeme seçimi ise yazarın özgünlüğüne ve metnin üzerine kurulacağı temaya bağlıdır.

Tarihsel oyuna izlek olarak seçilecek unsurlardan biri de depremler olabilir. N. Taner Büyükarman *Geride Kalan*'da tarihî depremleri ve yaşattıklarını belleklerde canlandırmak, acıları tazelemekten ziyade deneyimi hatırlatmak ve insanın bu felaket karşısında bürünebileceği değişik tutumları göstermek amacı güder. Arka planda 557 Kostantinopol, 1509 İstanbul ve 1999 Marmara-Gölcük depremleri ve bunların etkisiyle ortaya çıkan üç enkaz vardır. Bu enkazlar etrafında ise mimari bir yapıyı ihya etmek isteyenler, yıkıntılar arasında yağmacılık yapmaya kalkanlar ve bir hayat daha kurtarma peşinde olan gönüllüler vardır. Bu kişiler sarsıntıyı yaşamış, canlı kurtulmuş geride kanlardır ve enkazlar etrafında dönen olaylarda yine insan çıkmazları bütün güncelliğini korur. Ayasofya'nın çökmüş kubbesi etrafında bir akıl-taassup mücadelesi seyirciyi karşılarken, Topkapı Sarayı enkazı kaşif Kolomb'un haritasını arayan üç korsanı ağırlar. Değirmendere Sahili'ndeki yıkıntı ise can pazarının yaşandığı, insanların umutla karamsarlık arasında gidip geldiği ve yardımlaşmanın, merhametin tüm çıplaklığıyla seyredildiği bir noktadır. Şiddetli yer hareketleri sonucunda Ayasofya'nın kubbesinin çökmesi, devrin matematikçi bilgini Tiberius'u ve Mimar İsidorus'u, her ne kadar farklı yöntemler düşünseler de, yapıyı yenilemek için bir araya getirir. Fakat köle Heraklit, bağınazlığa varan dindarlığından dolayı bilimi ve akli önemseyen efendisi Tiberius'un Ayasofya'yı kurtarmasını istemez. Deprem burada mimari yapının yeniden yükseltilmesi amacına hizmet eden farklı yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Topkapı'nın duvar yıkıntıları altında ise İshak Reis, Seydi Ali ve Deryabey isimli üç korsan Kolomb'un haritasını aramaktadır. Yazar, tarihsellik sayesinde çalınmak için aranan nesnenin

değerini belirginleştirir. Burada deprem ardından ortaya çıkan fırsatçılık ve yağmacılık gözler önüne serilmiştir. Değirmendere'deki göçük ise ümitten yeise farklılaşan duygularla dolu bir bekleyişe ve yardımseverliğe sahne olur. Gönüllü arama kurtarma yapan Nadir ve Erdem'in çabaları, enkazdan kardeşinin çıkmasını uman Arzu'nun daha sonraki yaşamı ve felaketin olumsuzluğunu üzerinde atması için dayanak olmuştur. Bu sahneler, deprem gibi felaketlere rağmen insan özünde yer alan iyiliğe dair duyguların yitirilmediğini içerir.

Eserde, deprem bir izlek olarak tarihsel oyunun özünde yer almış, arka plandaki mazi birikimini belirginleştirmiş ve büyük değişimler yaratacak derecede etkili bir kavram olma vasfıyla insanların büründükleri hâllere şekil vermiştir. Ortaya çıkan yıkıntılar etrafında da depremin sonucunda beliren amaçlar, durumlar ve girişimler okura veya izleyiciye sunulmuştur. Bu çalışmada Türk edebiyatındaki yansımalarıyla deprem izleğinin irdelenmesine bir çıkış vermek de amaçlanmıştır. Yukarıda bahsi geçen ve üzerlerine bazı çalışmaların da yapıldığı depremi odağına almış şiir, roman, hikâye veya tiyatrolar, kapsamlı ve bütüncül bir incelemeye tabi tutulduğu takdirde bu sarsıcı olgunun edebî eserlerdeki seyri ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- And, M. (1971). *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908-1923*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- And, M. (1973). Türk tiyatrosunda tarihi oyunlar ve bunların yazılış gerekçeleri. VII. *Türk Tarih Kongresi* (25-29 Eylül 1970). Ankara, Türkiye. Cilt II, 768-773.
- Aristoteles. (2017). *Poetika* (çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Asena O. (1963). Tarihten sahneye. *Devlet Tiyatrosu Aylık Sanat Dergisi*, 21, 2-3.
- Asena O. (1993). Tiyatro tarihten ne alır?. *Kültür*, 102, 50-51.

- Büyükarman, D. A. (2019). *N. Taner Büyükarman*.
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/taner-buyukarman>
- Büyükarman, N. T. (2014). *Toplu oyunlar 1-Geriye kalan(kurtarıcılar), Yunus benem(kumdan şehir), Mansur'un küpesi*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Dayanç, M. (2006). Atatürk'ün "Sonbahar Seyahatleri", "Erzurum Depremi" ve Ahmet Hamdi Tanpınar, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3).
- Dayanç, M. (2007). Balıkesir ve Türkistan'da deprem ve Tevfik Fikret'e sitem. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 123-140.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans tarihi yazıları*. İstanbul: Dünya Kitapları.
- Demiryürek, M. (2003). Tevfik Fikret'in bilinmeyen bir şiiri. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 15, 167-172.
- Güneş, M. (2017). Hepimiz İnsanız, Ama Vicdanımız da Var: Vicdanın Sesini "Bi Sevmekten... Bi Ölümden...", "Sevgili Nefret", "Unutulan" ve "Geç Kalan Adam'ın Öyküsü" Hikâyelerinden Dinlemek. *Journal of Turkish Studies*, 12(22).
- İbn Kemal (1997), *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter* (Trans. Ahmet Uğur), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kaya, R. (2007). Tarihin hayat bulma alanı: tiyatro. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 38-52.
- Menage, V. L. (1976). Edirneli Rûhî'ye atfedilen Osmanlı tarihinden iki parça. İçinde Kolektif (Ed.), *İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı* (311-333) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Nutku, Ö. (1983). *Dram sanatı (Tiyatroya Giriş)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2001). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Kitapları.

- Özkılıç Küçükaliolu, S. (2011). 1894 Depremi'nin İstanbul üzerindeki etkileri (deprem sonrası imar faaliyetleri) (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Polat, H. H. (2015). Depremi Türk roman ve Öykülerinden okumak. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 9-27.
- Strowsky, F. (1946). *Tiyatro ve Bizler* (çev. Sabri Esat Siyavuşgil). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şener, S. (2003). *İnsanı Geçitlerde Sinayan Sanat Dram Sanatı*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Şengül, A. (2002). Tiyatro edebiyatımızda Osmanlı öncesi Türk tarihi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 51-67.
- Şengül, A. (2009). Türk tiyatrosunda tarih. *Turkish Studies*, 4(1-2), 1931-1987.
- Taşer, S. (1953). Tiyatro ve eğitim. *Devlet Tiyatrosu Aylık Sanat Dergisi*, 9, 26-28.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

BÜTÇENİN ADEM-İ TAHSİS İLKESİ GEREĞİ DEPREM VERGİSİ OLARAK ANILAN ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

**Evaluation of The Special Communications Tax Called as Earthquake
Tax in Accordance with the Non-earmarking Principle of The Budget**

Araştırma Makalesi • Research Article

Öğr. Gör. Serhat KURT
Selçuk Üniversitesi

Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
serhat.kurt@selcuk.edu.tr

0000-0003-0997-2183

Geliş Tarihi/Received: 07.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 09.06.2023

Atf/Citation

Kurt, S. (2023). Bütçenin Adem-İ Tahsis İlkesi Gereği Deprem Vergisi Olarak Anılan Özel İletişim Vergisinin Değerlendirilmesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 199-214.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Devletler yaptıkları kamu harcamalarını finanse edebilmek için kamu gelirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Kamu gelirleri arasında en büyük paya sahip olan ise vergilerdir. 1999 yılında Marmara Bölgesinde meydana gelen depremler sonucunda ortaya çıkan ekonomik kayıpları giderebilmek için mevcut kamu kaynakları bu bölgelere aktarılmıştır. Olağan dışı kamu harcamalarının yapılmasına neden olan deprem felaketi sonrasında yeterli finansmanı sağlayabilmek amacıyla bir kereye mahsus ek vergiler uygulanmıştır. Bu amaçla, 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı kanun ile bir defaya mahsus tahsil edilen ek gelir, kurumlar, emlak ve motorlu taşıtlar vergileri ile yeni bir vergi olarak özel iletişim vergisi yürürlüğe konulmuştur. Özel iletişim vergisi, konusunu telekomünikasyon hizmetlerinin oluşturduğu ve hâlen uygulanmaya devam edilen harcamalar üzerinden alınan dolaylı bir vergidir. Ancak yürürlüğe girdiği dönem nedeniyle günümüzde hâlen deprem vergisi olarak anılmaktadır. Türk vergi sistemi içerisinde genel bütçe içerisinde bulunan vergilerin gelirleri bütçenin adem-i tahsis ilkesi gereğince genel bütçe içerisine dâhil edilmekte ve kamu harcamalarının finansmanı buradan sağlanmaktadır. Bütçenin bu özelliğinden dolayı özel iletişim vergisinden elde edilen gelirler de genel bütçe içerisine dâhil edilmektedir. Günümüzde hâlen tahsil edilen özel iletişim vergisinden elde edilen gelirler genel anlamda kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Bu nedenle, sadece deprem ile ilgili harcamalarda kullanılması mümkün değildir. Deprem bölgesinde bulunan Türkiye’de deprem öncesi ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla 21.03.2023 tarihli ve 32139 sayılı Resmî Gazete ile Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Çalışmada; Marmara depremi sonrasında yürürlüğe konulan özel iletişim vergisinin, bütçenin adem-i tahsis ilkesi gereğince genel bütçeye dâhil olması nedeniyle sadece deprem harcamalarında kullanılmasının mümkün olmadığı ifade edilecektir. Daha sonra 21.03.2023 tarihli ve 32139 sayılı Resmî Gazete ile Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun ile yürürlüğe giren afet fonunun kapsamı açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deprem vergisi, Özel iletişim vergisi, Bütçe, Adem-i Tahsis İlkesi

Abstract

States need public revenues to finance their public expenditures. Taxes have the largest share among public revenues. To compensate for the economic losses resulting from the earthquakes that occurred in the Marmara Region in 1999, existing public resources were transferred to these regions. After the earthquake disaster, which caused extraordinary public expenditures, one-off additional taxes were applied to obtain sufficient public revenue. For this purpose, with the law dated 26.11.1999 and numbered 4481, additional income, corporate, property and motor vehicle taxes and a new special communication tax were put into effect once collected. Special communication tax is a tax levied on expenditures that are subject to telecommunication services and which are still being applied. However, it is still referred to as earthquake tax today as of the period it was put into effect. In the Turkish tax

system, tax revenues included in the general budget are included in the general budget in accordance with the budget's non-earmarking principle and public expenditures are financed from here. Due to this feature of the budget, revenues from the special communication tax are also included in the general budget. Today, the revenues obtained from the private communication tax, which is still collected, are generally used in the financing of public expenditures. For this reason, it is not possible to use it only for earthquake-related expenditures. To meet the economic needs before and after the earthquake in Turkey, which is located in the earthquake zone, the Law on the Establishment of the Disaster Reconstruction Fund entered into force with the Official Gazette dated 21.03.2023 and numbered 32139. In the study, It will be stated that the special communication tax, which was put into effect after the Marmara earthquake, was included in the general budget in accordance with the budget's non-earmarking principle, and therefore it is not possible to use it only for earthquake expenditures. Then, the scope of the fund, which entered into force with the Official Gazette dated 21.03.2023 and numbered 32139, and the Law on the Establishment of the Disaster Reconstruction Fund, will be announced.

Keywords: Earthquake tax, Special communication tax, Budget, Non-earmarking Principle

Giriş

Devletler ekonomik, mali ve sosyal alanda görev ve sorumlularını yerine getirmek için gerçekleştirdiği kamu harcamalarının büyük kısmını vergi gelirleriyle finanse etmektedirler. Bu açıdan vergi gelirleri geçmişten günümüze kadar devletler açısından önemli bir kamu geliri olmuştur. Çoğunluğu vergilerle finanse edilen kamu harcamaları her zaman olağan harcamalar olarak karşımıza çıkmamaktadır. Büyük çapta deprem, sel ve yangın gibi olağanüstü doğa olayları sonucunda devletlerin kamu harcamalarında büyük artışların yaşandığı görülmektedir.

Marmara depreminde etkilenen bölge, deprem öncesi dönemde tahsil edilen vergi gelirlerine bakıldığında büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Deprem sonrasında hem vergi gelir kaybı hem de yaşanan olağanüstü durum nedeniyle kamu harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Bu nedenle, 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı “17.8.1999 ve 12.11.1999 tarihlerinde Marmara Bölgesi ve civarında meydana gelen depremin yol açtığı ekonomik kayıpları gidermek amacıyla bazı mükellefiyetler ihdası ve

bazı vergi kanunlarında değişiklik yapılması hakkında kanun” ile ek vergi uygulamaları ve özel iletişim vergisi yürürlüğe girmiştir. Bir defaya mahsus uygulanan ek vergilerin aksine deprem sonrasında yürürlüğe girmesi nedeniyle deprem vergisi olarak anılan özel iletişim vergisi günümüzde hâlen uygulanmaktadır.

Bütçenin adem-i tahsis ilkesi gereğince genel bütçe içerisinde yer alan vergi gelirlerinin tamamı genel bütçe içerisinde dâhil edilmektedir. Özel iletişim vergisinden de elde edilen gelirler diğer vergi gelirlerinde olduğu gibi herhangi bir özel amaca tahsis edilmeden, genel bütçeye eklenerek kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Bu nedenle, deprem vergisi olarak anılan özel iletişim vergisinden elde edilen gelirin sadece deprem harcamalarında kullanılması vergileme ve bütçe ilkeleriyle uyuşmayan ve hiçbir dayanağı olmayan bir ifadedir.

Çalışmada, genel bütçeye dâhil olan özel iletişim vergisinin bütçenin adem-i tahsis ilkesi gereğince sadece deprem harcamalarında kullanılmayacağı, bunun yerine fon yöntemiyle toplanacak gelirlerin sadece ilgili fonun amacı için kullanılabileceği gerekçeleriyle birlikte bilgi verilecektir. Daha sonra, 21.03.2023 tarihli ve 32139 sayılı Resmî Gazete ile Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun ile yürürlüğe giren fonun kapsamı ve amacı ve olumlu etkileri ifade edilecektir.

1.Marmara Depremi Sonrası Vergi Uygulamaları

Deprem gibi doğal afetler sonrasında beslenme, sağlık, barınma, istihdam, bina ve altyapıların yeniden inşası gibi olağanüstü ve ani harcamalar ortaya çıkmaktadır (Ünsal, 2016: 4). Marmara depremi sonrasında ortaya çıkan bu ani ihtiyaçları karşılayabilmek için mevcut kamu kaynakları afet bölgesine aktarılmıştır. Ancak afetin geniş bir alana yayılmış olması nedeniyle kamu kaynakları yetersiz kalmış ve yeni kamu gelirlerine ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Marmara Bölgesinde gerçekleşen depremler sonrasında ortaya çıkan ekonomik ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla ek vergiler uygulanmıştır. 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı *“17.8.1999 Ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremi Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek*

Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile ek gelir vergisi, ek kurumlar vergisi, ek emlak vergisi ve ek motorlu taşıtlar vergisi uygulanmıştır. Ek vergilerin haricinde aynı kanun içerisinde yeni bir vergi olarak özel iletişim vergisi de yürürlüğe girmiştir.

İlgili kanun maddesinde ek vergilerin deprem nedeniyle bir defaya mahsus olmak üzere, yeni bir vergi olarak yürürlüğe giren özel iletişim vergisinin ise 31.12.2003 tarihine kadar geçici bir vergi olarak uygulanacağı belirtilmektedir. Deprem sonrasındaki yıllarda da tahsil edilmeye devam edilse de özel iletişim vergisi deprem vergisi olarak anılmıştır. Ancak bütçe ilkelerinden birisi olan adem-i tahsis ilkesi gereği, kamu gelirleri belirli kamu giderlerine tahsis edilemeyerek devlet bütçesi içerisinde bir bütün olarak toplanmaktadır. Bu nedenle, özel iletişim vergisinin deprem vergisi olarak anılarak sadece depremle ilgili harcamalarda kullanılması gerektiğine yönelik söylemler adem-i tahsis ilkesine aykırılık oluşturmaktadır.

1.1.Ek Vergilerin Kapsamı

Marmara depremi sonrasında ekonomik ve sosyal anlamda yaşanan büyük yıkımın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla ihtiyaç duyulan kamu gelirlerinin bir kısmı ek vergilerle finanse edilmeye çalışılmıştır. Ek vergilerin gerekçesi olarak ise; ortaya çıkan büyük ekonomik kayıpların giderilerek hayatın normale döndürülmesini sağlayabilmek amacı ve depremin yaşandığı bölgenin kamu gelirleri açısından büyük bir alandan oluşması nedeniyle ortaya çıkan gelir kaybının giderilmesi için gerekli finans kaynağının yaratılması gösterilmektedir (Hayrulloğlu, 2022: 107). Bu nedenle 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı kanun ile 1999 yılında ek gelir vergisi, ek kurumlar vergisi, ek emlak vergisi ve ek motorlu taşıtlar vergisi uygulanmıştır. Depremin yol açtığı ekonomik ihtiyaçların karşılanması amacıyla uygulanan ek vergiler ve özel iletişim vergisinden 1999-2000 yıllarında elde edilen gelirler tablo 1’de belirtilmektedir.

Tablo 1: 1999-2000 Yıllarında Deprem Nedeniyle Uygulanan Vergilerden Elde Edilen Gelirler (Milyar TL)

Vergi	1999	2000
Ek Gelir Vergisi	21.370	95.619
Ek Kurumlar Vergisi	29.952	197.278
Ek Emlak Vergisi	2	64.549
Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi	41.597	67.829
Özel İletişim Vergisi	5	415.872

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2020a.

İlgili Kanuna göre; ek gelir ve ek kurumlar vergisi mükelleflerinin 1998 yılı matrahları üzerinden %5 oranında, ek emlak vergisi mevcut Emlak Vergisi Kanunu oranları üzerinden, ek motorlu taşıtlar vergisi ise 1999 yılında tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar vergilendirilmiştir. Ek vergilerin uygulanmasında genel olarak deprem bölgesinde bulunan kişiler muaf tutulmuşlardır.

1.2.Özel İletişim Vergisi

Doğal afetler, üretim faktörü ve sermaye kaybına neden olurken harcanabilir geliri de azaltması nedeniyle devletin vergi kapasitenin azalmasına neden olmaktadır (Ünsal, 2016: 4). Hem vergi kapasitesinin azalması hem de yaşanan olağanüstü durumlarda kamu harcamalarının artması nedeniyle yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özel iletişim vergisi de Marmara depremi sonrasında kamu gelirini artırmak amacıyla yürürlüğe konulan yeni bir vergi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel iletişim vergisi, 1999 yılında yaşanan Marmara depremi nedeniyle bir defaya mahsus olmak üzere uygulanan ek vergilerin yer aldığı 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı Kanun içerisinde 31.12.2003 tarihine kadar uygulanacak yeni bir vergi olarak yürürlüğe girmiştir (RG, 26.11.1999-4481). Mükellefi cep telefonu işletmecileri olan ve telekomünikasyon hizmetlerinden oluşan özel iletişim vergisinin konusu;

-Her nevi mobil telekomünikasyon işletmeciliği kapsamında verilen tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri,

-Radyo ve televizyon yayınlarının uydu platformu veya kablo ortamında iletilmesi hizmetleri ile diğer telekomünikasyon hizmetlerinden oluşmaktadır (Öner, 2017: 265).

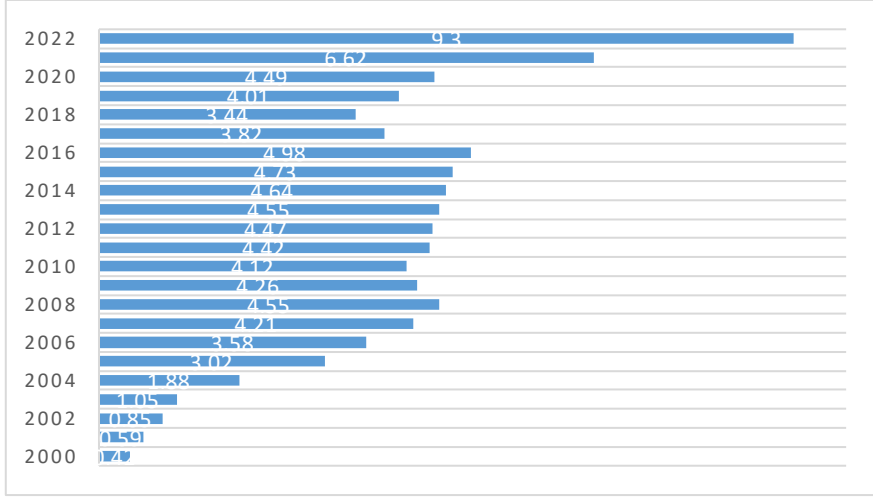
Mükellef özellikleri itibarıyla tahsili kolay bir vergi olarak görülen özel iletişim vergisi, yürürlüğe girdiği 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı kanun içerisinde 31.12.2003 tarihine kadar uygulanacağı belirtilmektedir (RG, 26.11.1999-4481). Geçici süreliğine vergi sistemine dâhil olan özel iletişim vergisi daha sonra 2004 yılında 5228 sayılı kanun ile 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu içerisinde düzenlenerek sürekli bir vergi hâline getirilmiştir (Mıynat ve Keskin, 2021: 112). 1999 yılında geçici olarak yürürlüğe konulan ve 2004 yılında da kalıcı hâle getirilen özel iletişim vergisi günümüzde hâlen uygulanmaya devam etmektedir.

Özel iletişim vergisi, Marmara depremi sonrasında yürürlüğe konulması ve günümüze kadar da hâlen tahsil edilmesinden dolayı deprem vergisi adıyla anılmakta ve tahsil edilen vergi gelirlerinin sadece deprem harcamalarında kullanılması gerektiği öne sürülmektedir. Ancak özel iletişim vergisinden elde edilen gelirler bütçenin genelliği ve adem-i tahsis ilkesi gereğince genel bütçeye dâhil olan diğer tüm vergi gelirlerinde olduğu gibi bir bütün olarak genel bütçe içerisine dâhil edilerek kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır.

Vergiler, kamu harcamalarını finanse edebilmek için egemenlik hakkına dayanarak ödeme gücüne göre ve karşılıksız tahsil edilen kamu gelirleridir (Edizdoğan vd., 2020:114). Vergileme ilkelerine uygun olarak yürürlüğe konulan ve uygulanan vergilerden elde edilen gelirler bütçeleme ilkelerinin şekil ve esaslarına göre kullanılmaktadır. Tahsil edilen vergiler özel bir amaca tahsis edilmeyerek genel bütçeye eklenmesi sonucunda kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Bu durum adem-i tahsis ilkesi olarak ifade edilmektedir. Şekil 1’de görüldüğü üzere 2000 yılından 2022 yılına kadar toplamda 87 milyar 998 milyon lira özel iletişim vergisi tahsil edilmiştir. Deprem sonrasında yürürlüğe konulan özel iletişim vergisi

sadece ilk yıl için olağanüstü bir vergi olarak görülmektedir. Sonraki yıllarda olağan vergi haline geldiğinden dolayı genel bütçeye dahil olmuştur. Bu nedenle ilk yıl hariç günümüze kadar hazine birliğine uygun olarak kullanıldığı söylenebilmektedir.

Şekil 1: Tahsil edilen Özel İletişim Vergisi gelirleri

Kaynak: <https://tr.euronews.com/2023/02/11/deprem-vergisi-22-yilda-ne-kadar-vergi-toplandi-bununla-kac-konut-yapilabilirdi>

2. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa Göre Bütçe İlkeleri

Günümüzde teknoloji, ekonomi, mali ve siyasi alanlarda yaşanan değişiklikler sonucunda birçok alanda olduğu gibi kamu mali yönetim sistemlerinde de değişik yapılması zorunlu hale gelmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de değişiklik ihtiyaç haline gelmiş ve 1927 yılında çıkartılan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun yerine 10.12.2003 tarihinde yasalaşan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yürürlüğe girmiştir (Kesik, 2005: 95). Yeni kamu mali yönetim anlayışıyla yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile amaçlanan hedefler şu şekilde sıralanabilmektedir (Ergen, 2006: 99);

- Faaliyetlerin fayda, maliyet ve etkinlik analizlerine dayandırılması.

- İç kontrol sisteminin yerleşmesi.
- Hesap verilebilirliğin oluşturulması.
- Harcama konusunda yetki ve sorumluluk dengesinin oluşturulması.
- Çok yıllık muhasebe anlayışı ve tahakkuk esaslı muhasebe sisteminin esas alınması.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile hedeflenen amaçlara ulaşılabilmesi için bütçelerin hazırlanması, uygulanması ve kontrolünde uyulması gereken bazı bütçe ilkeleri oluşturulmuştur. Bu amaçla oluşturulmuş olan bütçe ilkelerinin her biri önemli hususları düzenlemektedir. Bütçe ilkeleri; genellik ilkesi, açıklık ilkesi, denklik ilkesi, doğruluk ilkesi, önceden izin alma ilkesi, yıllık olma ilkesi ve anlaşılır olma ilkesi olarak belirtilmektedir (Eroğlu ve Egeli, 2020: 74).

Bütçeleme konusunda uyulması gereken hususları belirten bütçeleme ilkelerinden genellik ilkesi, devletin bütün gelir ve giderlerinin gayrisafi şekilde ayrı ayrı gösterilmesi ve genel anlamıyla kamu gelirlerinin belirli bir hizmete karşılık olarak gösterilmemesini ifade etmektedir (Söyler, 2006: 189). Genellik ilkesinin bir unsuru olan adem-i tahsis ilkesi ise genel olarak tahsis usulünün uygulanmaması gerektiğini açıklamaktadır.

2.1. Adem-i Tahsis İlkesi

Bütçenin işlevlerinin aksamayacak şekilde yerine getirilebilmesi için uyulması gereken birçok bütçe ilkesi bulunmaktadır. Geçmişten günümüze kadar geçerliliğini sürdüren bütçe ilkeleri, bütçenin hazırlanmasından uygulanmasına kadar her aşamada dikkat edilmesi gereken hususları ifade etmektedir. Ancak günümüzde devletlerin görev ve sorumluluklarında artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle sosyal devlet anlayışı ve devlet müdahaleciliğinin artması devletlerin bazı olağanüstü harcamalar yapmasına neden olmaktadır. Ancak, bütçe ilkelerinin katı şekilde uygulanması sonucunda olağanüstü dönemlerde ihtiyaç duyulan esnek bütçeleme ya da esnek harcamaların yapılmasını engellemektedir. Bu durum devletin

olağanüstü dönemlerde ihtiyaç haline gelen müdahaleleri sekteye uğratabilmektedir.

Belirli gelirlerin belirli giderlere aktarılamaması açısından incelendiğinde ortaya çıkan âdem-i tahsis ilkesine göre ise, bir kaynaktan sağlanan gelirin, o kaynak için ya da belirli bir gidere karşılık olarak gösterilememesini ifade etmektedir (Akdoğan, 2019: 343). Bu durum 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun “Hazine birliği” başlıklı 6. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır;

“Merkezî yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir, gider, tahsilat, ödeme, nakit planlaması ve borç yönetimi Hazine birliğini sağlayacak şekilde yürütülür.

Bu Kanuna ekli (I) sayılı cetvelde yer alan kamu idarelerinin tüm gelirleri Hazine veznelerine girer, giderleri bu veznelerden ödenir. Bu idareler özel vezne açamaz.”

Geçmişten günümüze bakıldığında adem-i tahsis ilkesini veya tam tersi olan tahsis ilkesini savunan teorisyenlerin varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle geleneksel maliye teorisyenleri tarafından adem-i tahsis ilkesinin öneminden bahsedilirken, buna karşı olan maliyeciler ise fayda ve tahsis ilkelerini savunmaktadırlar (Aktan, 2012:46). Fayda ve tahsis ilkeleri birbiriyle ilişkili konuları içermektedirler. Vergileme konusunda fayda ilkesi, kamu harcamalarının finansmanı için ödenmesi gereken verginin kamusal mallardan sağlanan faydaya göre tahsil edilmesini ifade etmektedir (Hines, 2000: 483). Tahsis ilkesini savunan maliyecilere göre ilkenin avantajları şu şekilde sıralanabilmektedir (Aktan,2012: 46);

- Tahsis ilkesi sonucunda seçmenlerin kamusal mallara olan tercihlere net bir şekilde tespit edilebilmektedir.
- Verginin sadece hizmetten faydalananlardan alınacağı için vergilemede adaletin sağlanması mümkün olacaktır.
- Tahsis ilkesi sonucunda finanse edilen harcamaların devamlılığı daha kolay sağlanabilmektedir.

Kamusal mallarının tanımı ve özelliklerine bakıldığında faydalarının bölünememesi, fiyatlandırılmaması ve tüketiminden kimsenin mahrum bırakılmaması hususları ön plana çıkmaktadır (Akkoyunlu, 2001: 4). Kamusal malların bölünememesi ve dolayısıyla fiyatlandırılmaması nedeniyle tahsis ilkesiyle uyuşmadığı görülmektedir. Bu nedenle de özellikle 5018 sayılı Kamu Maliye Yönetimi ve Kontrol Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte adem-i tahsis ilkesi daha net bir şekilde işlerlik kazandığı söylenebilmektedir.

2.2. Adem-i Tahsis İlkesi Sonucunda Özel İletişim Vergisinin değerlendirilmesi

Telekomünikasyon hizmetleri karşılığında tahsil edilen özel iletişim vergisi, adem-i tahsis ilkesine uygun olarak genel bütçeye dâhil edilmiş bir vergidir. Bu nedenle buradan elde edilen vergi gelirleri diğer tüm vergilerde olduğu gibi kamu harcamalarının finansmanı için genel bütçe içerisinde kullanılmaktadır. Özel iletişim vergisinden elde edilen gelirlerle deprem harcamaları, yol, hastane, okul, cari harcamalar vb. olmak üzere tüm kamu harcamaları finanse edilmektedir. Bundan dolayı, Marmara depremi sonrasında yürürlüğe giren ve deprem vergisi olarak anılan özel iletişim vergisinden elde edilen gelirlerle sadece depremle ilgili harcamaların yapılması mümkün değildir. Özel iletişim vergisinden elde edilen gelirlerin sadece deprem veya başka bir alana tahsis edilmesi, vergileme ve bütçe ilkelerine aykırılık oluşturacaktır.

Türkiye'nin deprem bölgesinde olması nedeniyle depremin yıkıcı etkileriyle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu nedenle deprem öncesi ve sonrasında yapılması gereken harcamaların toplam rakamı büyük miktarlara ulaşmaktadır. Bundan dolayı bu harcamaların bir kısmının genel bütçe içerisinde yer alan kamu gelirlerinden finanse edilmesi, kalan kısmın ise finanse edilebilmesi amacıyla afet fonu oluşturularak tahsil edilmesi planlanmaktadır. Fon aracılığıyla vergilerin aksine, deprem için toplanan gelirlerin sadece deprem harcamalarında kullanılması mümkün olacaktır.

3-Afet Yeniden İmar Fonu

Fon, devletlerin bazı amaçları gerçekleştirebilmek için kamu gelirlerinin bir bölümünü özel kararlarla, süreli ya da süresiz olarak gerektiğinde o amaç için harcanmak üzere bütçe dışında ayrı bir hesapta tutulmasıdır (Edizdoğan vd., 2020: 123). Fonların kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek için gereken gelirler; genel bütçeye eklenecek ödenekler ile yardım ve bağışlardan sağlanmaktadır. Aslında fon gelirleri bir kamu geliri olarak nitelendirilse de hem genel bütçe dışında tutulması hem de sadece uygulanma amacına yönelik harcanabilmesi nedeniyle diğer kamu gelirlerinden ayrılmaktadır. Yapısı itibarıyla adem-i tahsis ilkesine ve dolayısıyla da genellik ilkesine aykırılık teşkil etmesine rağmen bir istisna olarak uygulanan bütçe dışı fon uygulamaları sadece amacına yönelik harcamalarda kullanılabilir (Hayrullahoğlu, 2022:114).

Günümüzde deprem vb. afetler sonrasında ortaya çıkan ekonomik ihtiyaçlar, büyük çoğunluğunu genel bütçeye dâhil vergilerin oluşturduğu kamu gelirlerinden finanse edilmektedir. Ancak 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 11 ili etkileyen deprem felaketi sonrasında depremin büyük ekonomik boyutu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle hem depremden etkilenen 11 ili inşa etmek hem de diğer deprem bölgelerini depreme dayanıklı hâle getirmek amacıyla 21.03.2023 tarihli ve 32139 sayılı Resmî Gazete ile Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.

Afet yeniden imar fonunun amaç ve kapsamı kanununun 1. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir (RG, 32139:1);

“Bu Kanunun amacı, doğal afetler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilen alanlarda; imar, altyapı ve üstyapı çalışmaları için gerekli kaynağın sağlanması, yönetilmesi ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılması amacıyla Afet Yeniden İmar Fonu kurmak, Fonun yönetimi ve faaliyetlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.”

Afet bölgesinde ilan edilen alanlarda kullanılmak üzere oluşturulan fonun kaynakları ise ilgili kanununun 4. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır (RG, 32139: 4);

- Yurt içi ve yurt dışı kaynaklı her nevi nakdî bağış, yardım, hibe ve kredilerden.
- Bütçeye bu amaçla konulacak ödenekten.
- Fon tarafından kurum ve kuruluşların mevzuatındaki her türlü kısıtlamalardan muaf tutularak yurt içi ve yurt dışı sermaye ve para piyasalarından sağlanan finansman ve kaynaklardan.

Deprem vb. afetler sonrasında ihtiyaç duyulan ekonomik kaynakların afet fonu ile sağlanması ile fayda sağlanması öngörülen birtakım hususlar bulunmaktadır. Bunlar;

- Afetlerden sonra ekonomik kayıpları gidermek amacıyla genel bütçe yerine afet fonunun kullanılması vergi yükünde öngörmedik artışların yaşanmasının önüne geçebilecektir.
- Afetlere hazır hâle getirilmiş afet fonu ile yapılması gereken olağanüstü harcamalar nedeniyle olası bütçe açıkları engellenebilecektir.
- Olağanüstü durumlarda genel bütçedeki kaynakların afet bölgelerine aktarılması bazı kamu hizmetlerinin aksamasına neden olabilmektedir. Afet fonu sayesinde genel bütçeye dokunulmaması nedeniyle kamu hizmetlerinde oluşabilecek herhangi bir aksama engellenebilecektir.
- Afet fonunun aktif kullanılması sonucunda devletin yürütmeye ilişkin görev ve sorumluluklarında etkin ve hızlı müdahale şansı tanınabilmektedir.

Sonuç

Sonuçları itibarıyla yıkıcı etkileri ortaya çıkan depremler sonrasında devletler hem deprem bölgesini oluşturan illerden elde edeceği vergi gelirlerinden mahrum kalırken hem de bu yıkıcı etkiler nedeniyle olağanüstü kamu harcamaları yapmak zorunda kalmaktadır. Bu olağanüstü durumlar sonrasında devletler açısından büyük ekonomik ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır.

Marmara depremi sonrasında ortaya çıkan ekonomik ihtiyaçların bir kısmını finanse edebilmek amacıyla bir defaya mahsus olmak üzere ek vergiler uygulanmıştır. 26.11.1999 tarihli ve 4481 sayılı “17.8.1999 ve 12.11.1999 tarihlerinde Marmara Bölgesi ve civarında meydana gelen depremin yol açtığı ekonomik kayıpları gidermek amacıyla bazı mükellefiyetler ihdası ve bazı vergi kanunlarında değişiklik yapılması hakkında kanun” içerisinde ek vergilerle birlikte yeni bir vergi olarak da özel iletişim vergisi yürürlüğe girmiştir. Özel iletişim vergisi, deprem sonrasında yürürlüğe girmesi ve günümüze kadar hâlen uygulanmasından dolayı toplum tarafından deprem vergisi olarak anılmaktadır. Bu nedenle elde edilen gelirlerin sadece deprem harcamalarında kullanılması gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak özel iletişim vergisi de ek vergilerde olduğu gibi sadece ilk yıl deprem nedeniyle ihtiyaç duyulan ekonomik kaynağı sağlayabilmek için olağanüstü vergi olarak kullanıldığı görülmektedir. İlgili olağanüstü dönem sonrasında uygulanmasındaki amaç ve esaslara yani hazine birliğine uygun şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Ayrıca bütçenin adem-i tahsis ilkesi gereğince özel iletişim vergisinden elde edilen gelirlerin tamamı diğer vergi gelirlerinde de olduğu gibi genel bütçe içerisine dâhil edilerek kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Bu nedenle telekomünikasyon hizmetleri sonucunda tahsil edilen özel iletişim vergisinden elde edilen gelirlerin sadece depremle ilgili harcamalarda kullanılması adem-i tahsis ilkesine göre uygun değildir.

Özel iletişim vergisi ya da herhangi bir vergiden elde edilen gelirin sadece deprem harcamalarında kullanılmasının vergileme ve bütçe ilkelerine göre uygun olmaması nedeniyle oluşturulan fonlar üzerinden bu harcamaların yapılması daha uygun olabilecektir. Bu amaçla, 21.03.2023 tarihli ve 32139 sayılı Resmî Gazete ile Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu fon aracılığıyla elde edilecek gelirler hem depremin yol açtığı ekonomik sorunları ortadan kaldırırken hem de deprem bölgesinde bulunan şehirlerin depreme dayanıklı olacak şekilde kentsel dönüşümlerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, özel iletişim vergisinin deprem vergisi olarak anılmaması ve oluşturulan afet imar fonunun işlerlik kazanabilmesi için dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekilde sıralanabilir:

Türk vergi sistemi içerisinde bulunan tüm vergiler, vergileme ve bütçe ilkelerinin belirlediği kurallara göre uygulanmaktadır. Konusunu telekomünikasyon hizmetlerinin oluşturduğu özel iletişim vergisi de adem-i tahsis ilkesi gereği genel bütçeye dâhil bir vergidir. Bu nedenle özel iletişim vergisinden elde edilen gelirlerin deprem ya da başka bir harcamaya özel olarak tahsis edilmesi uygun değildir. Bu durumun toplum ve kamuoyuna bütçe ilkeleri çerçevesinde açıklanması gerekmektedir. Oluşturulan Afet Yeniden İmar Fonunun amacının kamuoyu, reklam, kamu spotu gibi çeşitli araçlarla tanıtılması gerekmektedir. Afet Yeniden İmar Fonu ile elde edilen gelirlerin toplum bilgilendirilerek, şeffaf bir şekilde, kullanılması gerekmektedir. Bu durum, deprem fonundan beklenen gelirin elde edilmesini ve devamlılığını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- 17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, T.C. Resmî Gazete, 4481, 26.11.1999.
- Akdoğan, A., (2019). Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akkoyunlu, P. (2001). Kamu Malı ve Hizmeti Tanımı. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (40).
- Aktan, C. C. (2012). İdeal Vergi Sistemi Tasarımı ve Optimal Vergileme. *Yeni” Maliye*, 23-68.
- Anonim, 2023. <https://tr.euronews.com/2023/02/11/deprem-vergisi-22-yilda-ne-kadar-vergi-toplandi-bununla-kac-konut-yapilabilirdi> (Erişim tarihi 21.03.2023).
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2020). Kamu Maliyesi, Ekin Yayınevi, Bursa.

- Ergen, Z. (2016). Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Muhasebe-İ Umumiye Kanunundan 5018 Sayılı Kanuna Bütçe Ve Harcama Usullerinde Dönüşüm. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 46-58.
- Eroğlu, A. ve Egeli, H. İyi Uygulamalar Çerçevesinde Bütçe İlkeleri ve Örnek Ülke İncelemeleri. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(2), 79-97.
- Hayrulloğlu, B. (2022). Türkiye'de Deprem Harcamalarının Finansmanı Amacıyla Yürürlüğe Konulan Vergilerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 102-120.
- Hines, J.R. (2000). What is Benefit Taxation?. *Journal of Public Economics*, 75(3), 483-492.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 5018, 10.12.2003.
- Kesik, A. (2005). 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu bağlamında ve AB sürecinde Türk kamu iç mali kontrol sistemi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 94-114.
- Mıynat, M. ve Keskin, E. (2021). Dijital Çağda Özel İletişim Vergisinin Yeri. *Vergi Raporu*, (265), 107-119.
- Söyler, İ. (2006). Kamu Mali Yönetim Sisteminin Bütçe İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi (Eleştirel ve Normatif Bir Yaklaşım). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 187-208.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. (2020a). 1990-2003 yılları yıllık bazlı konsolide bütçe istatistikleri. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/1994-2005-butce-istatistikleri?s=1999-2003>
- Ünsal, H. (2016). Doğal Afetlere Yönelik Vergi Politikaları Ve Türkiye Uygulamalarının İncelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-23.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

DEPREM ETKİSİ ALTINDA YAPILARIN YATAY VE DÜŞEY DOĞRULTUDAKİ DÜZENSİZLİKLERİNİN İNCELENMESİ

**Investigation of Horizontal and Vertical Irregularity of Structures in
the Effect of Earthquake**

Araştırma Makalesi • Research Article

Öğr. Gör. Ülkü ŞİMŞEK ŞENGÜL

Mersin Üniversitesi

Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

ulkusimsek@mersin.edu.tr

0009-0009-1840-4170

Geliş Tarihi/Received: 14.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22.05.2023

Atıf/Citation

Şimşek Şengül, Ü. (2023). Deprem Etkisi Altında Yapıların Yatay ve Düşey Doğrultudaki Düzensizliklerinin İncelenmesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 215-231.

Kamu Yönetimi Enstitüsü

Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Mimari tasarım ve strüktürel konfigürasyon, betonarme binaların deprem davranışlarını etkileyen önemli iki konudur. Yapının deprem güvenilirliğinin genellikle sadece taşıyıcı elemanlarının düzenlemesine bağlı olarak değişebildiği kabul edilmektedir. Fakat mimari tasarım kararları yapıların deprem davranışı bakımından büyük öneme sahiptir. Türkiye deprem bölgesinde yer alan bir ülke olduğundan yapılarıdaki deprem güvenliğini sağlamak kaçınılmaz bir amaç olmaktadır. 6 şubat 2023 tarihinde meydana gelen 7,7 ve 7,6 büyüklüğündeki Kahramanmaraş depremlerinde yaklaşık 25 bin bina yıkılmış ve yaklaşık 198 bin bina az ve orta hasar almıştır. Yaşanan bu büyük deprem, depreme dayanıklı bina tasarımı konusunu yeniden gündemimize oturtmuştur. Bir yapının deprem yükleri altındaki başarısızlığı mimari tasarım sürecinde başlamaktadır. Bu nedenle binaların deprem dayanımı bina tasarımının erken safhalarında düşünülmelidir. Mimari tasarım sadece plan düzleminde yapılan işlevsel ve estetik kaygıların giderildiği bir düzenlemeden ibaret değildir. Düşey doğrultuda yani yapının kesit ve cephelerinde alınan tasarım kararları plan düzleminde alınan kararlar kadar yapının deprem performansında etkin role sahiptir. Bu nedenle çalışmada hem yatay hem de düşey doğrultudaki yapı düzensizlikleri ve literatürdeki çözüm önerileri 2018 Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'ne ve Japonya Mimarlar Enstitüsü (JIA) ve Japonya Asismik Emniyet Organizasyonu (JASO) tarafından yayınlanan "Mimarlar İçin Depreme Dayanıklı Tasarım" el kitabına göre detaylı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmada, düzensizlik yaratan durumların mimari tasarım aşamasında göz önünde bulundurulmasının önemini vurgulamak ve konuyla ilgili çalışmalara kaynak sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Yapı Düzensizlikleri, Depreme Dayanıklı Mimari Tasarım

Abstract

Architectural design and structural configuration are two important issues that affect the earthquake behavior of reinforced concrete buildings. It is generally accepted that the earthquake reliability of the structure can only change depending on the arrangement of the load-bearing elements. However, architectural design decisions are of great importance in terms of earthquake behavior of buildings. Since Turkey is a country located in an earthquake zone, it is an inevitable goal to ensure earthquake safety in buildings. In the Kahramanmaraş earthquakes of 7.7 and 7.6 magnitude that occurred on February 6, 2023, approximately 25 thousand buildings were destroyed and 198 thousand buildings suffered minor and moderate damage. This great earthquake has put the issue of earthquake resistant building design on our agenda again. The failure of a structure under earthquake loads begins in the architectural design process. Therefore, earthquake resistance of buildings should be considered in the early stages of building design. Architectural design is not just an arrangement made at the plan level, in which functional and aesthetic concerns are eliminated. The design decisions taken in the vertical direction, that is, on the sections and facades of the building, have an active role in the earthquake performance of the building as much as the decisions taken on

the plan plane. For this reason, in this study, structural irregularities in both horizontal and vertical directions and the solution proposals in the literature are based on the 2018 Turkish Building Earthquake Code and the "Earthquake Resistant Design for Architects" handbook published by the Japan Institute of Architects (JIA) and the Japan Asismic Safety Organization (JASO) has been studied in detail. In the study, it is aimed to emphasize the importance of considering the irregularities in the architectural design phase and to provide resources for the studies on the subject.

Keywords: Earthquake, Building Irregularities, Earthquake Resistant Architectural Design.

Giriş

Türkiye, Alp Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer almakta ve sıklıkla ciddi ve büyük depremlerle karşı karşıya kalmaktadır. Ağır kayıpları olan 1939 Erzincan depremi, 1999 Kocaeli ve Düzce depremleri, 2011 Van depremi gibi depremler tehlikenin boyutunu gözler önüne sermiştir. Bu depremlerin üzerine en son yaşanan deprem 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Depremi merkez üssü Kahramanmaraş olup toplam 11 ilimiz ciddi derecede depremden etkilenmiştir. Yaşanan can kayıpları ve binalardaki yıkım ve hasar oranları göz önünde bulundurulursa deprem bilincimizin hâlâ oluşmadığı söylenebilir.

Deprem anında yapılar yıkıcı deprem yüklerine maruz kalmaktadır. Bu durum sonucunda bazı binalar yıkılırken bazıları az, orta, ağır hasar almakta bazıları ise hiç hasar almamaktadır. Bu da hasar almayan binaların sismik performansının diğer binalara göre daha iyi olduğunu göstermektedir. Binaların deprem sırasındaki performansının iyi ya da kötü olmasını birçok faktör etkilemektedir. Bunların başlıcaları:

- Mimari tasarım
- Taşıyıcı elemanların konfigürasyonu
- Deprem bölgesi
- Coğrafik konumlanma (Fay hattı üzerinde konumlanma)
- Zemin sınıfı

- Yapı malzemenin niteliği
- Yapım kalitesi ve işçilik
- Yapı denetimi

Bahsedilen faktörler farklı disiplinleri ilgilendiren başlıklardan oluşmaktadır. Günümüzde hâlâ depreme dayanıklı bina denilince akla ilk olarak inşaat mühendisleri gelmektedir. Ancak bu konuda mimarlar, inşaat mühendisleri, jeoloji mühendisleri, müteahhitler, yapı denetim firmaları, şehir bölge planlamacıları koordine şekilde çalışmalıdır. Bu makalede birlikte çalışması gereken disiplinlerden mimarlık disiplini ele alınacaktır. Çünkü depreme dayanıklı tasarım, sanıldığı gibi aksine sadece inşaat mühendislerince yapılan statik hesaplamalara bağlı değildir. Yapının deprem davranışı mimari tasarım sürecinden itibaren başlamaktadır ve tasarım hatası hesapla düzeltilemez (Ersoy, 1999). Mimari tasarım kararları yapının deprem performansı üzerinde belirleyici bir role sahiptir (Arbabian, 2000). Bu nedenle çalışmada yapının deprem davranışında mimari tasarım kararlarının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca 2018 Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'nde tarif edilmiş olan yatay ve düşey doğrultudaki yapı düzensizliklerine mimari açıdan yaklaşılarak, depreme dayanıklı yapı tasarımı için gerekli mimari tasarım ölçütleri araştırılmış, alanyazın yatay ve düşey doğrultudaki yapı düzensizlikleri için önerilen çözümler araştırılarak konuyla ilgili çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1. Yapı Düzensizlikleri

Tipik bina konfigürasyon eksiklikleri, düzensiz geometri, katlarda zayıflık, kütle konsantrasyonu veya yanal kuvvete dayanıklı sistemdeki herhangi bir süreksizliği içerebilir. Düşey doğrultudaki düzensizlikler; mukavemet, rijitlik, geometri ve kütle başlıkları altında incelenir. Bunlar ayrı ayrı değerlendirilmekle birlikte birbiriyle ilişkilidir ve aynı anda ortaya çıkabilir. Örneğin, birinci katı diğer katlara göre daha yüksek olan bir bina, yumuşak kat oluşumuna, zayıf kat oluşumuna veya her ikisinin birlikte oluşmasına sebep olabilir. Bina formunun, bina deprem performansı üzerindeki önemli etkileri bilinmektedir. Bu etkinin nedeni, binanın şekli ve oranlarının, bina içinde ilerlerken deprem kuvvetlerinin dağılımı üzerinde

büyük bir etkiye sahip olmasıdır. Geometrik konfigürasyon, yapısal elemanların tipi, bağlantı detayları ve inşaat malzemeleri, bir binanın yapısal-dinamik tepkisi üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Bir binanın plan asimetrisi veya düşey süreksizlik gibi düzensiz özellikleri olduğunda, düzenli özelliklere sahip binalar için sismik kriterlerin geliştirilmesinde kullanılan varsayımlar geçerli olmayabilir. Bu nedenle, düzensiz özelliklere sahip binalar oluşturmaktan kaçınmak en iyisidir. Örneğin, bir binanın zemin katının ticari amaçlı kullanılabilmesi için dış duvarların boydan boya cam olması, zemin seviyesindeki kolonları yanal kuvvetlere direnecek yegane elemanlar olarak bırakmaktadır. Bu uygulama rijitlikte ani bir değişikliklere neden olacağından istenmeyen bir durumdur. Düzensizlik oluşturacak tasarımlar kaçınılmaz olduğunda, olağandışı dinamik özellikleri ve yapısal dirençteki ani değişikliklerde meydana gelen yük transferi ve gerilim konsantrasyonlarını hesaba katmak için özel tasarım teknikleri uygulamak gerekir (Taranath, 2004).

Düzensiz binalar, Türk Deprem Yönetmeliği'nde "depreme karşı davranışlarındaki olumsuzluklar nedeni ile tasarımından ve yapımından kaçınılması gereken binalar" olarak ifade edilmiştir (TDBY, 2018). Mimari tasarımın erken safhalarında yapı düzensizliklerine neden olabilecek ve kaçınılması gereken birçok durum oluşmaktadır. Düzensizliklere neden olarak yapıların deprem performansını olumsuz yönde etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Binanın yatayda ve düşeyde uygun olarak tasarlanamaması, kütle ve rijitlik dağılımındaki süreksizlikler, strüktürel elemanların ortogonal olmayan akslar üzerinde konumlanması, katlar arasındaki yükseklik farkları, kısa kolonlar, yapılardaki çarpışma olayı vb. yapılarda düzensizliğe neden olabilecek başlıca etkenlerdir (Taranath, 2004).

Yapı düzensizliklerinin Türk Deprem Yönetmeliği'ndeki sınıflandırılması tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türk Deprem Yönetmeliği'nde belirtilen yapı düzensizlikleri

Yatay doğrultuda (Plan düzleminde) düzensizlikler	Düşey doğrultuda (Kesit düzleminde) düzensizlikler
Burulma düzensizliği	Zayıf kat
Döşeme	Yumuşak kat
Süreksizliği	Düşey taşıyıcı elemanların süreksizliği
Planda çıkıntı bulunması	

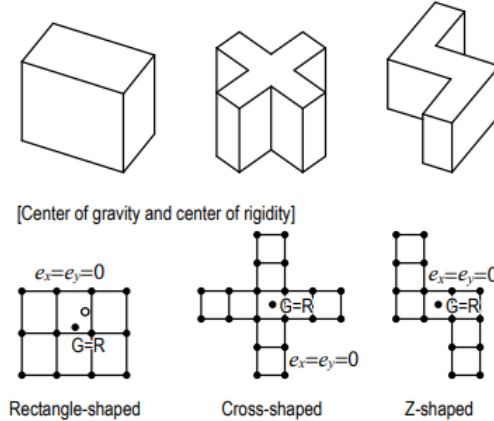
1.1.Planda düzensizlik durumları

Bu bölümde yatay doğrultuda yani plan düzlemindeki düzensizlikler incelenecektir. Bu düzensizlikler burulma düzensizliği, döşeme süreksizlikleri ve planda çıkıntı durumu başlıkları altında ele alınacaktır.

1.1.1. Burulma düzensizliği

Bir yapıda burulma düzensizliği, ağırlık merkezi ile rijitlik merkezi (kolonlar, kirişler, perde duvarlar ve payandalar dahil depreme dayanıklı elemanların merkezi) arasındaki farktan dolayı ortaya çıkmaktadır (JASO, 2012).

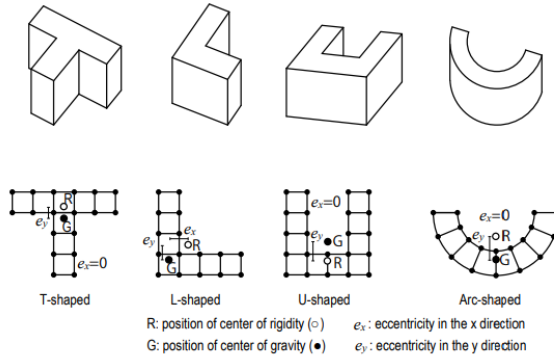
Şekil 1. Ağırlık ve rijitlik merkezleri çakışan bina formları(JASO, 2012).

Bu fark büyüdüğünde, rijitlik merkezi çevresinde sismik kuvvetin neden olduğu burulma deformasyonu ortaya çıkar. Şekil 1'de görülen

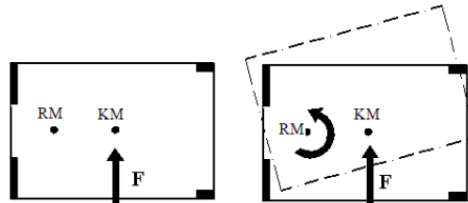
dikdörtgen, çapraz ve Z-biçimli binalar gibi nokta-simetrik düzlemsel şekle sahip binalar, ağırlık merkezi ve rijitlik merkezi çakıştığı için eksantriklik nedeniyle burulma oluşturmayan iyi dengelenmiş binalardır. Buna karşılık, T, L, U gibi çizgi simetrik düzlemsel şekle sahip binalar ve yay şeklindeki binalar, asimetrik yönlerde ağırlık merkezi ile rijitlik merkezi arasındaki eksantriklik nedeniyle büyük burulma üreten dengesiz binalardır.

Şekil 2. Ağırlık ve rijitlik merkezleri çakışmayan bina formları(JASO, 2012)

Bir binanın burulma davranışı

Ağırlık merkezi ve rijitlik merkezinin konumu farklı olduğunda, sismik kuvvet binayı rijitlik merkezi etrafında döndürür ve bu merkez etrafında burulma olarak bilinen bir dönme yer değiştirmesi oluşturur. Normal binalarda, bir döşeme levhasının levha içi rijitliği çok yüksek olduğu için yatay sismik kuvvetin bir döşeme levhasında levha içi bükülmeye neden olmadığı varsayılabilir (buna rijit zemin varsayımı denir). Rijit kat varsayımının geçerli olduğu binalarda, bir bina ne kadar iyi dengelenirse katın her kısmında o kadar benzer yer değiştirmeler meydana gelir. Bu tür paralel yer değiştirmeye öteleme denir (JASO, 2012).

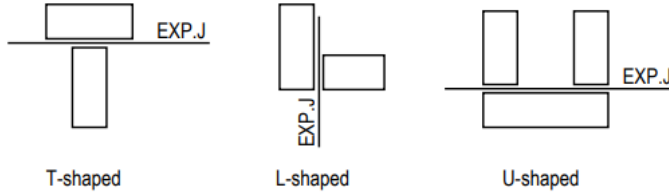

Şekil 3. Burulmalı dönme davranışı (TBDY, 2018)

Ağırlık merkezi ve rijitlik merkezi konumları farklı olduğunda ötelemeye ek olarak binanın dönme hareketi meydana gelir ve yerdeğiştirme farkları oluşur. Eksantrik mesafe arttıkça yer değiştirme farkı artar ve rijitlik merkezine olan mesafe arttıkça yer değiştirme farkı artar (Şekil 3). Sonuç olarak, binaya sismik kuvvet etki ettiğinde burulmalı dönme davranışı oluşmakta, rijitlik merkezinden uzak olan kısımlar lokal olarak çökmekte ve bina büyük hasara uğramaktadır.

Dengesiz binaları iyileştirmenin yolları şunlardır:

1. Kolon, kiriş ve perde kesitlerini ayarlayarak ve perde duvarların yerleşimini değiştirerek, ağırlık merkezi ile rijitlik merkezini mümkün olduğunca çakıştırarak burulmayı en aza indirmek.
2. Stresin yoğunlaştığı herhangi bir parçayı güçlendirmek.
3. Depreme dayanıklılık dayanımını dengeli bir binanınkinden daha yükseğe çıkarmak.

Şekil 4. Genleşme derzi tekniği (JASO, 2012)

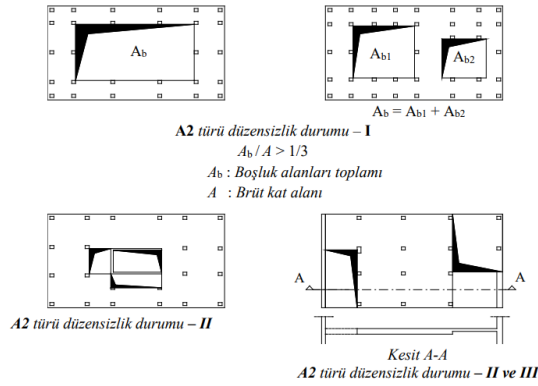
4. Bir yapıyı genleşme derzi kullanarak ayırmak (EXP. J) ve her bir parçayı dengeli bir şekilde sokmak (Şekil 4). Bu teknik yaygın olarak kullanılmaktadır; ayrıca etkili ve son zamanlarda giderek daha popüler hale gelen bir yöntem, sismik olarak izole edilmiş bir yapının benimsenmesidir (JASO, 2012).

1.1.2. Döşeme süreksizlikleri

Herhangi bir kattaki döşemede (Şekil 5);

1. Merdiven ve asansör boşlukları dahil, boşluk alanları toplamının kat brüt alanının 1/3'ünden fazla olması durumu,
2. Deprem yüklerinin düşey taşıyıcı sistem elemanlarına güvenle aktarılabilmesini güçleştiren yerel döşeme boşluklarının bulunması durumu,
3. Döşemenin düzlem içi rijitlik ve dayanımında ani azalmaların olması durumu döşeme süreksizlikleri kapsamında incelenen durumlardır.

Şekil 5. Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'ne göre döşeme düzensizlikleri (TBDY,2018)

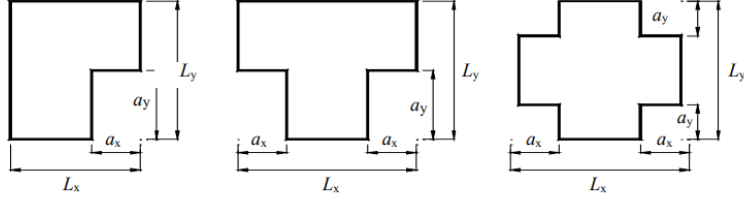

1.1.3. Planda çıkıntılar bulunması

Bina kat planlarında çıkıntı yapan kısımların birbirine dik iki doğrultudaki boyutlarının her ikisinin de binanın o katının aynı doğrultudaki toplam plan boyutlarının %20'sinden daha büyük olması durumudur (Şekil 6). Planda çıkıntı olması durumunda bina deprem yüklerine karşı her yönde aynı davranamayacağı için istenmeyen durumlardan biridir.

Şekil 6. Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'ne göre planda çıkıntılar bulması durumuna örnekler (TBDY, 2018)

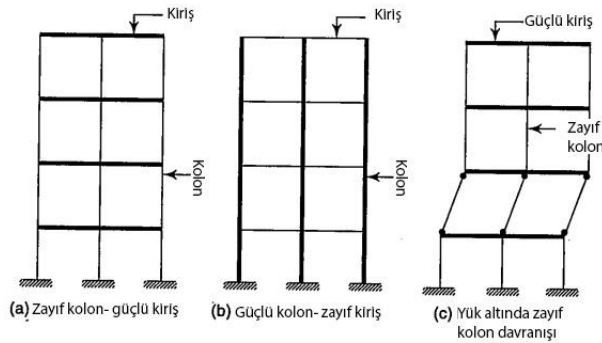
1.2. Düşey Doğrultudaki Düzensizlikler

A3 türü düzensizlik durumu:
 $a_x > 0.2 L_x$ ve aynı zamanda $a_y > 0.2 L_y$

Bu bölümde deprem anında kesitte yer alan yatay taşıyıcılarda (kiriş ve döşemeler) ve dikey taşıyıcılarda (kolonlar) sorun olabilecek durumlar ele alınacaktır. Betonarme binalarda kiriş ve döşeme, kolonlara göre daha zayıf olabilir. Çünkü plastik bükülmenin meydana geldiği ciddi bir kiriş deformasyonunda (plastik mafsallara) bile kiriş ve döşeme düşmezken yeterli deformasyon gerçekleştiğinde kolonlar dikey yükler altında hızla çökmektedir. Deprem bölgelerinde zayıf kolon-güçlü kiriş kombinasyonunun önerilmemesinin nedenleri şunlardır:

Şekil 7. Zayıf kolon-güçlü kiriş tasarımı gösterimi (a) Zayıf kolon-güçlü kiriş tasarımı-önerilmeyen, b) Güçlü kolon-zayıf kiriş tasarımı-önerilen, c) zayıf kolon-güçlü kiriş tasarımının yükler karşısındaki performansı) (Duggal,2007)

A. Bir kolonun zarar görmesi, tüm binanın çökmesi anlamına gelir.

- B. Zayıf kirişe sahip bir yapıda plastik deformasyon özellikle katlarda yoğunlaşmıştır ve nispeten büyük bir süneklik faktörü gereklidir.
- C. Kolonların hem kesme hem de bükülmeden kaynaklı deformasyonları kirişlere göre daha fazladır (Duggal, 2007).

Bu maddeler düşey taşıyıcı sistem tasarımında dikkat edilmesi gerekenlerin temelini oluşturmaktadır. Bu kısımdan sonra zayıf kat düzensizliği, yumuşak kat düzensizliği ve düşey taşıyıcı sistemlerin süreksizliği başlıkları altında sorunlar detaylı ele alınacaktır.

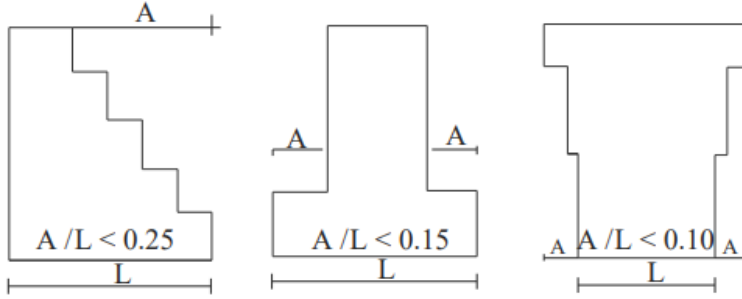
1.2.1. Zayıf Kat Düzensizliği

Yapının herhangi bir katında bulunan kolon, perde ve bölme duvarların hepsi bir alt katta veya bir üst katta aynen devam etmeyebilir. Genelde, Türkiye’de binaların zemin katları dükkan, restoran gibi geniş pencere açıklıklarına sahip mekanlar olarak kullanılmasından ötürü kolonlar, perdeler ve bölme duvarlar bu katlarda daha az bırakılmaktadır. Diğer yandan üst katlar konut olarak tasarlanmakta ve duvar alanları daha fazla olmaktadır. Bu durum da binanın katları arasında dayanım süreksizliğine yani zemin katta zayıf kat oluşumuna neden olmaktadır (Doğan & Kırış & Gönen, 2002).

Bu düzensizliklere katlardaki farklı işlevsel düzenlemeler neden olmaktadır. Örneğin, çıkmalı binalarda ve özellikle düşey doğrultuda geri çekilmelerle oluşturulmuş katlar deprem anında diğer normal katlarla aynı frekansta salınmazlar ve zıt yönde deplasman etkisi ile gerilme yığılmalarına neden olmaktadır (Ambrose, Vergun, 1985). Burulma momentleri, yapı ağırlık merkezi zemin seviyesinden üst seviyelere çıktıkça artmaktadır. Bu nedenle ters piramid şeklinde veya üst katlara doğru gittikçe artan çıkmaya sahip olan yapı tasarımlarından kesinlikle kaçınılmalıdır. Bu tarz yapı planlaması yerine piramid şeklinde (Şekil 8) zeminden kademelerle geri çekilerek oluşturulmuş olan formlara yönelmek bu düzensizlik oluşumuna mahal vermemek adına önem teşkil etmektedir. Bu form yapının rijitliğini arttırmakta ve yapının doğal titreşim periyodunu azaltmaktadır (Dowrick, 1987). Ayrıca dar açılı girintili, çıkıntılı alan oluşumundan doğan gerilme yığılmalarının da önüne geçmektedir.

Şekil 8. Ağırlık merkezi ve piramid form

Binanın cephelerini hareketlendirmek amacı ile düşeyde yapılmış olan çekme katlar ve ağır çıkmalar deprem kuvvetleri karşısında yapının davranışını komplike hale getirmektedir (Doğan& Ünlüoğlu& Özbaşaran, 2007). Düşeydeki maksimum çıkma miktarları Şekil 9'daki gibi tarif edilmiştir (Bayülke, 2001).

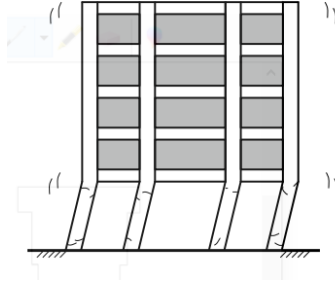
Şekil 9. Düşeydeki maksimum çıkma miktarları (Bayülke, 2001)

Yukarıda bahsedildiği gibi deprem anındaki burulmalar dikkate alınarak biçim belirlemek gerekir. Katlar arasındaki farkları azaltmak ya da maksimum çıkma değerlerini aşmamak çözümler arasında yer almaktadır.

1.2.2. Yumuşak Kat Düzensizliği

Yumuşak kat düzensizliği binanın katları arasındaki rijitliliğin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Yapıya gelen deprem kuvvetlerinin tüm katlara kat döşemesi hizasında etkidiği farz edilmektedir ve yapının yapacağı toplam deplasman toplam kat yüksekliği boyunca bölüşülmek yerine rijitliği az olan kat diğer katlara göre daha fazla deplasman yapmakta ve o kat yumuşak kat olarak adlandırılmaktadır (Çağatay & Güzeldağ, 2002).

Birbirine dik deprem doğrultularından herhangi biri için binanın herhangi bir katındaki ortalama görelî kat ötelemesi oranının binanın bir üst veya bir alt katındaki ortalama görelî kat ötelemesine oranını ifade eden rijitlik düzensizlik katsayısının $\eta_{ki} > 2.00$ olması durumudur (TBDY, 2018).

Şekil 10. Zemin katı yüksek bina şematik gösterim

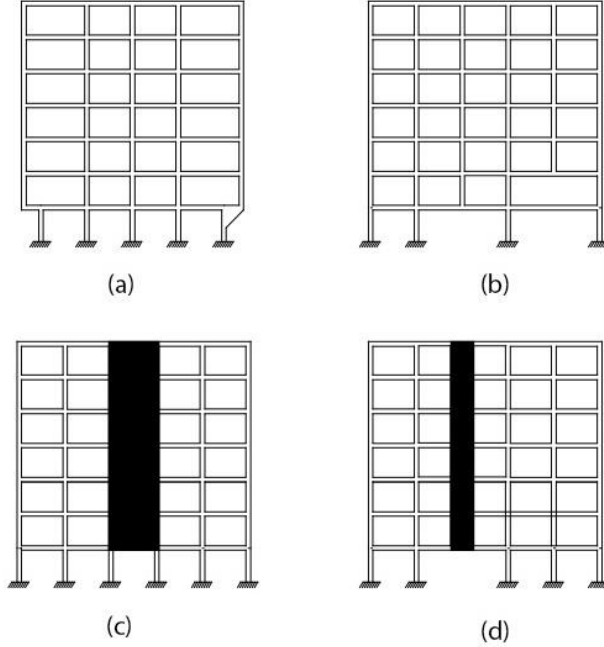
Genellikle ticari amaçlı kullanılan zemin katların diğer katlara göre daha yüksek yapılması yumuşak kat oluşumunda en çok karşımıza çıkan nedenlerdendir. Burada zemin katın rijitliği diğer katlara göre daha düşüktür ve bu durum bu katlarda kat deplasmanlarının daha fazla olmasına neden olur. Bu deplasmanlar oluşurken yapının deprem sonrası ayakta kalabilmesini sağlayabilmek adına mafsallaşmaların kolonlar yerine kirişlerde olması istenir (Şekil 10). Bu nedenle zemin kat kolon kesitlerini arttırmak veya yumuşak kat düzensizliğinin olduğu kattaki kolonların daha sık etriyelerle sarılmasını sağlamak bu duruma katkı sağlayacaktır (Ambrose & Vergun, 1985).

1.2.3. Düşey Taşıyıcı Sistem Elemanların Süreksizliği

Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'ne göre düşey taşıyıcı sistem elemanlarının zemine kadar devam etmemesi durumunda oluşan düzensizliklerdir. Bu düzensizlikler farklı katlarda, genellikle zemin katta daha büyük hacimler elde etmek için düşey taşıyıcı elemanların zemin kata kadar devam ettirilmemesi sonucu karşımıza çıkmaktadır. Düşey taşıyıcı elemanların süreksizliği ile ilgili istenmeyen durumlar şekilde gösterilmiştir.

- (a) Kolonların binanın herhangi bir katında konsol kirişlerin veya alttaki kolonlarda oluşturulan guselerin üstüne veya ucuna oturtulmasına hiçbir zaman izin verilmez.
- (b) Kolonun iki ucundan mesnetli bir kirişe oturması durumunda, düşey deprem hesabı yapılması yeterlidir.
- (c) Üst katlardaki perdenin altta kolonlara oturtulmasına hiçbir zaman izin verilmez.
- (d) Perdelerin binanın herhangi bir katında, kendi düzlemleri içinde kirişlerin üstüne açıklık ortasında oturtulmasına hiçbir zaman izin verilmez (TBDY, 2018).

Şekil 11. Düşey taşıyıcı elemanların süreksizliği (TBDY, 2018)

Bahsedilen maddelerde belirtildiği gibi kolon ve perdelerin zemine kadar sürekli ve doğrusal olması gerekmektedir (Şekil 11).

Sonuç

Bu çalışmada, yapıların deprem esnasında performansını kötü yönde etkileyen, yatay ve düşey doğrultuda yapı düzensizliğine neden olan faktörler incelenmiş ve bu düzensizlikleri önlemek için alanyazında önerilmiş olan çözüm önerileri araştırılmıştır. Düşey doğrultuda yapı düzensizliklerine neden olan başlıca faktörler; yapının plan geometrisi, binadaki katların farklılaşması, kolonların perde veya kirişe oturması, binanın kat yüksekliklerinin farklı olması, taşıyıcı sistem elemanlarının düşey doğrultuda düzensiz dağılımı, zayıf kolon-güçlü kiriş durumları (kolonda oluşan plastik mafsallaşmalar) olduğu görülmüştür. Yatay düzlemdeki düzensizlikler ise; yapının rijitlik merkezi ve ağırlık merkezinin çakışmaması, döşeme süreksizlikleri, planda çıkıntı bulunması gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Düşey ve yatay doğrultuda yapı düzensizliklerine neden olan etkili faktörler incelediğinde, bu faktörlerin birçoğuna mimari tasarımın ilk safhalarında karar verildiği söylenebilir. Mimarlık sadece plan düzleminde alınan tasarım kararlarına bağlı değildir. Aynı zamanda bina cephe ve kesiti göz önünde bulundurularak alınan tasarım kararlarına bağlıdır ve bu kararlar yapının deprem performansında belirleyici rol sergilemektedir. Mimari tasarım kararları aşamasında özellikle yapıların zemin katında düzenlenen ticari amaçlı mekanlardan vazgeçilmelidir. Bina mümkünse çıkmasız tasarlanmalı ya da yapının plan düzlemindeki simetrisi bozulmadan, ağır olmayan çıkmalar yapılmalıdır. Yapının plan düzlemindeki rijitlik merkezi ve geometrik merkezi çakışmalı ya da mümkün olduğunda yakın tutulmalıdır. Yapının kesit düzlemindeki geometrik merkezi ise zemine yaklaştıkça yapının deprem yüklerine dayanımının arttığı bilinmektedir.

Sonuç olarak, çalışmada ülkemizde depreme dayanıklı bina tasarımında sıkça görülen sorunlara çözümler sunmak amaçlanmıştır. Yapılarda hem yatay hem de düşey doğrultudaki yapı düzensizlikleri ve alanyazındaki çözüm önerileri 2018 Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'ne ve Japonya Mimarlar Enstitüsü (JIA) ve Japonya Asismik Emniyet Organizasyonu (JASO) tarafından yayınlanan "Mimarlar İçin Depreme Dayanıklı Tasarım" el kitabına göre detaylı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmada, düzensizlik

yaratan durumların mimari tasarım aşamasında göz önünde bulundurulmasının önemini vurgulamak ve konuyla ilgili çalışmalara kaynak sağlamak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arbaban, H., The Role of Architects in Seismic Design, International Conference on the Seismic Performance of Traditional Buildings, İstanbul, Türkiye, 16-18 Kasım, 2000.
- Ambrose, J. ve Vergun, D., Seismic Design of Buildings, U John Wiley & Sons, New York, A.B.D., 1985.
- Bayülke, N., Depreme Dayanıklı Betonarme ve Yığıma Yapı Tasarımı, İnşaat mühendisliği oda yayımları, İzmir, Türkiye, 2001.
- Çağatay, İ. H. ve Güzeldağ, S., Yeni Deprem Yönetmeliği SAP2000N Uygulamaları, Birsen yayımları, Adana, Türkiye, 2002.
- Doğan, M., Kırac, N., ve Gönen, H., Soft-Storey Behaviour in an Earthquake and Samples of İzmit-Düzce, ECAS Uluslararası Yapı ve Deprem Mühendisliği Sempozyumu, ODTÜ, Ankara, 14 Ekim 2002.
- Doğan, M., Ünlüoğlu, E. ve Özbaşaran, H., Earthquake failures of cantilever projections buildings, Engineering Failure Analysis, 14, 8, 1458-1465, 2007.
- Dowrick, D.J., Earthquake Resistant Design for Engineers and Architects, John Wiley & Sons, Chichester, A.B.D., 1987
- Duggal, S.K. - Earthquake Resistant Design of Structures-Oxford University Press (2007)
- Ersoy, U., Binaların Mimarisinin ve Taşıyıcı Sisteminin Deprem Dayanımına Etkisi, Deprem güvenli konut sempozyumu, ODTÜ, Ankara, 65-77, 1999.

JASO (Japan Institute of Architects and Japan Aseismic Safety Organization), Earthquake-resistant Building Design for Architects, Revised edition, 2012.

TBDY (Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği)., Resmi Gazete No. 30364, 2018.

Tezcan, S., Depreme Dayanıklı Tasarım için Bir Mimarın Seyir Defteri, Türk Deprem Vakfı İstanbul, Türkiye, 1998.

Taranath, B. S., Wind and Earthquake Resistant Buildings_ Sturctural Analysis and Design, CRC Pre

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

DİNAMİK WEB HARİTALAMADA YENİ BİR DÖNEM: GOOGLE EARTH ENGINE

A New Era in Dynamic Web Mapping: Google Earth Engine

Araştırma Makalesi • Research Article

Doç. Dr. Zekeriya Fatih İNEÇ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

fatihinec@erzincan.edu.tr

0000-0002-2391-605X

Geliş Tarihi/Received: 17.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 05.05.2023

Atıf/Citation

İneç, Z. (2023). Dinamik Web Haritalamada Yeni Bir Dönem: Google Earth Engine. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 233-258.

Kamu Yönetimi Enstitüsü

Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Bu çalışmada Google firması tarafından dinamik web haritalama için geliştirilen Earth Engine (GEE) adlı bulut tabanlı bilgi işlem platformunun tanıtımı yapılmakta ve özellikleri ile işlevleri açıklanmaktadır. Başlangıçta uydu ve hava görüntülerini coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla üç boyutlu bir dünya modeline dönüştürerek kullanıcılara sunan Google Earth, web 2.0 ile birlikte kullanıcıların veri işleyebileceği, çeşitli geometrik işlemler yapabileceği ve katmanlar oluşturarak mekân üzerine veri ekleyebileceği çeşitli özelliklere sahip oldu. Dünyanın ötesinde gökyüzü, Mars ve Ay'ın da keşfedilmesine olanak sağladı. 2021 yılında ise GEE adlı platform tanıtılarak dinamik web haritalamada bir çığır açıldı. Ülkemizde sosyal bilimciler tarafından henüz keşfedilmeyen ve yeterince tanınmayan GEE ile farklı zaman dilimlerindeki mekânsal büyük veriler işlenerek çok boyutlu analizlerin yapılması kolaylaştırıldı. Çalışma bu bağlamda mekânsal verinin analizinin basitleştirilmesi ve sosyal bilimlerdeki karşılığının ifade edilmesi açısından önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Google Earth Engine, Google Earth, mekânsal veri, veri görselleştirme

Abstract

In this study, the cloud-based computing platform called Earth Engine (GEE), developed by Google for dynamic web mapping, is introduced and its features and functions are explained. Google Earth, which initially presented to users by transforming satellite and aerial images into a three-dimensional world model through geographic information systems, gained various features with web 2.0 where users could process data, perform various geometric operations and add data on space by creating layers. Beyond Earth, it also allowed the exploration of the sky, Mars, and the Moon. In 2021, a platform called GEE was introduced, breaking new ground in dynamic web mapping. Multidimensional analyzes have been facilitated by processing large spatial data in different time periods with GEE, which has not yet been discovered and sufficiently known by social scientists in our country. In this context, the study is considered important in terms of simplifying the analysis of spatial data and expressing its equivalent in social sciences.

Keywords: Google Earth Engine, Google Earth, spatial data, data visualization

Giriş

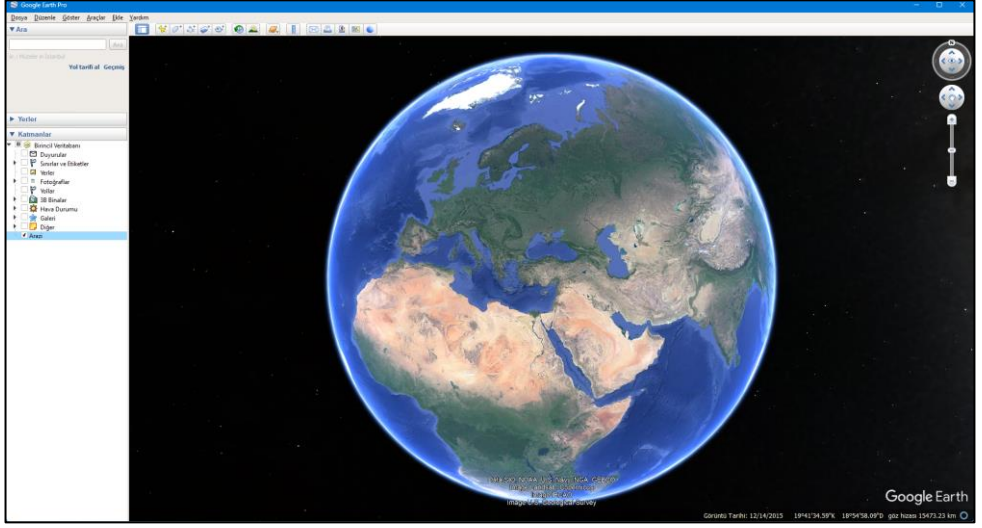
İnsanın hayatını kolaylaştırmaya odaklanan bilim ve teknoloji, oluşturduğu yeni imkânlarla insanların alışkanlıklarının değişmesinde rol oynamaktadır. İnsan tarafından ortak bir formda algılanan dünyanın fantastik kopyalarını keşfetmek için tasarlanan bilim ve teknoloji ürünü araçlar

özellikle internet sayesinde zamansal ve mekânsal olarak yeni sanal dünyaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (İneç, 2021:349-351).

Var olan tüm nesnelerin sanal kopyalarının oluşturulduğu günümüzde web 2.0 ile birlikte insan – insan; web 3.0 ile ise insan – makine – insan etkileşimi başlamıştır (İneç, 2017). Bunun neticesinde küresel çaptaki kullanıcı verileri web 2.0 döneminde makine öğrenme, web 3.0 döneminde ise semantik zekâ ile bulut teknolojiler üzerinden analiz edilmiştir (İneç, 2020a). Bu çerçevede mekânsal veriyi işleyip analiz ederek görselleştirebilen platform ise coğrafi bilgi sistemleridir (İneç, 2012).

Coğrafi bilgi sistemleri, başlangıçta yer küreye ait verilerin toplanmasına, işlenmesi ve analizine odaklanan bir sistematığı ifade ederken, günümüzde mekânsal verinin her türüyle ilgilenmektedir (İneç, 2012). Bu noktada coğrafi bilgi sistemlerinin başta fen bilimleri olmak üzere, sağlık ve sosyal bilimlerde aranılan bir teknoloji türü olarak deneysel çalışmalarda dahi kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır (İneç, 2017; İneç & Akpınar, 2017; İneç & Akpınar, 2018).

Coğrafi bilgi sistemleri platformlarında kullanıcıların yüklediği tekil bilgiler web 2.0'in etkileşim özelliği sayesinde ortak biçimde yapılandırılan bilgi formlarına dönüşmüştür. Bu dönemde Google'ın dinamik web haritalama çözümleri kullanıcıların ortak verileri üzerinden genişletilmiştir. Özellikle Google Android işletim sistemi ile bireyler mekânsal aktivitelere dahil olmuştur. Yönergelerle mekânı tanıtmayı ve algılamayı amaçlayan Google Haritalar, özellikle Google Earth platformu sayesinde sanallaşan dünyayı evlere, ofislere ve hatta cep telefonları ile araçlara kadar ulaştırmıştır (Görsel 1).

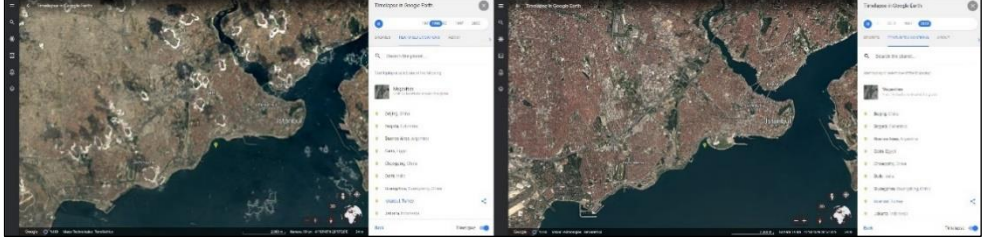
Görsel 1: *Google Earth Pro*

Google Earth platformu dünyanın havadan ve uzaydan alınan görüntüleri ile coğrafi bilgi sistemleri verilerini üç boyutlu bir ortamda gösterebilen bulut tabanlı bir masaüstü programıdır. Google firması tarafından geliştirilen Google Earth'ün geçmişi 2001 yılına uzanmaktadır. Özellikle Keyhole firmasının üç boyutlu küre grafiği üzerine küresel görünümün bindirilmesiyle oluşturulan bu haritalama sistemi 2015 yılından itibaren Google Earth Pro adı altında ücretsiz olarak kullanıcılara dağıtılmaktadır (URL 1, 2023). Google Earth'ün web tabanlı deneme sürümüne ise 2020 yılından itibaren <https://earth.google.com/web/> adresinden erişilmektedir. Çeşitli fonksiyonlara sahip olan bu versiyonda oturma açmak kaydıyla bulut tabanlı çeşitli projeler oluşturulabilmektedir. Fakat çok boyutlu işlevler ile analizleri gerçekleştirebilmek için ise <https://earthengine.google.com> adresinden erişilebilen GEE platformu kullanılmaktadır. Aşağıda GEE'nin tanıtımı yapılmakta ve GEE'nin özellikleri ve fonksiyonları hakkında bilgi verilmektedir.

1. Google Earth Engine (GEE)

GEE, mekânsal büyük verileri analiz etmek için geliştirilmiştir. Böylelikle coğrafi mekânda gerçekleşen değişiklikleri tespit ederek sonuçları dinamik harita üzerinde görselleştirme olanağı oluşmaktadır (Görsel 2).

Dolayısıyla GEE'nin akademik ve araştırma amacı bulunmakta ve bu çerçevede kullanımının ücretsiz olduğu ifade edilmektedir (URL 2, 2023).

Görsel 2: GEE ile 1987 – 2022 yılları arasında İstanbul'un değişim analizi görüntüsü

GEE, uydu, gökyüzü ve sensörlerden alınan tarihî ve eşzamanlı mekânsal büyük verilerin bilimsel analiz yöntemleriyle çözümlemesini sağlamaktadır. Böylece oluşan arşiv küresel veri madenciliğini desteklemektedir. Ayrıca GEE işlevsellik ve büyük verilerin analizi için uygulama programlama arabirimleri (API) ile çeşitli araçları da bünyesinde barındırmaktadır. GEE mekânsal bilginin düzenlenmesi ile analiz edilmesini kolaylaştırıp ortaya çıkan küresel bilgiyi organize edip evrene yaymaktadır. Bu da bilimsel ve çevresel misyonlara katkı sağlamaktadır (URL 3, 2023).

İlgili alanyazın doğrultusunda GEE'nin yalın bir ifadeyle tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: GEE, bünyesindeki tarihî ve eşzamanlı veriler ile kullanıcıların yüklediği verileri problem durumu bağlamında analizini gerçekleştirerek elde edilen bulguların mekân üzerinde görselleştirilmesini sağlamaktadır. Bunun için GEE'nin hazır araçlarıyla birlikte basitleştirilmiş bir arayüzü bulunmaktadır. GEE'nin çok disiplinli bu yapısı sosyal bilimler için sıra dışı özellikler sunmaktadır.

1.1. Google Earth Engine Özellikleri

GEE çok boyutlu yapısıyla birlikte çeşitli özelliklere sahiptir. GEE bu çerçevede hazır veri kataloglarıyla hızlı hesaplamaların yapılmasını ve büyük verilerin görselleştirilerek küresel çapta sunumunu sağlamaktadır. GEE üzerinde bu işlemleri gerçekleştirebilmek için herhangi bir web programlama ya da HTML gibi etiketleme dillerine ihtiyaç duyulmadan sistematik veri üretilebilmekte ve etkileşimli nihai ürünler küresel çapta

paylaşılabilmektedir. GEE’de bulunan veri katalogları ise çevresel değişkenlere, hava ve iklim tahminlerine, arazi örtüsüne, topografik ve sosyo-ekonomik yapıya ilişkin görüntüleme sistemlerinden alınan optik ve optik olmayan dalga boylarının görüntülerini kapsamaktadır. Bu verilere ise API ile ilişkili ve etkileşimli web tabanlı bir geliştirme ortamı aracılığıyla erişilmektedir (Gorelick vd. 2017).

GEE’nin özellikleri resmî web sitesinde şu şekilde açıklanmaktadır (URL 4, 2023):

1.1.1. Veri kataloğu: GEE kataloğunda dokuz yüzden fazla analize hazır mekânsal veri seti bulunmaktadır. Dolayısıyla gerçek zamanlıya eş değer uydu görüntüleri ile bilimsel verilere anlık erişmek mümkündür.

1.1.2. Veri serisi: GEE veri setlerine erişim olanağı vererek uzun vadeli değişimi varyasyonu gözler önüne sermektedir. Böylece tahmin ve risk değerlendirilmesinin yapılmasını sağlamaktadır.

1.1.3. İşlem süreci: GEE bilimsel süreçlere uygun olarak hızlı sorgulama ile veri sunumu yapılmasını sağlamaktadır.

1.1.4. İşlem büyüklüğü: GEE çok büyük veriler ile zamana yayılan serileri işleyebilmekte ve üretebilmektedir.

1.1.5. Rehberlik hizmeti: GEE alt yapısı uzmanlar tarafından yönetildiği için mekânsal veri kullanıcıların tek odak noktasıdır.

1.1.6. Kod düzenleme: GEE web tabanlı kod düzenleme ortamı sayesinde yeni bilimsel süreçleri test etmeyi ve geliştirmeyi sağlamaktadır.

1.1.7. Kütüphaneler: GEE, JavaScript ve Phyton dilleri ile mekânsal analizlerin gerçekleştirilmesi için bir işlev kütüphanesi sunmaktadır. Böylece bilimsel verinin test edilmesi ve analizlerin tanımlanmasında esneklik sunulmaktadır.

1.1.8. Etkileşim: GEE, etkileşimli analiz deneyimleri sunmaktadır. Kullanıcılar tarafından oluşturulan mekânsal araçlar böylelikle diğer paydaşlarla paylaşılmaktadır.

1.1.9. Kullanıcı doğası: GEE bünyesinde alan uzmanı olan kullanıcılara sahiptir. Böylece geliştiriciler bu topluluklarda bulunanlarla etkileşim kurabilmektedir.

1.1.10. Makine öğrenme ile entegrasyon: Mekânsal verinin tasnifi ve analizinde mekânsal makine öğrenimi ile modeller oluşturulabilmektedir.

1.2. Google Earth Engine İşlevleri ve Veri Kataloğu

GEE, web tabanlı arayüzü ve bulut tabanlı yapısı, Google'ın Compute Engine ve Cloud Machine Learning gibi araçları sayesinde büyük veriye erişimi ve bunların analizini kolaylaştırmaktadır. GEE'ye ait The Code Editor ise GEE API veri kataloğuna doğrudan bağlantı sağlamaktadır.

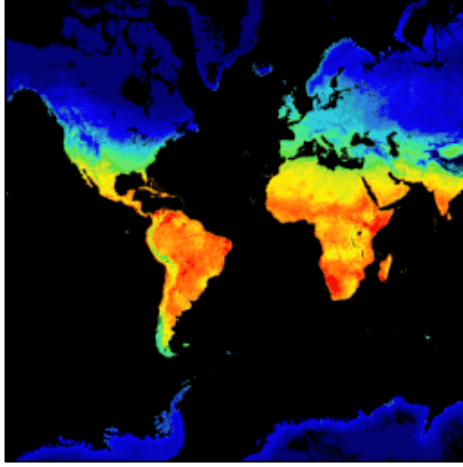
GEE veri kataloğu, mekânsal büyük veri kümelerinden oluşan bir kütüphane olarak tanımlanmaktadır. Burada yer alan verilerin büyük bir kısmı Landsat, Sentinel-1 ve Sentinel-2'den alınan veri arşivleri ile dünyayı gözlemleyen uzaktan algılama görüntülerinden oluşmaktadır (Gorelick vd. 2017).

GEE kullanıcılar tarafından çeşitli verilerin yüklenmesine olanak sağlamaktadır. Raster ve vektör veriler ile GeoTIFF ve Shape gibi dosyalar tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte tüm EROS (USGS/NASA) Landsat kataloğu ile MODIS veri setinin büyük bir kısmı, Sentinel-1 ve NAIP yağış, deniz yüzeyi ısısı, ayrıca CHIRPS iklim ve yükseklik verilerini içeren büyük bir kataloğa erişim imkânı da bulunmaktadır. GEE'nin bu çerçevede sunulan işlev kütüphaneleri ise aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmaktadır (URL 5, 2023):

1.2.1. İklim ve Hava Durumu

1.2.1.1. Yüzey ısısı:

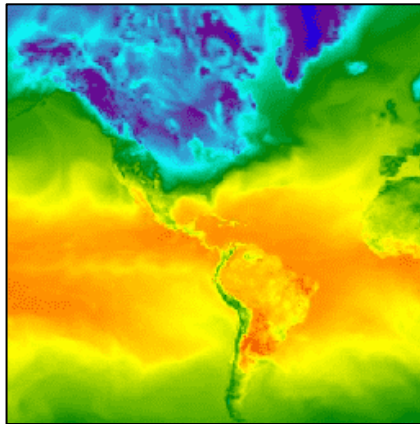
GEE termal uydu sensörleri üzerinden küresel yüzey sıcaklığı ile emisyon verilerine erişim sağlamaktadır. GEE veri kataloğu Landsat, MODIS, ASTER ve AVHRR sensörlerinden alınan verilerle oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda GEE'de kara yüzey sıcaklığı veri setleriyle gerçekleştirilen analizin sonuçları Görsel 3'te verilmektedir (Moriyama, 2014) (Görsel 3):

Görsel 3: *GCOM-C/SGLI L3 Arazi Yüzey Sıcaklığı v.1 (Moriyama, 2014)*

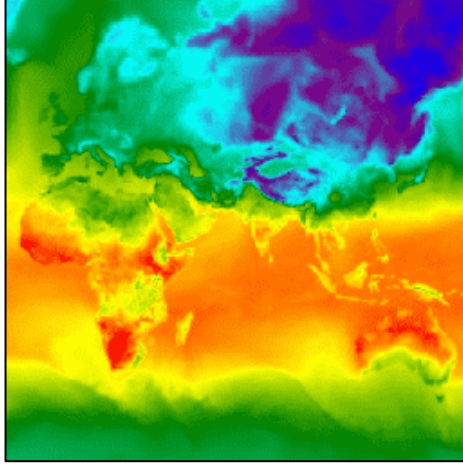
1.2.1.2. İklim:

GEE, NCEP/NCAR, NLDAS-2, GridMET, Idaho Üniversitesi, MACAv2-METDATA ve NASA Earth Exchange gibi merkez ve sistemlerden veri, veri kümeleri ile veri modellerine erişebilmektedir. Bu doğrultuda iklim ve yüzeye ilişkin değişkenlerin tarihsel tahminleri gerçekleştirilebilmektedir. Görsel 4'te Ulusal Çevresel Tahmin Merkezi (NCEP) İklim Tahmin Sistemi (CFS) verileri ile oluşturularak atmosfer ile okyanuslar, kara ve deniz buzu arasındaki etkileşimi görselleştiren birleşik bir model verilmektedir (Saha vd. 2011) (Görsel 4).

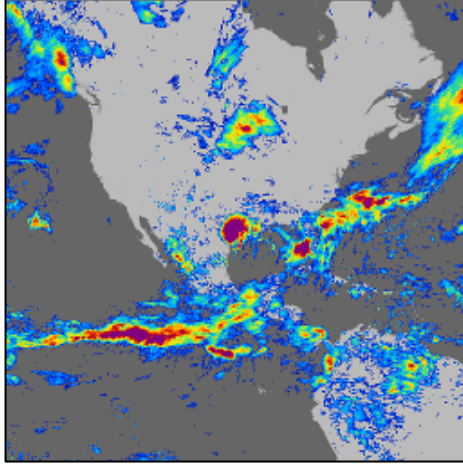
Görsel 4: *Atmosfer ile okyanus, kara ve deniz buzu arasındaki etkileşim (Saha, vd. 2011)*

1.2.1.3. Atmosfer: GEE kataloğundaki NASA'ya ait TOMS ve OMI araçlarından alınan ozon verileri MODIS Aylık Izgaralı Atmosfer ürünü gibi atmosferik veri kümeleri ile çalışabilmektedir. Aşağıda yer alan Görsel 5'te Copernicus Atmosfer İzleme Hizmeti ile elde edilen veriler üzerinden dünya atmosferinin bileşimi verilmektedir (Benedetti vd. 2009; Morcrette vd. 2009).

Görsel 5: Copernicus Atmosfer İzleme Hizmeti (CAMS) Küresel Gerçek Zamanlıya Yakın (Benedetti vd. 2009; Morcrette vd. 2009).

1.2.1.4. Hava Durumu: GEE yağış, sıcaklık, nem, rüzgâr ve benzer değişkenlere ilişkin tahminlerde bulunabilmek için çeşitli işlemlere, bağlantılara ve kütüphanelere sahiptir. Bu bağlamda NOAA Küresel Tahmin Sistemi (GFS), NCEP İklim Tahmin Sistemi (CFSv2) ve TRMM kaynaklarından elde edilen sensör verilerinden yararlanılmaktadır. Görsel 6'da dünya çapında üç saatte bir elde edilen yağmur ve kar gözlemlerini sağlayan Küresel Yağış Ölçümü'nden (GPM), IMERG ve GPM Constellation'dan elde edilen verileri birleştirerek oluşturulan yağış tahminlerinin analiz sonuçları verilmektedir (Huffman vd. 2019).

Resim 6: *Küresel Yağış Ölçümü: Aylık Küresel Yağış Ölçümü (GPM) v6 (Huffman vd. 2019).*

1.2.2. Görüntüleme

1.2.2.1. Landsat: USGS ve NASA'nın dünya gözlemcisi Landsat uyduları multispektral ve termal veriler elde etmek için dünya yüzeyini sürekli görüntülemektedir. GEE ise bu mekânsal verilerin bilimsel yöntemlerle analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Aşağıda verilen Görsel 7'de Landsat 8 OLI/TIRS sensörlerinden alınan atmosferik olarak düzeltilmiş yüzey yansımaları ve kara yüzeyi sıcaklığı yer almaktadır (URL 6, 2013).

Görsel 7: *USGS Landsat 8 Seviye 2, Koleksiyon 2, Kademe 1 (URL 6, 2013)*

1.2.2.2. Sentinel: Avrupa Uzay Ajansı (ESA) tarafından yürütülen Copernicus Programı kapsamında Sentinel uyduları radar ve optik görüntüleme ile kara ve okyanuslara ait verileri toplamaktadır. GEE ise Sentinel uyduları tarafından derlenen veri kümelerinin analizini gerçekleştirmektedir. Görsel 8’deki görsel, Sentinel 2’nin küresel çapta bitki, toprak ve su örtüsü izlemlerinin yanı sıra havzaları ve kıyı alanlarını izleme görevlerinden elde ettiği veri setiyle oluşturulmaktadır (URL 7, 2017).

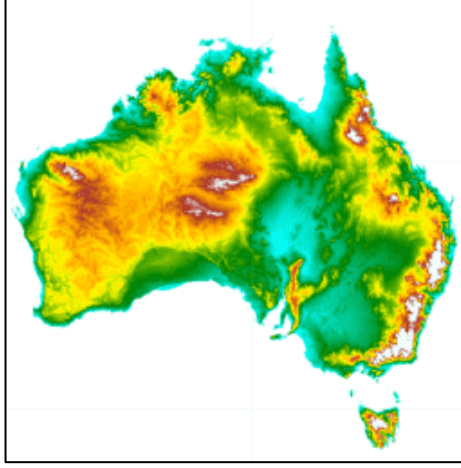
Görsel 8: Entegre edilmiş Sentinel-2 MSI: ÇokluSpektral Enstrüman, Seviye-2A

1.2.2.3. MODIS: MODIS, NASA’nın Terra ve Aqua uydularındaki Orta Çözünürlüklü Görüntüleme Spektrometre sensörleridir. MODIS, 1999 yılından itibaren BRDF ayarlı yüzey yansımaları ile bitki ve kar örtüsü gibi günlük görüntüleri elde etmektedir. GEE bu verileri kullanıcıların erişimine açmaktadır.

1.2.2.4. Görüntüler: GEE ile çok yüksek çözünürlüklü görüntüler üzerinden mekânların detaylarına ulaşmak mümkündür. Örneğin ABD Ulusal Tarım Görüntüleme Programı (NAIP) tarafından bir metrelik çözünürlüğüne sahip olan ABD’nin havadan görüntülerine erişilebilmektedir.

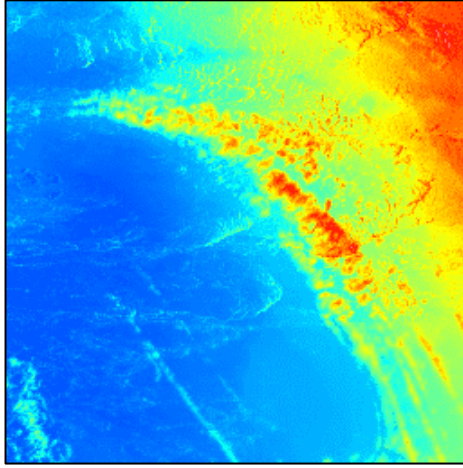
1.2.3. Jeofizik

1.2.3.1. Araziler: GEE veri kataloğunda Shuttle Radar Topography Mission (SRTM) ve WWF HydroSHEDS hidroloji veri tabanındaki Küresel ve Bölgesel Dijital Yükseklik Modelleri yer almaktadır. Bu sayede dünyanın topografik yapısı tasarlanmaktadır. Örnek olarak verilen Görsel 9'da Şubat 2000'de NASA tarafından alınan SRTM verilerinden Avustralya kıtasının Hidrolojik Dijital Yükseklik Modeli (DEM-H) ile oluşturulan görsel bulunmaktadır (Geoscience Australia, 2010).

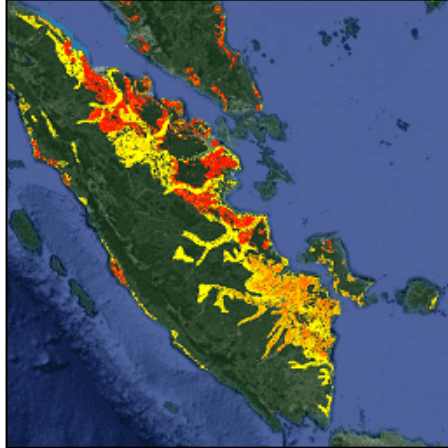
Görsel 9: *DEM-H: Avustralya SRTM Hidrolojik Olarak Zorunlu Dijital Yükseklik Modeli*

1.2.3.2. Arazi Katmanı: GEE, arazi katmanlarına ait haritalar ile orman, otlak ve su katmanlarını gerçek zamanlı olarak aktarabilen Dynamic World'ten ESA World Cover gibi küresel ürünlerin çeşitli veri kümelerini içermektedir. Bu bağlamda Görsel 10'da 2001'den 2015 yılları arasında 245 km²'den fazla alanı kapsayan 236 farklı LiDAR araştırmasından elde edilen verilerin oluşturduğu beş metrelik Avustralya Dijital Yükseklik Modeli (DEM) gösterilmektedir (URL 9, 2015).

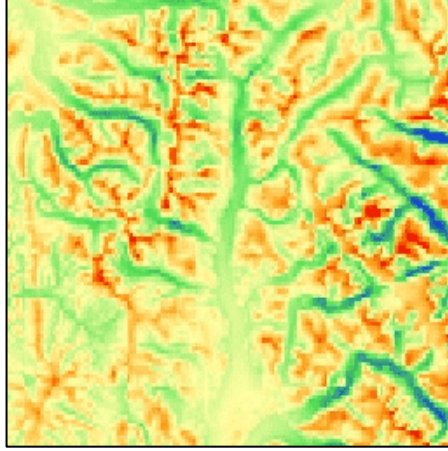
Görsel 10: *Avustralya Dijital Yükseklik Modeli (URL 9, 2015)*

1.2.3.3. Ekim Katmanı: GEE, USDA NASS'a ait çeşitli katman verileri sayesinde ekim alanlarının kapsamını, hakimiyetini ve sulama kaynaklarına ait verilerin sunumunu yapmaktadır. Ayrıca Küresel Gıda Güvenliği-Destek Analizi Verilerinden (GFSAD) gelen katmanlara da yer vermektedir. Aşağıdaki Görsel 11'de BM FAO tarafından hazırlanan Drenajlı Organik Topraklar Alanı (Yıllık) görüntüsü bulunmaktadır (FAO, 2020; Conchedda & Tubiello, 2020).

Görsel 11: *BM FAO Drenajlı Organik Topraklar Alanı (Yıllık) (FAO, 2020; Conchedda & Tubiello, 2020)*

1.2.3.4. Jeofizik Veriler: GEE’de Savunma Meteorolojik Uydular Programı’nın Operasyonel Hat Tarama Sisteminden (DMSP-OLS) alınan gece görüntüleri ile diğer uydu sensörlerinden alınan veriler bulunmaktadır. Bilhassa DMSP-OLS, bir kilometre çözünürlükte gece ışıklarının görüntülerini sürekli derlemektedir. Görsel 12’de USGS’nin NED DEM veri setlerinden üretilen çok ölçekli topografik konum indeksine yer verilmektedir (Theobald, Harrison-Atlas, Monahan & Albano, 2015).

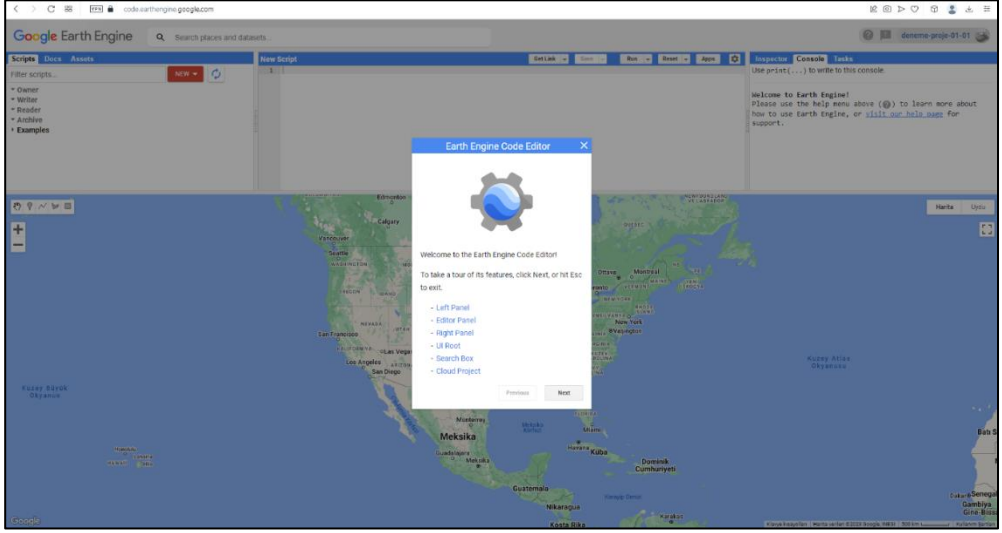
Görsel 12: Çok Ölçekli Topografik Konum İndeksi (Theobald, Harrison-Atlas, Monahan & Albano, 2015).

1.3. Google Earth Engine Kod Düzenleyici

GEE Kod Düzenleyici (The Code Editor), GEE’nin JavaScript temelli API’si için web tabanlı bir IDE platformu olarak tanımlanmaktadır. GEE Kod Düzenleyici (GEEKD) mekâna dayalı karmaşık verinin hızlı ve kolay bir şekilde analiz edilerek görselleştirilmesi için kullanıcılara basit bir arayüz sunmaktadır. GEEKD, JavaScript kod düzenleyiciye, mekânsal veri setlerini görselleştirmek için dinamik harita gösterimine, API parametre kütüphanesine, Git tabanlı komut dosyası yöneticisine, konsol çıkışına, sorguları işlemek için görev yöneticisine, etkileşimli harita sorgusuna, veri arşivinde veya kaydedilmiş komut dizilerinde arama yapma ve geometrik çizim araçlarına sahiptir (URL 10, 2023).

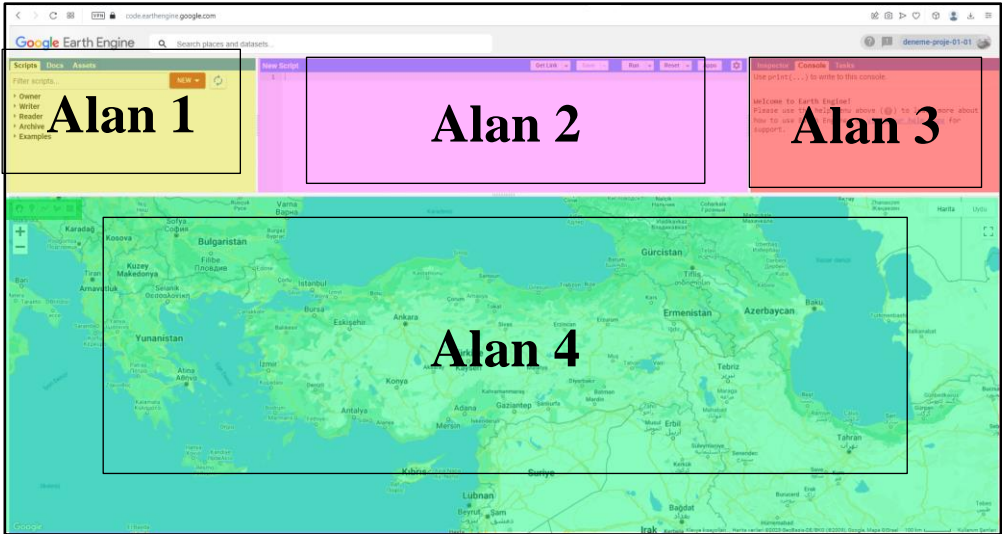
GEEKD kullanıcıların ve araştırmacıların çalışmalarında kolaylık sağlamada çeşitli özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda GEEKD, GEE API'sinden yararlanmakta veriyi görselleştirmek için çeşitli bağlantılar kurmaktadır. Örnek komut dosyalarını görüntülemek ya da oluşturmak için GEEKD harita katmanlarında bulunan nesnelere sorgulanmasına izin vererek içeriğin küresel çapta paylaşımını sağlamaktadır (URL 10, 2023).

GEEKD platformuna <https://code.earthengine.google.com> adresinden erişilmektedir. Google veya kayıtlı kullanıcı hesaplarıyla erişilen sistemde iki seçenek sunulmaktadır. Bunlardan ilki ortak çalışma, izleme ve eşlenik çalışma için bulut projesi seçeneğidir. İkinci seçenek ise ticari olmayan kullanıcılar için Google tarafından önerilmeyen bulut teknolojisiz erişimdir. Bu noktada ilk seçeneğin ücretli, ikincisinin ise ücretsiz olduğu düşünülmemelidir. İlk seçenek kullanıcı tarafından belirlendikten sonra Google iki seçenek daha sunmaktadır. Bunlardan ilki ticari işletmeler ve bürokratik işlemler için ücretli kullanımdır. İkinci seçenekte ise kâr amacı gütmeyen kurumlar, eğitim – öğretim faaliyetleri, devlet araştırmaları ve medya çalışmaları için oluşturulan ücretsiz kullanım talebidir. Bulut teknolojisiz erişim biçimi için ise bir kayıt formunun doldurulması istenmektedir. Bu çalışma bilimsel bir içeriğe sahip olduğundan ilk seçeneğin eğitim etkinlikleri için oluşturulan ücretsiz adımı seçilerek açılan menüden üniversiteler, okullar ve laboratuvarlar için öngörülen “Academia & Research” seçimi yapılmaktadır. Yeni bulut tabanlı bir projenin GEEKD tanıtımı Görsel 13'te şu şekildedir:

Görsel 13: GEEKD giriş ekranı görüntüsü
(https://code.earthengine.google.com/?project=proje_adi)

GEE fonksiyon alanları ise Görsel 14’te şu şekilde tasnif edilmektedir:

Görsel 14: GEE kod düzenleyici fonksiyon alanları

Görsel 14’te GEEKD alanları bulunmaktadır. Bunlardan Alan 1’de *Scripts, Docs* ve *Assets* sekmeleri yer almaktadır. *Scripts* sekmesinde scripts

olarak ifade edilen kod senaryolarının görüntülenebildiği hazır bir kütüphane, *Docs* sekmesinde parametrelerle ilgili açıklama dokümanları, *Assets*'te ise bulut tabanlı nesnelere görüntüleme ve bağlantı kurma fonksiyonları mevcuttur. Alan 2'de kod senaryosu yazmak ve çalıştırmak için hazırlanmış bir alan bulunmaktadır. Bu alanda manuel kod yazılabileceği gibi Alan 1'de yer alan hazır kodlar da buraya aktarılabilir. Alan 2'de *Run* komutuyla yazılan kodlar çalıştırılmakta, *Reset* ile kodlar başlangıç değerine dönüştürülmekte, *Apps* ile ise uygulama platformları oluşturulabilmekte ve yönetilebilmektedir. Alan 3'te ise üç farklı bilgi ekranına yer verilmektedir. Bunlardan *Inspector*, harita üzerinde imlecin işlemleri hakkında mekânsal bilgileri kullanıcıya anlık sunarken, *Console* sekmesinde Alan 2'de yazılan kodların çıktılarını, *Tasks* sekmesinde ise önceden tanımlanan görevleri görüntüleme ve iptal etme işlemleri gösterilmektedir. Alan 4'te Alan 2'de yazılan kodların web tabanlı dinamik haritada sunumu yer almaktadır.

Kod düzenleyicinin haricinde GEE bünyesinde bir de Komut Satırı Aracı bulunmaktadır. Bu araç Python API ile yüklenmekte ve bu sayede GEE'deki nesnelere ve görevlere bu araç üzerinden yönetilmektedir (URL 11, 2023).

1.4. Google Earth Engine API

API'ler, uygulama programlama arabiriminin kısaltması olarak ifade edilmektedir. API'ler işlev kütüphaneleri olarak tanımlanmakta ve üçüncü parti yazılımlar üzerinden kullanıcıların başvuru yapmasını sağlayarak ilgili sunucuya işlem yaptırmaktadır (İneç, 2020: 264). API'ler sayesinde kullanıcılar YouTube, Google Maps ve WhatsApp gibi birçok platformda özelleştirmeler gerçekleştirmektedir (İneç, 2020: 267).

GEE API de kullanıcılara parametrelerden oluşan bir kitaplık sunmaktadır. Kullanıcılar bu sayede kataloglarda bulunan verilerle kişisel verilerini birlikte analiz edebilmektedir. Bu parametreler sayesinde büyük bir veri işleme sistemi oluşturulmaktadır. API kütüphanelerine erişim ise etkileşimli web tabanlı bir geliştirme ortamından sağlanmaktadır (Gorelick vd., 2017).

GEE API erişimi için çeşitli ön koşullar bulunmaktadır. Bunun için öncelikle GEE'ye üye olmak ve JavaScript diline aşina olmak gerekmektedir.

GEE API ile görüntü oluşturma, harita yapılandırma, haritaya katman ekleme, katman özelleştirme, görüntülerle hesaplama yapma, harita cebiri, görüntü istatistiği, ölçeklendirme, resim koleksiyonu oluşturma, görüntü koleksiyonu filtreleme, kompozisyon, maskeleyme ve mozaik oluşturma, indirgeyicilerle birleştirme, maskeleyme, mozaikleme, bir koleksiyon üzerinde fonksiyon haritalama, kaliteli mozaikleme, bir işlevi bir koleksiyon üzerinden eşleme, grafikleri ve resimleri dışa aktarma, verinin görselleştirme ve Landsat için basit bulut maskeleyme gibi işlemler yapılabilmektedir.

Google Earth API içerisinde çeşitli nesne ve yöntemler de bulunmaktadır. Bunları temel raster veri türü olan *Image*, bir dizi resim koleksiyonu olan *ImageCollection*, temel vektör veri türü olan *Geometry*, geometrik düzenin özelliklerini belirlemek için *Feature*, bir dizi özellik olan *FeatureCollection*, istatistikleri hesaplamak veya toplamaları gerçekleştirmek için kullanılan *Reducer* nesnesi, veri kümelerini (görüntü veya özellik koleksiyonları) zamana, konuma veya bir öznitelik özelliğine göre birleştiren *Join*, çok boyutlu analizler için *Array* nesnesi, grafik özellikleri ve uzay-zamansal indirgemeler için *Chart* nesnesi olarak başlıklandırmak mümkündür.

Image altında görüntü görselleştirme, matematiksel işlemler, ilişkisel, koşullu ve mantık işlemleri, evrişimler, morfolojik işlemler, gradyan işlemleri, kenar işlemleri, spektral dönüşüm yöntemi, dokulandırma, nesne tabanlı yöntemler, kümülatif maliyet eşleme, görüntüleri kaydetme; *ImageCollection*'da görüntü koleksiyonu görselleştirme, filtreleme, eşleme, azaltma, birleştirme ve mozaikleme, yineleme; *Geometry* başlığında jeodezik ve düzlemsel geometriler, geometri görselleştirme ve bilgilendirme, geometrik işlemler; *Feature* başlığında özellik ve özellik koleksiyonu görselleştirme, özellik koleksiyonu bilgileri ve meta verileri, filtreleme, eşleme, azaltma, raster interpolasyonuna vektör; *Reducer*'da görüntü küçültmeleri, bir görüntü bölgesi ile bölgelerin istatistikleri, görüntü komşuluklarının istatistikleri, sütun istatistikleri, rasterden vektöre dönüşüm, vektörden rastera dönüştürme, gruplandırılmış indirimler ve bölgesel

istatistikler, ağırlıklı azalmalar, doğrusal regresyon; *Join başlığında*, basit, ters ve iç birleştirmeler, tüm katılımların kaydedilmesi, uzamsal birleşimler; *Array altında*, dizi görüntüleme, dizi dönüşümleri, öz analizi, sıralama küçültme; *Chart'da*, unsur ve unsurları toplama tabloları, görüntü grafikleri, görüntü koleksiyonu tabloları, dizi ve liste grafikleri ile veri tablosu grafikleri, grafik şekillendirme gibi nesne ve yöntemler bulunmaktadır.

GEE'de ayrıca makine öğrenimi için API'ler geliştirilmiştir. Dışa veri aktarma ve GEE dışındaki bir modelden tahmin alma gerçekleştirilebilecek işlevlerden bazılarıdır. Aşağıda verilen Görsel 15'te GEE üzerinde Hansen vd. (2013) tarafından 2000 – 2014 yılları arasındaki küresel orman değişikliğini temsil eden veri kümesi ile oluşturulan web tabanlı dinamik haritaların görünümü yer almaktadır. Bu işlemler için GEE API'den yararlanılmaktadır.

Görsel 15: *Hansen vd. (2013) orman değişikliği verileri ile özel görselleştirme*

GEE istemci kitaplıkları, GEE API için JavaScript ve Python sarmalayıcı işlev desteği sağlamaktadır (<https://earthengine.google.com/platform/>). Bununla birlikte REST API sayesinde Google Bulut Platformunda gerçekleştirilen analizler için GEE Veri Kataloğuna erişilmektedir (URL 12, 2023).

Sonuç

Bu çalışmada Google Earth Engine adı verilen bir platformun özellikleri ve işlevleri tanıtılmıştır. GEE platformunun dünyayı gözlemleyen uydu ve sensörlerden alınan anlık ve eşzamanlı yakın görüntü ve verilerin madenciliğini, işlenmesini, birleştirilmesini, görselleştirilmesini ve elde edilen sonuçların mekânsal veriye entegre edilmesini sağlayan çok boyutlu araçlarla donatıldığı görülmüştür. Özellikle web programlama gibi zor

yeteneklere ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilen işlemlerin küresel büyük sorunların çözümünde fayda sağlayabileceği anlaşılmıştır. Öte yandan elde edilen verilerin web tabanlı bu platform üzerinden tüm dünya ile paylaşılması ve eğitim - öğretim faaliyetlerinin ücretsiz olması ise takdire şayandır.

Amerika ve Avrupa merkezli kullanım alanının oldukça geniş olduğu görülen GEE'nin ülkemizdeki kullanımı ise oldukça sınırlıdır. İlgili literatürde mevcut çalışmaların oldukça nadir olduğu görüldüğünden (Yasan, 2022; Şengün, 2022; Yıldız, 2022; Albarqouni, 2022; Kafes, 2022; Göral, 2022, Çakmak, 2022; Başaran, 2021; Alkan, 2020) bu platformun tanıtımı ile kullanımının bir problem durumu olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışma sosyal bilimlerde gerçekleştirilecek çok disiplinli çalışmalar için GEE'nin özellikleri ile işlevlerini de ortaya koymaktadır. Bu kapsamda GEE ile Türkiye'yi ilgilendiren küresel ve bölgesel sorunlar, arazi ve su kullanımı, topoğrafya analizi, mekân ve zaman ilişkisinin değerlendirilmesi, sosyoloji ve antropoloji üzerine çok disiplinli araştırmalar sosyal bilimler kapsamında gerçekleştirilebilir. Çalışmanın alan uzmanlarına, politikacılara, eğitimcilere ve öğrencilere faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albarqouni, M. M. Y. (2022). *Göl yüzeyindeki mekansal ve zamansal değişimlerin Landsat görüntüleri ve Google Earth Engine kullanılarak değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Alkan, Ş. (2020). *Google Earth engine ile rastgele orman algoritması kullanılarak açık ocak altın madeni su kalitesi ve sucul canlılık çeşitliliğinin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Başaran, N. (2021). *Orman alanları değişimlerinin Google Earth Engine ile incelenmesi: Akdeniz bölgesi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir.
- Benedetti, J.-J., Morcrette, O., Boucher, A., Dethof, R. J., Engelen, M., Fisher, H., Flentje, N., Huneeus, L., Jones, J. W., Kaiser, S., Kinne, A., Mangold, M., Razingar, A. J., Simmons, M. Suttie. (2009). Aerosol analysis and forecast in the ECMWF Integrated Forecast System. Bölüm II: Data assimilation, *J. Geophys. Res.*, *114*, D13205 doi:10.1029/2008JD011115.
- Conchedda, G. & Tubiello, F. N. (2020). Drainage of organic soils and GHG emissions: Validation with country data, *Earth Syst. Sci. Data Discuss.* 10.5194/essd-12-3113-2020, 2020 https://developers.google.com/earthengine/datasets/catalog/FAO_GHG_1_DROSA_A#description.
- Çakmak, N. (2022). *NO₂, CO ve SO₂ gaz emisyonlarının sentinel-5ptropomü ile Google Earth Engine ortamında izlenmesi: Marmara Bölgesi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- FAO (2020). Drained organic soils 1990 - 2019. *Global, regional and country trends*. FAOSTAT Analytical Brief Series 4. Roma: FAO.
- Gorelick, N., Hancher, M., Dixon, M., Ilyushchenko, S., Thau, D. & Moore, R. (2017). Google Earth Engine: Planetary-scale geospatial analysis for everyone. *Remote sensing of Environment*. 202. 18-27.
- Göral, M. (2022). *Google Earth Engine kullanılarak uydu görüntülerinin sınıflandırılması, çevresel değişim analizleri ve müsilaj haritalama*.

(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze.

Hansen M. C., Potapov, P.V., Moore, R., Hancher, M., Turubanova S.A., Tyukavina, A., Thau, D., Stehman, S.V., Goetz S.J., Loveland, T.R., Kommareddy, A., Egorov, A., Chini, L., Justice, C.O., Townshend, J.R. (2013). High-resolution global maps of 21st-century forest cover change. *Science*. 15:342(6160): 850-3. doi: 10.1126/science.1244693. PMID: 24233722.

Huffman, G.J., E.F. Stocker, D.T. Bolvin, E.J. & Nelkin, J. T. (2019). GPM IMERG final precipitation L3 1 month 0.1 degree x 0.1 degree V06, Greenbelt, MD, *Goddard Earth Sciences Data and Information Services Center (GES DISC)*. doi:10.5067/GPM /IMERG/3B-MONTH/06

İneç, Z. F. & Akpınar, E. (2017). Sosyal bilgilerin otantik öğretiminde yeni yaklaşımlar. *International Journal of Social Science Research*. 6(2). 46-65.

İneç, Z. F. & Akpınar, E. (2018). Authentic social studies teaching: the effect of semantic geo-media material on learning. *Review of International Geographical Education Online*. 8(2). 273-310.

İneç, Z. F. (2012). *Web based geographical information system application in social studies education*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, Türkiye

İneç, Z. F. (2017). *The effectiveness of geo-media assisted authentic learning environment on learning on the social studies lessons*.

(Yayınlanmamış doktora tezi). Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, Türkiye.

İneç, Z. F. (2020a). *Sosyal bilimlerde uzaktan eğitim çalışmalarının ders aktarım sistemleri açısından analizi*. İçinden E. Koçoğlu. *Sosyal bilimlere uzaktan eğitimde bakış* (ss. 93-128), Ankara: Pegem Akademi.

İneç, Z. F. (2020b). *Öğrenme- öğretim süreçleri için API örnekleri: statik ve dinamik harita oluşturma*. İçinden İ. Kozikoğlu. *Eğitimde Güncel Yaklaşımlar* (ss.263-288). Ankara: Pegem Akademi.

İneç, Z. F. (2021). *Coğrafya, Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi için sanal müze tasarımında yeni bir model önerisi*. İçinden E. Artvinli & Değirmenci, Y. *Uygulama örnekleriyle coğrafya eğitiminde yeni yaklaşımlar-1* (ss.349-370), Ankara: Nobel Yayınevi.

Kafes, B. (2022). *Web tabanlı Google Earth engine ile normalize edilmiş bitki indeksi kullanarak zaman serisi analizi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Morcrette, J.-J. vd. (2009). Aerosol analysis and forecast in the European Centre for Medium-Range Weather Forecasts Integrated Forecast System: Forward modeling. *J. Geophys. Res.*, 114, D06206. doi:10.1029/2008JD011235.

Moriyama, M. (2014). *GCOM-C1/SGLI land surface temperature product algorithm theoretical basis document (Version 1)*. https://suzaku.eorc.jaxa.jp/GCOM_C/data/ATBD/ver1/LSTATBD_2014.pdf adresinden 14.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Saha, S., Moorthi, S., Wu, X., Wang, J., Nadiga, S., Tripp, P., Behringer, D., Hou, Y. T., Chuang, H. Y., Iredell, M., & Ek, M. (2011). NCEP climate forecast system version 2 (CFSv2) 6-hourly products, *Research Data Archive at the National Center for Atmospheric Research, Computational and Information Systems Laboratory*, <https://doi.org/10.5065/D61C1TXF>, 2011.

Şengün, E. (2022). *Arazi örtüsü - arazi kullanımı değişikliğinin yer yüzey sıcaklığına etkisinin Landsat görüntüleri ve Google Earth Engine platformu kullanımıyla uzun vadeli izlenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Theobald, D. M., Harrison-Atlas, D., Monahan, W. B. & Albano, C. M. (2015). Ecologically-relevant maps of landforms and physiographic diversity for climate adaptation planning. *PLoS one*, 10(12). e0143619. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0143619>.

Yasan, D. (2022). *Kentleşme ve hava kirliliği arasındaki ilişkinin Google Earth Engine ile incelenmesi: İstanbul örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, M. C. (2022). *Yer yüzeyi sıcaklığının farklı yöntemler kullanılarak Google Earth Engine platformunda elde edilmesi ve değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.

URL 1 (2023). https://tr.wikipedia.org/wiki/Google_Earth. 10.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

- URL 10 (2023). <https://developers.google.com/earth-engine/guides/playground>. 22.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 11 (2023). https://developers.google.com/earth-engine/guides/command_line. 17.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 12 (2023). <https://developers.google.com/earth-engine/reference>. 01.04.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 2 (2023). <https://earthengine.google.com>. 02.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 3 (2023). <https://earthengine.google.com/faq/>. 05.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 4 (2023). <https://cloud.google.com/earth-engine>. 04.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 5 (2023). <https://developers.google.com/earth-engine/datasets>. 07.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 6 (2013). https://developers.google.com/earth-engine/datasets/catalog/LANDSAT_LC08_C02_T1_L2. 09.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 7 (2017). https://developers.google.com/earth-engine/datasets/catalog/COPERNICUS_S2_SR_HARMONIZED. 19.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- URL 8 (2010). https://developers.google.com/earth-engine/datasets/catalog/AU_GA_DEM_1SEC_v10_DEM-H#description. 19.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

URL 9 (2015). Geoscience Australia, 2015 https://developers.google.com/earth-engine/datasets/catalog/AU_GA_AUSTRALIA_5M_DEM.
24.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

E-ATIK SORUNSALININ TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI KAPSAMINDA ANALİZİ

**The Analysis of The E-waste Issue Within The Scope of Turkey's
Environmental Policies**

Araştırma Makalesi • Research Article

Müberra Yıldırım

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Politikası Yüksek Lisans Programı
muberra-yldrm@hotmail.com

0009-0002-3123-2413

Geliş Tarihi/Received: 19.12.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 22.04.2023

Atıf/Citation

Yıldırım, M. (2023). E-Atık Sorunsalının Türkiye’nin Çevre Politikaları Kapsamında Analizi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 259-293.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Teknoloji, insanlık tarihi boyunca, yaşamı kolaylaştıran bir maddi kültür unsuru olarak insanoğlu için her zaman önemli olmuştur. Endüstri 4.0'ın yaşandığı, nesnelerin birbirleriyle iletişiminin sağlandığı, yapay zekânın hayatın neredeyse bir parçası olduğu bugünün dünyasında ise akıllı şehirler, evler ve ulaşım araçlarından ev aletlerine kadar kullanılan pek çok teknolojik ürün insanoğlu için vazgeçilmez bir unsur hâline gelmiştir. Ancak bu durum, gerek teknolojik ürünlerin ekonomik ömürlerinin sınırlı oluşu, gerekse gelişen teknolojinin ürün çeşitliliğini sürekli arttırmasına dayalı olarak tüketimi teşvik etmesi, e-atık sorununu dünyanın gündemine getirmektedir. Global E-Waste Statistics Patnership tarafından 2019 yılında hazırlanan rapora göre, dünyadaki toplam e-atık miktarı 53,6 milyon metrik tondan fazladır ve sadece %17,5'i geri dönüştürülebilmektedir. Bu bağlamda; civa, kadmiyum ve kurşun gibi toksik maddeler içeren teknolojik ürünler e-atık sorununun oluşumunun temel güdüleyici unsurları olmaktadır. Bu ağır metallerin insan sağlığı üzerinde oluşturacağı hasar ve komplikasyonların yanında; hava, toprak ve su gibi doğal kaynaklar üzerinde oluşturacağı kirlilik de göz önünde tutulduğunda problemin ne kadar önemli ve stratejik olduğu daha da ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada dünyada ve Türkiye'de e-atık sorununa yönelik olarak ne tür politikalar geliştirildiği ve uygulandığı incelenmiştir. Araştırmanın, literatüre yapacağı katkının yanı sıra ulusal ölçekte çevre politikaları gelişimine ve çevre sağlığını korumaya yönelik farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye'nin e-atık politikalarını analiz edip, değerlendirmektir. Çalışmada Türkiye'deki e-atık politikalarının analizi bu konuda önde gelen devletler ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada literatür taraması yapılmış, ulusal ve uluslararası ilgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen veri, teknik rapor ve dokümanlar ile bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma, analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular üzerinden yapılan değerlendirmeler ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-atık, e-atık politikası, e-atık yönetimi, elektronik atık, geri dönüşüm.

Abstract

Throughout the history of humankind, technology has always been significant for human beings as an aspect of materialistic culture that facilitates life. In today's world, where Industry 4.0 is experienced, objects are communicated with each other, and artificial intelligence is almost a part of life; many technological products are used, from smart cities, houses, and vehicles to household appliances. Therefore, It has become an essential element for human beings. However, this situation brings the problem of e-waste to the world's agenda due to the limited economic life of technological products and the fact that developing technology increases product variety and constantly encourages consumption. According to the report prepared by Global E-Waste Statistics Partnership in 2019, the total amount of e-waste in the world is more than 53.6 million metric tons, and only 17.5% can be recycled. In

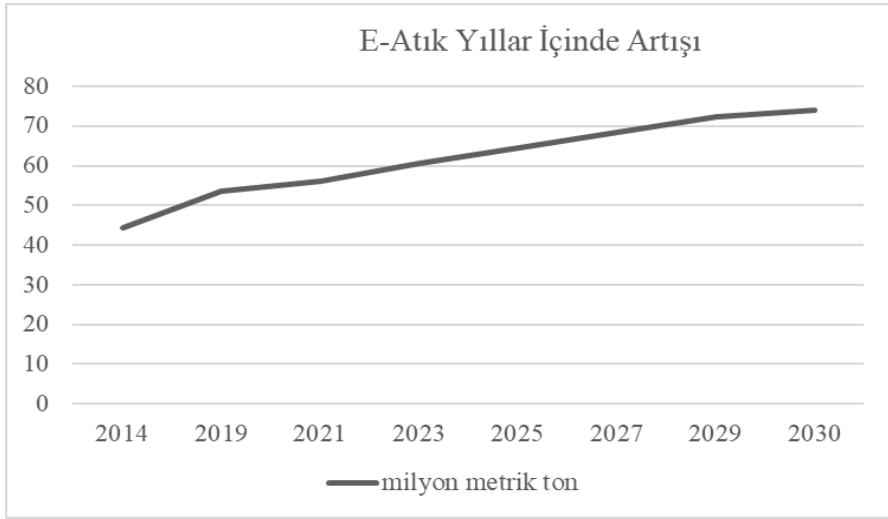
this context, technological products containing toxic substances such as mercury, cadmium, and lead are the primary motivators of the e-waste problem, in addition to the damage and complications these heavy metals will cause to human health. Furthermore, the pollution will create vital issues of resources such as air, soil, and water. Thus, it becomes clear how significant and strategic the problem is. This study examined what kind of policies have been developed and implemented for the e-waste problem in the world and Turkey. In addition to contributing to the literature, the research will raise awareness for developing environmental policies and environmental health protection nationally. The study aims to analyze and evaluate Turkey's e-waste policies in this context. In the study, the analysis of e-waste policies in Turkey is limited to the leading states in this regard. The study is based on the qualitative research method: Literature review, data, technical reports, and documents were obtained from national and international relevant institutions and organizations. Finally, the research was concluded to evaluate the findings that emerged from the analysis.

Keywords: E-waste, e-waste policy, e-waste management, electronic waste, recycling.

Giriş

İnsan hayatı içerisinde atık, yaşamın bir parçası olmuştur. Ancak insanlar yeni şeyler keşfedip atıklarının mahiyeti çeşitlendikçe bunun yönetimi ve geri dönüşümü doğal bir ayıklanma olmaktan çıkıp önemli bir problem hâline dönüşmüştür. Günümüzde olduğu gibi teknolojinin insanın asli ihtiyaçları dışında da hayatını kolaylaştırmak, hızlandırmak ve bireyselleştirmek, bireysel kullanım imkânı sunmak gibi düşüncelerle teknoloji kullanımının yaygınlaşması da bu probleme yeni bir boyut kazandırmıştır. Teknolojik ürünler insan hayatında hep önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca keşifler ve yenilikler ile insan yaşantısı da yeni biçimler kazanmıştır. İnsanlar ihtiyaçlarını daha kolay gidermek ve hayatlarını kolaylaştırmak için geliştirdikleri araç-gereçler ve teknolojik aygıtlar ile sadece hayatlarını değil toplumsal ve kamusal birçok yaklaşımlarını da değiştirerek bu teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya çalışmışlardır. Bu sebeple hem toplumsal yapıda hem de kamusal alanda birçok değişim yaşanmıştır. Özellikle son çeyrek asırda teknolojinin yaygınlaşması, üretimin artmasına neden olmuştur ve teknoloji tüketim seviyesi de bu nedenle her geçen gün artmaktadır. Teknoloji üreticileri, teknolojinin tüketimini artırmak için, üretilen cihazlara kullanım ömrü biçmiş

ve kullanım ömrü dolan cihazlar da atık hâline gelmiştir. E-atık gelişen teknolojinin istenmeyen doğal bir sonucudur. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için bu bir global tehdittir. Global E-waste Statistics Partnership (GESp)'in 2019 yılı verilerine göre e-atık hacmi son 5 yılda %21 büyümüştür. E-atık, dünyanın en hızlı büyüyen çöp akışı hâline gelmiştir. Bu büyüme hızına göre e-atık hacminin 2019'da 53,6 milyon metrik ton iken 2030 yılına gelindiğinde 74 milyon metrik tona ulaşacağı beklenmektedir (Forti vd., 2020:15).

Grafik 1. 2014-2030 Yılları Arasında E-Atık Artışı

Büyümekte olan e-atık sorunu hem insan sağlığını tehdit etmekte hem de çevreyi kirletmektedir. Elektronik cihazlar; kurşun, cıva, kadmiyum gibi toksik metaller ile alev geciktiriciler ve kalıcı organik kirleticiler dâhil olmak üzere zararlı kimyasallar ve maddeler içermektedir (Robinson, 2009:186). Geri dönüşümleri doğru yapılmadığı takdirde suya, toprağa ve havaya karışarak evre ve dolaylı olarak da insan sağlığı için tehlike oluştururlar. Çocuklarda gelişim bozukluğu, bağışıklık sisteminin zayıflaması gibi hastalıklara sebep olurken kadınlarda hamilelik döneminde nrogelişimini olumsuz etkileyebilir ayrıca DNA yapısına ve gen ekspresyonuna hasar verir (WHO, 2021:21-41).

E-atığın geri dönüşümünde yapılan yanlış uygulamalar ve adaletsizlik de sorunun boyutunu genişletmektedir. E-atıkların geri dönüştürülmesi hem e-atık ticareti hem de illegal e-atık ticareti şeklinde gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerde ücretler yüksek ve işçi hakları iyi korunmaktadır. Bu durum, gelişmiş ülkeler üzerinde ekonomik baskı oluşturur. Bu baskılar ile de geri dönüşümün az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelere taşınarak yapılması söz konusu olmuştur. Başka bir ifade ile e-atık ihracatının önemli bir kısmı, Avrupa ülkelerinden Batı Afrika ve bazı Asya ülkelerine yapılmaktadır (Lundgren, 2012:13). E-atık ihracatına küresel anlamda çözüm üretmek için 22 Mart 1989 yılında kabul edilip, 5 Mayıs 1992 yılında yürürlüğe giren ve amacı gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere tehlikeli atık transferini en aza indirmeye çalışmak olan Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi imzalanmıştır (Law, 1989). Bu sözleşme Avrupa Birliği ve 186 ülke tarafından onaylanmasına rağmen e-atık ihracatına engel olmaya yetmemiştir.

Elektronik ürünler, bakır, alüminyum, plastik ve camın yanı sıra altın, gümüş ve platin gibi değerli metallere de içinde yer aldığı malzemelerden oluşmaktadır (Robinson, 2009:183). Küresel olarak 2019'da üretilen e-atıktaki hammadde değeri yaklaşık 57 milyar ABD dolarıdır. Geri dönüşüm süreci sayesinde bu malzemeler geri kazanılabilir. Bu malzemelerin geri kazanılması, yeni teknolojik ürünlerin üretimi için gerekli olan hammadde ihtiyacının azalması anlamına gelir. Bu da önemli doğal kaynakların korunmasına yardımcı olacaktır. GESP'in 2019 yılı raporuna göre uygun şekilde toplanıp geri dönüştürülen e-atık oranı %17,5'tir. Bu oran da 15 milyon ton karbondioksit eşdeğerinin çevreye salınımını önlediğini göstermektedir (Forti vd., 2020:15). Teknoloji üreticileri, sağlık ve güvenlik kurallarına uymalı ve e-atıkları işlemenin sağlık ve çevresel tehlikelerini azaltan kirlilik kontrol teknolojilerini kullanmalıdır. Fakat bütün bunlar da resmî geri dönüşümü pahalı hâle getirmektedir. Sonuç olarak, birçok firma ve ülke e-atıklarını yasadışı olarak geri dönüşümün ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere ihraç etmektedir (Forti vd., 2020:). Elektronik cihazların geri dönüşümünün illegal şartlar altında yapılması bir çevre sorunu olmakla beraber aynı zamanda bir sağlık sorunudur. Birçok ülke e-atığı henüz bir

sağlık sorunu olarak kabul etmese de Dünya Sağlık rgtnn raporları durumun ehemmiyetini göstermektedir. Dünya Sağlık rgt'nün (WHO) 2021 yılı raporuna göre 18 milyondan fazla ocuk, 12,9 milyon kadın e-atık geri dnmnn meydana getirdiği olumsuz sağlık koşulları sebebiyle risk altındadır. E-atığın resmî olmayan yollardan işlenmesi nedeniyle dünya genelinde birçok ocuk ve kadının sağlığı tehlikededir. Bu tehlikenin önde gelen sebebi, kadınlar ve çocukların e-atık sektöründe kayıt dışı istihdam edilmesidir. Ayrıca e-atıkların resmî veya gayri resmî yollarla gelişmemiş ülkelere gönderilmesi ve buralarda büyüyen çocukların da bu atıklarla bir oyuncak gibi oynaması sonucu da zarar görürler (WHO, 2021:9).

Çalışmada e-atığın ve çeşitlerinin ne olduğu, çevreye ve insanlara ne gibi zararlar verdiği, bir sorun olarak e-atığın neden önem arz ettiği soruları üzerine durulmuştur. Ayrıca en çok hangi ülkelerin e-atık ürettiği ve e-atık yönetimi konusunda hangi ülkelerin daha başarılı olduğu da cevabı aranan diğer sorulardandır. Bunlara ilaveten Türkiye'nin e-atık konusunda ne gibi hukuki düzenlemeler yaptığı ve e-atık yönetimini iyi yöneten ülkelere kıyasla hangi konumda yer aldığı gibi sorularına cevap aramak istenmiştir. Bu bağlamda, çalışmamızda dünyada ve Türkiye'de e-atık sorununa yönelik olarak ne tür politikalar geliştirildiği, çevreye ve insana ne gibi zararları olduğu incelenmiştir. Ulusal ölçekte, e-atık konusunun güncel bir konu olması, henüz yeterli çalışmaların yapılmamış olması sebebiyle literatüre yapacağı katkıya ilaveten evre politikalarının gelişimine, insan ve evre sağlığını korumaya yönelik yardımcı bir kaynak olacağı dnlmektedir. Çalışmanın amacı, öncelikle dünyada gerek ürettiği atık miktarı fazlalığı gerek geri dnm faaliyetlerindeki başarılı çalışmaları gibi özellikleri ile öne çıkan ülkeleri inceleyip bu değerlendirmeler sonucunda Türkiye'nin e-atık yönetimini karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır. Bu analiz ile Türkiye'nin e-atık hususunda farkındalığını artırmak ve kamusal bir mesele hâline gelen e-atık probleminin çözümü için yapılması gereken geri dnm faaliyetlerini etkin bir şekilde yerine getirilmesi için önerilerde bulunmaktır. Araştırma; dünyadan Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin e-atık konusunda yapmış oldukları politikalarını inceleyerek Türkiye'nin e-atık konusunda karşılaştırmalı analizi ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma

yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada; literatür taraması yapılmış, ulusal ve uluslararası ilgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen veri, rapor ve dokümanlar ile analiz yapılmıştır. Araştırma, analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular üzerinden yapılan değerlendirmeler ile sonlandırılmıştır.

2. Temel Kavramlar ve Teorik Çerçeve

Çalışmamızı daha anlaşılır kılmak için öncelikle konumuzla ilgili anahtar kavramları, sonrasında da literatür taraması neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda teorik çerçeve bu bölümde ele alınmıştır. Bu bağlamda çevre, atık ve e-atık kavramları tanımlanıp, bu kavramlarla ilişkili olarak e-atık politikaları incelenmiştir.

2.1.Çevre

Çevre kavramı doğa bilimcileri tarafından 1850-1950 yılları arasında nadiren kullanılmaya başlanmış nispeten yeni bir terimdir (Jones, 2014:4). Türk Dil Kurumu (TDK) çevre kavramı için sekiz farklı tanım yaparak kavramı oldukça kapsamlı ele almıştır. En genel ifadeyle baktığımızda çevre; “bir şeyin yakını, etrafı” olarak tanımlanmıştır. Kavrama ilişkin; toplumbilim açısından da “hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü” olarak tanımlama yapılmıştır (www.sozluk.gov.tr/ 2022). Cambridge sözlük tanımında; “insanların, hayvanların ve bitkilerin içinde veya üzerinde yaşadığı hava, su ve toprak” tır (dictionary.cambridge.org/tr/ 2022). Merriam Webster sözlüğünde ise 4 farklı tanım mevcuttur. İlk iki anlama bakacak olursak ilkinde atık; “kişinin çevrelendiği nesne ya da koşullar” olarak tanımlanmıştır. İkincisinde “bir organizma veya ekolojik topluluk üzerinde etkili olan ve nihai olarak onun formunu ve hayatta kalmasını belirleyen fiziksel, kimyasal ve biyotik faktörlerin (iklim, toprak ve canlılar gibi) kompleksi” olarak tanımlanmıştır (www.merriam-webster.com 2022). Çevre teriminin etimolojisi incelendiğinde, eski Türkçe çevür- fiilinden türetilmiş olduğu görülür (www.etimolojiturkce.com/arama/ 2022). Kavramın İngilizcede kullanılan “environment” sözcüğünden, bunun ise Fransızca “environ” sözcüğünden alıntılandığı bilinmektedir (www.etymonline.com 2022).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Birleşmiş Milletler tarafından yapılan tanımı ise “bir organizmanın yaşamını, gelişimini ve hayatta kalmasını etkileyen tüm dış koşulların toplamıdır” (United, 1997:28). Dünya Sağlık Örgütüne (WHO) göre bu kavram; “insan dışındaki tüm fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörler” olarak tanımlanır (Prüss-Üstün, Wolf, Corvalán, Bos, & Neira, 2016:3). 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun ikinci maddesinde ise “*Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı*” olarak tanımlanır (www.resmigazete.gov.tr, 1983).

Farklı yazarlar tarafından da çevre kavramının tanımlaması yapılmıştır. Jones (2014:5)’a göre çevre kavramı günümüzde, yirminci yüzyıl ekolojistlerinin kullandığından oldukça farklıdır. Çevre, hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğumuz temel doğal kaynakları sağlayan bir grup faktörü ifade etmek için kullanılır. Çevre ekolojik anlamda derin felsefesini koruyarak doğal kaynaktan çok daha fazlasıdır: Hayatımızı yaşamak için güvenli bir yer anlamına gelir. Mason ve Langenheim (1957:207) çevre kavramına oldukça felsefik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Mason ve Langenheim’a göre çevresel fenomenler, bir organizma ile operasyonel ilişkiyi tanımlar. Bir organizmanın çevresel ilişkisi, çevresel fenomenler ile bireysel organizma arasındaki ampirik ilişkiler toplamıdır. Bir organizmanın operasyonel ortamı bir bireysel organizma ile fiilen ilişkiye giren anlık çevresel fenomenlerden oluşur. Potansiyel çevre, bir organizmanın ontogenisi içinde bir noktada çevresel bir ilişkiye girebilen çevresel olaylar kümesinden oluşur. Caldwell (1963:133) ise çevreyi “ses” kavramına benzetmiştir; ses “yalnızca işitecek kulaklar olduğunda var olur” der. Çevre de yalnızca bizi çevreleyen karmaşık, birbiriyle ilişkili gerçeklik değildir; bizi içerir.

18. ve 19. yüzyıllarda Sanayi Devriminin yaşanması ile üretim hızla artmıştır. Yaşanan üretim artışı beraberinde tüketimi de artırmıştır (Birden, 2016:4). Bu devrim ile insanlığın doğa ve dolayısıyla doğal kaynaklar ile olan ilişkisi de artmıştır. Sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanma çabası, tüm kaynakların kontrolsüz kullanılması sonucu çevrenin kirlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca sanayileşme, kentleşme ve nüfusu da tetikleyen bir

unsurdur. Sanayileşme, tüketim ve nüfus artışı, kentleşme gibi etkenler çevre sorunlarını giderek artırarak çevre kirliliğini küresel bir sorun hâline getirmiştir (Tıraş, 2012:69, 66). Bu etkenler sonucu ortaya çıkan atıklar çevre kirliliğinin temel unsurudur. Bu atıklar doğaya salındığında atık hâline gelmiş olurlar (Halkman vd., 2000:1030). Dolayısıyla kirliliğin artması toprağı, havayı, suyu etkileyerek insan ve çevre sağlığı açısından büyük bir tehdit hâline gelmiştir (Birden, 2016:4).

2.2. Atık

Bir diğer kavram olan atık, TDK Türkçe Sözlükte “üretimden tüketime kadar olan tüm aşamalarda ortaya çıkan ve kullanıcının artık işine yaramayan maddelerin tamamı” olarak tanımlanmıştır (www.sozluk.gov.tr/ 2022). Oxford sözlük tanımında “bir şeyi dikkatsizce veya gereksiz bir şekilde kullanarak kaybolmasına veya yok olmasına neden olma eylemi” şeklinde açıklanmıştır (www.oxfordlearnersdictionaries.com/ 2022). Merriam Webster sözlüğünün tanımına göre ise atık; hasarlı, kusurlu veya gereksiz malzemelerdir (www.merriam-webster.com 2022). Atık teriminin İngilizce etimolojisine baktığımızda, Eski Kuzey Fransız kökeninden gelerek “tahrip etmek, israf etmek” anlamına gelmektedir (www.etymonline.com 2022).

Basel Sözleşmesinin 2. maddesine göre ”atıklar, ulusal hukuk hükümlerine göre bertaraf edilen veya bertaraf edilmesi amaçlanan veya bertaraf edilmesi gereken maddeler veya nesnelere” (Law, 1989). Avrupa Birliği Atık Çerçeve Direktifinde yapılan tanıma göre atık, “sahibinin attığı veya atmak istediği veya atması gereken herhangi bir madde veya nesne anlamına gelir” (eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütüne göre atıklar,

“Diğer uluslararası anlaşmaların kapsadığı radyoaktif maddeler dışındaki maddeler veya nesnelere ve: i) elden çıkarılması veya geri kazanılması; veya ii) atılması veya geri kazanılması amaçlanan; veya iii) ulusal hukuk hükümlerine göre imha edilmesi veya geri kazanılması gerekliyse” olarak tanımlanır (OECD, 2001).

1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda ise atık; "Herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü maddeyi" ifade eder (www.resmigazete.gov.tr, 1983). T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının (ÇŞİDB) Atık Yönetimi Yönetmeliğinin (AYY) 4. Maddesine göre de atık; "*üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyali*" olarak tanımlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2015).

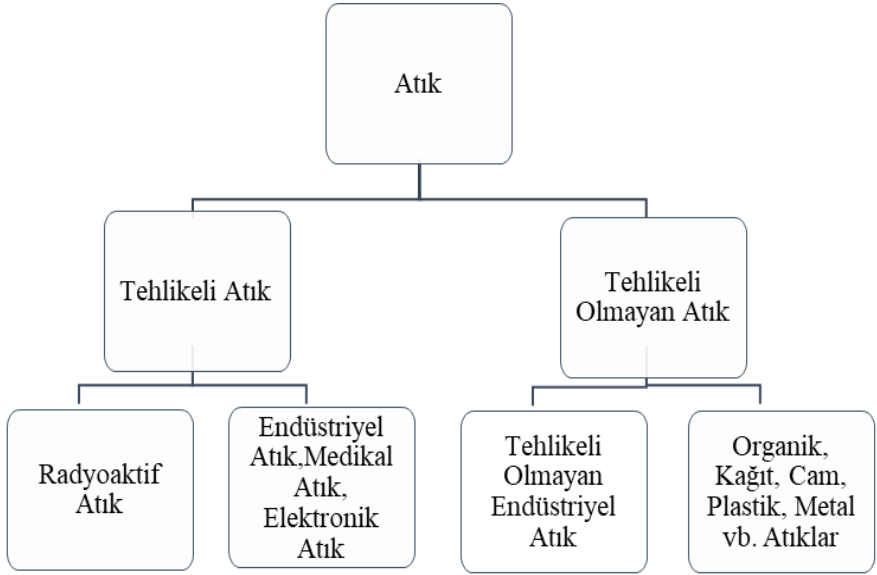
Atık terimi için yazarlar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Womack ve Jones (2003:) atığı yalın üretim üzerinden anlatmıştır. Yalın daha az kaynak ve daha az atıkla ihtiyaç duyulan değeri yaratmayı düşünmenin bir yoludur. Yalın, sıfır atıkla mükemmel değere ulaşmak için sürekli deneylerden oluşan bir uygulamadır. Atık kavramına tek boyutlu yaklaşılarak atığı; değeri olmayan her şey olarak tanımlarken Koskela (2004b:29) tek boyutlu görüşü eleştirir ve "değer ile israfın kesişen boyutları da olsa "farklı" olduğunu savunur. Harika bir değere sahip bir ürün, en savurgan bir süreçte üretilebilir. Öte yandan, değeri açıkça eksik olan bir ürün, en atıksız bir süreçte üretilebilir". Koskela göre atık, zaman alan, kaynak harcayan fakat değer katmayan faaliyetlerdir. Bølviken (2014:813) ise atığı, "gerekenden fazlasının kullanılması veya istenmeyen bir çıktı." olarak tanımlamıştır.

Atığın evrensel bir sınıflandırması yoktur. Ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceği gibi bazı sözleşmeler veya uluslararası kuruluşlar tarafından da farklı sınıflandırmalar yapılabilir. Vaughn'a göre atıklar oluştuğu kaynağa göre evsel atık, ticari atık, e-atık, tehlikeli atık, endüstriyel atık, inşaat atıkları, tıbbi atık, tarımsal atık ve evrensel atık olmak üzere dokuz alt başlıkta sınıflandırılmaktadır (Vaughn, 2009:5- 9).

Evsel Atık	Ticari Atık	E-Atık
Tehlikeli Atık	Endüstriyel Atık	İnşaat Atıkları
Tıbbi Atık	Tarımsal Atık	Evrensel Atık

Tablo 1. Vaughn'a Göre Atık Sınıflandırması

Bir diğer sınıflandırma Basel Sözleşmesi'nde mevcuttur. Bu sözleşmeye göre atık, tehlikeli yani ulusal düzeyde yürütülen ve tehlikeli olmayan yani yerel düzeydeki belediye atıkları olarak ayrılır. Tehlikeli olmayan bir diğer adıyla katı atıklar da kendi içinde ikiye ayrılır; belediye atıkları dediğimiz, organik, kâğıt, cam, plastik, metal ile tehlikeli olmayan endüstriyel atıklardır. Tehlikeli atıklar da yine kendi içinde ikiye ayrılır; radyoaktif atık ile endüstriyel atıklar, medikal atıklar ve elektronik atıklardır. Burada bizim konumuzu ilgilendiren ulusal düzeyde toplanması gereken tehlikeli atıklardan olan elektrikli ve elektronik atık olan e-atıktır (Law, 1989).

Tablo 2. Basel Sözleşmesine Göre Atık Sınıflandırması

Atıklar AYY Ek 4’te yer alan listeye göre 20 gruba ayrılmıştır. Bu atıklar:

	ATIK LİSTESİ
1	Madenleri aranması, çıkarılması, işletilmesi fiziki ve kimyasal işleme tabi tutulması sırasında ortaya çıkan atıklar,
2	Tarım, bahçivanlık, su ürünleri, ormancılık, avcılık ve balıkçılık, gıda üretimi ve işlenmesi sonucu ortaya çıkan atıklar,
3	Ahşap işleme ve kâğıt, karton, kâğıt hamuru, panel (sunta), mobilya üretiminden kaynaklanan atıklar,
4	Deri, kürk ve tekstil endüstrilerinden kaynaklanan atıklar,
5	Petrol rafinasyonu, doğal gaz saflaştırma ve kömür pirolitik işlenmesinden kaynaklanan atıklar,
6	Anorganik kimyasal işlemlerden kaynaklanan atıklar,
7	Organik kimyasal işlemlerden kaynaklanan atıklar,

8	Astarlar (boyalar, vernikler ve vitrifiye emayeler), yapışkanlar, yalıtıcılar ve baskı mürekkeplerinin imalat, formülasyon tedarik ve kullanımından (İFTK) kaynaklanan atıklar,
9	Fotoğraf endüstrisinden kaynaklanan atıklar,
10	Isıl işlemlerden kaynaklanan atıklar,
11	Metal ve diğer malzemelerin kimyasal yüzey işlemi ve kaplanması işlemlerinden kaynaklanan atıklar; demir dışı hidrometalurji
12	Metallerin ve plastiklerin fiziki ve mekanik yüzey işlemlerinden ve şekillendirilmesinden kaynaklanan atıklar,
13	Yağ atıkları ve sıvı yakıt atıkları (yenilebilir yağlar, 05 ve 12 hariç),
14	Atık organik çözücüler, soğutucular ve itici gazlar (07 ve 08 hariç),
15	Atık ambalajlar ile başka bir şekilde belirtilmemiş emiciler, silme bezleri, filtre malzemeleri ve koruyucu giysiler,
16	Listede başka bir şekilde belirtilmemiş atıklar,
17	İnşaat ve yıkım atıkları (kirlenmiş alanlardan çıkartılan hafriyat dâhil),
18	İnsan ve hayvan sağlığı ve/veya bu konudaki araştırmalardan kaynaklanan atıklar (doğrudan sağlığa ilişkin olamayan mutfak ve restoran atıkları hariç),
19	Atık yönetim tesislerinden, tesis dışı atık su arıtma tesislerinden ve insan tüketimi ve endüstriyel kullanım için su hazırlama tesislerinden kaynaklanan atıklar,
20	Ayrı toplanmış fraksiyonlar dâhil belediye atıkları (evsel atıklar ve benzer ticari, endüstriyel ve kurumsal atıklar).

Tablo 3. Atık Yönetimi Yönetmeliği Ek 4'te Yer Alan Atıklar (www.resmigazete.gov.tr, 2015)

2.3.E-Atık

T.C. ÇŞİDB'nin Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği (AEEKY) 4. maddesine göre e-atık; "ürünlerin kullanım ömrü dolduğu andaki bütün bileşenlerini, unsurlarını ve ihtiva ettiği sarf malzemelerini" ifade etmektedir (www.resmigazete.gov.tr, 2022). StEP (Solving the E-Waste Problem) (2014)'e göre "E-atık, sahibi tarafından yeniden kullanım amacı olmaksızın atık olarak atılan her türlü elektrikli ve elektronik ekipman (EEE) öğelerini ve parçalarını kapsayan bir terimdir" (Initiative, 2014:4-5). E-atık, dönüştürüldüğünde önemli değere sahip ve önemli değere sahip olmayan metaller içerdiği için ve bu sebeple ikincil malzeme olarak kullanılabilme özelliğinden dolayı "şehir madeni" olarak da tanımlanır (Forti vd., 2020:15).

E-atıktaki "e" nin Türkçedeki açılımı elektrik ve elektronik atık iken İngilizcede "e-waste" yani "Electrical and Electronic Equipment (EEE)"dir. EEE, "fonksiyonlarını yerine getirmek için bir güç veya pil kaynağına ihtiyaç duyan devre veya elektrik ve elektronik bileşenlere sahip çok çeşitli ürünleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir". Bir Elektrikli ve Elektronik Ekipman (EEE) atıldığında, Atık Elektrikli ve Elektronik Ekipman (WEEE) hâlini alır. StEP girişimine göre e-atık "tekrar kullanım amacı olmadan sahibi tarafından atık olarak atılan her tür EEE'yi ve parçalarını kapsayan bir terimdir" (Initiative, 2014:4-5).

Elektronik atıklar, farklı tür ve boyutlarda olmalarından dolayı, Avrupa Birliği'nin WEEE Yönergesi ve E-atık İstatistik Standartları Yönergelerine göre 6 farklı kategoriye ayrılmışlardır (Forti vd., 2020:19) Bunlar: buzdolapları, dondurucular ve klimaları kapsayan ısı değişim ekipmanları; LCD ve LED içeren televizyonlar, dizüstü bilgisayarlar ve tabletler gibi ekran ve monitörler; yüksek yoğunluklu deşarj lambaları ve düz tüplü floresan lambaları içeren aydınlatma araçları; bulaşık makineleri, merkezî ısıtma sistemleri ve fotovoltaiik paneller gibi ürünler de dâhil olmak üzere görece daha büyük ekipmanlar; mikrodalga fırınlar, kişisel bakım ürünleri,

hoparlörler, kameralar, oyuncaklar, ev aletleri ve tıbbi izleme sistemlerinden oluşan küçük ekipmanlar; masaüstü dâhil kişisel bilgisayarlar, yazıcılar, cep telefonları, kablosuz telefonlar, klavyeler, yönlendiriciler, konsollar ile küçük bilişim teknolojisi ve telekomünikasyon ekipmanlarıdır.

	Avrupa Birliği'nin WEEE Yönergesi ve E-atık İstatistik Standartları Yönergesi
1	Isı değişim ekipmanları
2	Ekranlar ve monitörler
3	Büyük ekipman makineler
4	Küçük ekipmanlar
5	Küçük BT ve telekomünikasyon ekipmanları
6	Lambalar

Tablo 4. Avrupa Birliği'nin WEEE Yönergesi ve E-atık İstatistik Standartları Yönergesine Göre E-Atık

22 Mayıs 2012 tarihinde yayımlanan T.C. ÇŞİDB'nin AEEKY'ye göre elektrikli ve elektronik ürünler 10 temel başlığa ayrılmıştır. Birinci kategoride buzdolabı, mikrodalga fırınlar, elektrikli ısıtıcılar gibi büyük ev eşyaları mevcuttur. İkinci kategoride küçük ev aletleri dediğimiz elektrikli süpürge, tost makineleri ve saç kurutucu gibi aletler vardır. Üçüncü kategori de ise bilgisayar, cep telefonu gibi bilişim ve telekomünikasyon ekipmanları yer alır. Dördüncü kategoride radyo alıcıları, müzik enstrümanları ve video kaydediciler gibi tüketici ekipmanları vardır. Beşinci kategoride ise evsel kullanım hariç floresan lambalı aydınlatıcılar ve düşük basınçlı sodyum lambalar gibi aydınlatma ekipmanları mevcuttur. Altıncı kategoride matkaplar, dikiş makineleri, çim biçme diğer bahçivanlık işlerinde kullanılan aletler olmak üzere büyük ve sabit sanayi aletleri hariç elektrikli ve elektronik aletlerdir. Yedinci kategori el tipi video oyun konsolları, video oyunları ve jetonlu makineleri kapsayan oyuncaklar, eğlence ve spor ekipmanlarıdır. Sekizinci kategoride ise emplantasyon ürünleri ve hastalık bulaşıcı temaslarda bulunan ürünler hariç tıbbi cihazlar dediğimiz radyoterapi

ekipmanı, diyaliz, üreme testleri gibi aletlerdir. Dokuzuncu kategoride duman dedektörü ve termostatlar gibi izleme ve kontrol aletleridir. Son kategori olarak da otomatlara yer verilmiştir (www.resmigazete.gov.tr, 2012).

	T.C. ÇŞİDB'nin AEEKY
1	Büyük ev aletleri
2	Küçük ev aletleri
3	Bilişim ve telekomünikasyon ekipmanları
4	Tüketici ekipmanları
5	Aydınlatma ekipmanları
6	Büyük ve sabit sanayi aletleri hariç elektrikli ve elektronik aletler
7	Eğlence ve spor ekipmanları
8	Tıbbi cihazlar
9	İzleme ve kontrol aletleri
10	Otomatlar

Tablo 5. Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliğine Göre E-Atık EK-1/A (www.resmigazete.gov.tr, 2012)

E-atık geri dönüşüm sistemi ilk kez 1991 yılında İsviçre'de buzdolaplarının toplanmasıyla başlamıştır. Zaman içerisinde diğer tüm elektrikli ve elektronik cihazlar sisteme eklenmiştir. (Wäger, P. A., Hischer, R., & Eugster, M. 2011:1746). GESP'in 2019 yılı verilerine göre e-atık hacmi 2014 yılından 2019 yılına kadar %21 büyümüştür. E-atık, dünyanın en hızlı büyüyen çöp akışı hâline gelmiştir. Bu büyüme hızına göre e-atık hacmi 2019'da 53,6 milyon metrik ton iken 2030 yılına gelindiğinde 74 milyon metrik tona ulaşacağı beklenmektedir. GESP'in 2019 yılı raporuna göre resmî şekilde toplanıp geri dönüştürülen e-atık oranı %17,5 tir (Forti vd., 2020:15). Geri kalanlar ise çöp toplama alanlarına gider, yakılır, her yıl yasadışı olarak ticareti yapılır veya geri dönüşümü olmaz. Resmî yollarla geri dönüştürme

gerçekleşmediğinde altın, gümüş gibi değerli metaller ve elementler israf edilmekte ve birçok tehlikeli madde doğaya salındığından insan ve çevre sağlığı için de riskli bir durum ortaya çıkmaktadır (Wagner, Baldé, Luda, Nnorom, & Kuehr, 2022:18).

E-atık diğer atıklar gibi değildir. İçerisinde; “cıva, kurşun, kadmiyum, arsenik, berilyum ve bromlu alev geciktiriciler” gibi maddeler bulunmaktadır. Bunlar bilinen en zehirli maddelerden bazılarıdır (Ramesh, Parande, & Ahmed, 2007:309; Tsydenova & Bengtsson, 2011:46). Bu bakımdan e-atık yönetimi doğru yapılmadığında insan ve çevre sağlığı açısından zarar meydana gelmektedir. Gerekli şartlar sağlanmadan yapılan e-atık geri dönüşüm işlemi sonucu havaya, toprağa, suya radyoaktif maddeler karışabilir. Bu karışım insanlarda çeşitli hastalıklara sebep olacağı gibi ekolojik dengenin de bozulmasına neden olur. Uygun şartlar gözetilerek yapılan geri dönüşüm hem çevreye olan zararı azaltacağı gibi hem de değerli metallerin ekonomiye kazanımını sağlar.

Elektrikli ve elektronik ürünlere olan talebin yüksek olması ve henüz daha eskimeden kısa bir ömür döngüsüne sahip olması nedeniyle, ileride ülkeler ve hükümetler öngörülebilir e-atıkları yasallaştırmaya çalışabilirler (Martin & Harris, 2017:17). E-atık yönetimini yapmak iyi bir atık toplama altyapısı ve özel mevzuat düzenlemeleri gerektirir. 21 Mart 1989’da imzaya açılıp, 5 Mayıs 1992’de yürürlüğe giren Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Hareketlerinin Kontrolü ve Bertarafına İlişkin Basel Sözleşmesi imzalanmıştır (Law, 1989). 2019 yılı itibarıyla de dünya nüfusunun %71’ini oluşturan toplamda 78 ülkede e-atık ile ilgili birtakım mevzuat ve düzenlemeler yapılmıştır (Wagner, Baldé, Luda, Nnorom, & Kuehr, 2022:19). Ancak yapılan düzenlemelere rağmen gerek yaptırımların olmaması gerek mali açıdan külfetli olması e-atık yönetiminde istenilen seviyeye ulaşılamamıştır.

E-atık yönetimi içinde bulundurduğu tehlikeli toksik maddelerden dolayı oldukça önemlidir. E-atık yönetimine baktığımızda, ilk olarak Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu (Extended Producer Responsibility-EPR) karşımıza çıkmakla beraber bu süreçte atma, geri dönüştürme, yenileme, yeniden üretim, onarım gibi yöntemler de mevcuttur (King, Burgess, Ijomah,

& McMahon, 2006:259-263; Mansfield, 2013:21). King vd. ile McMahon'un yöntemleri;

• **Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu:** İşletmelerin, ürünlerinden bir yaşam döngüsü süresince sorumlu olduğu çevre politikası yaklaşımıdır (OECD, 2016:21). EPR, şirketleri geri dönüşümü ve sökülmesi kolay ürünler tasarlamaya teşvik eder. EPR “kirleten öder” sisteminin bir yansımasıdır. Bu kavram da “üreticinin ürünlerinin yarattığı kirlilikle ilgili her türlü maliyetten sorumlu olması gerektiğini iddia eder” (King vd., 2006:258). EPR'nin amacı ürün tasarımını teşvik etmek ve planlı eskime sürecine katılmayı engellemektir.

• **Çöpe Atma:** E-atıkların özel tehlikeli atık alanlarında yok edilmesi yöntemidir. Ancak bu yöntemde engel olan 3 durum vardır:

- Tehlikeli atık alanlarının yaygın olarak bulunmaması,
- Tehlikeli atık alanları oluşturmanın pahalı olması,
- Tehlikeli atık alanları için yeterince arazinin olmamasıdır.

• **Geri Dönüşüm:** Bu yönetim şekli “atılan malzemelerin toplandığı, sıralandığı, işlendiği ve yeni ürünlerin üretiminde kullanılması faaliyetlerini kapsar.

• **Yenileme:** Yeniden üretimden daha az iş, onarımdan ise daha fazla iş yükü gerektirir. Yenileme ile ürün, mevcut üründen daha düşük bir kaliteye sahip olur.

• **Yeniden Üretim:** Yeni bir ürün ile aynı veya daha üst kaliteye sahip olma durumudur. Yeniden üretilen ürünlerle yeni ürünleri garanti süreleri de aynıdır.

• **Onarım/Tamir:** Bu yönetim de ürüne sadece servis hizmeti verildiğinden e-atık oluşmamaktadır. Bu yüzden e-atık yönetiminde en ideal yol olarak kabul edilir. Ancak bu yönetimle ilgili bazı sorunlar vardır. Bunlar: yeni teknolojik özelliklere sahip ürünlerin üretilmesi ve sürekli onarımın belirli bir zaman sonra üründen daha maliyetli hâle gelebilmesidir.

2.3.E-Atık Politikaları

Dünya genelinde devletler e-atık ile mücadele kapsamında ulusal politikalar ve mevzuatlar geliştiriyorlar. E-atık konusunda politika ve düzenleme yapan ülkeler 2017'de dünya nüfusunun %66'nı oluştururken Ekim 2019 itibarıyla, bu oran %71'e yükselmektedir (Forti vd., 2020:52). İki yıl içerisinde yaşanan bu %5'lik artış göstermektedir ki devletler e-atık meselesinin hızla büyüdüğünü ve ciddi çözümler üretmek gerektiğini kabul etmiştir. Ancak yapılan bu politikalar ve mevzuatlar bazı ülkelerde bağlayıcı olabilirken bazılarında ise bağlayıcı olmamıştır. Zira politikalar ne kadar iyi olursa olsun hem bağlayıcı olmadığından, hem de e-atıkla mücadele maliyetli olduğundan, yeterli kaynak ayrılmadığı takdirde etkin bir e-atık politikası söz konusu olamaz.

3.Dünyada ve Türkiye'de E-Atık Politikaları

Bir ülkenin nüfus yoğunluğu, o ülkenin tüketimini etkileyen önemli bir unsurdur. Zira nüfus arttıkça, tüketim de artar. Bu durumda, tüketime bağlı olarak atık miktarı da artış gösterir. Çin ve Amerika Birleşik Devletleri, yüksek nüfusa sahip olmalarından dolayı, tüketimin ve atığın en fazla olduğu ülkeler arasındadır. Bahsi geçen iki ülke aynı zamanda teknolojik üretim ve tüketim kapasitesinin de fazla olduğu ülkelerdendir. GESP'in 2019 yılında hazırladığı rapora göre, Çin 10 milyon metrik tondan fazla e-atık üreterek dünyada birinci sırada yer almaktadır. Çin'i ortalama 7 milyon metrik ton ile ABD izlemektedir (Forti vd., 2020:75, 115). Bu nedenle, Çin ve ABD e-atık politikası uygulayan ülkeler arasında önemli iki örneği oluşturmaktadır.

3.1.Amerika Birleşik Devletleri'nde E-Atık Politikaları

Amerika Birleşik Devletleri'nde e-atıkları geri dönüşüme yönlendiren ve ihracatını yasaklayan federal bir yasa yoktur. Bazı kongre üyeleri, e-atık ihracatını yasaklamaya yönelik Responsible Electronics Recycling Act (RERA) tasarısını meclisten geçirmeye çalıştı. Fakat iki yıldan az süredir meclis alt komisyonlarında kalmıştır (RERA, 2013). Federal hükümet yerine 27 eyalet e-atık konusunda kendi mevzuatlarını kabul etmiştir. Bu yasaların kabul edilmesi e-atık geri dönüşümü, çevre ve insan sağlığı için oldukça önemlidir. Ancak her eyaletin yapmış olduğu düzenleme birbirinden oldukça

farklıdır (Hickle, 2014:267). Çünkü bazı eyaletlerde yasalar yalnızca hanelerden toplanan cihazları kapsarken bazılarında işletmelerden ve kurumlardan toplanan cihazları kapsıyor (US EPA, 2016:5). Örneğin, e-atık geri dönüşümü için yasa kabul eden 26 eyalet ve The District of Columbia'nın (Washington D.C.) vardır. Uygulanan 3 tür genel yasa kategorisi mevcuttur. Bunlar: Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu, Gelişmiş Geri Dönüşüm Ücreti (ARF) ve Üretici Eğitimidir. Bu eyaletlerden ilk yasa kabul eden California'dır. 2003 yılında kabul etmiş ve ARF yöntemine göre uygulama yapmaktadır (Schultz, 2018). Ülke genelinde daha etkin bir e-atık yönetimi sağlamak ve geri dönüşümü kolaylaştırmak için daha kapsayıcı ve tek bir düzenleme yapılması zorunludur.

ABD Çevre Koruma Ajansı'na göre (US EPA) 2014 yılında ABD'de yaklaşık 3,36 milyon ton e-atık üretilmiştir (US EPA, 2016:5). Fakat StEP'e göre 7,8 milyon ton olabileceğini de söylemektedir (StEP, 2015:10). Rakamlar arasında oluşan bu farklılık ortak bir e-atık tanımı yapılmamasındandır. EPA'ya göre e-atık video, ses ve bilgi ürünlerini içerirken, diğerleri e-atığı 'kablolu veya pilli herhangi bir şey' olarak görmektedir (StEP, 2019). EPA'nın belirlemesine göre 2014 yılında ABD'de toplanan e-atık miktarının %41,7 si geri dönüşüme gönderilirken, geri kalan kısmı ya çöpe atıldı ya da yakıldı (US EPA, 2016:12). Geri dönüşüm için toplanan e-atıkların büyük bir miktarı gelişmekte olan ülkelere gönderilmektedir. Dünya çapında en büyük e-atık üreticisi olmasına rağmen (McAllister, 2013:3) ABD 22 Mart 1990'da Basel Sözleşmesini imzaladığı ve senato tarafından da 11 Ağustos 1992 yılında onaylandığı hâlde sözleşmeyi onaylamayan tek gelişmiş ülkedir (Sachs, 2012:1). ABD'nin Basel Sözleşmesini onaylamaması ve tekdüze bir e-atık mevzuatının olmaması üretilen e-atıkların kayıt dışı kalmasına ve Meksika, Çin ve Afrika gibi ülkelere ihracına yol açmıştır (Kahhat ve Williams 2012:68). GESP'in 2019 yılı verilerine göre ABD 329,559,000 nüfusuyla e-atık toplama oranı %15, üretilen e-atık yıllık 6918 kt (kiloton) iken toplanan 1020 kt, kişi başına düşen e-atık ise 21 kg'dır (Baldé, vd., 2017:).

3.2.Çin'de E-Atık Politikaları

Çin, elektronik ürünlerin en büyük üreticilerinden ve tüketicilerinden biridir, bu nedenle büyük miktarda e-atık üretirken, e-atıkların arıtılması ve geri dönüştürülmesi gibi süreçler, uygun yönetim olmadan içerdiği tehlikeli maddelerden ötürü Çin'de de ciddi olumsuz çevre ve insan sağlığı etkilerine neden olmuştur. Bu nedenle, Çin'deki e-atık yönetimi dünya çapında yaygın endişeler uyandırmıştır. Özellikle son 20 yılı aşkın bir süredir, merkezî ve yerel düzlemde Çin'de atık yönetimini iyileştirmek için büyük çaba sarf edilmiştir (Robinson, 2009: 185). Nitekim Çin'in e-atık alanında sorunlu yerlerinden biri olan Guangdong eyaletine bağlı Guiyu kasabasında yaşayan yerli çocukların kanındaki Pb konsantrasyonunun ortalaması olması gereken 10 lg/dl değerinin üzerinde çıkarak 15,3 lg/dl bulunmuştur (Stone, 2009: 1055; Huo vd., 2007: 1116). Ayrıca Çin'in ikinci en büyük e-atık üreticisi olması ve bu tür atıklarla güvenli bir şekilde başa çıkma konusundaki baskısının dünya genelinde de artması ile birlikte, e-atıklarda bulunan Hg ve Pb gibi tehlikeli maddelerle başa çıkmak için Çin'de uygun e-atık yönetiminin yapılması kritik önem taşımaktadır. E-atık konusu ele alındığında bir diğer problem olan bazı gelişmekte olan ülkelerin hem yasadışı hem de yasal kanallardan e-atık ithal etmesi Çin için de sorun teşkil etmiştir. Bu yasa dışı ithalatın temel motivasyonu materyal geri dönüşümü yoluyla ekonomik kâr elde edilmesidir (Nnorom, Osibanjo, 2008: 844). Örneğin, 1990'larda, gelişmiş ülkelerden Çin'e ithal edilen toplam e-atık miktarı 1990'da 0,99 milyon tondan 2000'de 17,5 milyon tona yükselerek Çin'i dünyanın en büyük e-atık ithalatçısı hâline getirmiştir (Lu, vd., 2015: 2). Bu durum üzerine 2002'den beri Çin merkezî hükûmeti, kısıtlama düzenlemeleri başlatarak e-atık ithalatını yasaklamıştır; ancak, yasa dışı ithalat farklı kanallardan hâla mevcuttur (Shinkuma, Huong, 2009: 27). Çin, uygulamaları yeterince destekleyebilecek yasa ve düzenlemelerde eksikler olsa da hem kamu hem de özel sektörde daha iyi e-atık toplama ve geri dönüşümünü artırmak için büyük çaba sarf etmiştir (Huang, Zhang, & Deng, 2006: 1642). Bu nedenle geri dönüşüm alanlarında artan yerli ve yabancı yatırımları ve yabancı gelişmiş arıtma ekipmanlarının, teknoloji ve yönetim uygulamalarının yaygın olarak uygulamasını teşvik etmiştir (Tong, Lifset, & Lindhqvist, 2004: 6).

Çin, yirmi yılı aşkın bir süredir e-atık yönetimi konusundaki yasal sistemini kademeli olarak yapılandırmıştır. Bugüne kadar, Çin merkezî ve yerel yönetimleri, e-atıkları etkin bir şekilde yönetmek için birkaç önemli yasa, idari düzenleme ve standart yayınlamıştır. E-atık yönetimi ile ilgili olarak “Döngüsel Ekonomiye Teşvik Kanunu (Circular Economy Promotion Law)”, “Katı Atık Kirliliğinin Kontrolü Kanunu (Solid Waste Pollution Control Law)” ve “Temiz Üretimi Teşvik Kanunu (Clean Production Promotion Law)” olmak üzere üç ilgili kanun bulunmaktadır. Bu kanunlarda ayrıntılı hükümler bulunmamakla birlikte, e-atık yönetimine ilişkin yasal bir çerçeve sunulmaktadır. Bu üç ana yasa kapsamında 4 farklı kuruluş bu süreci yönetmektedir. Bunlar; Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (National Development and Reform Commission, NDRC), Çevre Koruma Bakanlığı (Ministry of Environmental Protection, MEP), Bilişim Sanayi Bakanlığı (Ministry of Information Industry) ve Maliye Bakanlığı (Ministry of Finance). Bu yasaların tümü, olumsuz çevresel etkilerin en aza indirilebilmesi için e-atık yönetiminin bütün döngüsü boyunca kirlilik önleme ilkelerinin benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Örneğin, Temiz Üretimi Teşvik Kanunu, elektronik ve elektrikli ekipmanların tasarımı ve üretimi ile e-atıkların bertarafı ile ilgili bazı ilkeler ortaya koyarken, Katı Atık Kirliliği Kontrol Kanunu, e-atık arıtma işletmelerinin öncelikle yerel çevre koruma kurumlarından lisans almasını şart koşmaktadır. Bu yasalar e-atıkların içerdiği tehlikeli ve toksik maddelerle güvenli bir şekilde başa çıkabilmeyi amaçlamaktadır. Ancak, bu üç yasada e-atık toplama ile ilgili herhangi bir madde bulunmamakta ve bu da bölgesel düzeyde etkili bir e-atık toplama sistemi oluşturmayı zorlaştırmaktadır (Lu, vd., 2015:7-9).

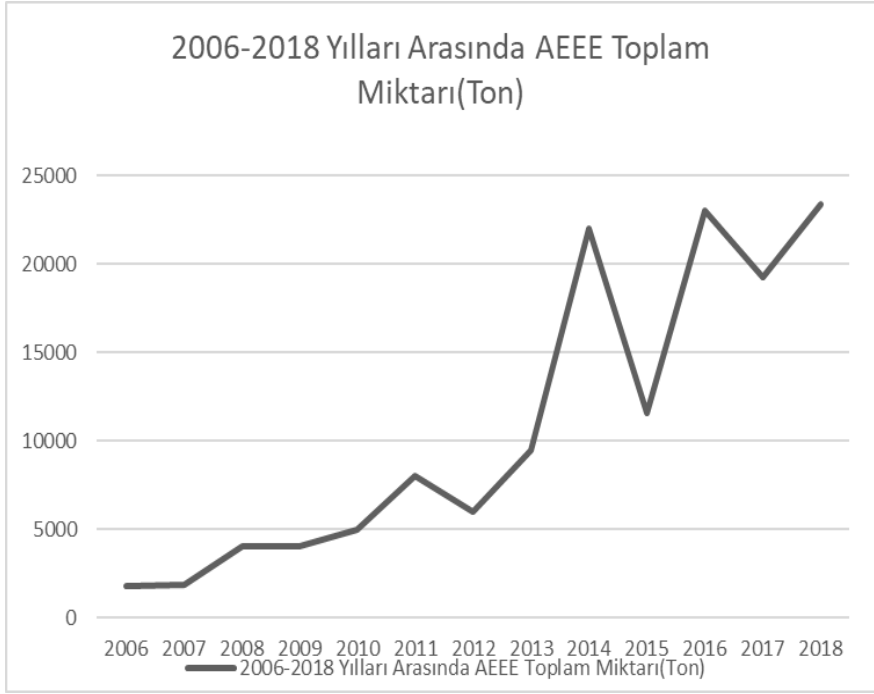
3.2. Türkiye’de E-Atık Politikaları

Türkiye’de e-atık yönetimi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından yetki belgesi düzenlenmiş kuruluşlar eliyle yerine getirilmektedir. E-atık ile ilgili bu yetki belgesini almış 3 kuruluş bulunmaktadır; AGİD (Aydınlatma Gereçleri İmalatçıları Derneği), TÜBİSAD (Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği), ELDAY (Elektrikli ve Elektronik Geri Dönüşüm ve Atık Yönetimi Derneği İktisadi İşletmesi) (www.csb.gov.tr, 2022). Ancak bazı üreticiler bu kuruluşlara üye

olmayıp e-atık yönetim sürecini tek başlarına da gerçekleştirmektedir. Örneğin Koç grubuna ait Arçelik markası bu yönetim sürecini tek başına yürüten üreticilerden biridir. Arçelik atıklarını yine Koç grubuna ait olan Zer A.Ş. kanalı ile belirli periyotlarda ihaleye çıkararak kazanan firmaya bırakmaktadır. Atık cinsine göre ihaleler 1, 2 ve 3 yıllık şekilde gerçekleştirilmektedir (www.koczer.com/ihaleler). Genişletilmiş üretici sorumluluğu kapsamında 2014'te Eskişehir ve Bolu'da AEEE geri dönüşüm tesisleri kurulmuş ve 2014'ten 2020'ye kadar yaklaşık 1,3 milyon AEEE geri dönüştürülmüştür (Arçelik. 2021:10).

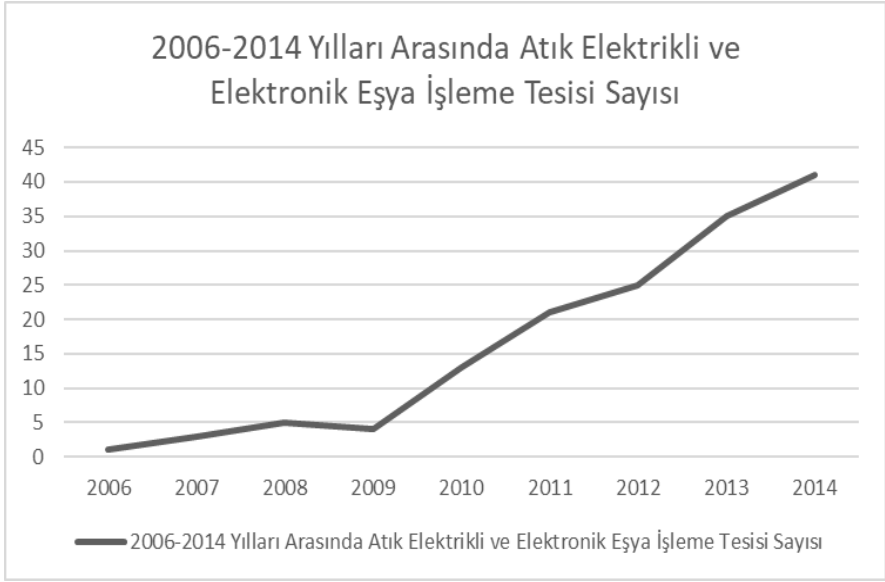
Kuruluşlar arasında, AEEEKY 15. madde de belirtilen kategoriler kapsamında yer alan e-atık grupları paylaştırılmıştır. Bu kuruluşların ortak amacı sürdürülebilir ve mevzuata uygun olarak atık elektrikli ve elektronik eşyaların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı ve geri dönüşümü gibi işlemleri çevre ve insan sağlığını gözeterek güvenilir bir şekilde yapmaktır. AEEEKY kapsamında üye üreticiler adına, elektrikli ve elektronik eşyaların yönetimi konusunda yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla; 5'inci (Aydınlatma ekipmanları) ve 6'ncı (Küçük Ev Aletleri, Elektrikli ve Elektronik Aletler, Oyuncaklar, Spor ve Eğlence Ekipmanları, Tıbbi Cihazlar, İzleme ve Kontrol Aletleri) grup AGİD'e, 3'üncü (Televizyon ve Monitörler) ve 4'üncü (Bilişim, Telekomünikasyon ve Tüketici Ekipmanları) kategori TÜBİSAD'a, 1'inci (Buzdolabı/Soğutucular/İklimlendirme Cihazlar), 2'nci (Büyük Beyaz Eşyalar), 3'üncü, 4'üncü ve 6'ncı gruptakiler de ELDAY'e bırakılmıştır (www.csb.gov.tr, 2022).

10 Temmuz 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi gereğince "çevre durum raporlarını" hazırlamak görevi Çevre Şehircilik Bakanlığına verilmiştir. Bu çerçevede, Bakanlık adına, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü koordinasyonunda 4 yılda bir Türkiye Çevre Durum Raporu hazırlanmaktadır. Bu raporların ilki 1997 yılında Türkiye'nin Çevre Atlası adıyla hazırlanmıştır. Raporun sonuncusu 2021 yılında 6. Türkiye Çevre Durum Raporu şeklinde yayımlanmıştır. Bu rapor 2016-2019 yıllarını kapsamaktadır (www.csb.gov.tr, 2022).

Grafik 2. Türkiye’de 2006-2018 Yılları Arasında AEEE Toplam Miktarı (Ton) **Kaynak:** 4., 5., 6. Türkiye evre Raporları

Hem ıkarılan Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği hem de durumun öneminin anlaşılması ile e-atık işleme tesislerinin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır.

Grafik 3. 2006-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Lisanslı E-atık İşleme Tesislerinin Yıllara Göre Değişimi **Kaynak:** 4. ve 5. Türkiye Çevre Raporu

E-atık lisanslı işletme tesislerinin Türkiye’de en çok yer aldığı şehirler; İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa ve Eskişehir’dir (Salihoğlu, Kahraman, 2016:97).

GESp’in 2019 yılı verilerine göre Türkiye 83023000 nüfusuyla e-atık toplama oranı %18, üretilen e-atık yıllık 847 kt iken toplanan 125 kt, kişi başına düşen e-atık ise 10,2 kg’dır (Forti vd., 2020:115).

Türkiye’de e-atık kavramının ilk defa hukuki düzenlemede yer alması 1991 yılında yayımlanan Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliğine 2002 yılında yapılan ekleme ile olmuştur. (www.cevko.org.tr, 2022) Bu Yönetmelik 2 Nisan 2015 tarihinde çıkarılan AYY ile yürürlükten kaldırılmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2015). 30 Mayıs 2008 tarihinde 26891 sayılı Resmî Gazete ‘de Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından Elektrikli ve Elektronik Eşyalarda Bazı Zararlı Maddelerin Kullanımının Sınırlandırılmasına Dair Yönetmelik yayımlanmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı;

“Çevre ve insan sağlığının korunması amacıyla; elektrikli ve elektronik eşyalarda bazı zararlı maddelerin kullanımının sınırlandırılması, bu sınırlandırmalardan muaf tutulacak uygulamaların belirlenmesi, elektrikli ve elektronik eşyaların ithalatının kontrol altına alınmasına dair idari, hukuki ve teknik esasları düzenleyerek elektrikli ve elektronik eşya atıklarının çevreyle uyumlu şekilde geri kazanılması ve bertaraf edilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir”(www.resmigazete.gov.tr, 2008).

Bu yönetmelik ise 22 Mayıs 2012 tarihinde çıkarılan AEEKEY ile yürürlükten kalkmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2012).

22 Mayıs 2012 tarihinde de T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından AEEKEY 28300 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı;

“elektrikli ve elektronik eşyaların üretiminden nihai bertarafına kadar çevre ve insan sağlığının korunması amacıyla elektrikli ve elektronik eşyalarda bazı zararlı maddelerin kullanımının sınırlandırılması, bu sınırlandırmalardan muaf tutulacak uygulamaların belirlenmesi, elektrikli ve elektronik eşyaların ithalatının kontrol altına alınması, elektrikli ve elektronik atıkların oluşumunun ve bertaraf edilecek atık miktarının azaltılması için yeniden kullanım, geri dönüşüm, geri kazanım yöntem ve hedeflerine ilişkin hukuki ve teknik esasları düzenlemektir” (www.resmigazete.gov.tr, 2012).

T.C. ÇŞİDB’nin AEEKEY’ye göre e-atık tablo 5 gösterildiği gibi on ana kategoriye ayrılmıştır. AB WEEE direktifine göre de tablo 4’te gösterildiği üzere 6’lı bir sınıflandırma yapılmıştır. Üretici konumunda yer alan firmalar için 10’lu, toplama işlemi yapan belediyeler için ise 6’lı sınıflandırma baz alınmalıdır (Sayman, Akpulat, 2016:6).

E-atık kapsamında AEEKEY’ye göre aktörlerden ilki ÇŞİDB’dir. Bakanlık, e-atık ile ilgili gerekli

“Denetim ve izleme yapmak ve yaptırmakla, lisans ve izinleri vermekle, üreticiler tarafından hazırlanan yönetim planlarını değerlendirmek ve üreticilerin beyanları esas alınarak bir kayıt ve denetim sistemi oluşturmakla,

belediyelerin hazırladıkları AEEE yönetim planlarının uygunluğunu değerlendirmekle, dağıtıcıların, belediyelerin ve üreticilerin oluşturdukları toplama ve geri dönüşüm faaliyetlerini değerlendirmek ve bu Yönetmelik hükümlerine aykırılık tespit edilmesi halinde gerekli idari işlemleri uygulamakla görevli ve yetkilidir”.

İkinci olarak Çevre ve şehircilik il müdürlüklerinin görev ve yetkileri,

“Lisans verilen atık elektrikli ve elektronik eşya işleme tesislerinin faaliyetlerini izlemek, denetlemek, ilgili mevzuata aykırılık halinde gerekli yaptırımın uygulanmasını sağlamakla ve AEEE taşıma araçlarına taşıma lisansı vermekle ve faaliyetlerini denetlemekle, gerekli durumlarda lisansı iptal etmekle ve/veya yenilemekle görevlidir”.

Bu süreçte belediyelerin de yükümlülükleri bulunur. Belediyeler, oluşturdukları toplama alanları ile sürecin taraflarını bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Bir diğer aktör üreticilerdir. Üreticilerin belediyelerin yetki alanı dışında evsel AEEE'lerin toplanması için il özel idareleri ile yapılacak ortak çalışmaları desteklemek veya arge çalışmaları yapmak gibi yükümlülükleri vardır. Tüketiciler ise AEEE'leri evsel atıklardan ayrı olarak biriktirmekle ve toplama yerlerine götürmekle veya götürülmesini sağlamakla ve kayıt dışı toplama yapanlara vermemekle, yükümlüdür. Son olarak dağıtıcılar, evsel AEEE'lerin muhafazasının sağlanması veya çevre lisanslı işleme tesislerine göndermekle yükümlüdürler (www.resmigazete.gov.tr, 2012).

AYY'nin 22. maddesine göre, ülkemizde tehlikeli atıkların ülkeye girişi yasaktır. Aynı yönetmeliğin 5. maddesinin 1 bendine göre atıkların taşınması lisanslı taşıyıcılar tarafından yapılmaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 2015). AEEEKY'nin 5. maddesinin g bendinde e-atıkların yönetiminden kaynaklanan çevresel bir zarar olduğunda kirlenen öder ilkesine göre hareket edilir (www.resmigazete.gov.tr, 2012). Ancak yönetmelikte belirtilen cezalar uygulama da zayıf kalmıştır. Bu nedenle de Türkiye'de atık yönetimi yumuşak bir uygulama alanına sahiptir.

Türkiye Basel Sözleşmesi'ni 22.05.1989 tarihinde imzalamış ve 22.06.1994 tarihi itibarıyla taraf olmuştur (www.csb.gov.tr/basel-sozlesmesi,

2022). Türkiye yapmış olduğu gerek kanun gerek yönetmelik gibi mevzuat değişiklikleri ile i hukukunu Basel Sözleşmesine uygun hâle getirmiştir. Ayrıca 12 Temmuz 2019 tarihinde ıkarılan Sıfır Atık Yönetmeliği Ek-5 ile AEEKY kapsamında yer alan; floresan lambalar, küçük ev aletleri, bilişim ve telekomünikasyon ekipmanları gibi donanımlar biriktirilir (www.resmigazete.gov.tr, 2019).

Değerlendirme ve Sonuç

Teknolojik ilerlemenin hızla artması ile elektrikli ve elektronik aletlerin kullanımı da artmaktadır. Bunların artışına paralel olarak e-atık miktarı da her geçen gün istikrarlı bir artış eğilimi göstermektedir. E-atık yönetimi hem evre ve insan sağlığı hem de iktisadi açıdan önem arz etmektedir. evre ve insan sağlığı açısından, içerisinde kurşun, cıva, kadmiyum gibi tehlikeli maddeler bulundurması ve bunların uygun koşullarda geri dönüşümünün sağlanmaması insan için kanser, DNA bozuklukları gibi rahatsızlıklara sebep olurken evre için, hava, su ve toprağa karışarak doğal dengeyi bozmaktadır. İktisadi açıdan da içerisinde cam, altın, gümüş ve platin gibi kıymetli metaller bulundurması sebebiyle değerlidir. Öte yandan geri dönüşüm işlemi sayesinde doğal kaynak kullanımı azalmak ile beraber kıymetli metallerin ekonomiye yönelmesine de katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu işlemi gerçekleştirmek de bir istihdam alanı oluşurmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde ABD, Çin ve Türkiye olmak üzere örnek üç ülke incelenmiştir. Bu bağlamda ABD'ye baktığımızda federal düzeyde girişimler olmuş olsa da istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Bu sebeple tekdüze bir yasaya sahip değildir. Dolayısıyla tekdüze bir yasa olmayınca bazı eyaletler de kendi yasalarını yapmışlardır. Nitekim bu alanda ilk rneği California eyaletinin verdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra kapsayıcı bir yasadaki yoksunluk yasadışı e-atık ihracatını kolaylaştırmıştır. Bir diğer ülke olarak Çin de her ne kadar temel, bütün eyaletleri kapsayıcı üç tane yasa yapılmış olsa da uygulamada e-atık toplama ile ilgili herhangi bir madde bulunmaması bölgesel düzeyde etkili bir e-atık toplama sistemi oluşurmamayı zorlaştırmaktadır. Son olarak, Türkiye incelendiğinde ise e-atık geri dönüşümü, yetkilendirilmiş  kuruluş eliyle yerine getirilmektedir. Mevzuatta e-atık yönetimine uymayanlara çok ciddi para cezaları mevcutken

fiili hayatta uygulanmadığı için Türkiye'deki e-atık yönetimi uygulamada zayıf kalmıştır. Bu ülkelerin yönetim yapıları birbirinden farklı olsa da Amerika'da toplu bir yasal düzenleme yokken Türkiye ve Çin'de merkezî yönetim tarafından hazırlanmış hukuki düzenlemeler ya da yasalar bulunmaktadır. Ayrıca ABD hem gelişmiş hem e-atık miktarı itibarıyla fazla olmasına rağmen Basel Sözleşmesine taraf değilken, Türkiye 1994 de, Çin ise 1992 de dâhil olmuştur. ABD'de kişi başına düşen e-atık miktarı Türkiye'nin yaklaşık iki katına eşittir. Türkiye ise Basel sözleşmesine taraf olup bu sözleşme hükümlerini iç hukukuna yaptığı düzenlemeler ile yerleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- AEEE (Atık Elektrikli ve Elektronik Atıklar). (2022). İhaleler. Erişim Adresi [https://www.koczer.com/ihaleler?sektor=AEEE%20\(At%C4%B1k%20Elektrikli%20ve%20Elektronik%20At%C4%B1klar\)&statu=-1](https://www.koczer.com/ihaleler?sektor=AEEE%20(At%C4%B1k%20Elektrikli%20ve%20Elektronik%20At%C4%B1klar)&statu=-1)
- Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği (2012, 22 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 28300). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16159&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Atık Yönetimi Yönetmeliği (2015, 2 Nisan). Resmî Gazete (Sayı: 29314). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20644&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Baldé, C.P., Forti V., Gray, V., Kuehr, R., Stegmann, P. : The Global E-waste Monitor – 2017, United Nations University (UNU), International Telecommunication Union (ITU) & International Solid Waste Association (ISWA), Bonn/Geneva/Vienna.
- Birden, B. (2016). Çevre Etiğinde Bireyin Ahlaki Sorumluluğuna Kısa Bir Bakış A Brief Overview of the Moral Responsibility of Individual in Environmental Ethics.

- Bølviken, T., Rooke, J., & Koskela, L. (2014). The Wastes of production in construction—A TFV based taxonomy. Paper presented at the Proc. 22nd Ann. Conf. of the Int'l Group for Lean Construction.
- Caldwell, L. K. (1963). Environment: A New Focus for Public Policy? *Public Administration Review*, 23(3), 132–139. <https://doi.org/10.2307/973837>
- Dictionary, C. (Ed.) Cambridge Dictionary. Cambridge Dictionary: Cambridge Dictionary. Erişim Tarihi: 07.04.2022, <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/environment>
- Dictionary, O. E. (Ed.) “environment, n.”. Oxford University Press: Oxford University Press. Erişim Tarihi: 07.04.2022, <https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/63089>
- Dictionary, O. E. (Ed.) Online Etymology Dictionary.
- Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste. Erişim Adresi: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098>
- Elektrikli ve Elektronik Eşyalarda Bazı Zararlı Maddelerin Kullanımının Sınırlandırılmasına Dair Yönetmelik (2008, 30 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 26891). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080530-3.htm>
- Etimoloji Türkçe <https://www.etimolojiturkce.com/arama/>
- Forti, V., Balde, C. P., Kuehr, R., & Bel, G. (2020). The Global E-waste Monitor 2020: Quantities, flows and the circular economy potential.
- Halkman, A. K., Atamer, M., & Ertaş, A. H. (2000). Endüstri ve çevre ilişkileri. Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye, 5, 1029-1047.
- Hickle, G. T. (2014). Moving beyond the “patchwork:” a review of strategies to promote consistency for extended producer responsibility policy in the US. *Journal of Cleaner Production*, 64, 266-276.

- Huang, P., Zhang, X., & Deng, X. (2006). Survey and analysis of public environmental awareness and performance in Ningbo, China: a case study on household electrical and electronic equipment. *Journal of Cleaner Production*, 14(18), 1635-1643
- Huo, X., Peng, L., Xu, X., Zheng, L., Qiu, B., Qi, Z., ... & Piao, Z. (2007). Elevated blood lead levels of children in Guiyu, an electronic waste recycling town in China. *Environmental Health Perspectives*, 115(7), 1113-1117.
- Initiative, S. (2014). Solving the E-Waste Problem (Step) White Paper, One Global Definitions of e-Waste. United Nations University, Bonn, Germany.
- Jones, G. (2014). *People and environment: A global approach*. Routledge.
- Kahhat R, Williams E (2012) Materials flow analysis of e-waste: domestic flows and exports of used computers from the United States. *Resour Conserv Recycl* 67:67–74
- Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (1991, 14 Mart). Resmî Gazete (Sayı: 20814). Erişim Adresi: https://www.cevko.org.tr/images/stories/mevzuat/kati_atiklarin_kontrolu_yonetmeligi.pdf
- King, A. M., Burgess, S. C., Ijomah, W., & McMahon, C. A. (2006). Reducing waste: repair, recondition, remanufacture or recycle? *Sust. Dev*, 14(4), 257-267. doi:10.1002/sd.271
- Kurumu, T. D. (Ed.) (1932) Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Başkanlığı: Türk Dil Kurumu Başkanlığı.
- Koskela, L. (2004b). Moving on - beyond lean thinking. *Lean Construction Journal*, 1(1), 24-37. Erişim Adresi: <http://usir.salford.ac.uk/id/eprint/9385/>
- Law, U. E. (1989). The basel convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal.

- Lundgren, K. (2012). *The global impact of e-waste: addressing the challenge*. International Labour Organization.
- Lu, C., Zhang, L., Zhong, Y., Ren, W., Tobias, M., Mu, Z., ... & Xue, B. (2015). An overview of e-waste management in China. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 17(1), 1-12.
- Mansfield, K., Bartlett, R., Danks, C., & Thomas, M. (2013). Electronic waste disposal in the European Union: Avoiding the once-ler's dilemma. Environmental Studies Program at the University of Vermont, 17-51.
- Martin, K. B., & Harris, C. (2017). An Analysis of E-waste: When Do Electronics Die? *Journal of the Indiana Academy of the Social Sciences*, 17(1).
- Mason, H. L., & Langenheim, J. H. (1957). Language Analysis and the Concept" Environment". *Ecology*, 38(2), 325-340.
- McAllister, L. N.d. "The Human and Environmental Effects of E-waste." https://www.researchgate.net/publication/264381382_The_Human_and_Environmental_Effects_of_E-Waste
- Merriam-Webster. (n.d.). Environment. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Erişim Tarihi: 07.04.2022, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/environment>
- Merriam-Webster. (n.d.). Waste. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Erişim Tarihi:08.04.2022, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/waste>
- Nnorom, I. C., & Osibanjo, O. (2008). Overview of electronic waste (e-waste) management practices and legislations, and their poor applications in the developing countries. *Resources, conservation and recycling*, 52(6), 843-858.
- OECD. (Ed.) (2001) Glossary of Statistical Terms. OECD: OECD.
- OECD (2016) Extended producer responsibility: updated guidance for efficient waste management. OECD Publishing, Paris. Erişim Adresi:

https://read.oecd-ilibrary.org/environment/extended-producer-responsibility_9789264256385-en#page23

Organization, W. H. (2021). Children and digital dumpsites: e-waste exposure and child health.

Prüss-Üstün, A., Wolf, J., Corvalán, C., Bos, R., & Neira, M. (2016). *Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks*. World Health Organization.

Ramesh, B.B., Parande, A.K., & Ahmed, B.C. (2007). Electrical and electronic waste: A global environmental problem. *Waste Management & Research*, 25(4), 307–318.

Responsible Electronics Recycling Act, 113th Congress (2013-2014) (2013).
Erişim Adresi:

<https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/2791/committees>

Robinson, B. H. (2009). E-waste: an assessment of global production and environmental impacts. *Science of the total environment*, 408(2), 183-191.

Sachs, N.M., 2012. Out of Sight, Out of Mind: Ratifying the Basel Convention on Transboundary Waste. May 01). Erişim Tarihi: 04.06.2022, Erişim Adresi: Center for Progressive Reform. <https://progressivereform.org/cpr-blog/out-of-sight-out-of-mind-ratifying-the-basel-convention-on-transboundary-waste/>

Salihoğlu, G., & Kahraman, A. E. (2016). Türkiye’de Elektrikli ve Elektronik Atık Üretimi: Bursa Örneği. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 21(2), 95-106.

Sayman, R. Ü. ve Akpulat O. ; (2016), Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği Belediye Uygulama Rehberi, Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi (REC) Türkiye Yayını.

Schultz, J. (2018). Electronic Waste Recycling. Retrieved from: <https://www.ncsl.org/research/environment-and-natural-resources/e-waste-recycling-legislation.aspx>

Sıfır Atık Yönetmeliği (2019, 12 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 30829) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190712-9.htm>

Shinkuma, T., & Huong, N. T. M. (2009). The flow of E-waste material in the Asian region and a reconsideration of international trade policies on E-waste. *Environmental Impact Assessment Review*, 29(1), 25-31.

Stone, R. (2009). Confronting a toxic blowback from the electronics trade

Sustainability Report 2021. (2021). Erişim Adresi Arçelik: https://www.arcelikglobal.com/media/6938/arcelik21_sustainability_report.pdf

T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022), Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://cygm.csb.gov.tr/yetkilendirmeler-ve-lisanslar-i-534>

T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022), Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü Kimyasallar Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Erişim Adresi: <https://onceliklikimyasallar.csb.gov.tr/basel-sozlesmesi-i-5178#:~:text=Bu%20%C3%A7er%C3%A7eve%20%C3%B6zle%C5%9Fme%20Taraf,1994%20tarihi%20itibariyle%20taraf%20Olmu%C5%9Ftur.>

T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022), Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü Kimyasallar Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Erişim Adresi: <https://onceliklikimyasallar.csb.gov.tr/basel-sozlesmesi-i-5178#:~:text=Bu%20%C3%A7er%C3%A7eve%20%C3%B6zle%C5%9Fme%20Taraf,1994%20tarihi%20itibariyle%20taraf%20Olmu%C5%9Ftur.>

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 57-73.

- Tong, X., Lifset, R., & Lindhqvist, T. (2004). Extended producer responsibility in China: where is “best practice”? *Journal of Industrial Ecology*, 8(4), 6-9.
- Tsydenova, O., & Bengtsson, M. (2011). Chemical hazards associated with treatment of waste electrical and electronic equipment. *Waste Management*, 31(1), 45–58.
- United Nations. (1997). Glossary of environment statistics. *Studies in methods*.
- US EPA, 2016. Electronic Products Generation and Recycling. December Retrieved from. Studies, Summary Tables, and Data Related to the Advancing Sustainable Materials Management Report. https://www.epa.gov/sites/default/files/2016-12/documents/electronic_products_generation_and_recycling_2013_2014_11282016_508.pdf
- Vaughn, J. (2009). *Waste management: A reference handbook*. Abc-clio.
- Wagner, M., Baldé, C., Luda, V., Nnorom, I., & Kuehr, R. (2022). REGIONAL E WASTE MONITOR. Retrieved from <https://api.globalewaste.org/publications/file/284/Regional-E-waste-Monitor-for-Latin-America-2022.pdf>
- Wäger, P. A., Hischer, R., & Eugster, M. (2011). Environmental impacts of the Swiss collection and recovery systems for Waste Electrical and Electronic Equipment (WEEE): A follow-up. *Science of the Total Environment*, 409(10), 1746-1756.
- Wittmann, A. (2015). E-waste Prevention, Take-back System Design and Policy Approaches.
- Womack, J., & Jones, D. (2003). *Lean thinking: Revised and updated*.
- 2872 sayılı Çevre Kanunu (1983, 11 Ağustos). Resmî Gazete (Sayı: 18132). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/01/20110108.htm>

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE KARŞI İDEOLOJİLER

Turkish Nationalism and Counter Ideologies

Kitap İncelemesi • Book Review

Öğr. Gör. Dr. Selim YILDIZ

Ardahan Üniversitesi
Ortak Dersler Bölümü
sy716856@gmail.com

0000-0002-2485-3468

Geliş Tarihi/Received: 03.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.04.2023

Atıf/Citation

Yıldız, S. (2023). Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 295-302.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Gazeteci, yazar, avukat ve siyasetçi Abdülhâdi Toplu, 1923 yılında Muş'un (Merkez) Kale Mahallesi'nde Abdülkadir Bey ve Mihrinaz Hanım'ın çocukları olarak dünyaya gelmiştir. Baba tarafından Topaloğulları ve anne tarafından Karayeloğulları (Alaattin Paşalar) sülalelerine mensup olan Toplu'nun geniş bir aile muhitinde yetiştiği anlaşılmaktadır (Toplu, 1996; Toplu, 1978).

İlköğrenimini Muş'ta, ortaöğrenimini Diyarbakır'da (1943) tamamlayan Toplu, mezuniyetinin akabinde Ergani Maden İşletmesi'nde ücretli personel olarak çalışmaya başlamış, 1944 yılında girdiği memuriyet sınavını kazanarak Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne atanmıştır. Üç yıl süreyle burada vazifede bulunduktan sonra yükseköğrenim görebilmek üzere Ankara'ya giderek 1947 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne¹ kaydolmuş, bu dönemde Adalet Bakanlığı bünyesinde çalışmalarda da bulunmuştur. Vatani görevini 1954 yılında yedek subay olarak Van'da tamamlayan Toplu'nun emekli olduğu 1987 yılına kadar Başbakanlık ve muhtelif bakanlıklara bağlı çeşitli kuruluşlarda görev yaptığı bilinmektedir. Necmeddin Sefercioğlu'nun Türkçülüğün aksakallarından biri olarak tarif ettiği Abdülhâdi Toplu, 7 Ekim 2004'te hayata gözlerini kapamıştır (Toplu, 1996; Sefercioğlu, 2004: 50).

Politikaya 1957'de atılan Toplu, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Muş yapılanmasında görev almış, 1960 İhtilâli'nden sonra Kurucu Meclis'te Muş'u temsil etmiştir. 1963 seçimlerinden sonra da Muş Belediye Başkanlığı yapmıştır (Toplu, 1978: 200-201; Sefercioğlu, 2004). Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) dönüşümünden sonra MHP'nin ilk Genel İdare Kurulu (GİK) üyeleri arasında yer almış (Turhan, 2020: 88); ayrıca 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra Muhafazakâr Parti'nin isim değiştirmesi sonucu oluşan Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) genel başkan yardımcılığı görevini yürütmüştür (Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü-1965-2007, 2011: 24).

¹ Abdülhâdi Toplu, çeşitli nedenlerle düzenli olarak devam edemediği Hukuk Fakültesi'nden 1986 yılında mezun olmuştur.

İlk gençlik yıllarından itibaren toplumsal meselelere kayıtsız kalmayan Toplu, Çocuk Esirgeme Kurumu genel yönetim üyeliği, Ankara-Türk Kültür Derneği kurucu üyeliği ve yöneticiliği, Türk Milliyetçiler Derneği kurucu üyeliği ve başkan yardımcılığı, Türk Ocağı üyeliği ve başkan yardımcılığı gibi kültür faaliyetlerine katılmış ve çeşitli milliyetçi teşkilatlanmalar içerisinde bulunmuştur (Toplu, 1978; Sefercioğlu, 2012: 23).

Toplu'nun öne çıkan özelliklerinden biri de basın yayım faaliyetleriyle yakından ilgilenmiş olmasıdır. Ulus, Ankara, Akşam, Yeni İstanbul gibi gazetelerde ve Orkun, Türk'e Doğru, Ülkü, Filiz gibi dergilerde çalışmalarında bulunmuştur. 1957'den sonra Muş'ta çıkardığı Şark Telgraf Gazetesi'nin yazı işleri müdürlüğü, başyazarlık ve fıkra yazarlığını yürütmüştür (Toplu, 1978; Toplu, 1996).

Abdülhâdi Toplu, Türkiye'de özellikle 1960 sonrasında milliyetçilik tartışmaları ve Türk milliyetçiliğinin dönemin koşulları içerisindeki durumu ve şekillenmesi açısından iki mühim eser bırakmıştır. Bunlardan biri "Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler" diğeri ise "Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi: 27 Mayıs ve Kurucu Meclis'in Perde Arkası" adlı kitabıdır. Bu çalışmada Toplu'nun "Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler" adlı kitabı ele alınacaktır. İlk baskısı 1972 yılında yapılan eserin incelemesi, 1978 yılında yapılan baskısı üzerinden yapılacaktır.

Eser, üç bölümden meydana gelmiştir. Yazar, bölümlerin öncesinde yer alan "Önsöz"de (s. 5-6) eseri, 1960 ve 1970'lerin ortamında Türkiye'de milliyetçi gençliğe, özellikle Türk milliyetçiliği ve milliyetçilik aleyhtarları ideolojilerin fikriyatı hakkında fikir verebilmek amacıyla kaleme aldığını belirtmektedir. Yazarın "Önsöz"de yer alan ifadelerinden, Türk milliyetçilerinin derlenip toparlanmasına katkı sunmayı amaç edindiği de anlaşılmaktadır. Bu çerçevede bölümleri meydana getiren başlıklar ve içerikleri incelendiğinde eserin yazıldığı dönemde Türk milliyetçiliğine karşı tavır sergileyen oluşumlara tepki niteliğinde kaleme alındığı söylenebilir. Kitapta 1960 sonrasında Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar tasvir edilmiş ve bu koşullar içinde Türk milliyetçiliğinin gelişimine katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Bu sebeple "Önsöz"de Abdülhâdi Toplu, şahidi olduğu bu koşullar içinde milliyetçilik sözünü kullanan siyasi parti ve kuruluşların

milliyetçilik aleyhtarı davranışları, muhafazakâr basının tutumu, Türk milliyetçiliği ve Atatürk ilkelerinin ebedî bekçisi olan kurumlardan bu umdelerin salıklarının kovulması, adli merciinin en başından batıl felsefelerin görüşlerini aksettiren sözlerin sarf edilmesi, Diyanet İşleri Reisliği'ni bir kadaastro memurluğu ile eşdeğer tutan zihniyetlerin iktidara hâkim olması, Marksist zihniyetli parti ve derneklerin kurulması ve bunların yıkıcı faaliyete girişmesi karşısında iktidara sahip olanların iktidarsız kalışları, milliyetçilerin susturulmaya çalışılması gibi hususlara dikkat çekmiştir.

Eserde birinci bölümün “Giriş” (s. 11-53) olarak kurgulandığı görülmektedir. Bu çerçevede “Giriş”te milliyetçilik, millet ve milliyet mefhumları kısa ve anlaşılır bir üslûpla ifade edildikten sonra Türk milliyetçiliğinin temellendirilmesinde mühim bir yer teşkil eden İslam'dan evvel Türk devlet anlayışı ele alınmıştır. Ardından İslamiyet döneminde Türklere millet, milliyet ve milliyetçilik konusu ile Türk milliyetçiliği anlatımında süreklilik sağlandığı görülmektedir. Modern anlamda Türk milliyetçiliğine giden yol Türkörü ve Türkoloji cereyanları başlığı altında verilirken sonraki başlıkta Türk milletinde milliyet unsuru, soy ve kültüre dayandırılmıştır. Abdülhâdi Toplu, “soy” kavramına, ırka mensubiyet şeklinde açıklık getirmektedir. Bu anlamda Türk doğup doğmamaktan ziyade Türk olup olunmamak kayda değer bir husus olmaktadır. Kültür ise dil, din, örf gibi statik, vatan, iktisat, siyaset yani devlet gibi dinamik unsurları ile ortaya konmuştur. Dolayısıyla Toplu'nun milliyeti ortaya koymasında dil, din, örf, âdet, vatan, iktisat, siyaset ve soyda iştirak Türk milletinin tesanüt unsurları olmaktadır. Böylece Toplu'nun kendi ifadesiyle Türk'ün millet ve milliyet anlayışı, bir nazariyat değil, bir gerçekliğin ifadesi olmaktadır. Toplu'nun, Türk milletinin tesanüt unsurları ve kültürün de statik unsurları içinde dil, örf ve âdetleriyle birlikte dine de yer vermesinin hem yeni Türk devletinde milletleşmeye bir katkı hem de 1960 sonrası Türk milliyetçiliğinin yerleşmesinde önemli bir nokta olduğu söylenebilir. Bu anlamda Toplu'nun yaklaşımı ve fikirleri Türk milliyetçiliği tarihi içinde önem kazanmaktadır.

İkinci bölümde (s. 55-129) “Milliyetçiliğe Karşı İdeolojiler” başlığı altında Komünizm, Siyonizm, Faşizm ve Nazizm, Bölücülük ve Azınlık (Ekalliyet) İrkçılığı gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümün, Türk

milliyetçiliğinin ne olduğu ve ne olmadığına anlaşılması, Türk milliyetçiliğinin Türk devletinin içindeki yeri, önemi ve farklılıklarının ortaya konması açısından kıymete haiz olduğunu ifade edebiliriz. Yine bu bölüm, Türk milleti mefhumunun yerleştirilmesinde ve sağlamlaştırılmasında Türk milliyetçilerinin üstlendiği görevin görülmesi bakımından da önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda bahsi geçen bölüm bilhassa Türk milliyetçiliğinin madde-mana muvazenesini gözetmesi, ırkçılığa karşı oluşu ve yarınki dünyaya milletlerarası dostluk koalisyonları şeklinde önem atfetmesi, sağlam toplum düşüncesinin iç barıştan geçtiğine olan inanç boyutlarıyla değerlendirilmesi gereken bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Abdülhâdi Toplu'nun Kürtçülük ve azınlık ırkçılığı üzerinden yürütülen siyaset ve propagandalara yönelik verdiği bilgiler ve konuya yaklaşımının Türk milliyetçiliğinin bir bütünleşme ve bütünleştirme ideolojisi olarak değer bulmasına katkı sunduğu söylenebilir. Bu anlamda Toplu, birinci bölümde ifade ettiği Türk milliyeti tanımlamalarına da uygun olarak yani soy ve kültür birliği bağlamında Kürtlerin Türklüğünü ifade etmiş, bölücülüğe yönelik siyasi yapılanmalar, propagandalar ve söylemler hakkında bilgiler vermiştir. Kitapta millî birliğin korunmasını zaafa uğratan Kürtçülük mevzusunda bazı dergi, gazete, kitap ve beyannamelere de dikkat çekilmiştir. Toplu'nun tespitlerine göre; Yeni Gazete, Barış Mecmûası, Forum Dergisi, Yön Dergisi ile Ali Faik Cihan'ın Sosyalist Türkiye, Mehmet Ali Bozarlan'ın "Doğu'nun Sorunları, Behice Boran'ın Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, İsmail Beşikçi'nin Doğu'nun Düzeni, Tarık Ziya Ekinci'nin Doğu Dramı, Kemal Badınlı'nın Kürtçe Grameri adlı kitapları ve Doğu Kültür Dernekleri'nin hazırladığı beyannameler Kürtçülük konusuna zemin hazırlamıştır. Toplu, Kürtlerin ayrı bir etnik grup olduğu, Kürtlere Rumlar ver Ermeniler kadar haklar verilmesi, Doğu sorunun Marksist-Sosyalist doğrultuda çözülmesi gerektiği vb. taleplere karşı cevaplar vermiş, Kürtleri Türk milliyetinin aslı unsuru olarak ele almıştır. Bu kapsamda kitapta yazarın Türklerde millet olma düşüncesine Türk milliyetçiliğinin doğasına uygun bir düşünce sistematigi belirlediği de konuya ilgili zihinler tarafından rahatlıkla görülebilir.

Üçüncü bölümde (s. 131-197) "Komünistlerin, Siyonistlerin, Azınlık İrkçılarının Türk Milliyetçilerine Taarruzundaki Müşterek Taktikler" başlığı

altında Irkçılık, Turancılık, Panislamizm, güncel olarak “bozkurt sembolü”ne yönelik sergilenen tutumlar, Türk milliyetçilerinin Atatürk düşmanı oldukları ithamlarına karşı verilen cevaplar ve Atatürk ilkelerinin yorumları yer almıştır. Toplu, yabancı ideolojilerin Türkiye’de uyguladıkları müşterek taktiklerin amacının Türk milliyet bağlarını koparmak ve birlik ruhunu zedelemek olduğu kanaatindedir. Bu çerçevede milliyetçilik düşmanlığı ve Türk milliyetçiliğini Türk milleti için korkulu bir ideoloji olarak yansıtmak, milliyetçilik düşmanları tarafından en etkili yol olarak benimsenmiştir. Toplu’ya göre Turan meselesi, bir silah meselesi değil milletler ve milliyetler meselesidir. Oysa bu yönde kültürel faaliyetler yürüten Türk milliyetçileri, ağır ithamlara maruz kalmıştır. Toplu’ya göre korkulu bir düşünceymiş gibi Turancılık üzerinden yapılan ithamlar, Türk milletinin ebediliğine darbe vurmamak demektir. Toplu, içtimaî bir müessese olan dinin ideolojik cephesinin ele alınması suretiyle de Türkiye’de gayrimüslimleri tahrik etmek, laiklik aleyhtarlığı yapıyor muş havası yaratmak, Müslüman milletlere Türkleri emperyalist göstermek ve Türk düşmanlığı doğurmak amacının güdüldüğü kanaatindedir. Toplu, kendini milliyetçi olarak tanımlayan bazı politikacı ve Müslümanların din ve milliyetçiliğin birbirine zıt olduğunu ifade etmelerini ise gaflet olarak değerlendirmektedir. Toplu, bu konuda Zekeriya Beyaz’ın Kuran’a göre vatan, millî iftihar, millî şeref, Türk milliyetçiliğinin dinle, ruh ve beden gibi birleştiği, Allah ve Hüda’nın yanında yaratıcıya Tanrı denilmesinde sakınca olmadığı, Turancılığın İslam’ın cihat emri olduğu, sembol olarak bozkurt gibi konulara yer verdiği ve ilk baskısı 1973’te yapılan “İslam’a Göre Milliyetçilik” (Beyaz, 1975: 157, 231-408) adlı kitabını tavsiye etmektedir.

Abdülhâdi Toplu’ya göre, Türk milliyetçiliğini fikriyattan fiiliyata geçirmiş olan Atatürk, sadece Türklüğün değil İslamiyet’in de haysiyet ve şerefini kurtarmış bir lider olarak Türk milliyetçilerinin başında bulunmaktadır. Atatürk, Türk yurdunu ve Türk birliğini içeride bozgundan, dışarıda salgından kurtaran Kurtuluş Savaşı’nın liderliğini yapmış, yurdu ve birliği kurduktan sonra ise Türk yurdunun ve fikriyatının yeniden inşası için çalışmıştır. İnkılâpları ve şükran ifadesi şekliyle Kemalizm’i doğuran bu iki gerçektir. Biri millî, biri kendini koruma insiyakı, öteki de hızla gelişme ve

yükselme iştiyakına bağlıdır. Toplu, onun Avrupa'nın yıllanmış materyalist akidelerine, Avrupa milliyetçiliği temellerine, aşırı sosyalist görüşlere bağlanmasına tepki gösterir. Çünkü Atatürk, Türk milletinin kendi tabii özelliklerinden doğan temellere yaslanmış, hayata uygun yolları doğru bulmuştur. Toplu, CHP içinde Dâhiliye Vekilliği'ne kadar yükselmiş ayrıca partinin umumî sekreterliğini de yapmış olan Şükrü Kaya'nın "Türk İnkılâbı, bir âyet değildir. Bir ruh, bir espri, bir mânâdır. Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra muhit denilen icaba uydurulmuş ve böylece faydalı olmuştur." dediğine de vurgu yapmıştır.

Köklü değişiklik yolu ve tedrici tekâmül yolu olmak üzere iki inkılâpçılık yolundan bahseden Toplu, dinamik unsurlar arasında değişimi normal görür. Mesela dün mutlakiyet yanlısı, bugün meşrutiyetçi, yarın cumhuriyetçi; dün devletçi iken yarın liberal olunabilirdi. Oysa kültür müesseseleri ve manevi kıymetlerin değişimi ise büyük dikkat istemektedir. Ona göre, Atatürk'ün inkılâpçılığının temelinde anarşi, nizam aleyhtarlığı ve cebir yerine millî bütünlük ve menfaat, ikna, tedricî tekâmül ve nizam bulunmaktaydı. Toplu'nun değerlendirmesinde Atatürk'ün devletçiliği kapitalizme ve komünizme set çeken milliyetçi, hürriyetçi ve toplumcu bir yöne sahipti. Halkçılık, cumhuriyetçiliğin vazgeçilmez cüz'ü, laiklik ise çok partili siyaset döneminde lekelenmiş olsa da millî devletin esası olarak değerlendirilmiştir.

Abdülhâdi Toplu, bölümlerin en sonunda yer alan "Sonsöz"de (s. 198-199) ise özellikle Türk milliyetçiliğinin emperyalist bir milliyetçilik olmadığı, milletleşmeye katkı sunduğu, sağ-sol kavgası gibi yansıtılmasının doğru olmadığı, Atatürkçülüğün Türk milliyetçiliğinden ayrı bir anlama gelmeyeceği vurgulanmıştır.

Abdülhâdi Toplu'nun "Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler" adlı eserinin sonunda "Yazarın Hal Tercümesi", "Yazarın Neşredilecek Eserleri" ve "Kaynaklar" kısımları da yer almaktadır.

Sonuç olarak; Abdülhâdi Toplu'nun "Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler" adlı kitabında Türk milliyetçiliği, en başta Türk milletini sevmek, yüceltmek ve bütünleşme ideolojisi olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu

bağlamda Toplu'da Türk milliyetçiliğinin, ırka mensubiyet olarak soy ve dil, din, örf, âdet gibi statik unsurlarla; vatan, devlet, iktisat gibi tesanüt unsurları bünyesinde barındıran kültürün meydana getirdiği milliyet unsurunun doğru anlaşılmasında önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte kitap, yabancı ideolojilerin yaklaşım ve tutumları üzerinden Türk milliyetçiliğinin daha açık şekilde ifade edilmesine ve anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Yazılış amacına da uygun olarak milliyetçi gençliğin derlenip toparlanmasının şuurla ve bilgiyle mümkün olabileceğini ortaya koyan kitabın 1960 sonrası Türk milliyetçiliğinin yazılmasında, Türk milliyetçiliğinin meselelerinin ve 1960 sonrasında Türk milliyetçilerinin Atatürk'le ilgili yorumlarının ortaya konulmasında oldukça önem taşıdığı görülmektedir. Bu sebeplerle kitap, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın siyasi tarihinde, ideolojik olarak milliyetçiliğinin kurulmaya çalışıldığı dönemlere ışık tutması açısından milliyetçilik araştırmalarına ve siyaset bilimine katkı sunacak bir mahiyet taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Beyaz, Z. (1975). *İslam'a Göre Milliyetçilik*. İstanbul: Öz Yayınları.
- Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü 1965-2007(2011) (Dr. Hüseyin Hüsnü Uğur). Ankara: Net Ofset Matbaacılık.
- Sefercioğlu, N. (2012). *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (2004). "Abdülhâdi Toplu İçin", *Türk Yurdu Dergisi*, 24/207, 50-52.
- Toplu, A. (1976). *Anayasada Milliyetçilik Mücadelesi: 27 Mayıs ve Kurucu Meclis'in Perde Arkası*. Ankara: Töre-DevletYayınevi.
- Toplu, A. (1978). *Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler*. Ankara: Töre-Devlet Yayınevi.
- Toplu, A. (1996). *Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyanlar – Ayaklanmalar*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Turhan, M (2020). *Türk Demokrasi Tarihinde Milliyetçi Hareket*. Ankara: Polietika Yayınları.

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

YAYIN İLKELERİ

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen yazıların daha önce başka bir dergide yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmaması şartı aranır.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen yazılar, Ithenticate, Turnitin, İntihal.net vb. programlara yüklenerek hem içerik hem de biçim kapsamında etik incelemesine tabi tutulacaktır. Etik kurallara uygun olmayan yazılar Yayın Kurulu'nca hakem değerlendirme süreci başlatılmadan reddedilecektir.

Aynı durum ulusal veya uluslararası sempozyumlarda sunulan bildiriler ve lisansüstü tezler için de geçerlidir. Bu gibi yazılar, dipnotta belirtilmesi koşuluyla dergimizde yayımlanabilir. Bu konuda bütün sorumluluk yazara aittir. Daha önce herhangi bir yerde yayımlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayımlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü yasal ve etik sorumluluk, makalenin yazarına aittir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanan yazılar için telif ücreti ödenmez. Yazıların tüm hakkı yazara ve Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine aittir. Dergiye yazı gönderen yazarlar bu şartları kabul etmiş sayılır.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça dillerinde makale kabul etmektedir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisinde, sosyal bilimler alanında hazırlanmış bilimsel bir yayımın, bu tür yayımlara kaynaklık teşkil eden tarihî nitelikli eser veya benzer içerikli yayımların

tanıtımı ya da tenkidi şeklinde bilimsel üslupla hazırlanmış akademik metinler kitap tanıtımı bölümünde değerlendirilecektir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapma, yazıları hakem süreci başlatmadan editör ön incelesine göre reddetme ya da hakemlerden olumlu rapor alsa bile yayımlamama hakkına sahiptir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine makale gönderen yazarların Telif Hakkı ve Yazar Sözleşmesini imzalamaları da gerekmektedir.

Kitap tanıtımına yönelik hazırlanmış metinlerde tanıtılacak kitabın adı, tanıtım yazısının başlığı olarak kullanılmalıdır (Başlık yazımı için bkz. Yazım Kuralları – 1. Başlık). Başlıktan sonra tanıtılacak kitabın bibliyografik künyesi (yazarının soyadı, adı, eserin yayım tarihi, adı, yayım yeri, sayfa sayısı) ve varsa ISBN numarası tamamı italik biçimde verilmelidir. Yazar adı bibliyografik künyeden sonra yazılmalıdır (Yazar adı için bkz. Yazım Kuralları – 2. Yazar Adı). Dergi yayım ilkeleri ve yazım kuralları kitap tanıtımı için de geçerlidir.

YAZIM KURALLARI

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen çalışmaların APA stili (**7. sürüm**) kurallarına göre yazılmış olması gerekmektedir. Detaylı bilgi için APA 7 yazım kuralları ve kaynak gösterme kılavuzunu inceleyiniz.

Makale takip sistemine yüklenecek yazının başında yazıldığı dilde ve İngilizce 150-200 sözcükten oluşan; çalışmanın amacını, kapsamını, yöntemini ve sonuçlarını belirten iki özet yer almalıdır.

Özetlerin altında 3-5 adet anahtar kelimeye yer verilmelidir. Özeti ilk satırı sola yaslanmalıdır. (Girintili olmamalıdır)

Sayfa düzeni

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Boyutu (normal metin)	12
Boyutu (özet)	10
Boyutu (dipnot metni)	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Paragraf girintisi	

Her paragrafının ilk satırı sol kenar boşluğundan 1 inç kadar girintili yapılmalıdır. Girintiyi elde etmek için TAB tuşu veya kelime işlemci programının otomatik paragraf biçimlendirme işlevi kullanılmalıdır. Girinti oluşturmak için boşluk çubuğu kullanılmamalıdır.

Satır Aralığı Tek (1)

Not: (Gerekli ayarlamalar yazım şablonunda yapılmıştır. Ayarları bozduğunuz takdirde yukarıdaki düzeni uygulayınız)

Başlıklar

Bölüm etiketleri: Bölüm etiketleri (örneğin, “Özet”, “Kaynaklar”) ortalanmalıdır ve **kalin** yazılmalıdır. Başlıklardaki tüm sözcüklerin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklar numaralandırılmamalıdır.

1. Düzey Başlıklar: Ortalanmış, **Kalin**
2. Düzey Başlıklar: Sola Yaslı, **Kalin**

3. Düzey Başlıklar: Sola yaslı, **Kalın, İtalik**

4. Düzey Başlıklar: Girintili, **Kalın**, Nokta ile Biten.

5. Düzey Başlıklar: Girintili, **Kalın**, İtalik, Nokta ile Biten.

Not: Başlıklarınızı en fazla 4. Düzeye kadar ayarlayınız.

Tablo ve Şekiller

Tablo numarası **düz metin** ve **koyu punto** olarak ve **tablonun üstüne** yerleştirilmelidir.

Tablo numarası **tablo başlığının üstünde** yer almalıdır.

Tablo numarasının sonuna **nokta** konulmamalıdır.

Tablonun başlığı **italik ve ilk harfleri büyük harflerle** yazılmalı ve tablo numarasının **altına** gelecek şekilde ayrı bir satırda yer almalıdır.

Tabloda dikey çizgiler olmamalı ve mümkün olduğunca az yatay çizgi olmalıdır.

Her tablo içinde **sütun başlıkları** bulunmalıdır.

Ayrıca, bazı tablolarda, **ilk sütun başlığı, alt sütun başlıkları ve alt tablo başlıkları** gibi anahtarları olabilir.

Tabloda yer alan **sütun başlıkları** ortalanmalı ve başlıkta yer alan kelimelerin ilk harfleri **büyük harfle** yazılmalıdır.

APA formatında şekil numaraları **düz metin** ve **koyu punto** olmalıdır.

Şekil numaraları **şeklin üstünde** yer almalıdır.

Şekil başlıkları **italik** ve ilk harfleri **büyük harflerle** yazılmalı ve şekil numarasının **altında** yer almalıdır.

Gerektiğinde ekstra açıklamalar için notlar eklenmeli ve şeklin altında yer almalıdır.

Tablo ve şekiller tek satır aralığında yazılmalıdır. Tablolarda gerekli durumlarda yazı boyutu 8 puntoya kadar düşürülebilir.

Alıntılar

Tek Yazarlı Çalışma (Uzman, 2018). (Yıldız, 2012).	Ramstedt (1903) Yüksel (2011)
İki Yazarlı Çalışma (Koca & Yalçın, 2005). (Gülensoy & Alkaya, 2011).	Koca ve Yalçın (2005) ... Gülensoy ve Alkaya (2011) ...
Üç veya Daha Fazla Yazarlı Çalışma (Doerfer ve diğ., 1971). (Hacıeminoğlu ve diğ., 1953).	Doerfer ve diğerleri (1971) Hacıeminoğlu ve diğerleri (1953)...
Kısaltması Bulunan Grup (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2020). (İlk alıntı) (DSÖ, 2020). (sonraki alıntı)	Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2020) (İlk alıntı) DSÖ (2020) ... (sonraki alıntı)
Kısaltması Olmayan Grup (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020). (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) (2020)	

Üç veya daha fazla yazarlı eserler için metin içi kaynak gösterme artık ilk alıntidan itibaren kısaltılarak yapılacaktır. APA 7'ye göre, yalnızca ilk yazarın adı ve devamına “**ve diğerleri**” anlamında “**et al.**” (ve diğ.) eklenmelidir.

Birden fazla kaynak parantez içinde yer alırsa, kaynaklar alfabetik sıraya göre alıntılanmalı ve noktalı virgülle ayrılmalıdır.

Yayının tarihi bilinmiyorsa, parantez içinde “b.t.” (bilinmeyen tarih) ifadesi kullanılmalıdır.

Çalışma “Anonim” olarak imzalanmışsa, referans ve metin içi alıntıda “Anonim” kullanın.

Parantez içinde alıntı: (Anonim, 2017)

Anonim alıntı: Anonim (2017)

Kısa alıntılar (40 kelimedenden az)

40 kelimedenden daha az alıntılar için, kelimelerin etrafına tırnak işaretleri ekleyin ve alıntıyı kendi metnimize dâhil ederken biçimlendirme gerekmez. Orijinal kaynak bir üç nokta içermedikçe, alıntıların başına ve / veya sonuna üç nokta eklemeyin.

Etkili ekipleri tanımlamak zor olabilir çünkü “bir alandaki yüksek performans diğerinde yüksek performans anlamına gelmez” (Ervin ve diğ., 2018, s. 470).

Uzun alıntılar (40 kelimedenden fazla)

Bu alıntıya yeni bir satırda sol taraftan yarım inç (1,25 cm) içeriden yazarak başlanmalıdır. Alıntı yapılan kısımda ikinci bir paragraf yer alacaksa ilk satırı yarım inç daha içeriden başlamalıdır. Blok alıntının bitiminde atıf yapılan kaynağa son noktalama işaretinin ardından parantez içinde atıf yapılmalıdır. Blok alıntı tırnak içinde yazılmamalıdır.

İkincil kaynaklar

Birincil kaynağın yılı ve yazarı biliniyorsa aşağıdaki gibi alıntılalım.

(Rabbitt, 1982, aktaran Lyon ve diğerleri, 2014)

Birincil kaynağın yılı bilinmiyorsa, bunu metin içi alıntıdan çıkarın.

Allport’un günlüğü (aktaran Nicholson, 2003)

Kaynaklar

Kaynak listesi girişleri 0,5 inçlik asılı girintiye sahip olmalıdır.

APA stili referans listesi, ana metnin en sonunda yeni bir sayfada eklenmelidir.

Sıralama, ilk yazarın soyadına ve yazarı olmayan kaynaklarda ise eserin başlığına göre alfabetik olarak yapılmalıdır.

Aynı yazarın birden fazla çalışmasının bulunması durumunda, bu eserler yayın yılına göre sıralanmalıdır.

Çalışmaların aynı yıla ait olması durumunda ise başlığa göre alfabetik olarak sıralanır ve yayın tarihinden hemen sonra a, b, c şeklinde harf eklemek suretiyle sıralanır.

Tek ve çift yazarlı kitaplar (kitap başlıkları italik yazılmalıdır)

Yalçın, E. S. & Koca, S. (2012). *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kitap bölümü

Yalçın, A. (2021) Yalın girişimcilik, yenilik ve minimum uygulanabilir ürün: pazarlama bakış açısı ile. İçinde D. Hıdıroğlu (Ed.), *Yalın Yönetim, Yalın Liderlik, Yalın Üretim ve Yalın Girişimcilik* (ss. 365-384) Ankara: Nobel Bilimsel.

Makale

Çetiner, H. (2020). Hüseyin Nihal Atsız'ın Bozkurtlar romanında boş zaman ve oyun figürleri. *Turkish Studies – Social*, 15(4), 1837-1851.

Erbeden, E. (2022). Ergeş Cumanbulbul oğlu'ndan derlenen Özbek destanlarının dil özellikleri üzerine notlar. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 181-210.

Kalkan, H. K. (2016). Türk ve Alman edebiyatında edebî metinlerin sınıflandırılmasında kullanılan üst başlıkların karşılaştırılması. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 5(4), 199-212.

Web sitesi

Macit, M. H. (2022, 10 Haziran). *Tarihsel akıldan kaynaklı bir tembih olarak: Oniki Ada*. <https://www.turkgun.com/tarihsel-akildan-kaynakli-bir-tembih-olarak-oniki-ada>

İnternet sitesi alıntılarında “adresinden alınmıştır” yazısına gerek yoktur. Ayrıca yayın başlığı italik yazılmalıdır.

Bildiri

Çeken, M. B. (2022, 10-11 Mayıs). *Ermeni Taşnak Komitesi'nin faaliyetleri. 4th International Congress of Multidisciplinary Social Sciences (ICMUS 2022)*. Ankara, Türkiye.

Ekler

Ekler: Ek etiketleri ve başlıklar ortalanmalıdır (ve kalın).

APA 7 İLE GELEN DEĞİŞİKLİKLER

1. Doi'de linkin tamamı verilmelidir.
2. APA 7 ile kaynakçada 20 yazarın soyadı ve adının baş harfleri yer alabilmektedir.
3. İnternet kaynaklarında alındığı tarih de yazılmalıdır (Alındığı tarih bilinmiyorsa yazılmak zorunda değil).
4. Linkler köprü şeklinde verilmelidir.
5. Şekil açıklaması da tablo açıklaması gibi üstte verilmelidir.
6. Kaynakçada yayıncının konumu artık yer verilmemektedir.
7. APA 7'de üç ve daha fazla yazarlı çalışmada ilk atıftan başlayarak yalnızca ilk yazarın adı ve “vd.” şeklinde verilmektedir.
8. DOI'ler URL'lerle aynı şekilde biçimlendirilmektedir. “Doi:” etiketi artık gerekli değildir.
9. Alınma tarihi gerekmedikçe URL'lerin önüne yazılmamalıdır.
10. Web sitesi adı (yazarla aynı değilse) eklenmeli ve web sayfasının başlıkları italik yazılmalıdır.